

B. Kovács András

AZ UNIÓ'S STRESSZ

B. Kovács András

AZ UNIÓS STRESSZ

B. Kovács András

AZ UNIÓS STRESSZ

Riportok a családi gazdálkodás jövőjéről és a lehetséges tagosításról

Mentor Kiadó
Marosvásárhely, 2009

© B. Kovács András, 2009

© Mentor Kiadó, 2009

Cartea a apărut cu sprijinul
Administrației Fondului Cultural Național

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KOVÁCS, ANDRÁS

Az uniós stressz / B. Kovács András. - Târgu-Mureș :

Mentor, 2009

Index

284 p.; 20 cm.

ISBN 978-973-599-395-5

338(498.4)

Előszó

A '89-es sorsfordulót és a visszamagánosítást követően Románia uniós csatlakozása (2007) indíthatja el talán a székelyföldi mezőgazdaság eddigi legmélyrehatóbb szerkezeti átalakulását.

Az EU-ba való belépést megelőző három év feszült hangulatú vitáinak világába vezet el e riportkötet, mely két fontosabb kérdésre keresi a választ:

1. A hagyományos önfenntartás és a piacra termelés, a versenyképtelen törpebirtok és nagyüzem között milyen jövő vár a családi gazdálkodásra a régióban?

2. A spontánul folyó földforgalmat hogyan lehetne – a közjót és a mai igényeket, bel- és külföldi tapasztalatokat szem előtt tartva –, *újjent tagosítással* szabályozni?

Az immár második évtizede húzott-nyúzott privatizáció, a magánbirtokrendszer visszaállítása utáni következő lépés – adva lévén a román téeszrendszer felbomlásának módja és eredménye – nyilván a földkoncentrációé lesz a mezőgazdasági átalakulások útján.

A Székelyföld déli és északi végén a családi gazdálkodás kilátásai kapcsán folyó eszmecsereben két tagosítási terv született, ezek előkészítését mutatja be a kötet, felvázolván a három csatlakozás előtti év sajátos, szorongásokkal és reményekkel, ábrándozással és józan veszélyérzettel átszőtt hangulatát.

Közismert, hogy Romániában a '89-es fordulatot követően a lehető legkorszerűtlenebb birtokstruktúra jött létre. Bár az emberek igazságérzete jórészt kielégült a privatizációs törvények sorának meghozatala és alkalmazása révén, a birtokok kiadós hányada teljesen versenyképtelen és célszerűtlenül szétforgácsolt lett, melyet már eleve bajos volt művelni és fenntartani. (Létrejött, ám a magyarországinál kisebb súllyal bír, a tőkés

nagyüzem is a régióban, ennek kérdésköre kívül esik e kötet vizsgálódási körén.)

A spontánul beinduló birtokkoncentrációnak van egy szándékosan végrehajtott, tudományosan megtervezhető alternatívája – erre tesznek kísérletet két példaként felhozott községben is a Sepsi széki Illyefalván és Gyergyóremetén.

Pár szó a kötet szerkezetéről: az első részbe sorolt riportok három déli település rendszerváltás utáni földforgalmának kérdését elemzik az agilis fiatal polgármester által megfogalmazott, a gordiuszi csomó megoldására szánt ajánlat ismertetésével, a második rész a megyei és országos helyzetet vázolja fel, nemzetközi tapasztalatcsere keretében a kontinentális integrációs törekvések várható belföldi következményeiről és a szövetkezeti gondolat időszerűségéről szól, a harmadiknak pedig a gyergyóremetei tagosítási projektnek szentelt konferencia áll a tengelyében, melyet a *Függelék*ben található dokumentumok egészítenek ki.

B. Kovács András

Sepsiszentgyörgy, 2008 áprilisában

I. rész

A földek szétszélednek
(három falu esete)

Kótyavetye és ellenszerei

Kinek a kezére kerül a székelyek földje? Aggasztó méreteket öltött-e a felvásárlási hullám, mely idegeneket telepít a megfogyatkozott lélekszámú, előregedő faluközösségekbe – vagy inkább új földbirtokosokat rendel fölénk?

Ma is áll, hogy a Székelyföldet addig illeti meg e név, amíg földje székelyek kezén marad. Esetünkben, szerencsés konzerválódás és egybeesés folytán, a régió termőföldjeinek nagyobb részét, erdeinek, legelőinek, kaszálóinak jó részét ma még túlnyomórészt azok birtokolják, akik a helyileg többségi népcsoport tagjaiként élnek rajta.

Újgazdák

Ha ma a székely föld egy része kicsúszóban van népünk lába alól, mert nagyarányú felvásárlás indult meg spekulánsok – gazdasági és politikai vigécek – részéről, ha ez önállóságunk esélyeit is veszélybe sodorhatja – akkor nem árt leszögezni: ennek fő ellenszere a szakszerű és piaci viszonyokhoz alkalmazkodott, kifizetődő és célszerű székely gazdálkodás lehet, természetesen a megfelelő közéleti mozgalmakba tömörülés mellett.

A gazdálkodásnál maradva: mindjárt abba hagyja a vészhangkongatást, a siránkozást az, aki a falvakat járva tapasztalja: új erővel tör fel a népcsoport életképes részéből a gazdálkodói kedv, olyan új gazdaréteg van kialakulóban, mely modern technológiai és gépkezelői ismeretek birtokában tőkés kis- vagy középüzemként kezdte működtetni gazdaságát, árut termel, s nem csupán viszonylag szerény jövedelme okán, hanem azért

is él rendkívül takarékosan, mivel kettős teher, a *fejlesztés* és a *felhalmozás* terhe alatt görnyed. Hogy célját elérje, még több földet kell felvásárolnia, és egyúttal gépparkról is gondoskodnia. Mondogatjuk és tényigazság, hogy bizonyos értelemben a kapitalizmus mintegy újrakezdődik tájainkon, s a kommunista vargabetű után – bár nullpontról indul, aki az önálló gazdálkodás terhét ma vállalja – nem elhanyagolható körülmény, hogy az egykori téesztagból, ipari alkalmazottból stb. újjazdává előlépő réteg tagjai azt a szakmai-üzemszervezési pluszt is hasznosítani tudják, amivel az ún. szocialista modernizáció szerelte fel őket. Ismerik a gépesítés alapelemeit, a növény- és állattenyésztésben a nagyüzemi modellből elsajátított módszereket alkalmaznak, az intenzív gazdálkodás eszközeit iparkodnak beszerezni. E réteg hozzálátott már ahhoz, hogy az új földreform szülte legnagyobb bajból, a földtulajdon felaprózottságából fakadó fejlődésképtelenségből kigyógyítsa a maga világát, olyan családi vállalkozásként működtetett birtokokat hozva létre, melyek rövid időn belül tőkés középüzemmé (farmmá?) fejleszthetők. A még mindig sok apró parcella mellett, melyen legfeljebb önfenntartásra lehet valamit termesztani – és sokan, az összeomlott nagyipar utcára került egykori alkalmazottaiból falura húzódtak vagy a felhalmozásra képtelen őstermelők közül erre szorultan tengődnek egyik évről a másikra –, a kényszerűségből földet túrók tömegéből kiemelkedő új gazdaréteg már a versenyképesség reményében rendezkedik be, amolyan belső honfoglalóként felmenői földjén. Megpezsdült, életmagra kapott a vállalkozói kedv a Terra Siculorum mezőgazdaságában a székely földművesek közt is? – ennek kíván utánajárni a riporter amellet, hogy az újramagánosítás nyomán beindult földforgalom számunkra kevésbé kedvező jelenségeire is figyelni akar.

Aldobolyban – jeremiáda nélkül

Aldobolyt¹ a „hol volt, hol nem volt” kategóriába sorolná be, aki lemondott róla, mert hallotta, hogy veszedelmes népesedési sodrás szakítaná le a Székelyföld déli pereméről, hogy évszázada egyre csak veszít határából a délről felnyomuló román falvak javára, hogy tömegével telepednek be ide a brassóiak, hogy községi rangját visszanyerni nincs reménye, hogy mára, bár még magyar többségű, magyar iskolája is megszűnt, hogy... – a sort folytathatnánk a leépülés lehangoló képeivel. De nem tesszük. Nem akármilyen életerő munkál ugyanis az itteni székelységben és a faluközpontban máig kétnyelvű, magyar tudásának hasznát vevő, azt megbecsülő románságban, egy körülményeink között modellértékű együttélésben – s ezúttal erre, a gazdasági megkapaszkodás és kibontakozás képességére fordítanók a figyelmet.

A falun végig menve azt tapasztalom, a lap neve, melynek dolgozom,² amolyan varázsszó, népelet iránti fokozott érdeklődése bizalmat szül, hallatán sok kapu megnyílik, meg sok lélek és szív, olvasóink tudják: egy nyelvet beszélünk velük, számíthatnak megértésünkre és rokonszenvünkre. Könnyebb hát a bejelentetlen vendéget is leültetni, szakítani számára időt egy beszélgetésre, pedig azt nem a tétlenségtől kell ám elvenni. Az

¹ Illyefalvához tartozó déli határfalva a Székelyföldnek, Sepsiszentgyörgytől 11 km-re, tőle délre az Olt partján már a Brassó megyéhez csatolt Vámoshíd fekszik. 1940 és '44 közt a falu Romániához tartozott.

² A *Háromszék* című megyei lapról van szó, melyet 1989 decemberének forradalmi hangulatú napjaiban alapított a volt *Megyei Tükör* munkaközössége, azóta is a maga független vonalát követő, a *Krónika* után a legnagyobb példányszámú magyar napilap Romániában. Főszerkesztője 1992-ig Magyarai Lajos volt, azóta Farkas Árpád, mindketten költőként váltak ismertté az ún. Forrás-nemzedékek tagjaként.

első portát, hova a rögtönzött, üzletben, kocsmában végzett előző „közvélemény-kutatás” után bekopogtatok, nem nyilvánosságra vágyó emberek lakják, nevük elhallgatását kérik hát, de szívesen válaszolnak kérdéseimre, udvariatlanság lenne, mondja a háziasszony, ha nem méltányolnák az érdeklődést.

Visszavásárolták a sajátjukat

– Mikor 1960 márciusában összeházasodtunk, már alakult a kollektív, s végül mind a ketten ott dolgoztunk, amíg fel nem számolták – mondja a most 75 éves családfő. – Azon az egy kenyéren, amíg tartott.

Az említett kenyér nem mindig volt egyformán ehető, ezt abból következtetem ki, hogy bár fogatos lett a téeszben, mégis megfordult a fejében: beáll ő is egy brassói gyárba:

– Tessék elképzelni, négy busz vitte innen és Illyefalváról az embereket hajnalonta Brassóba, mégis veszekedtek (ti. nehezen értek mind fel). Az egész fiatalság elment. Mindenki! Az akatáskám nekem is meg volt véve – aztán mégis a mezőn szakadt össze. Pedig csak a bugyuták maradtak itthon. Hogy én miért maradtam? Mert vágytam arra, hogy azt csináljam, amit csináltam. Azért! Láttam, aki elment, az csak sétál, napozik. Én, igaz, feszítettem a dolgot, de a munkának volt eredménye, hát maradtam.

– Fogat került a kezére – veszi át a szót a feleség –, nekünk nagyon kellett, mert a nagy fiunknak házat építettünk, itt, a mi utcánkban, egy hatvanáras telekre.

Nos, a telek története már csak azért is rendhagyó, mert azt valamikor a család birtokolta, aztán bekebelezte a téesz, de sikerült elérniük, hogy háztájit ott osszanak nekik, előbb 25, majd 15 árat.

– Azt munkáltuk, ami hajdan a mienk volt, nem mentünk senkiére. Végül a fiunknak nem sikerült egyetemre bejutnia, nagyon leunatkozott, azt mondta, többet nem próbálkozik, az IMASA-ban³ talált munkát. Megházasodott, két szép lánya van, egyik a Mikesbe, másik a Mikóba⁴ jár. Nem gazdáskodik, villanyszerelés a szakmája. Miután leépítették a gépgyárban, a LAM Alapítványnál⁵ talált állást, karbantartó. No de azért kellett nekünk a fogat, mert építkezésbe fogtunk. A nagygyűlés elé terjesztették a kérésünket, hogy építhessünk, s jóváhagyták, eladtak nekünk a sajátunkból két és fél árat. Arra építettünk. A revolúció után kaptuk vissza az egészet. Ott megterem a fiamnak a pityókája, másik évben az árpája, a gabonába mi is bepótolunk.

A traktor olyan, mint a karácsonyfa

A szülők a kisebbik fiukkal élnek egy udvaron, annak családjával, az óvónő mennyel és a kislány unokával. Közösén gazdálkodnak, a kisebbik fiú – szintén a sepsiszentgyörgyi gépgyárból bocsátották el, ahol lakatos volt – bátyjától eltérően az ősök foglalatosságához tért vissza, a mezőgazdaságnak szenteli

³ A megvásárlás után a brassói teherautógyár Sepsiszentgyörgyre telepített sebességváltó részlegéből kinőtt gépgyár, melynek végül 7 és fél-ezer munkása volt, a rendszerváltást követően is 5 ezer, utóbb széttagolták és felszámolták.

⁴ A Székely Mikó Kollégium és a Mikes Kelemen Középiskola Sepsiszentgyörgy két legismertebb tanintézménye.

⁵ Illyefalvi székhelyű alapítvány, svájci támogatással széleskörű fejlesztési tevékenységet fejt ki, az új rendszerre való átállás egyik fő civil motortja a két székely megyénél is szélesebb ölelésű régióban. Lásd bővebben a róla szóló írásokat a kötetben.

magát, s mind a szép porta, a hatalmas gépszín alatt álló egész kis géppark arra vall: a családnak sikerült lépést tartania a fejlődéssel. Ma az eredményességet legalább annyira mérik a szarvasmarhák, mint a gépek számával.

Megtudom, négy hektárt vásároltak a 'revolúció' óta, annak több mint a dupláján gazdálkodnak, s mondják is: így már kifizetődik. Ámbátor sok a költség, „de nekünk az állatok megvan-nak, trágya kerül, de nem elégséges. Oda még műtrágya kell, ha szórjuk, nagyon meglátszik.” Egyetlen lovuk kólikában elpusztult, a művelést traktorral végzik, ahhoz a fiatalabb családfő jól ért.

Hogyan születnek a döntések ott, ahol kettő is van e 'fajtából'? Érdekes, amit a bácsi mesél:

– Vettem idebé a belső határban (az Olt mentén) 65 ár első osztályú földet. A család kicsit patvargott egy hétig, nem akarták fogadni a javaslatomat, de megmondtam: ha a fejetekre állotok is, megveszem a földet. Termett a tavaly pityókát, az idén elnyomtuk búzával – aztán jövőre, amit ad az Úr.

– Leganyézták, jól termett. Most már belenyugodtunk, de mikor ki kellett adni azt a sok pénzt...

– Állatot adsz el, abból veszel egy darab földet – mondja szentenciaként a családfő, s eszébe jut, hogyan hajtottak fel édesapjával egy tehenet 1938-ban Szentgyörgyre a baromhegyi vásárba „ott a tehenet eladta, s itt a földet megvette”. Ha jól értettem, az árarányok ugyancsak megromlottak azóta az állattenyésztők rovasára, de a gazda ma is úgy vallja: az állatért kapott pénz legjobb befektetési módja ez. A gazdaságban különben – rendkívül tiszta és gondozott, világos, tágas istállóban – négy tehen kérődzik, a tejet az illyefalvi feldolgozónak adják el. A két bikaborjúra a szokásos sors vár: mikor elérik a 300 kilót, viszi 'az olasz', 50 ezer lejt ad kilójáért.

Az udvaron terpeszkedő óriási új szín figyelmeztet, a gazdaság egyik fő oszlopa mégis a traktor. Kinek van még a faluban? Kimerítő felsorolást kapok:

– Nagyon sok van már. Megmondom, ha tudni akarja, végigmegyek a falun: Gödöralján van kettő, Bálint Sanyi – három, Bedő – négy, Albert – öt, Váncsa – hat, Tuki – hét, Rózsa – nyolc, Imreh Jóskának kettő, az tíz, aztán Muszka Ilia – tizenegy, mi – tizenkettő, Ledán – tizenhárom, Jakab István – tizennégy, Bőjthe Jóska – tizenöt: szóval 17-18 traktor van az egész faluban. De a traktor olyan, mint a karácsonyfa: azt mindig öltöztetni kell. Olyanformálag, hogy oda kell legalább tíz-tizenkét gazdasági felszerelés. Eke! Vetőgép! Kaszálógép! Burjánverő! Pityókapergető! Gereblye! Tárcsa!

S még sorolja, hozzátéve, hogy leginkább a cséplőgép hiányát érzik, de az megfizethetetlenül drága, még ha az állam a felét állná, se tudnák a maradék összeget törleszteni.

A család egyetlen hektárt bérel csupán, ezért 600 kiló búzáat ad, s „ceruzára véve” bizonyítható, hogy a szántás, tárcsázás, vetés, cséplés költségei miatt nem túl jövedelmező, „s akkor hol van még a permetezés s a gyomirtó vegyszer ára! Bizony 500 kiló gabona árán fejjel van! Ha kiszámítod: egyik zsebemből kivettem, s a másikba betettem. Annyi, hogy a belső határban a vadtól védve van.”

Az aldobolyi földek jó része a kevésbé kedvező, erdő alatti, ún. külső határban fekszik, s bár itt a magyarhermányi vagy zágoni – ’rémtörténetbeli’ –, azokhoz fogható károk nem esnek, a földművelés itt is valóságos kaland. Ahogy a gazda meséli:

– Én az újságot mindennap elböngészem, olvastam, hogy Zágonban a farkas a minap is 18 juhot elszakasztott. Nekünk az 50 ár silókukoricánkba jött belé a vaddisznó. Augusztusban két hétig őrzöttük a fiammal. Aztán szeptember másodikán mondom: menj, szerezz gépet, s lekaszáljuk, többet már ne őrzünk! Mert eléggé strapás volt, éjjel menj őrizni s nappal a mezőre. Mert ha lefekszünk, a légy lekakál, ahogy mondani szokták. Nincs az országúttól egy kilométerre, de bejött a vaddisznó. Mikor észrevettük, egyik éjjel én mentem, másikon a fiam. Közben még esik is. Mikor esett, a fiam világított a traktorral.

Ott kifelé nem lehet törökbúzáat termesztetni. Még a pityókába és répába is beletúr a külső határban.

A vadkár a háromszéki falvak legnagyobb gondjai közé tartozik, íme, még a védettebb Aldobolyban is értéktelenné válik miatta a határ fele. Erre nyilván közös megoldást kell találni, összefogásra lesz szükség. Az összefogásnál maradva: megmocant a gazdakör végre, ha igaz, tejbegyűjtő létrehozásán ügyködik, a gazda reméli, lesz is belőle valami. Szövetkezetekre lesz továbbá szüksége annak, akit az áru értékesítésének gondja nyomaszt, és íme, akad már, akinek emiatt fő a feje.

(2004 novemberében)

Tanya a faluszélen

Aldobolyi tájékozódásunk folytatásaként Imreh József portájára kopogtatunk be. A falu egyik vezető gazdájának számító Imreh József tanyája – háza a falun kívül, a Hollaky-kúria néven ismert, nemrég felújított műemlék szomszédságában fekszik, az Olt termékeny síkságának peremén, ahova korábban, a mederszabályozás előtti korban bizonyára az árvízveszély miatt nem volt tanácsos építkezni – a sikerrel gyarapodó gazdaságok példája.

Kétlakiság

Megkülönböztető vonása, hogy nem annyira a felmenők felhalmozására támaszkodik, sokkal inkább a mai két munkaképes nemzedék szorgalmából és rátermettségéből sarjad. A 65 éves gazda ipari munkás volt évtizedekig, most 65 éves és – 26 éves, még nőtlen – fiával együtt végzi a dolog javát egy szemmel láthatóan szigorú és önkímélet nélküli munkarend szerint. (A házigazda 13 évesen került el otthonról. „Idegenben jöttem rá, mennyire szeretem a falusi életet” – meséli. Őt tehát nem sikerült elidegeníteni a mezőgazdaságtól, mint oly sokakat, bár csak a nyugdíjazás küszöbén térhetett vissza hozzá.) Kisegítőt nem tartanak maguk mellett, pedig rengeteg tennivaló akad a három ember keze nyomán felvirágzó portán.

Imreh József szabatosan fogalmazó, nyílt ember.

– *A faluban hektárszám szerint legnagyobbak közt tartják számon a birtokát. Volt-e visszakapni valójuk a téesz felbomlásakor?*

– Túl sokat nem. Két hektár és hatvan ár járt az édesapám után, megvolt az általam vásárolt két és fél hold, a többit azóta vettük.

– *Hány hektáron érdemes gazdálkodni, hogy kifizetődő legyen?*

– Olyan 17–18 hektáron. Amennyi nekünk van. Hárman dolgozzuk meg. Ehhez még 60 árat bérelünk. A saját tulajdon nagy előny, persze. De úgy kezdtük, hogy árendát fizettünk. A szénafüvet megvettük a lábán, megcsináltuk, gyűjtöttük a pénzt, s amikor valahol egy darab földet eladásra kínáltak, megvettük.

– *Egymás mellett fekszenek?*

– Nem éppen. De nagyobbacska darabok.

– *A rendszerváltozást hány évesen és hol érte meg?*

– 1939-ben születtem, a változáskor 50 éves voltam. Gyermekként egy brassói szakiskolába jártam – az egész falu a húsz kilométerre fekvő Brassóba ingázott évtizedeken át –, majd a golyóscsapágy-gyárba navétáztam, utóbb a kenyérgyárba. Aztán hazajöttem a szentgyörgyi legelővállalathoz, az Avicolánál is dolgoztam. A nagy kitolás az, hogy 33 évi állami szolgálat után csak kétmillió lej⁶ a nyugdíjam. Pedig nagy fizetésem volt, a legmagasabb kategóriában. Azzal jártam rosszul, hogy nem dogoztam le az utolsó tíz évet, a munkanélküli segélyt sem adták, mert földem volt. Ha 55 évesen megyek nyugdíjba, jobban jártam volna, így a kétmillióval kell beélnem.

Imreh József gazdaságilag végig kétlakinak számított.

– Brassóba jártam, akkor is tartottunk teheneket, úgy is volt, hogy két kanca, egyéves csikóval, két tehén, két bikabornyú állt az istállóban, s még volt hetven juhunk és olyan hét-nyolc disznót is neveltünk. Már abban az időben!

Ismerjük el, valóban átlagon felüli ambíciókra vall, s aki a hatvanas-hetvenes évek körülményeit ismeri, beláthatja, a családnak már akkor e kibővített mellékgazdaság jelenthette a fő jövedelmi forrását, tehát a mellékjövedelem az ipari volt, akár-

⁶ Az infláció jellemző számadatait lásd a kötet végén.

csak most a nyugdíj. (Hasonló nyugdíjból különben sokan élnek ma faluhelyen az idősebb korosztály tagjai közül.) Imreh-éknek tehát nyilván átlagon felüli ügyesség révén már akkor sikerült megkezdniük a felhalmozást, jövedelmező, ún. peremgazdaságot teremtve, amikor a lakosság zöme a mindenható állam és tévesz kiszipolyozottjaként csak megélhetéséről, esetleg egyéb fogyasztási javai – jégszekrény, bútor, gépkocsi stb. – beszerzéséről vagy szerényebb családi háza építéséről tudott gondoskodni.

Saját lábon állni

– Már Ceaușescu alatt ennyi állattal bírtak? Akkor volt, amiből újrakezdeni az önállóságot 1990-ben!

– Mi valójában nagy veszteséget értünk. Mert pénzünk három kocsira volt betéve a takarékbba. Nekem s a gyerekek nevére – mostohalányomat is neveltük –, s elveszett az egész.

A Dacia vásárlásra letett összegeket, a 70-80 ezer lejecket a kilencvenes évek elején rövid idő alatt felemésztette az infláció, tízezrek megtakarított pénze úszott el emiatt.

– Valamit ugyan kivettem, mikor láttam, több kettőnél, de a három kocsi árával alig tudtam a csúrt bedeszkázni. Nagy volt a veszteség, én nem sirattam olyan erősen, de sokat veszítettünk.

Érdemes megjegyezni, hogy a hetvenes-nyolcvanas években egy nagyon jó munkásfizetés a nagyiparban 3-4 ezer lejre rúgott, egy államilag épített tömbházlakás hivatalos ára pedig egy személygépkocsiéval ért fel.

– Három kocsi ára hatalmas összegnek számított akkoriban, lakást is többet lehetett volna venni belőle.

– Nekünk azon küjjel volt olyan 300 ezer lejünk, amivel megvettük a juhódályt, a szávjánt a kollektívtól, amikor áruba bo-

csátották⁷. Azt is régen gyűjtött pénzből. Tessék elképzelni, mit dolgozott ez a család! A feleségem az öt-hat éves kislány és a csecsemő mellett! Én reggel ötkor mentem munkába, és sokszor este kilenckor jöttem haza. Ő látta hát el egyedül a nyolc darab marhát, a hetven juhot, a disznókat, mindent!

– *Aranyba kell foglalni!*

– Nem csinálta volna meg három se! Amilyen asszonyok vannak! – teszi hozzá választásával elégedetten.

Beszélgetésünk visszakanyarodik a rendszerváltoztatáshoz.

– A pénzt elvesztettük – jórészt. Traktor nem volt, viszont egy kitűnő kancánk hármat csikózott. Eladtuk a csikókat és le-tettük a pénzt traktorra. Azt állami segítséggel vettük meg, 15%-os kedvezményes kamattal.

– *Rögtön megvették?*

– Úgy kellett volna, de késtünk a kocsikra betett pénz kivételével, mert reménykedtünk abban, amivel hitegettek, hogy megnyerjük az állammal szemben a pert⁸. Az a pénz elértéktelenedett.

Imreh József portáján jól nyomon követhető a *gazdaságtörténeti fordulat*, mely a *földkoncentráció* plusz *gépkészítői tudás* plusz *korszerű művelési-tenyésztési módszerek* kulcsszavakban foglalható össze. Mindez, a szívós paraszti szorgalommal párosulva, csodákat művelhet. A traktorvezetést a fia is elsajátította azóta, s hozzáláttak a bővítéshez.

⁷ A téeszek felszámolásáról van szó 1991-92-ben.

⁸ A hetvenes-nyolcvanas években a személygépkocsi-vásárlás az állami kül- és belkereskedelmi monopólium körülményei közt úgy folyt, hogy a pénz letétele után évekig várnia kellett a vásárlónak, míg autójához hozzájutott. Az 1989-es fordulat után a még ki nem elégített kocsira várók egy része, miután pénze elértéktelenedett, beperelte az államot kárpótlás végett, a per másfél évtizeden át folyt, és fejenként 20 ezer új lejes (RON) kárpótlás megítélésével ért véget. (*Krónika*, 2008. febr. 26.)

– Van egy 650-es és egy 445-ös kisebb traktorunk, van eke, vetőgép, tárcsa, kombinátor, kicsi pityókaültető, kaszálógép, gereblye. Úgyhogy a szénát a gyerek egyedül meg tudja csinálni. Lekaszálja, megforgatja, megszártja, s mi csak akkor jövünk, mikor fel kell rakni és haza kell hozni. Gépeket vellegettünk, amikor pénzünk volt, arra fordítottuk. A kombájn hiányzik nagyon.

– *Akkor másoknak is dolgozhatnának?*

– Attól függ, milyen képességű lenne. Nagyra nem számíthatunk, legfeljebb a külföldi használtak jöhetnek szóba. A hazai gyártmány másfél milliárdba⁹ kerül, ha felét a kormány állja, akkor is hozzáférhetetlen számunkra.

– *Fiának a jövője ezek szerint biztosítva van.*

– Valóban. Felsőbb iskolába nem akart menni. Ha szerette volna, én nem vergődöm annyit. A mostohalányom orvosi asszisztens, én a fiamért harcoltam annyit. Hogy meglegyen a megélhetősége, ne másnak dolgozzék mint szolga, hanem végezze a sajátját. Igaz, nagyon sokat dolgozik. Mi irányítjuk, de magának dolgozik, minden az övé lesz – mondja a kétfelé vágó szigor, de egyúttal törődés hangján.

A családban tehát a döntési jogkör, nyilván a fiú házasságkötéséig-családalapításáig, egyelőre az idősebb, erejének még teljében lévő nemzedék „birtoka”. A feszített munkát nem győzik, nem is győzhetik mindig magukra.

– *Egy ekkora gazdaságban idegen munkaerőre is szükség van.*

– Van. Pityókagyűjtéskor napszámosok nélkül nem boldogulnánk. Idevalósiak is jönnek, de főleg a hetei¹⁰ cigányokat fogadjuk fel. A baj az, hogy nem lelkiismeretesek és körmösek is, a válogatást nem úgy végzik, ahogy kéne, de más nincs. Az itt-

⁹ Romániában 2005. július elsejétől pénzbeváltás történt: 10 000 ROL = 1 RON ('új lej'). Riportjainkban mindenki a régi lejben számol.

¹⁰ Hete a megye egyetlen – de nem egyetlen roma többségű – cigányfaluja, Előpatak és Sepsiszentkirály szomszédságában, lakossága képtelen nyomorban tengődik.

valók inkább a kocsmá előtt ülnek naphosszat, de munkát nem vállalnának.

No de mit vet és hogyan műveli a földet a gazda! Mi kifizető-dő és mi nem? Hát az állatok?

– Mindent vetek, pityókát, répát, búzát, árpát, lucernát, herét az állatoknak. Mindre szükség van a tizenvalahány marhának. Ezeket mi hárman fejjük. Piacra disznyókat tenyésztettünk, a tavaly sajnos 100%-os reafizetéssel az olcsó importhús miatt, ezért lemondunk róla. Az idén jobb ára van, jól fogott volna. A tavaly a gabona nagyon drága volt, s a disznyónak 25 ezerbe kellett hogy adjuk kilóját, bizony ráfizettünk. Pedig vagy félszáz állatot neveltünk, de kárba ment. Szerencsére a gabonánk saját termés volt, mert ha azért is pénzt kellett volna hogy adjunk, akkor leégtünk volna.

– *Eddig mi hozott jobban?*

– Mostanig abból lehetett jobban pénzelni. De a mezőgazdaság olyan, hogy egyszer az egyik, máskor a másik megy jobban. Hiába tartom magam nagy speciálistának, mert végső soron az Úr a gazda! A juhok? Azokat eladtuk, amikor a földeket megvettük. Akkor már 120 darab juhunk volt, de ahogy a világ változott, mindenki a saját földjéből kell hogy megéljen, nehezebbé vált a legeltetés. Nyáron kiadtuk őket a seregbe, de télen mi voltunk a pásztorok. Aki ma tart, az sok vetésben kárt tesz. A juhval ki kell járni, különben nem jövedelmező. Azért adtuk el, ne legyen örökké vitánk másokkal. Na most a gépekhez motorina kell, az pedig drága. Sokba kerül a tejhez képest; a tej literéért 6 ezer lej kapunk, a városban 16-18 ezer lejért árulják az üzletben. Régen? Majdnem egyenlő ára volt a liter tejnek és motorinának! Most az üzemanyag 27 ezerbe kerül. Arra pedig nincs időnk s pénzünk, hogy a tejet felvigyük és mi adjuk el Szentgyörgyön, ahogy egyesek teszik.

Imreh József azt mondja, az ő korában már nagy terveket nem forgat a fejében, annak örvend, hogy sikerült lábra állítania a birtokát. De nagy lehetőséget lát az összefogásban.

– Hogy megmondjam a valóságot, ha fiatalabb volnék, én neki mernék fogni, hogy szövetséget csináljak. Dobolyban sok földet eladtak más falukba, mert nincs, aki megművelje. Mondjuk, nem is a legjobban termő a föld, hogy rajonganának érte, de mégis. Ha trágyázod, terem. Szövetkezetet tehát érdemes lenne csinálni.

Íme, egy terv, melyet vitára kellene bocsátani. A gazdaköri kezdeményezés, a tejbegyűjtő terve vagy a faluban Nyeső agrármérnök által több tíz hektárra kiterjedő bérleti rendszerben megművelt gazdaság is arra vall, a földek és tőke koncentrációja folyamatban van, s a szövetkezés akár egy újabb formája útján is növelni lehetne a jövedelmezőséget és megtartani a földeket a dobolyiak birtokában. Mert a dobolyi határ bizony oszlásnak, vagy inkább szétagolódásnak indult. Erről szólunk a következőkben.

Szétszéledő földek

A „mégis mozog”-nak egy kevésbé örömteli esete, ahogy a demográfiailag jobban álló környező települések, vagy még messzebbről érkező idegenek nagy darabokat kanyarítanak ki maguknak az aldobolyi határból. Erről magyarázza Imreh József:

– Főleg az Olton túli Luncaról¹¹ valók, a farkasvágóiak vásároltak nagyon sokat fel. Szorgalmasabbak, mint a mi magyarjaink. Nézzünk szembe a tényekkel: székelyeink egy része elzüllött. Az ottaniak istenfélőbbek is, vallásosabbak és szorgalmasabbak. Tessék elképzelni, most 3-4 éve nekiláttak kiskaszával és hektárszámra a szénát lekaszálták. Nálunk akinek 20–25 árja van, az már reszket, hogy kaszálógépet vegyen. Régen is

¹¹ Lunca Calnicului = Farkasvágó, Brassó megyei község.

ez volt. Akkoriban Doboly határa sokkal kiterjedtebb volt, de már a kollektivizálás előtt sok földet eladtak a lunkaiaknak és a vámoshídiaknak¹². Igazság szerint ezeknek pénzük is inkább volt, Brassóhoz is közelebb fekszenek e falvak. A mi embereink kacagták őket, hogy nyáron délben is hideg puliszkát, egy kis hagymát és olajat ettek – mégis ők vitték többre. Ugye, a prázsmári posztógyárban pénzkeresetre tettek szert, otthon állatokat tartottak, s érzésem szerint, valahogy törekvőbbek is. Farkasvágó és Vámoshíd javára Doboly hatalmas területet vett el az idők folyamán. A mostani földreformkor is mi történt: a vámoshídiak, még korábban, vásároltak nálunk az erdő alatt, ahol inkább hozzáfértek, mert azt adták el a dobolyiak, s amikor most kimérték neki, azt mind a falujukhoz közelebb fekvő jobb földeken kapták vissza. A hatóságok is kezükre játszottak, ugye¹³. Ez is benne van a pakliban.

Így került át Brassó megyéhez egy csomó jobb dobolyi szántó.

Imreh József gyermekkori emléke:

– Ha valakinek Aldobolyban eladó földje volt, a lunkai ortodox pópa a templomozás után kihirdette, hogy itt és itt birtokot lehet vásárolni. Megszervezték hát a tájékoztatást is a hitelnegyítés mellett. Az egyház feladatának tekintette. Ráadásul nálunk a faluban azt mondogatták: az itteni gazdagabbak szívesebben adták el a lunkai vevőnek, mint az itteninek, nehogy munkakerőt, napszámost veszítsenek.

A fentiekhez 60 valahány éve a faluban lakó Deák József nyugdíjas tiszteletes (kilencvenedik évét tapossa) saját megfigyelései alapján hozzáfűzi: a vágóiak, vámoshídiak az ún. külső

¹² Podu Oltului = Vámoshídpusztá (Vámoshíd), Brassó megyéhez tartozó szomszédos falu.

¹³ A 18/1991-es első ún. földtörvény lehetővé tette, hogy a téeszek felbomlásakor a volt birtokot ne eredeti helyén, hanem máshol mérijék ki. E körülmény rengeteg visszaélésre adott alkalmat, évtizedes viták és pereskedések, hivatali huzavonák melegágyának bizonyult.

határban kezdetben bérelték a dobolyaiak által felhagyott szántókat, utóbb ipari s egyéb jövedelmükből megvásárolták azokat, most meg sajátjukként kapták vissza. S ha tehették, átköltöztették a kedvezőbb fekvésű határrészekre.

Mindebből a riporter csak arra következtethet, Aldoboly saját lakossága indokoltan fogna össze, ha összefogna, hogy határából megőrizze, ami még maradt. Deák József ezzel kapcsolatban jegyezte meg, mikor a minap felkerestem:

– Elkótyavetyélnek sok gazdaságot. Itt az Opra-féle bennvalót vette meg egy lunkai gazda, a környéken pedig sorra vásárolja fel a földeket a külső határban, kezdetben két millióért jutott hozzá¹⁴.

Fontos lenne, hogy megtartsuk magyar kézen, de nincs, aki foglalkozzék vele. A külföldi segélyek mire valók, ha nem erre is? Rám bízta itt egy ismerős nyolc hektár kezelését, arra is tettek vásárlási ajánlatot. Nem eladó, kiadni viszont nem lehet, ugarban kellett hagynom. A külső határt nem művelik a vaddisznók miatt, ez alacsonyan tartja az ottani földárakat, annál könnyebben jut hozzá a spekuláns. Ki bolond, hogy potom pénzen ne vegye meg azt a hektárt, ha egyszer alig kerül neki valamibe! Amin pár év múlva többszörös áron adhat túl! A községnek kellene megszerveznie a termésvédelmet, mindjárt meggondolná, eladja-e, aki ma csak azt nézi, hogyan szabaduljon a földjétől.

Ezekkel az ötletekkel felfegyverkezve kerestük fel a község-házát, hogy meggyőződjünk arról: hogyan is vélekednek mindezekről a választott tisztségviselők.

(2004 novemberében)

¹⁴ Hektárját két millió lejért (mai áron: 200 RON). 2007-re a szántó országos átlagára már 30–40 millió (3–4000 RON) volt, helyenként ennek többszöröse!

Más rendet a határban!

Az illyefalvi polgármesteri hivatalba a földforgalom hivatalos adatai kedvéért tértünk be, ám hamarosan kiderült, többre megyünk, ha a fiatal és ötletdús, a 2004. júniusi helyhatósági választásokon nagy fölénnyel mandátumhoz jutott polgármestert a község adottságai és saját tervei felől faggatjuk. Illyefalván már jóval a választások előtt kitapintható volt, hogy egy dinamikus, kiforrott elképzelésekkel jelentkező új csapat lépett a közélet szorítójába, s a Magyar Polgári Szövetség színeiben indult polgármesterjelölt, Benedek-Huszár János végül győzelmet aratott az RMDSZ-jelöltje fölött.¹⁵ A fiatal polgármester, aki képzettsége szerint magyar–néprajz szakos tanár, többet akaró szakembernek számít, svájci továbbképzésen vett részt a gazdasztanfolyam elvégzése után, s éveken át a LAM Alapítvány tangazdaságát vezette. Nos, tőle előbb az aktuális földreform végrehajtásáról, a földtörvények alkalmazási stádiumáról kértünk információkat, mivel a helyzetet, a kialakuló földpiaci forgalmat alapvetően ez határozza meg. Beszélgetésünk második részében sort kerítünk az alapvető tulajdonváltást, a reprivatizációt követő földvásárlások fő irányzatainak elemzésére is.

¹⁵ A belső magyar ellenzéknek saját pártját nem sikerült bejegyeztetnie a választások előtt, jelöltjei ezért függetlenként vagy más pártok színeiben indultak. Az ellenzéki polgármesterjelöltek közül csak néhánynak sikerült a választást megnyernie, köztük Benedek-Huszár Jánosnak a legegységelműbben.

Karácsonyi avagy választási ajándék: birtoklevél ingyen

– Eladni nyilván csak azt lehet, aminek az ember a tulajdonjogát birtoklevéllel igazolja. A földreform alkalmazása akadozva haladt, évtizednél többet ölelt fel eddig, ezért is burjánzott el a zsebszerződésekkel kötött üzletek divatja, bár nem állítom, hogy ez lenne az egyedüli ok. Tény, a tulajdon-átruházás módozatainak kifundálásában nem akármilyen találékonyságot szültek az átmeneti viszonyok. A községháza csak a hivatalos adásvételi szerződéseket veheti tudomásul vagy kérheti számon. Ezeket birtoklevél segítségével tanácsos megkötni. Kiosztották-e már őket?

– Az 18/1991-es földtörvény úgy szabályozta a kérdést, hogy azokat a földterületeket, melyekre a tulajdonjogot visszaállították (reconstituirea dreptului de proprietate), el lehet rögtön adni, viszont azokat, melyekre a tulajdonjogot akkor állapították meg (constituirea dreptului de proprietate), azokat csak a bejegyzéstől számított tíz év múlva lehet áruba bocsátani. Miről van szó? Azokról az ötven árákról, melyeket olyan volt kollektivisták kaptak, akiknek vagy nem volt földjük, vagy fél hektárnál kevesebb földdel léptek be, illetve ide sorolhatók a forradalmárok és különféle egyéb speciális juttatások kedvezményezettjei is, a traktorállomások személyzete. Érdekes, hogy egyes közjegyzők a tíz évet a birtoklevél kiállításának dátumától, mások a telekkönyvi bejegyzés időpontjától számítják, ki így, ki úgy jár el közülük. A zavaros helyzet másik oka, hogy a birtoklevél – román neve (titlu de proprietate) jól kifejezi ezt – jogcímet jelent a birtoklásra. Erdélyben és Bukovinában, a másfél évszázada fennálló telekkönyvi rendszerből kifolyólag a tulajdonjog végleges és visszavonhatatlan igazolása telekkönyv által történik. Ezért volt igaza a sajtónak, mikor meghúzta a vészharangot e rendszert felszámolni kívánó új törvény megjelenésekor, mely jogszabály a kataszteri hivatalnak utalná át a telekkönyv-

vet. Az ügyvédi kamara elnöke, Rozsnyai Sándor is tiltakozott a nemkívánatos újítás ellen. A telekkönyvi igazolás volt eddig az egyetlen olyan tulajdonbejegyzési forma, melyet hitelfelvételkor jelzálogként elfogadtak a bankok. A birtoklevél nem. Az legfeljebb jogcímet nyújt arra, hogy az így megállapított tulajdonjogot véglegesíthesse a polgár a telekkönyvi bejegyzés által.

– *Eme erdélyi és európai intézményt valóban meg kellene menteni. No de bár a birtokleveleket kiosztották-e Illyefalván és két falujában?*

– Kilencven százalékukat kiadtuk, illetve átvették már. További 50 megjött a kataszteri hivataltól, s azért nem kézbesítettük még, mert a legutóbbi időig fizetni kellett érte. A *Hivatalos Közlönyben* november 24-én megjelent kormányrendelet eltörli az illetéket, azóta a jogosultak ingyen vehetik át az okiratot.

Kusza viszonyok – a tisztázás igénye

Magára vessen, aki tehát most sem jön érte. De ami a három falu határát illeti: *üti-e a széle a hosszát? Beleférték-e az igények a létező területekbe, történtek-e csalások az osztásnál, ahol a préda megszerzésének reménye felcsigázhatta a mohóságot?*

– A gond tehát nem az, hogy nincsenek kiadva a birtoklevelek, hanem az, hogy a földosztás során felmerült objektív és szubjektív akadályok komoly bonyodalmakat okoztak. Ilyen volt például az, hogy a község mezőgazdaságilag hasznosítható területe 1990-ben négy fő tulajdonos birtokában és kezelésében volt, nagyobb része a téeszében, három továbbival pedig a Megyei Legelőgazdálkodási Vállalat, az uzoni állami gazdaság (Sollact néven alakult át és állott fenn még egy ideig), illetve a szentgyörgyi Horticom rendelkezett. Az igények kielégítéséhez azonnal hozzáláttak anélkül, hogy tekintettel lettek volna arra, eredetileg az örökhagyók birtoka hol feküdt. Nagy zavar

támadt. Egyrészt azért is, mert a parcellák kiosztását az ötven árak kimérésével kezdték. Illyefalván adva volt egy szisztematizált, csatornázott és nagytáblásított mezőgazdasági szántóföld – persze, hogy itt volt a legkönnyebb az ötven árú parcellák kimérése. Mihelyst ezt végrehajtották, kimérték az akkor még téjesztartó újbirtokosnak, illetve a gép- és traktorállomások alkalmazottainak az ötven árakat – abban a pillanatban fölírta azt az elvet, hogy a régi helyen adják vissza a többinek, ami járt neki. Alkalmazhatatlanná vált az, amit a törvény is ajánlott, hogy „rendszerint” (de regulă) ott mérjék ki, ahol eredetileg fektet. Ez pedig, mint a dominóeffektus, sorra fölborított minden egyebet. Az említett három vállalat egymás után szűnt meg, ezzel párhuzamosan kapták vissza az emberek azokat a földeket is, de az eredeti helyen való visszaszármaztatást már alig lehetett alkalmazni, bár a 1/2000-es törvény ezt megerősített formában szorgalmazza. Megtörtént az is viszont, hogy a 18/1991-es törvény alapján már kiosztott földre az 1/2000-es, tehát a telekkönyv alapján mást helyeztek birtokba, a tulajdonvisszaállítás tehát jogsérelemhez vezetett, s akiket így megfosztottak jussuktól, már nem volt ahova helyezni.

– Egy felső-háromszéki faluban a hasonló vitákra az új polgármester kijelentette: hülye lennék, ha a földek újramérésébe kezdenék. Elutasította hát, hogy az elődei által elvégzetteket – összekuszáltakat – felülvizsgálja, nem utolsósorban azért is, mert áttekinthetetlen összefüggéshálózat jellemzi a viszonyokat. Lát-e valamilyen megoldást?

– Én radikálisan szeretnék eljárni. Ezen azt értem, szeretném, ha a községi tanács jóváhagyná egy olyan hitel föl vételét, melyből finanszírozni lehetne a község egész mezőgazdasági területének a topográfiai felmérését. Mert senki nincs meggyőződve arról: a papíron feltüntetett 2140 hektár valóban létezik! A téjesztől származó nyilvántartást adták át a földosztó bizottságnak, de az ott feltüntetett értékből nem vonták le a levonandókat. Nem ütötték ki például a '70-es és '80-as évek területrendezései során az Olt két oldalán több kilométer hosszúságban épített gá-

tak által elfoglalt területeket, nem vonták le az új csatornázási rendszer által felölelt jó pár hektárt, sem az új úthálózat területeit. Amikor ugyanis nagyparcellásították a területet, több tíz kilométeres csatorna- és úthálózatot építettek, a kanális legalább négy méter széles. A volt főmérnök elmondása szerint, ráadásul a kollektív gazdaságot arra kényszerítették a nyolcvanas években, hogy évente 10 hektárral bővítse a szántóterületet, s ezt papíron mindig teljesítették is. Valójában valami hat-hét éven át legfeljebb évi egy-két hektáron irtottak bokrot vagy csapoltak le pangó vizeket, van összesen mondjuk tíz hektár nyereség, de jelteni 60–70-et is jelenthettek, azt az iratokba bevezették, holott töredéke van csak meg. Mi tehát egy akkora hektárszámot akarunk kiosztani, mely biztosan nincsen meg. Kiderítendő hát, mennyi hiányzik belőle.

A kérdés másik oldala: topográfiai felméréssel tisztázható az is: ki mennyit használ, s melléje kell egy számítógépes nyilván tartás, egy, a telekkönyvekig visszamenő kutatás arról, ki kapta ki esetleg többször ugyanazt, illetve ha egy örökhagyó után több örökös vette ki egyazon területet többször.

– *S ennek mind végére kíván járni?* – kérdeztük némileg hitetlenkedve.

– Ez három-négy éves munka – jelentette ki Benedek Huszár János, s mikor megjegyeztük, ebbe akár bele is lehet bukni, hozzátette: nem az a szándéka, hogy 20 évig polgármester maradjon, hanem hogy vállalt feladatát végrehajtsa.

Riportunkat további izgalmas tervek, pl. egy nagyszabású tagosítás céljának ismertetésével és – tulajdonképpen témánkra térve – a földforgalom terén tapasztalt visszasságok feltérképezésével folytatjuk.

– *Nos, akkor vágjunk a közepébe! Milyen átalakuláson ment át a reform során nagy vonalakban reprivatizált három falu, Illyefalva, Aldoboly és Sepsiszentkirály határa?* – kérdeztem Benedek-Huszár János polgármestertől, új fejezetet nyitva beszélgetésünkben. – *Magam Aldobolyban, a község déli végén azt tapasztaltam, hogy*

Brassóból meg a szomszéd megyéhez tartozó falvakból érkezett felvásárlók szerezték meg a hozzáférhető földeket. Ez szükségszerűen azt is jelenti, hogy az itteni őshonosok földje, bár ők kapták vissza, ezúttal nem székelvények kezébe kerül. Módosul a tulajdonszerkezet és a birtokosok nemzeti összetétele. Tudomására jutnak-e az eladási ügyletek a polgármesteri hivatalnak, van-e kimutatása róluk?

– Tudunk róluk, bár nem napi rendszerességgel – feleli a polgármester –, évente egyszer kell bejelenteni ezeket a változásokat, és nagyjából meg is teszik. Évről évre több portát vásárol meg olyan, aki máshonnan jön ide. Kezdetben inkább hétvégi házakra vonatkozott, újabban akad, aki ide is települ. Aldobolyba valóban inkább Brassó felől érkezik e felvásárlói hullám, Szentkirályba viszont az ellenkező irány, Sepsiszentgyörgy felől, és akkor még nem szóltunk az új negyedekről. Pillanatnyilag ugyanis három részletes településrendezési tervvel belterületté nyilvánított új negyed létezik a község területén.

Három új település

Itt a riport jókora kitérőt kényszerül tenni. A község sajátos földrajzi helyzetéből, a megyeszékhely tözsomszédtságából fakadóan is a három falu határa különös erőterbe került, felértékelődtek a korábban legkisebb értékűnek tekintett peremkerületei, az északra, de alig pár kilométerre fekvő város, Sepsiszentgyörgy telekvizonyai kezdik ugyanis beindázni és egy olyan gazdasági forgalomba bevonni őket, mely messze elemibb erővel hat rájuk, mint lenne a pusztá földművesi tulajdonosváltás. Az új negyedek ugyanis egyfelől új településeket jelentenek – és erre nem sok példa van Háromszéken –, másfelől ezek döntően nem

mezőgazdasági súlypontúak lennének vagy lesznek, ha a folyamat kiteljesedik.

Benedek-Huszár János így számol be a párját ritkító jelenségről, melyben a falu tulajdonképpen várost szül: vonzáskörzetébe került községeiben annak terjeszkedése terepévé válik.

– A legrégebbi a Szalomér nevet viseli, Sepsiszentkirály és Szentgyörgy között helyezkedik el a baróti hegyek lejtőjén, egy eredetileg értéktelen vízmosásos területen, ahol most 5-6 eurót vagy többet is kérnek a telek négyzetméteréért. Annak idején az öt hektárnál valamivel nagyobb területet egy szentgyörgyi román úriember vásárolta meg, fölosztotta 110 parcellára s négy áras telkenként árusítja. Aki ezeket megveszi, az egyrészt nem a község őslakosa, másrészt van pénze hozzá, a beindult építkezések is mutatják, hogy jómodúak telepszene oda.

– *Erről mint németországi mintákat követő, ún. magánnegyed alapítási kísérletről irtam már, azóta ha a tervezettnél szerényebben, de az új „kvártély” valóban fejlődik. Olyat is ismerek, aki korábbi itteni telkén azóta felárral túlادott. A tanáccsal hogyan intézte el a kezdeményező a dolgot, rendben van-e minden?*

– Rendben. Magam még nem laktam akkor itt, de az akkori tanácsstagok szerint egy ilyen villanegyed még belefért a községfejlesztési elképzelésekbe, azzal a kikötéssel, hogy erre a községi költségvetésből nem lehet alapot kiutalni, mivel a történelmi települések javíthatása számára sincs elegendő pénz. Viszont, amikor Benedekmezőn is megjelent egy 5 hektár 71 áras terület, amit ugyanaz az úriember és egy másik szentgyörgyi vállalkozó – tehát Manole úr és Rétyi Ödön – hozott létre, ahol 104 parcella van, az már gondokat okozott. *Merre?* Előpatak fele, egy kilométerre a falutól a patakon túl, baloldalt a hegyoldalban. Nem, nem a rendőrtisztek villáiról van szó, azok jobboldalt sorakoznak az erdő alatt. Bár itt is birtokolnak többek között rendőrtisztek. Szóval a sepsiszentkirályi határ szélső sarkában fekvő Benedekmezőről van szó. Nos, kérdés, hogy e természeti táj részeként létező területnek vajon az-e a rendeltetése, hogy ott va-

laki fölépítsen valamit, odaköltözzék és minden infrastruktúra nélkül használni kezdje? A kertvárosokba költözés a betonrengetegből kitörni akaró ember jogos igénye, de nyugat-európai tapasztalatok mutatják, hogy a kertváros-létesítést a beruházónak infrastruktúra megteremtésével kell kezdenie, ami áll víz-, gáz- és villanyvezeték-hálózatból és csatornázásból, nem utolsósorban útépítésből. Amikor ezek elkészültek, akkor parcellázhatja fel a területet. Mindez pénzbe kerül. Márpedig ez itt úgy jött létre, hogy extenzív kaszáló áraban vásárolták meg a területet, és utána négyzetméterenként 5-6 euróért adják tovább.

– *De Szalomér sem volt közművesítő, mégis elfogadták?*

– Valóban, de ott kormányalapokból kerítettek pénzt arra, hogy például négy milliárdért vadonatúj villanyhálózatot építsenek, akárcsak utakat. *Csatornázás?* Az még nincs, az lévén a legdrágább mind közül. Erre elég egy példát felhoznom: magának Illyefalvának az összcsatornázási tervét elkészítették már, s a kivitelezés 800 ezer euróba kerülne.

Kiköltöző városiak

– *Épületek állnak-e már ott?*

– Persze. A szaloméri és a benedekmezei telkek fele már gazdára talált, egyesek több parcellát is megvásároltak, hogy nagyobb kertjük legyen. Az épületek önmagukban szépek, de az utak gyengék, egyedül villany van, víz és szennyvíz-elvezetés nincs, gáz még kevésbé.

– *Állandó lakossága?*

– Szalomérben már laknak is. A harmadikat pedig Darcuuc rendőrtiszt létesítette, ő 1 hektár 40 árat kívánt beltelekké átalakítani itt a szentgyörgyi országút mentén, nem sikerült neki az egész. A helyi tanács lemondása a tavaly, melyről a *Háromszék*

is beszámolt a soronkívüli választások történetével együtt, emiatt következett be.¹⁶ A lemondás végül nem oldott meg semmit. A tanács jóhiszeműen az akkori polgármesterre bízta az ügyben a törvényszéki képviselőt, a dosszié megvan, a polgármester nem is jelent meg minden tárgyaláson, a tanács ellenérveit tehát nem mondta el, és végül a bíróság kötelezte a tanácsot arra, hogy hagyja jóvá a beltelekké nyilvánítást. Nos, a tanács azért mondott le, hogy ezt ne kelljen megcselekednie. Arra számítottak, hogy akkor a polgármester is lemond. De ő más véleményen volt, így következett az a furcsa, csonka választás 2003-ban. A döntő, ami annak az átmenetnek a hozadéka, mikor a polgármester egyedül maradt. E hat hónap alatt a tanács hiányában a polgármester saját rendeletével jóváhagyta az említett zóna településrendezési tervét, ugyanakkor a Sepsiszentkirályba települt Vranceanu Ciprian 15 hektáros beltelekké nyilvánított birtoka rendezési tervét is – mely hatalmas bővítésként egy turisztikai és szabadidőközpont létesítésével kapcsolatos, és szintén e hat hónap alatt adta áldását, ugyancsak polgármesteri rendelettel, a benedekmezei villanegyed tervére. Ami ellen a tanács 5 éven keresztül küzdött, azt ő hat hónap alatt engedélyezte. Nem maradt az új tanácsnak megoldatlan problémája...

– *Nem csinálható vissza?*

– Ez így marad. Visszafordíthatatlan.

– *Magyarán: akkor a hatalmas infrastrukturális beruházások kötelezettsége Illyefalvát terheli?*

– Ezt kívánta elkerülni a tanács. Hiszen ha valaki betelepszik a községbe és személyije oda szól, természetesen elvárja ezt is. Márpedig a tanácsnak arra sincs pénze, hogy a történelmi településeket oda fejlessze, ahova szeretné, hogy bennük komfortos lakhatóságot biztosítson – nemhogy még azon felül szatellit települések alapításának és fejlesztésének a gondját is a nyakába

¹⁶ A képviselőtestület egy része lemondott, hogy soronkívüli választások kiírását kényszerítse ki. *Háromszék*, 2003. első fele.

vegye! A tavaly nem tudtunk falvanként 60 millió lejnél többet költeni – ebből legfeljebb 6-7 teherautó kavicsot lehet vásárolni! Hol van még a gáz, a víz?!

– *Az új településkezdeményekben tehát akkor lesz közművesítés, ha azt ők maguk valamilyen módon megoldják.*

– Igen. Szalomérban speciális kormányalapból villanyt vezetettek. Azonban el kell mondanom, hogy az ottaniak által befizetett évi telekadó összege nem éri el a szaloméri közvilágítás évi díjának a 30%-át! Ez tehát a községet terheli. Pont ezért, az idén 2005-re differenciált adózást vezetünk be. Legalább annyit tudjunk onnan adóba beszédni, hogy ne a község többi lakója állja az ottani közvilágítási számlát.

A három sikeres kezdeményezés, a község torkán lenyomott legalább két béka után egy negyedik vállalkozó is vérszemet kapott, ami a hatalmas haszonkulcs reményében igazán érthető. Ismét a polgármesteré a szó:

– Két napja költöztünk be a polgármesteri hivatalba, mikor beadnak egy kérést egy Micu Savu nevű úr részéről, aki Benedekmező mellett vásárolt meg 1,13 hektár kaszálót tíz millió lejért és azzal jött, hogy 22 percellát alakít ki, nyilvánítsuk beltelekké. Ahogy akkor kiszámítottuk, egymilliárd lejért tudta volna értékesíteni a 22 telket. Ez százszoros haszonkulcs! Én abban a pillanatban azt mondtam, hogy nem. Erre megkezdődött a telefonálgatás, a szóbeli fenyegetőzés. Végül törvényszékre adtak. Mi a brassói törvényszéken meg is jelentünk. Korábban beadtam egy ún. *întîmpinarét*, ebben körülírtam a tanács kompetenciáját, s hogy miért nem hagyhatja jóvá. Ekkor az úr ügyvédje visszavonta keresetét ellenünk, és szóbeli közlés alapján beperelte a megyei tanács elnökét! Érdekes fordulat, találgatjuk, mi van mögötte. Ha ez az akar lenni, hogy minket megkerüljenek, akkor előre bejelentem, nem hagyjuk annyiban. Nincs, nem is lehet olyan törvényes lehetőség, hogy minket semmibe vegyenek építési engedélyek kiadásakor. Kemény ellenlépésre számíthatnak, ha megpróbálják!

Ukmukfukk felszabdálás

Nem akármilyen spekulációs nyomás alá került hát az illyefalvi helyhatóság – vonható le a következtetés az eddigiekből. Az alig pár kilométerre fekvő megyeszékhely mai lakosságához és terjeszkedési potenciáljához képest, mint ismeretes, aránytalanul kis területre szorult vissza, hasonló lélekszámmal rendelkező egyik magyarországi testvérvárosa például hétszer akkora területen fekszik. A Ceaușescu-korszak asszimilációs célú ipartelepítései e tekintetben is torzszülöttet eredményeztek. A megyeszékhelyről nyugodtan elmondható ilyen értelemben, hogy tér híján fuldoklik, s a kiutat nyilvánvalóan abban kell keresnie, hogy a környező falvak határának erre alkalmas részeit a maga gazdasági és lakóövezeti körforgásába kapcsolja be. Ezt a célt szolgálta a tanács, amikor, területcserével, a Kolcza-tagban megvetette egy új városnegyed fejlődésének alapjait, ezt a szükségletet ismerték fel az üzletemberek, akik már évek óta azzal a céllal vásárolnak szántókat, kaszálókat, legelőket, erdőket az Árkos, Bodok, Sepsiszentkirály, Köröspatak, Sugásfürdő, Kilyén és Szotyor felé eső részekén, a városhatáron belül vagy azon kívül, hogy ott telkesítés útján lakóparkok, magánnegyedek, villa- vagy víkendtelepek, családi házas külvárosok bújhassanak ki a földből. Hogy a társadalmi érdeken túl e vállalkozás a legjövedelmezőbb üzletágak egyike és még inkább az lesz a jövőben, ahhoz nem férhet kétség. A tisztességes üzletet a nyereszakedéstől, mint láttuk, az választja el: a belterület-té minősítés és a közművesítés terhéért együtt vállalja-e magára az üzletember, vagy pedig megpróbálja másokra, a települési önkormányzatokra, netán a lakókra hárítani azt. Azt sem árt firtatni, hogyan nyilváníthat egy tanács és polgármesteri hivatal vagy egy bíróság belterületté egy csupasz domboldalt, ahol legfeljebb a tehenek számára van némi ennivaló, de lakóövezetnek meg teljességgel alkalmatlan. Továbbmenve: elegendő-e egy

rendezési terv az építési engedélyek kiadásához, az építkezések megkezdéséhez, vagy megkívánható legalább a villany- és vízvezeték megléte, s hogy egészségügyileg, környezetvédelmileg a csatornázás elhanyagolható-e, elhalasztása megengedhető-e? A kaszáló árában megvásárolt földet infrastruktúra (csatorna, villany, víz, gáz és úthálózat, kereskedelmi, egészségügyi stb. szolgáltatási egységek) nélkül, ukmukfukk felszabdalni és 'te-lekként' árusítani, bizony fölöttébb aggályos – hogy finoman és régiesen fejezzük ki magunkat.

A spontán beköltözés

E vargabetű után riportunk az illyefalvi mezőgazdasági földforgalom kérdéseihez tér vissza.

– *Hogyan látja a község új polgármestere a betelepedés és a földkoncentráció kérdéseit? A föld és a gazdaságok felvásárlása komoly változásokat idézhet elő mind az etnikai összetétel, mind a tulajdonlás szerkezetében. Aki betelepszik a községbe, az szavazati joghoz is jut, mi több, csoportokat, pártokat, érdekszövetségeket hozhat létre.*

– Nálunk általában olyan beköltözőkről van szó, akik állandó lakhelyük kérdését még nem rendezték. A következő választásokig azonban már sokan rendezhetik. Akkor sem gondolom, hogy ez etnikailag felboríthatná a mai egyensúlyt. Az erőltetett betelepedésnek ellene vagyok, de ha egyszer valaki beköltözött, azt községi lakosnak kell tekinteni és akként kezelni.

– *Én úgy vélem, a mai lakosoknak és közösségeiknek jogukban áll védeni magukat minden olyan változtatással szemben, mely anyagi életlehetőségeiket megnyirbálhatja, nyelvhasználatukban, iskoláztatásukban stb. korlátozóan hathat, önkormányzati kapcsolattartásukban, érdekérvényesítésükben hátrányos helyzetbe hozhatja őket. Ne feledjük,*

a kisebbségi jogegyenlőség országosan sem jogilag, sem gyakorlatilag nem szavatolt kielégítő módon. No, de ezt nyilván Ön is így gondolja.

Összeolvadó földek

– Más témára térve és egy konkrét esetre utalva: *Aldobolyban egy farkasvágói román gazda az erdő alatt nagyobb területeket vásárolt fel. Ezt akár a reform okozta képtelen felaprózódás utáni állapot megnyilvánulásának is tekinthetjük, amely az optimális üzemméret létrehozására nézve üdvös földkoncentrációt jelent. Beszélgessünk erről.*

– Az illető – évekkel korábban – megvásárolt egy egyedül álló bennvalót ott kinn, azt a házat, amit a kollektív idején építettek és hozzálátott a környező földek felvásárlásához, becslésem szerint lehet olyan 25 hektárja egy darabban. Érdemes figyelni, hogy van belső felvásárló is: az Illyefalván gazdálkodó Domokos család szintén legalább akkora területet vásárolt fel és tagosítás fele halad.

– *15–20–25 hektárokon folyik a nagy(obb)üzemi gazdálkodás újbóli meghonosítása, a pazarló és ésszerűtlen téesz-gazdálkodás során eltanult módszerek racionális felhasználásával.*

– Igen, a községen belül Sepsiszentkirályban Kiss Ernő művel több földet, farmgazdálkodást folytatva, vagy az öt éve odahonosodott ifjú ember, Albert Jenő Mikóújfaluból, aki szintén földeket vásárolt, istállót építtetett. Illyefalván a már említett Domokos József három legény fiával legalább félszáz hektárt dolgoz meg, melyből vagy 20–25-öt megvásárolt. Ott van a LAM Alapítvány tangazdasága, mely 15 hektárt megvásárolt és 80-at művel. Orbán Miklós agrármérnök apósával kb. 60 hektárt művel. Aldobolyban Nyeső János bérel sok földet, Imreh Józsefen kívül Aldea Andrei és még mások művelnek kiterjedtebb birtokokat. Illyefalva az egyetlen alsó-háromszéki település, ahol van gépállomás. A valamikori állami gép- és traktorál-

lomás nem oszlott fel, egy pillanatra sem szünetelt a működése. Magánosították és szabályos gépszolgáltatást nyújt. Ha nem lenne, sok ember nem művelné a földjét, vagy nem úgy művelné. Öt kombájnjuk és 5-6 traktorjuk van.

– *Az új gazdák munkastílusa néha szélsőségbe csap át, a rendkívüli szorgalom nem egy esetben azt jelenti, hogy szinte halálra dolgozzák magukat. Az önkizsákmányolás az eredeti tőkefelhalmozás sajátja lenne? Vagy egy idejétmúlt mentalitás túlélése?*

– Magam is tapasztaltam. Megvan egyfelől még az önfenntartó paraszti imperativus erkölce, másfelől a piacra termelés, a piaci árresek kihasználásának az igénye. A gond abból fakad, hogy az adott gépszolgáltatási szint és technikai felszereltség nem tesz lehetővé egy nyugodt tempójú, kiszámítható munkavégzést. Általában román gépekről van szó, sok a meghibásodás, nagyok a javítási költségek. Nagy a kiszámíthatatlansága az egésznek, és hiányzik a szolgáltatói szféra, mely besegíthetne. Ahogyan Svájcban láttam: hogy egy telefonhívásra házhoz hoznak műtrágyát, tápszereket, gázolajat, javításhoz alkatrészeket. Ők beviszik a traktorukat, ha baj van vele: javítsák meg! Ez Nyugaton mindenütt megvan, nálunk nincs. Ott a gazdának egy telefonhívásába kerül és azonnal kiszolgálják – nálunk három nap is rámehet.

Életet hoznak

– *Sok lerobbant gazdaságnak kimondottan jól fog, hogy új gazda veszi kézbe, még ha maga csak a hét végén tartózkodik is kinn.*

– Sok komoly betelepődő van. Illyefalván például olyanok, akik amellet, hogy színvonalas, összkomfortos családi házat építettek maguknak, ezt környezetkímélő módon tették. A szennyvizet például szigetelt tartályba vezetik, nem szenny-

zik az altalajt. Sokszor az újak tisztábban tartják a kapuk elejét, a sáncot, mint az őslakosok, akik 300 éve itt élnek, de nemigen törődnek ezzel. Sepsiszentkirály ezen belül is külön fejezet, ott a betelepedettek maguk mozgatják a faluszépítés, urbanizáció ügyét a Kőhíd Egyesület révén, megoldják pl. a szemét elszállítását, de kimondott településfejlesztési terveket is kovácsolnak. A napokban az önkormányzattal tárgyaltak, egy pallót építenek a patakon át, szemeteskukák készülnek fából, a helyi kőhíd kicsinyített mása kerül a településjelző tábla mellé, arra testvértelépülések nevei. Felállítanak egy hirdetőtáblát, ahova a Kőhíd Egyesület, az Állattenyésztő Egyesület és a polgármesteri hivatal a közleményeit kiteheti. A kultúrotthont és iskolaépületet két év alatt felújítják – pár példa terveikből, a községi tanács válláról átvállalt feladatokkal.

– *Új polgári magatartás, ebből lesz, ha lesz valódi városiasodás. Aprópó, urbanizáció: pontosan Szentkirály közvetítésével jöhet létre egy városi agglomeráció és településszövetség a megyeszékhelytől délre.*

– Egészen biztosan. Ennek lesz egy ipari zónája, mely épül már Szentgyörgy innenső végén. A közigazgatási határon fekvő Fenestela Vállalatnak már kész a területrendezési terve, még egyszer akkora lesz, mint ma, s maga a vállalkozás többszörösére nőhet pár év leforgása alatt, ki fog jönni egész az aszfaltig. Az egészben a legjobb, hogy a Fenastela illyefalvi székhelyű cég – s nekünk ilyenekre van szükségünk, a tanácsnak ebből bevétel van.

– *De itt egész kis ipartelep is van a falu déli részén! Az ottani cégek nem adóznak?*

– De igen. Távolatilag viszont a dolog még fontosabbá válik. Az iparüzési adó ugyanis a tanácsot illeti meg. Ezért számít, hogy a cégek csak itt működnek-e vagy itt is vannak bejegyezve. Mert ha igen, akkor az iparüzési adóra támaszkodva olyan együttműködési formákat és tevékenységeket lehet kidolgozni, melyek a település ugrásszerű fejlődését eredményezhetik. Így történt Magyarországon például, ezért különböznek oly nagyon

a sárbaragadt tanyavilághoz hasonló közösségek a városi komfortot nyújtó vidéki településektől.

Egy nagyszabású tagosítás terve

– Témánknál maradva, a beindult földforgalmat az is befolyásolja, hogy értékén alul bocsátják áruba azt, aminek megművelését nem kívánják vagy nem tudnak megbirkózni vele azok, akik visszakapták. Valamilyen irány szabható-e a dolognak, mederben tartható-e?

A polgármesternek erre és a gazdálkodás felélénkítésére van egy nem akármilyen terve. Előbb pár szót az *árviszonyokról*:

– Pillanatnyilag a beltelekárak a község területén 2 és 5 euró/négyzetméter közt váltakoznak, ami már komoly árnak számít. Egy tíz áras telek ára így már 10 ezer euróra rúg, azaz 400 millió lejre. És ezen még sem víz, se villany nincs. A szántóföldnek viszont a java 25–30 millió lejbe kerül hektáronként, a gyengébbje 10-15 millióba. Két évvel ezelőtt még 3 millió lej volt. Akik most vásárolnak, azok már papírra teszik. A telekkönyvezetésig nem jutnak még el, de az adásvételi szerződést megkötik, közjegyző előtt írják át a földet. Sok ugyan még a zsebszerződés, ezeket a kormánytámogatások hatására kezdték közjegyzőileg legalizálni.

Az azonnali telekkönyvezést mégsem javasolja a polgármester, mivel:

– Nekem a nagy tervem a tagosítás. Ehhez persze tudni kell, hogy ahol könnyen ment Nyugat-Európában, ott is eltartott húsz évig. Első lépés a topográfiai felmérés. Ez után kellene, ha nem is egyetlen, de három-négy nagyobb tagba összevonni egy birtokos földjeit, hogy ún. nagytáblás parcellákat lehessen kialakítani. Akinek például 60 hektárja van, annak mondjuk hat darab 10 hektárosba. Mert az elkövetkező technológiai gépsorokat

azoknak szánják. Nem úgy, hogy egy 45 lóerős traktorral kerínek egy 50 áras parcellában, hanem 10–20 hektárt művelek meg egyben. Feladatom, hogy aki ebbe az irányba kíván haladni, azt hozzásegítsem a tagosításhoz.

A terv többek közt közösségi összefogást igényel, s valóban alárendelné a földek öncélú spekulációs adás-vevését a gazdasági ésszerűségnek – hogy hirtelenjében mást ne említsünk.

(2004 decemberében)

Az uniós csatlakozás árnya

Sepsiszentkirályban jártában olyan gazdaságok belső ügyei-be is betekintést nyert a riporter, melyeket komoly erőfeszítéssel és nem kevés invencióval lábra állítottak ugyan a tulajdonosok, el is indítottak a korszerűsödés útján, de amelyeknek a kilátásai mégis bizonytalanok, mert vagy azt nem tudni, ki lép a gazda örökébe, vagy egyéb akadályok tornyosulnak a további birtok-koncentráció, az optimális birtoknagyság és felszereltség kialakítása útjában.

Volántól volánig

Többeket megkérdeztem Sepsiszentkirály hegyre futó felszegi utcájában, kinek a gazdaságát tartják életképesebbenek, míg Székely Sándorra esett a választásom. Bár mondták, hogy egyedül maradt, mióta özvegy édesanyja szeptemberben elhunyt, s ez bizony hátráltatja a gazdálkodásban, „de gépjai vannak” – tették hozzá, s faluhelyen ma ez számít a sikeresség kritériumának, e nélkül az egy-két lóval, tehénnel, sertéssel, kertműveléssel, kapával-ásóval való kínlódás és önellátó vegetálás marad, mely a kibontakozás reményére már nemigen jogosít fel, s legfeljebb a falura szorultak vagy itt rekedtek ideig-óráig való túléléséről gondoskodhat. Székely Sándornál a kőkerítés, vaskapu mögött – belépéskor az ember szemébe szökik – nagy permetezőgép és egy Dacia kocsí áll a ferdén futó dombháti udvar közepén. A konyhában, ahova beülünk, bizony érezni az aszszonykéz hiányát. Most ugyan éppen Kilyénben élő leánya van látogatóban a gazdánál, egy kis káposztaleves készül. A leány amolyan futó vendég, időnként jön át segíteni. Benéz a gazda

bátyja is, ki lecsengett lehetőségeinek szóló keserű öngúnnyal jegyzi meg bemutatkozásakor: „Kapus vagyok Szentgyörgyön. Első ember a vállalatnál, kérem!”

A gazdálkodás itt a családra épül vagy kellene, hogy épüljön, a rokoni birtokok együttes művelése hozna jobb eredményt – derül ki abból, amit a mindössze 51 éves, eddigi alanyaink közti legfiatalabb ‘új földműves’ mesél.

Pár szót előéletéről. Az ipari szakma és munka itt is kulcsszerpet visz abban, hogy a rendszerváltáskor a gépesítés irányába tudott továbblépni, s bizonyos előnnyel indulhatott:

– Tizenkét évet dolgoztam a megyei szállítási vállalatnál, utána még tizenkettőt a mezőgazdasági szállításban. A szakmát Călărași-on¹⁷ tanultam 1971-ben, ahol hat hónapos iskolát jártam. Onnan hazakerülve teherautón húztam le 12 évet, utána egy pótkocsis autót kaptam, amivel hat évet jártam az országot. Minden nyáron besegítettünk a Regátban csépléskor a téeszeknek, állami gazdaságoknak, hordtuk a búzát, kukoricát, minden egyebet a bázákhoz (állami gabonaraktárak).

Akkor még elvették, most már nem – fűzi hozzá minapi kellemetlen tapasztalatára utalva. Szentgyörgyön, mint köztudott, a gabonalerakat a botrányos privatizálás nyomán csődbe jutott, nem vállalja a raktározást.

Hogyan került a sofőriskolába? A családi indíttatásról sokat elárul, amit édesapjáról mond: – Ő a kollektívben dolgozott, de itt-hon olyan nyomások voltak, hogy két tehennek szénát sem kapott, ezért átiratkozott a szentgyörgyi kollektívbe s onnan ment volt nyugdíjba.

¹⁷ Duna menti megye székhelye.

Egy hamis jelentés

A megyei prefektúra nemrég 90 százalékban befejezettnek nyilvánította a birtokok visszamagánosítását. Alulról nézve, a reform állása korántsem igazolja az optimistára hangszerelt, a kormány szája íze szerinti jelentést:

– Mi a 3 hektár 89 árat visszakaptuk, amivel a kollektívbe beállottunk. Eredeti helyen, tehát ott, né, összevissza. Ezt még anyumék rendezték. De sok volt a vita, s mikor a családi kéréseket összesítették, kiderült, hogy még kellene mérjenek, s most állítólag már nincs hol. Nénémnek és két nagybátyámnak még járna négy és fél hektár, ez jól fogna műveléskor. Egy része ki volt mérve, de jó helyen lehetett, mert visszavették. A régi polgármester egy darabig, mindig azt mondta: a föld ki van mérve! Ott örökké szédítette őket, a testvérek össze is vesztek. A tavaly végül összeget csináltunk a földmérő mérnökkel és kisült, még kellene mérjenek. A polgármester végül megígérte: „elvettük, de jó föld helyett jó földet mérünk”. Na most leváltották, ki ad jó föld helyett jó földet?¹⁸

Sok a kibogozni való, a gazda a rokonaiért közbenjárni nem tud, a bátyja részét a magáéval együtt rendezi, számot nem mond, de összesen a 10 hektárhoz közelít a művelt terület, s egyelőre annak örvend, hogy a birtoklevelek és az öröklés, átíratás gondját megoldotta, mivel amíg a birtok nem volt a nevében, nem részesülhetett a kormány nyújtotta pénztámogatásban sem.

¹⁸ Benedek-Huszár János elődjéről van szó, aki 2004-ben mandátuma lejártával vonult nyugdíjba.

Kedv és kényszer

A gazdálkodói kedv nem magától jön meg azokban, akik a hetvenes években úgy vélték, örökre búcsút mondhatnak a mezőgazdálkodásnak, s a kilencvenes években mégis visszatértek hozzá:

– Megszűnt mindkét szállítási vállalat. Mert olyan vezetők voltak, mint most es: azon ügyeskedtek, hogy mindent buktasanak bé! Négy hónapra átalmentem a Cserei kft-hez (szállító-vállalat), Budapestet jártam a buszokkal. De visszafelé nagyon fárasztó volt, egész éjjel kellett jönni. Félreállok, mondom, mert valahol befordul az ember, a buszt es meg kell fizetni, az utasoknak es a kárpótlást, s miből? S attól errefele, úgy 1994-től komolyabban nekifogtam gazdáskodni. Még korábban, 1992-ben, gondoltam, valamit vegyek, mert mindjárt eladnak mindent, nem lesz vállalat, ahol elhelyezkedjek. Akkor vettem volt a bibarcfalvi vállalatától ezt a traktort árverésen. Később jött ez a Valeriu Tabără miniszter¹⁹, akkor 15 százalékos kedvezményt adtak mezőgazdasági szerelvényekre, akkor vettem a permetezőt, a tárcsát, az ekét, a kombinátort. 1993-ban csinálták a felmérést, s öt év alatt kellett törleszteni. Csekket adtak, csak újakat lehetett vásárolni a bázáktól. Én Piatra Neamțról hoztam volt a tárcsát, mert egy kollégának arra volt útja, s jövet ezt onnan elhoztuk. Az 500 literes permetezőt Codleáról (Feketehalom) vettem, a gyártól. Van vetőgépem is. Azt a LAM Alapítvány támogatásával szereztem be 1994-ben, felvettem 1800 dollárt, hozzátettem egy millió lejt és hárommal megvettem a vetőgépet. Belekerült kamatostul vagy 3000 dollárba, ez ma 90 millióra rúgna! Többet fizettem érte, mint az egyebekért, mert ahogy a dollár árfolyama emelkedett, aszerint kellett törleszteni. Igaz, akik utánam vettek

¹⁹ Mezőgazdasági miniszter Adrian Năstase kormányában.

fel kölcsönt, még inkább gyepre fejtek. Felment a dollár 8 ezer lejre²⁰, arra sokan ráfáztak.

Bújócska a haszon körül

– A gépeket én kezelem, egy barátom és a bátyám még bebesegít. Csépelni szerencsére az illyefalvi gépállomás csépel, hektárját két millióért. A magáncséplőgépes jóval többet kérne. Más munkaerő nincs. Az államtól kéne egy kis segítség. Hogy a megígért két és fél milliót hektárjáért adják ki, most hogy a papírokat elrendeztem. Drága a vetőmagbúza, egymillió mázsája. Egy hektárba belemegy négy mázsa, az négymillió lej, a szántás, tárcsázás, vetés, cséplés – a tízmillióra felmegyen. Öt hektárt vetettem – az 50 millió lej. Mennyi jön bé, ha 500 ezret adnak béradáskor a vetőmagbúza mázsájáért? Már akkor jobb, ha valutát vesz az ember, s néz ki az ablakon: es-e vagy havaz?

A pontos számokról végül elterelődik a beszélgetés, ezekre a jövőben okvetlen vissza kell még térni. A hektárhozam ismeretében kiszámítható lenne, üti-e a széle a hosszát, igaz-e, amit sejtet: hogy a gabonatermesztés nemigen kifizetődő. Önmagában. Ezért kell állattenyésztéssel társítani.

²⁰ A dollár és euró árfolyamait lásd a *Függelékben*.

Az uniós csatlakozás sötétlő árnya

– *Pillanatnyilag hogyan állnak a földek? S az állatok?*

– Van vetve őszi árpa 4 ha 50 ár, a többi, kilenc hektárig meg van szántva, amire minden papírt letettem. Valami disznóim vannak; búzával vegyítve, az árpa jó takarmány nekik.

– *Érdemes-e disznót nevelni?*

– Amikor a gabona jobban terem, nincs ára se a disznónak, se a gabonának. Ráadásul a disznót ahelyett, hogy felvásárolnák és exportálnák, még hoznak be és lenyomják az árakat! – dohog a gazda a tavalyi olcsó külföldi disznóhús okozta galibára utalva. – Most nincs import, ezért tartja a disznó az árát, de jövőre biztos visszaesik. Ez így megy 15 éve.

A tavaly tucatnyi disznót adott el, kezdetben 30 ezer, utóbb 40 ezerbe fizették kilóját a szentgyörgyi vágóhídon, ahol különként 8 ezer lej segélyt is folyósítanak („tíz százkilós disznóért az már 8 millió lej”), ahonnan a hús a szalámigyárba kerül. A magánvásárló nem ad annyi – tudom meg, s egyúttal a pénzjövedelem s a haszon forrásának is nyomára bukkanunk. Az állattenyésztés hoz tehát valamennyit, meg a tej, bár a felvásárlási 7-8 ezer literenkénti árral elégedetlen. „Mindjárt az sem lesz, ha belépünk az Unióba, mert úgy hírlik: nem lesz szabad kézzel fejni a tehenet” – mondja borúlátóan.

Földjei vagy húsz tagban fekszenek – egy esetleges tagosítást illetően mégis szkeptikus, mivel az egyes parcellák nagyon eltérő termékenységek. A kormánysegélyt műtrágyára fordítaná, ha kikapná, mert arra különben nemigen futja, márpedig szükség lenne rá. „Szittyel-szottyál adják, mint az ember a csirkének a búzát” – összegezi pesszimizmusát. Fejfájást okoz még neki, hogy az uniós csatlakozás a disznótenyésztés feltételeit is módosítaná, környezetvédelmi előírásoknak megfelelő emésztőgödröt kellene készíttetnie. Ahelyett, hogy 20-30 évvel ezelőtt megkezdhetette volna a fokozatos felkészülést, most egyszerre

nem győzi majd a sok beruházást, s a várható pénzbírságoktól kell rettegnie – füstölög és részletezi: ülepítő kellene előbb a ganénak. Most isszuk a levét annak, hogy a „Ceau-rendszerben a falvakat le akarták duvasztani” – ahelyett, hogy fejlesztették volna őket!

(2005 januárjában)

A házőrző kakas meséje

Az alszegen lakó Kiss Ferenc tekintélyes gazdának számít Sepsiszentkirályban, választott tanácstag és földosztó bizottsági tag is volt a fordulat után. Az idős, ám jó erőben lévő férfiember töretlen kedvvel gazdálkodik ma is, bővítésre azonban, hetvenéves lévén, már nem gondol. Mindenesetre hatvanadik és hetvenedik életéve közt alighanem a legtöbb sikerült neki, amit helybéli csak elérhetett: gazdaságát olyan gépparkkal látta el, mely reményt nyújt nemcsak a megkapaszkodásra, de a korszerűséghez való felzárkózásra is. Feltéve, hogy lesz, aki nyomdokaiba lépjen, s nyakába vegye a gazdálkodás terhét.

Kamionsofőr, külföldet járó fia pályaváltása még nem került napirendre, az édesapa konok kitartással csinálja, amit egész életében tett: szánt és vet, arat és állatot tart. A harcias kedvű kakas, mely a kapun belépő riporternek amolyan önkéntes házőrzőként nekiugrott, egy kicsit a gazda makacs ragaszkodásának is jelképe, a kitartásénak amellet, amiben felnőtt és amit elhagyni már sosem fog: saját kis világa féltő gyarapításának. Hasonlóképpen a hajdaniból maiba átváltó jómód jelének és foglalatának tekinthető a nagy udvar és a rajta álló tágas ház, melyre a fiatalok (a bácsi menyé jól menő szakma birtokában van, könyvelő) szép manzárdot húztak és szereltek fel olyan komforttal, hogy ne kelljen, ne legyen érdemes városi lakással elcserélni.

A régi kerékvágásba való '89 utáni történelmi visszazökkenés mindazonáltal nem volt merő diadal Kiss Ferenc életében sem. Édesapja valamikori 14 hektárjából minden befolyása és tekintélye, hogy ne mondjuk: bizottsági tagsága ellenére is mindössze hetet tudott visszaszerezni. E fura megféleződésnek, az apai juss sorsának kacifántos története van. Kezdjük az elején, az ötvenes évekre visszanyúló előzményeknél.

Az apai levél

A falu önmagából való kiforgatására készülő hatalom bűnbakkepző mechanizmusának Sepsiszentkirályban öt család esett áldozatul az ötvenes években. Kiss Ferenc ezt már felserdült ifjúként élte meg.

– A legnagyobbakat összeszedték és kuláknak tették, mi a 14 hektárral kerültünk közéjük. Megnyomorítottak teljesen a sok beszogáltatással. Amikor 1954-ben elvittek a hároméves munkaszolgálatra, édesapám azt írta nekem levélben: „A földeket ne búsulj, fiam, mert a földeket elvették.” A néptanácsból kapott egy átíratot, melyben azt közölték velem, hogy 4 hektár 45 árat – nehogy az ötöt elérje – azonnali hatállyal adja le. Hogy jutottunk ide: meg voltunk azelőtt fenyegetve, a gabonánkat elvették az utolsó szemig. A tehénből ahogy a bornyú kiesett, azt is elvitték, anyámnak a drága bútorát, amit nászajándékba kapott az apjától, azt is elvették. Drága falióránkat, ami a nagymamámé volt, azt is. Adósság fejében. Felrakták egy szekérre és mindent elvittek. Mert olyan adót vetettek ki ránk, hogy azt kifizetni nem lehetett. Vetnivaló gabonánk sem maradt. Úgyhogy, amikor azzal jöttek, a földet elveszik, bizony megkönnyebbültünk! Édesapámat korábban többször bé akarták zárni, mert a húspontot, a tejbeszolgáltatást nem tudta rendezni... Így történt, hogy mi „odaajándékoztuk” a néptanácsnak kötelezően a földünk egy részét. Ami a néptanácsba került, aztán kiosztották olyanoknak, akik ugyan nem voltak kevésbé jómódúak, mint mi, de szegényparasztnak számítottak és azt mondták, meg tudják munkálni. A „szegényparaszt” és a „kulák” között óriási volt a különbség! Miből is mindenki belénk rúghatott. Mert azt nem fenyegették.

És itt következik a történetben a beígért „kacifánt”:

– Akik akkor azt átalvették, bevitték a kollektívba, és a '91-es változáskor mint sajátjukat visszakapták. Tehát a kormány és a

törvény nemhogy visszaszármasztatta volna, hanem végleg nekik ítélte és még birtoklevéllel is szentesítette.

Kiss Sándor tiszteletteljes kérése

A következő időszakra vonatkozóan előkerül a családi okmányként őrzött kérvény 1959-ből, melyben az édesapa, Kiss Sándor a hatóságokhoz fordul: mivel a kulákbélyeget már levették róla, fogadják be a többi 'szalonképesnek' számító földműves közé:

A néptanácsi végrehajtó bizottságnak,

Illyefalva

Alulírott Kiss Sándor, sepsiszentkirályi lakos, tisztelettel kérem a tanács végrehajtó bizottságát, hogy a jelenleg meglevő 5,57 hektárföldemmel beléphessek a sepsiszentkirályi társas gazdaság tagjai közé. Megjegyzem, hogy régebben adtam 7 hektár 5 árit az 595-ös alapján s úgy a megmaradt 5,57 hektárt három tagú családommal meg bírom művelni. A beadott földdel a felek [ti. akik részesedtek K. S. korábbi birtokából] beléptek a társas gazdaságba.

Kiss Sándor

Sepsiszentkirály, 1959. április 4.

Alatta a bejegyzés:

„Az illyefalvi néptanács mellett működő komisszió Kiss Sándor sepsiszentkirályi lakost a kulákság alól felmentette a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsának 1959. március 28-i dekretje alapján és javasoljuk a felvételét a társas gazdaságba”

Az aláírások olvashatatlanok.

– Egyik még él – fűzi hozzá a gazda.

Az első téesz-esküvő

Kiss Ferencnek mindamellettt részlegesen igazságot szolgáltatott a sors, a hatvanas év megváltozott légkörében hirtelen olyan kedvezményezett szerepben találta magát, mellyel a kíméletlen elnyomás korábbi évei nem kényeztethették el.

– 1957-ben szereltem le a munkaszolgálatból, Békásban voltam vízierőművet építeni, s 1960-ban megházasodtam. Akkor alakították nálunk a kollektív gazdaságot. Úgy történt, hogy a kollektív gazdaság a nevemre iratott három hektárt abból, amit apám korábban beadott a néptanácsnak. Persze csak papíron, mert mi voltunk az első kollektivista pár – s hogy tudjak bélépni és kaphassam ki a 25 ár háztájit.

– *Itt tehát valahol a falu igazságérzete is szóhoz jutott. Másnak lehet nem tették volna meg...*

– Megtették, mert a miénk volt a legelső házasság a kollektívben. Kollektívavatást tartottak, nagy ünnepség, minden, ez-az! S ha föld nélkül lépek be, nem járt volna a 25 ári sem. Igaz, utána aztán mégis adtak mindenkinek...

A reformot nem lehet befejezni

Nos, így történt, hogy a birtok fele visszaszállt, s hogy a feleség örökségével együtt a gazda ma tíz körüli hektárt művel. Mielőtt erről kérdezhethném, kiháborogja magát a földosztás adósságai miatt:

– Földosztóbizottsági tagként úgy tudom, még van kiosztatlan föld, azt mind vissza kellene rendezni. Erről ma nem beszélünk és számomra érthetetlen. Benedekmezején kaszáló van szabad. Hallom ismét felmérni készülnek. Én a másodszori fel-

mérésnél, mikor a legutolsó parcelláig mindent felleltároztunk, ott voltam, Bartha mérnökkel együtt csináltuk, egy hónapig dolgoztunk reggeltől estig. Folytatni kellene. Tisztáznivaló is akad. Volt, aki többet kért vissza, mint amennyi jár. Például egy bírónak 7 hektár földje volt, fia megházasodott, kapott apjától 3 hektárt, amit a fiú beadott a kollektívbe. Az öreg nem vonta le a magáéból a hármát, hanem hetet iratott be. Most pedig hét plusz hármát kértek és kaptak vissza.

– *De hát Kiss bácsi tagja volt a bizottságnak!*

– Jaj, futt’ak jobbra, futt’ak balra: Az jár nekik! A polgármester is úgy látta, papíron rendben van. Csakhogy én ismertem a helyzetet.

Nos, van Kiss bácsinak egy hatalmas nagy regisztere, a század elején készült szentkirályi gazdalajstromról készült másolat, melyet nagyapja menekített volt meg a valamikori szotyori községházáról. A falu annak idején oda tartozott. Abban benne a korabeli gazdalajstrom, pontosan feltüntetve, helyrajzi számmal együtt, kinek hány hektár és hány négyszögöl földje van. Ma is hozzá járnak a falusfelek, ha tisztáznivalójuk akad, s ha számukra a tízes-húszas évek adatai útbaigazításul szolgálhatnak.

Kiss Ferenc földjei 14 parcellában fekszenek szanaszéjjel.

– *Nem volna tanácsos tagosítani?* – kérdezzük, mire tűzbe jön.

– Hallottam, mit akar az új polgármester. De ő nem itt született, s nincs, aki felvilágosítsa: Szentkirályban tagosítani nem lehet! Megpróbálták az első világháború előtt, apám mesélte, és nem sikerült. Szentkirályban olyanok a területek, hogy egy parcella háromféle föld is lehet. Vannak nagyon gyenge, közepes és, mondjuk, jobbcskák. De nem lehet a szotyori határhoz tenni. Itt az Olt mentén vannak termékenyebbek. És úgy van béosztva, hogy mindenkinek jusson jó is, közepes is, rossz is. A tagosításon nincs mit gondolkozni! Ebbe nem megyen bele senki, hogy tagosítsunk!

Kiss Ferenc tehát ezért lázong a gondolat ellen, mert úgy véli, a mai földmegoszlásban egyfajta méltányosság is érvé-

nyesül. Meggondolkodtató viszont, hogy a századfordulón a Székelyfölddel igenis sikerült elfogadtatni egy egészen nagy-szabású tagosítást és arányosítást. Ami másutt sikerült, itt vajon miért hiúsult meg? Netán az arányosításból mégis lett volna valami? Erről alighanem még sokat fognak vitázni Szentkirályban! Annál is inkább, mert maga is látja, folyik a birtokhatárok átraj-zolása és a földkoncentráció. „Itt, mellettünk a román betelepülő, Vrănceanu vett vagy 15 hektárt a hegyen, jót, rosszat, mindent összevásárolt.” Felesége hozzáteszi: az emberek örömmel adták, mert a hegyi földektől szívesen szabadultak, velük pedig cserélt: egy általa vásárolt „benti” jobbat adott egy „kinti” rosszabbért. Hogy miért tette, s mi a szándéka azóta beltelekké nyilvánított 15 hektárjával, csak találgatják. Különösen, amióta görögkeleti kápolnát is építtetett a színmagyar faluban rajta. Növum a több száz éves faluképben. „Lehet parcellánként akarja román családoknak kimérni, ki tudja?” – vonja meg a vállát.

Egy 70 éves és egy súlyos szívbeteg!...

– *No de a munka, a földművelés, hogy folyik?*

– Segítség nemigen van, a menyem lenne, de ő kétfelé is könyvel. A fiam nincs itthon, a lányom Szentgyörgyön lakik, nem járhat ki. Itt vagyok én, amíg én bírom a feleségemmel, s még egy betegnyugdíjas falusfelem, akié a cséplőgép, ami itt áll az udvaron. Ennyi. *Napszámost?* Jaj, azt nem lehet fogadni, mert borzasztó nagy pénzt kérnek, a jövedelem azt nem éri. 150 ezret kérnek, ellátást, pálinkát – ez nem jövedelmező. Ezért most mindenki arra állt rá, beveti gabonával, lecsépelel s nincs baj vele. A szalmát, gabonát hazahozzuk, s fel a padlásra! Hogy mi lesz a gazdaság sorsa? Hát én biztos nem fogom bírni, míg a világ. 70 esztendő vagyok, túl a közepén... A munkahelyemen, az építő-

telepen az egyik szememet elveszítettem. Vízszelő voltam. Tíz évi kollektívmunka után, 1970-ben muszáj volt átmenni, mert itthon a mindennapit sem tudtuk megkeresni. '90-ig oda jártam, utóbb már villanyhegesztőként. És még ez volt a szerencsém, mert most 2 millió 600 ezer lej nyugdíjat kapok. Abból, s a feleségem 1,2 milliós nyugdíjából élünk. Ő a tyúkfarmra járt volt, ide a szomszédba. Meg egy-egy bikaborjút, disznót, ha eladunk, s a tejet.

– Két borjúzó tehénkénk van, egy fiatal üsző, egy ló, tíz juh, volt öt disznónk, kettőt eladtunk. Vendéglős vette meg Szentgyörgyön az Újtelepen. A mezei munkával az a baj, hogy a műtrágyának nagyon felment az ára. Vegyszert muszáj venni, jobb gabonatermést anélkül nem lehet elérni, mert nélküle használhatatlanul szemetes lesz, de műtrágyára nem futja. Nem tudom, miért nem gondolnak arra, hogy csak ha kifizetődő lesz itt mezőgazdaság. Úgyhogy istállótrágyát használunk, s vesszük a tyúkfarmról a folyékony tyúktrágyát. Ők szórják ki ciszternával. Ahogy fagy egy kicsit, mennek rá a földekre. Megfizethetetlenül hasznos. Hektárjáért kérnek 700 ezer lejt. Mások ennyiért ki se hordanák nekem. Többet ér a műtrágyánál. Egy kis takarmányrépát vetettünk, mert kell az állatoknak. Cukorrépát nem érdemes, alig adnak érte valamit, inkább veszünk 2 zsák cukrot, s kész. Van egy kis pityókánk is, amennyi nekünk kell, 30-40 mázsa. Van három hektár kaszálónk szénának, a többibe gabonát vetünk.

– Még szerencse, hogy a gépeket megtanultam kezelni. Én szántok! Én vetek! Én boronálok! Én hordom a trágyát! A fiam azt mondta: „tata, üljön ide mellém!” S mentünk. Mikor két nap eltött: „na, fiam, mehetsz utadra!” Azóta én csinálom a segítségemmel. Csak se a kedvem, se a hangulatom nem olyan már, hogy éjjel-nappal dolgozzak. Ha annyi idősen lennék, mint maga, nyugodtan neki mernék fogni húsz hektárnak is, de így...

A feleség meséli: – A gépeket: disznóból, borjúból, nyugdíjból vásároltuk. A traktort pedig a kertért cseréltük. Itt szem-

ben apósomnak volt egy kertje. A szembeli szomszéd, Molnár Károly, ki villát építtetett ideki, üzent egy nap: azt ő megvenné. Mondja az uram: ha veszen egy traktort, neki adja. Bevitte Brassóba, másnap megvolt a traktor.

Valóban, átellenben tágas nagy villa áll pirosban, mely egy szentgyörgyi vállalkozó nem minden fényűzést nélkülöző otthona volt tíz évig.

(2005 februárjában)

Téli töprengések – avagy a szétforgácsolt jövő

(Ismét a községházán)

Miután végiglátogattuk Aldoboly és Sepsiszentkirály néhány, elemi szinten már korszerűsödő gazdaságát s felvázoltuk a földforgalom lendületbe jött körhintájára került földek útját, eljutottunk az első összegezés küszöbére. Adósai vagyunk az olvasónak a 10-12 éve üggyel-bajjal, de nem minden elszántság nélkül újraindult magángazdálkodás pár fontos tanulsága levonásával. Ezeket oldottuk bele az alábbi, *Benedek-Huszár Jánossal* folytatott beszélgetésbe, melyben alkalmat kívántunk adni neki arra is, amire az elemi lovagiasság kötelez: hogy a község lakói által az eddigiekben felvetett kérdésekre válaszolhasson. A polgármester elképzelései, melyeket a korábbiakban fejtett ki, nem egy hitetlenkedő reakciót ébresztettek ugyanis, bírálat és elégedetlenség, vak indulat is kicsapott egyik-másik megjegyzésből, ráadásul a riporter terepjárása is feltárt több, orvoslásra váró kérdést.

A kényszerű téli tétlenség töprengésre hangolja az embereket ebben a mi egyelőre még nagyon 'sárba nehezült' világunkban. Riportunk azt keresi, mi moccan meg a székely társadalomnak az európai integráció által átrajzolt részében. Lesz-e belőle – mint mondani szokás – gálickő?

Istenáldotta holland atyafiak

Amolyan szociális sorvezető gyanánt fungálnak azok a külföldi szakmai támogatások, melyek az új gazdálkodási modell meghonosításában segítőkészek. Mint annyiszor a tizenhat év folyamán, ha felzárkóztatásunkról van szó, Illyefalván ismét az ügyszerető holland atyafiságra bukkanunk. Most történetesen akkor, mikor Benedek-Huszár János polgármesternek szegez-zük az elutasítást, melyet kíméletlen élességgel mondott ki Kiss Ferenc gazda a szentkirályi alszegen: „itt a faluban próbálták már, de nem lehet tagosítani”.

– *Ennek megghiúsultával a legnagyobb szabású terve esne kútba, polgármester úr, s tulajdonképpen a toldozás-foldozás gyakorlatába fulladhat az egész tevékenysége. Nem a legszínderítőbb kilátások. Emlékszem, a múltkor mondotta volt, a művelet hatalmas összegeket emésztene fel és húsz évig tartana.*

A polgármester erre felmutat egy levelet.

– Létezik egy holland intézmény, mely kimondottan kataszteri dolgokkal foglalkozik, s ennek egy képviselője, egy bizonyos Mulder úr tudomásunkra hozta, hogy mezőgazdasági konszolidációs projektet szeretnének végrehajtani, melynek költségvetése közel százezer euró. Ők ehhez partnert keresnek, s a LAM Alapítványhoz fordultak e célból. Szóba jött egy Déva melletti község, Bichiş és mi. Ott még nincs meg a hatósági támogatás, mi rögtön ráálltunk. Az első levélváltáson már túl vagyunk. Áprilisban érkeznek a szakemberek, s bár még nem tudjuk, mint lesz, de szeretnénk a községi tagosítás megkezdését is belefoglalni ebbe az uniós projektbe. Én egy tömör ismertetésben összefoglaltam, hogy a községben van 2562 hektár mezőgazdasági terület:

Illyefalván 1316,20 hektár – 1589 parcellában,
Aldobolyban 733,93 hektár – 961 parcellában,
Szentkirályban 512,78 hektár – 764 parcellában.

Azaz a központban egy parcella átlagos nagysága 83 ár, Aldobolyban 76 ár, Szentkirályban pedig 67 ár. Hozzá kell tennem, hogy háromszéki viszonylatban ezek még jónak számítanak.

– *De hát egy és két hektár között van az átlagos birtoknagyság!*

– A birtok igen, de ezek parcellák. Mert Bacon községben például az átlagos parcellanagyság nem éri el a 28 árat. A miénk messzemenően jobb – de még mindig távol van attól, hogy a korszerű művelést lehetővé tegye. Ha azt vesszük, hogy az unióban sok helyt olyan 30-40 hektár közötti az átlagos farmnagyság²¹, s hogy nálunk 2562 hektár van, akkor kiszámítható, hogy ez olyan 60–70 európai típusú gazdaságot bírna meg. És a községben pillanatnyilag 850 valahány háztartás létezik, melyből lefogadhatjuk, hogy 750 gazdálkodik is valamilyen szinten. Ez a szétaprózódás képe. Ugyanakkor e két és félezer hektár kb. 1500 tulajdonosnak van a birtokában, ami azt jelenti, hogy durván számítva 1,7 hektár jut egyre. Például ha tíz hektár megoszlik nyolc örökös közt, vagy itt a másik: 1,2 hektár jut négy leszármazottra. Az örökösök kb. 60%-a él a községben, mások elszármaztak.

– *Tulajdonképpen riasztó számok. Ha 60–70 gazdaságra van potenciál, mi lesz a többivel – túl azon, hogy ésszerűsíteni azért kell?*

– Ez a legnagyobb kihívás az önkormányzat számára. Mezőgazdaságon kívüli vállalkozásfejlesztésben is gondolkodni kell. Emiatt visszas, ami a 18-as és az 1-es földtörvények alkalmazásakor történt. Én azt mondom, hiba volt betartani a törvény ama előírását, hogy amennyiben nincs elég föld, akkor kiosztható a község tulajdonában található terület is, legyen az belvagy kültelek. Ha úgy vesszük, elegendő földnek kellett volna lennie, hiszen elvileg nem kérhettek többet, mint amennyit beadtak. De kértek, a tartalékot is felosztották – s ebből ma nagy

²¹ Lásd a pontosabb adatokat a második részben. A 15 tagállamból álló korábbi Európai Unióban 1995-ben például 19,2 hektárt tett ki az átlagos birtoknagyság. (Rákossy Botond dolgozatából – kézirat a szerző birtokában.)

gondok származnak. Mert ha eme községi telkek meglennének, ma képesek lennénk befektetőket vonzani. Fel tudnánk ajánlani beltelkeket vagy beltelkesíthető kültelkeket vállalkozás-alapítás céljára. A minap a megyei tanácsnál tartott polgármesteri találkozón is elhangzott: ez többeknek is gondot okoz, például az ANL-lakásokra²² sincs telek.

– *Semmi sem maradt?*

– Itt nálunk lesz, ha minden jól megy. Az iskola területe az eredeti telekkönyvi bejegyzés szerint 5,25 hektár, óriási, egész az Oltig terjed. Valamikor a magyar állami kincstár nevében szerepelt, főhatalomváltáskor átvette a román állam, s ezért most határozattervezetet készítettünk elő a megyei tanácson keresztül, hogy kormányhatározattal községi köztulajdonba kerülhessen s akkor már hozzáférhetővé tettük. Oda akkor sportszarnokot építtethetnék, szociális lakások készülhetnének, másra is lenne hely.

– *A megyeszékhelyen is felmerült, földet kellene vásárolni e célra.*

– Erre – különösen egy községben – nincs pénz. Az említett tanácskozáson panaszkodtak, hogy ANL-lakásépítéshez területet kellene a tanácsoknak felajánlani és nincs honnan, venni meg képtelenek. Vajda Lajos jegyző felvetette, meg kellene nézni, a Szülőföld Alapba²³ nem fér-e bele az önkormányzatok földvásárlási kerete vállalkozások létesítése és lakásépítés céljából.

– *Az uniós belépés előtt kellene lépni, vásárolni, míg az árak alacsonyabbak.*

– Mi az olcsó és mi a drága? A múlt héten itt valaki 6 eurót fizetett egy telek négyzetméteréért! 25 ár 15 ezer euró, sok.

– *Még mindig többszörösen kisebb a leendő árakhoz képest. Az előbb említett adatok, a 60–80 árú parcellanagyság egy átlag, mely el-*

²² Agenția națională pentru locuințe, az állami lakásépítési program lebonyolítója.

²³ A magyar kormány hozta létre 2006-ban a Határontúli Magyarok Hivatala és a korábbi alapítványok (Illyés, Új Kézfogás, Apáczai stb.) felszámolása után, amazok helyettesítésére.

fedi a valóságot. 70 családi életerős gazdaságot említett, mint lehetőséget. Meg vagyok győződve, ezekből néhány már létrejött és működik.

– Így van. De ezek is küszködnek a tagosítás hiánya miatt, melyet önerőből megoldani nem tudnak, ehhez önkormányzati irányítás kell. A gazdálkodás sikere a szakmai hozzáértés és a felszereltség mellett a föld tagosításától függ. Bármit is mondjon bárki, e nélkül nem megy. Én Komlóssy József példáját szoktam ilyenkor felhozni, aki 46 éve Svájcban él és tagosításokkal foglalkozik, s akinek gyergyói szülőfalujában svájci kormánysegítséggel most kezdték el a műveletet²⁴. Nagyon költséges különben, egyetlen hektár felmérése 300 ezer lej. Ő mondta, ahol jól ment, ott is 20 évet tartott. Nem lehet hát elég korán nekifogni, hogy idejében befejezhessük.

A kapitalizmus 'bevezetése'

– *A 19. század végén a magyar állami segítséggel végrehajtott tagosítás arányosítással együtt folyt le.*

– Az arányosítási törvényt 1872-ben hozták, s akkor jöttek létre a közbirtokosságok. Addig ugyanis a természetes erőforrás-felhasználás dívott, azaz akinek több szántója és kaszálója volt, azzal töltött több időt, míg a havas, az erdő mindenki számára korlátlanul élhető volt. Rendkívüli szociális háló, hiszen a szegényebbnek több ideje jutott arra, hogy fát vágjon és marhát legeltessen kinn a havason, s ezt akadálytalanul megtehetete. Leírja Kozma Ferenc²⁵, a székelykeresztúri polgári fiúiskola igazgatója, hogyan működött e rendszer, melyet 1872-ben felszámoltak. A szántót és kaszálót véve alapul arányosították ezzel

²⁴ Lásd erről a kötet idevágó fejezeteit.

²⁵ Kozma Ferenc: *A Székelyföld gazdasági és közművelődési állapota*. 1879.

a havashasználatot, és létrehozták a résztulajdonra épülő mai közbirtokosságot. Attól kezdve, akinek kevés volt a szántója, az erdőből is kevesebb járt neki. Kozma írja, Venczel József²⁶ is kimutatta 100 évvel később, hogy a Romániába és a tengeren túlra irányuló székely kivándorlási hullám akkor vette kezdetét, mert nagyfokú elszegényedéssel járt sokak számára. A legelőt és erdőt felosztották és akinek kevés szántója és kaszálója volt, keveset kapott belőle. A másik csoport járt jól, ez viszont már azt a területet egyedül nem tudta kiélni, munkaereje nem volt hozzá elegendő – és akkor elkezdte megfogadni a szegényebbet, akinek föld híján bőven volt ideje. A kivándorlás tízezreket sodort magával.

Az öröklés végzetes rendje

– A tagosításra térve: megvilágítja a kérdést, amit az eltérő kelet- és nyugat-európai modellről ezzel kapcsolatban írtak. John Lukacs amerikai gazdaságtörténész írja le, hogy a kelet-európai gazda nagycsaládban él, itt az aktuális családfő nem tulajdonosként tételeződik, hanem ő a családnak inkább adminisztrátora. Ahogy a környezetvédők ma is hangoztatják: a földet ajándékba kaptuk apáinktól és meg kell őriznünk unokáink számára. Sarkítva azt lehet mondani, hogy ő nem is rendelkezhetett a földtulajdon fölött, azt meg kellett viszont őriznie. Oláh Sándor²⁷ csíki társadalomkutató mutatta ki, hogy a Kis-Homoród mentén a 20. század elején peres iratokban külön kezelték az ősföldet, és amit a család utóbb vásárolt, még ha fél

²⁶ Venczel József: *A falumunka útján*. OBKE kiadása, Székelyudvarhely-Bp., 1993. 89. old.

²⁷ Oláh Sándor: *Csendes csatatér*. Pro-Print, Csíkszereda, 2001.; *Falusi látleletek*. Uo., 2004.

évszázada birtokolta is azt. Az ősföldet védték, azt jelzálogba sem lehetett tenni, a többi lazábban kezelték. Másik jellemzője a kelet-európai modellnek, hogy akárhány gyermeke volt a gazdának, azok egyenlő arányban örökölték. Illetve, ha a lányt hozománnyal adták férjhez, azt is a birtok terhére állították ki. Ez vezetett a földek ilyen képtelen mértékű felaprózódásához. Csíkszentdomokoson például 28 ezer (!) parcella van. A nyugat-európai modell ezzel szemben azt jelenti, hogy bár ott sem voltak kicsik a családok, de a családi gazdaság egy ágon öröklődött tovább. A mai napig léteznek olyan vidékek, ahol az illető családi birtok több száz éve megőrizte természetes határait. A többi gyerekkel mi lett? Ők szolgáltatták a zsoldos hadseregek utánpótlását stb., de ez a munkaerő-fölösleg döntő szerepet játszott abban, hogy az ipari forradalom ott vette kezdetét és bontakozott ki, ott alakultak át a manufaktúrák gyárakká stb. és jött létre a proletariátus. Itt viszont, mivel mindenki a földhöz volt kötve, ha csak annyira is, hogy abból legfeljebb tengődni tudott, nem történhetett meg e sarkalatos változás. A mai napig fennáll a különbség: nyugaton a családi gazdaság nem osztódik, minálunk pedig minden egyes parcellát kettőbe-háromba stb. hasítanak örökléskor.²⁸

– *A törvény is valami hasonlót szentesít, egyenlő arányban részesednek az örökösök...*

– Igen, de ez nem jelenti, hogy minden egyes parcellát hosszában szét kellene forgácsolni, mégis ezt teszik. A másik a mentalitásbeli rögzültség lenne: megfigyelhető a mai napig, a családi gazdaságban felnőtt illyefalvi gyerekeken is, hogy milyen nehezen szakad el ettől a közegtől. Emiatt van az, hogy az illyefalvi vállalkozók nagyon kevés helybélit tudnak alkalmazni, mert a helyi munkaerő a mai napig előnyben részesíti a családi gazdaság nem kiszámítható, kevésbé jövedelmező, de számára barát-

²⁸ Lásd még Dezső Vencel iskolaigazgató hollandiai élménybeszámolóját a *Függelékben* (Zöld diplomás farmerek).

ságosabb, melegebb közegét, és idegenkedik attól, hogy másnál munkát vállaljon.

A két családfejlődési modell valóban markánsan szemben áll egymással. Legfeljebb azt hozhatnók fel, hogy kb. száz éve egyes székely családoknál megfigyelhető egy olyan törekvés, hogy a birtokot egyben tartsák és ezért a második-harmadik gyermeket iparos vagy értelmiségi pályára irányítják, a felaprózódásnak gátat szabó törekvés szintén létezik, ha nem is válhatott túlsúlyossá.

A tagosítást a millennium éveiben a magyar állam finanszírozta, és legtöbb községben végre is hajtották. A baj az, hogy azóta ismét felaprózódott, amit akkor összevontak, mert a mentalitás alapján véve nem változott. Törvénnyel az emberi viselkedésmód nem szabályozható. Összevonták a gazdák birtokát három-négy parcellába, de azóta megint minden szétforgácsolódott. Ezt Illyefalván a telekkönyvben szépen nyomon lehet követni.

– *A földkoncentráció helyi történetében kényszerű kitérő volt az, amit a szocializmus általános elkobzás formájában produkált, s amiért most kénytelenek voltunk, a kezdetekhez visszatérve, nekivágni újból a nehéz útnak. Nem gondolja, hogy az Ön által szorgalmazott második (harmadik?) nagy tagosítás hasonló sorsra jut, mint a korábbiak?*

– Nem gondolom. Mert más a társadalmi közeg. Azt a tagosítást 1894 és 1898 között hajtották végre, el egészen 1905-ig. A mostani azért lesz más, mert akkor az egyéb munkalehetőség is jóval szűkösebb volt, mint a mai kínálat. Más a társadalom szerkezete, nem dominál az agrárszektor. A tagosítás pedig ésszerűbbé teszi a gazdálkodást, birtokkoncentrációt idéz elő, a mai szorító körülmények is ezt segítik elő. A gyerekszám radikálisan csökkent, községünkben 1,8 gyerek esik egy családra ott, ahol korábban 5-6 volt, s bár ez más szempontból nem örövendes, de magának a ténynek a koncentráció megőrzése irányába kell hatnia.

– Kiss Ferenc bácsi bizalmatlanságában másnak is benne kell lennie: egy tapasztalatnak.

– Igaz, minden faluban történtek visszaélések a tagosítás alkalmával és annak örve alatt. Előfordulhatott, hogy sokkal rosszabb minőségű földet sokkal jobbal cseréltek el, vagy a cserearányokat úgy állapították meg a minőségi kategorizálás, az ún. bonitálás alkalmával, olyan átszámítási kulcsokat használtak, hogy ott akadhatott, aki a rövidebbet húzta. Az átsorolás az egyik kategóriából a másikba területcsökkenéssel vagy növekedéssel járt, és itt valóban nagy csalásokat lehetett elkövetni. Ezt viszont megfelelő ellenőrzéssel el lehet kerülni, s ma e tekintetben is jobban állunk, könnyebb a garanciákról gondoskodni, magasabb az iskolázottsági szint is.²⁹

²⁹ Bevilágít az agrárkérdés múltjába és a székelyföldi előzményekbe is az Andrásfalvy Bertalan néprajztudóssal készült interjúból vett alábbi részlet, mely egyúttal a 2005-ös magyarországi gazdatüntetésekre is részleges magyarázattal szolgál. Andrásfalvy a közös földhasználatot mint évszázadokig fennálló rendszert ismerteti az előzőekben, a földtulajdon kialakulásáról mondja: „ – A jogi hátteret az 1767-ben behozott úrbéri törvény teremti meg, ami szabályozza ugyan, hogy mit követelhet a földesúr a jobbágyaitól, mennyi robotot, kilencedet, mennyi ajándékot, hosszú fuvart, de nem ez a lényeg, hanem az, hogy meghatározzák, adott számú jobbágytelekhez mennyi legelő, mennyi erdő tartozhat, és a többi pedig egyedül a földesúré. Ebben a pillanatban születik meg a magyar nagybirtok, és borul fel az évszázadokon keresztül igazságosan működő rendszer. Vannak olyan falvak, ahol a korábban közösen használt terület ötven százaléka került a földesúr kizárólagos használatába. Nem véletlen, hogy például az Esterházyaknak a Moson-Sopron megyei birtoka egy tagban több volt, mint százezer hold. Ezt mind a Hanságból hasították ki, és harmincöt-negyven falu lakosságának tiltották meg, hogy ott tovább legeltesse nek.

A hegyes-erdős vidékeken nagymérvű erdőirtással állították elő ugyanezt a helyzetet. A Dunántúlon pedig, különösen annak keleti részén gyakran megesett, hogy a földesúri pusztákra, az egykori, a török időkben elnéptelenedett vagy elpusztult falvakba nem telepítettek jobbágyokat, hanem a területen a földesúr majorsági gazdálkodásba

Foglalkoztatja a falut

– A Sepsiszentkirályba költözött értelmiségiek által alapított Kőhíd Egyesület az urbanizálódás kovásza kíván lenni. Egészen más jellegű vállalkozással hívta fel magára a figyelmet egy Vrânceanu nevű úr, aki a központban lakik és a református templom fölötti domboldalon bír 15 hektárt. Őn mondotta el a múltkori beszélgetésünkkor, hogy e birtokot azóta, együtt egy másik, egy rendőrtiszt által megvásárolt határ-
résszel, beltelkesítették, még hozzá az akkori polgármester rendeletével még a tavalyi helyhatósági választások előtt, miközben a községnek a tanácsstagok lemondása miatt nem volt tanácsa. Nos, bármerre jártam a faluban, az emberek mindenütt azt kérdezték tőlem, tudom-e, mi épül e hatalmas telken? Mesélik, hogyan folyt a felvásárlás, az ígért árákkal más nem szállhatott versenybe, mondták. Megtörtént, hogy a beljebb fekvő, Olt menti földet ajánlott cserébe az erdő alattiért, mely a helyiek értékrendjében, mivel nem terem olyan jól, kevesebbet ér, könnyebben is adják el. Az új birtok itt fekszik az oldalsó. Találgatják, hogy nem la-

kezdett. Illyés Gyula ír erről: ők a majorok cselédserege, a »puszták népe«. Én is éltem néhány évig ilyen pusztán.

Ifjú Barta János írja a *Magyarország agrártörténete* című munkában, hogy az 1700-as évek elején a magyar termőföld, tehát a szántóföld 2-3 százaléka van úgynevezett allodiális, majorsági birtokban. 1767 után van olyan megye, ahol ez az arány egyszerre 40 százalékra szökik fel az urbáriumi rendezésből adódóan.

Az 1870-es években ugyanez ismétlődött meg Erdélyben a havasokkal; addig egy-egy havas több falu közösségének közös birtoka volt. 1853-ban eltörölték a székely kiváltságokat, hogy Székelyföldön csak székely lehet birtokos. Ez óriási lehetőséget kínált a nagybirtokok kialakítására, hisz nagyon sok székely vett részt a szabadságharcban. Ráadásul még rá is terheltek a székelyekre a föld kimérésének a díját, az átírási illetékeket, amik megnyomorítóan magasak voltak. Ha pedig valaki fellebbezett, arra még egyszer kivetették az állami eljárási sarcot. Ez volt 1872-ben az „arányosítás”, és ezzel megszületik az erdőnagybirtok. Megindul ezeknek az erdőknek a

kóparknak, magánnegyednek mérnek-e majd itt ki házépítésre telkeket, mint történik az pár kilométerre északabbra, a Szalomérban. A kérdést most továbbadom.

– Ott nem csupán e 15 hektárról van szó, a hatvanat is meghaladja, amit nagyobb ingatlanbefektetők már megszereztek, köztük Erdély Ede. Hallottam az említett hírt a lakóparkról,

kivágása és megindul a székelyek tömeges kivándorlása a Székelyföldről. Legalább félmillió székelyt kergettek ki Erdélyből. Más részük pedig úgy válaszol, mint az ormánsági rendezésre a magyar paraszt: bezárul a határ, minek a gyerek? A Nyárád-völgyében, a Háromszék unitárius/református részén az egyke válik általánossá, a katolikus Háromszékben és Csíkban, Gyergyóban a kivándorlás. Mindehhez hozzájárul még a vámháború, hogy a magyarországi ipari termékeket nem engedik be Romániába, de beengedik az iparost. A székely ember mindenhez ért, tárt karokkal várják, csupán egy feltétel van, fel kell vennie legalább egy román inast... Ez végül Erdélybe kerül. Hiába ír erről könyvet 1904-ben Simon Péter sepsiszentgyörgyi székely tanár és ajánlja József főherceg figyelmébe azzal a kéréssel, hogy csináljon valamit, mert Erdély el fog pusztulni, a székelyek kivándorolnak. Mikor Székelyországot és Erdélyt emlegetjük – azt nem Trianon vette el!

– *Sokat veszítettünk...*

– Magyarországon az egész Európában a legcsúnyább birtokszerkezet keletkezik a Mária Terézia-féle úrbéri rendezéssel. Nem véletlen, hogy az utódállamok Trianon után azonnal földreformot hajtanak végre. Például Bácskában 1920-ban abszolút többségben van a magyarság, amikor felosztják a részben magyar nagybirtokot.

És hiába mondják, hogy a kiegyezés után Budapest Európa leglendületesebben fejlődő városa, de akkor vándorol ki a magyarság legnagyobb része. De a legsúlyosabb az a hasadás, ami az egész magyar társadalmon keresztülmegy. Hangsúlyozom még egyszer, ez a birtokszerkezet sehol nincs és az utódállamok azonnal végrehajtják a maguk földreformját, de nem a magyarok kapják meg a földet, hanem például Bácskába Ószerbiából, Koszovóból hoznak telepéseket, és ugyanez történik Szlovákiában és Romániában is. Átbillen az etnikai mérleg: mára a magyarság Bácskában – Észak-Bácska és a Tisza mente kivételével – már kisebbségben van, míg 1920-ban 50 százalék fölött volt.” (Kádár István: Kolhoztagságból ismét zsellérsorba – vagy inkább Kertmagyarországba? *Háromszék*, 2006. júl. 2.)

ebbe mi nem egyezhetünk bele. De egyelőre ilyen kérést nem kaptunk. A tulajdonos a területrendezési terv szerint – előkerül az irattárból az is –, melyet ő nyújtott be, „zona agroindustrială de agrement și sport” (agrár-ipari üdülő- és sporttelep) létrehozására kapott jóváhagyást.

– *Elég nehéz értelmezni: termelni is fognak?*

– A konkrét cél lovarda létesítése, ami már működik. Állami ménesekből bérelnék lovakat, azokat sétalovaglás, tanlovaglás céljára lehet igénybe venni, kocsihajtás is van, konflisok. Hogy jövedelmező-e? Nem tudom, feltehetően az.

Itt a tervrajzon egy tavat is látok.

– Azt még nem ásatta meg. Megvalósult viszont egy vendég-lőszerűség, egy terasz. Az itt feltüntetett épületekből talán már áll az istálló, magam nem láttam.

– *Olvasom a tervrajzról: juhistálló, baromfiól, parkoló, utak, újabb istállók, tejfeldolgozó központ, mélyhűtött termékek raktára, takarmányraktár, fedett lovarda, lóistálló, akadályverseny-pálya, fedett lelátó..., itt lóversenyeket fognak tartani, uram, mint Ploiești-en! Tovább: közélelmezési egység, illemhelyek, sátorverésre külön telek, egy cégszék-hely nevű épület, „hote” – hiányzik az I, ejsze szálloda. Templom nincs, bár az útról valami kápolnaféle látszik.*

Templom nincs. Annak is talán csak a formája közelít hozzá.

A kórház terve

– *Panaszkodtak még a közbirtokosságra, hogy a döntések nem eléggé demokratikusak.*

– Abban nem vagyok illetékes. Két közbirtokosság van különben, egy Aldobolyban és egy Szentkirályban, a központban nincs, csak községi erdő. Azt viszont mi adminisztráljuk.

Szeretnénk a Sapard program most megnyíló 3.5-ös fejezetében pályázni fakitermelés, erdőgazdálkodás céljával, melyre helyhatóságok nevezhetnek be. Várjuk a kiírást, hogy megtehessek. 570 hektár erdőnk van, és azzal már lehet gazdálkodni.

– *Akár ipart is építeni rá.*

– *Hogyne!*

– *A Sepsiszentkirályban épült magánkórház³⁰ tervének, tapasztaltam, volt némi visszhangja. Ez már a várossal való összeolvadás felé hat.*

– A közigazgatási összeolvadásra nem törekszünk, de reménykedünk abban, hogy a két vállalkozó színvonalas létesítményt hoz létre. Minket az is érdekel, hány alkalmazottat vesznek fel a helyiek közül. Kisegítő személyzetet például. Fontosabb ennél, hogy a falut nyilván vendéglátás tekintetében is igénybe fogják venni. A beteget családtagok is kísérik majd. Nem évszakfüggő tevékenység a gyógyászat, úgyhogy a falu sokat profitálhat. Különben a szomszédban ott áll már Kiss Áronnak, a General Service tulajdonosának a panziója, mely a megye egyik legszínvonalasabb vendéglátóipari egysége. Nemrég holland vendégek dicsérték szolgáltatásait. Végigvideózták kívül-belül, a textíliák szintén helyiek, Simó Júlia varrodájából származnak, a Rustica házból³¹. Sok hasonlóra lenne szükség. A kórházépítés együtt jár az utak feljavításával, erről van Molnár úrral megállapodásunk.

³⁰ Magánkórház Háromszéken. *Háromszék*, 2005. febr. 15.

³¹ Illyefalván alapított varroda, az erdélyi kisnemesi-polgári viseletet idéző ruhákat készít, az épületben Jókai Mór és Mikszáth Kálmán emlékszoba is található, előtte Mikszáth Kálmánnak, Jókai Mórnak, a kerület két volt országgyűlési képviselőjének és Szabó Dezsőnek a kilencvenes években felavatott mellszobrai állanak.

Tíz százalék, mely több

Hogy némi fogalmat alkothassak magamnak a földforgalom mértékéről, vagy inkább ritmusáról, kértem még egy kimutatást arról, mennyi földet adtak el a községben a tavalyi évben. Íme: Illyefalván új gazdára lelt 70,38 hektár. Aldobolyban 35,07 hektár, Szentkirályban 49,59 hektár – ez áll a községi nyilvántartásban. Egyetlen év alatt tehát kb. 155 hektárról tudja biztosan kimutatni a községháza, hogy megvették, ennyit jelentettek be a felek. Az úzus az, hogy a közjegyző nem írja addig az új gazda nevére, amíg a polgármesteri hivatal nem adja írásba, hogy az adásvételt közhírré tevő hirdetmény 45 napon keresztül volt kifüggesztve. Ennyit jelentettek be, ennyi a közjegyzőileg is elrendezett adásvétel. Nem tagadják a hivatalban sem, hogy zsebszerződéssel szintén sok föld cserélt gazdát. De a 155 sem kevés, a határ tíz százalékához közelít.

(2005 márciusában)

Epilógus

2007 végén Benedek-Huszár János váratlanul lemondott a polgármesterségről. Elébe menve a bírálóknak és kérdezősködéseknek, sajtónyilatkozatot tett közzé, melyben az integrációs regionális programokban vállalt szereppel indokolja a lemondását. (Lásd *Háromszék*, 2007. dec. 11.) Egy a Seps-i régióbeli harminc települést érintő Phare-pályázatról volt szó, mely egy „fejlesztési pólusként definiálható urbanizációs övezet koncepciójának kidolgozását célozta”. 2008. januári megkeresésünkre, hogy akkor mi lesz a tagosítási tervvel, kútba esik-e, azt felelte: az megy tovább. A holland külügyminisztérium nyert a MATRA program keretében egy *pilot project* számára e célra 250 ezer eurót 2007-ben, mely két romániai helyszínen, Illyefalván és egy Hunyad megyei román községben alapozza meg a tagosítást. A végrehajtás 2007 októberében megkezdődött, mégpedig a gáz- és vízvezeték hálók digitalizálásával. Fölmérték már a legelőket, erdőket, a többi mezőgazdasági terület fölmérésére tavasztól kerül sor. Az eredeti szándékhoz képest a változás annyi, hogy a hollandok kimondottan Illyefalva ezer hektáros határára szűkítették a feladatot. A projektben a MATRA programon kívül részt vesz a Kadaster Nederlanden, a román Országos Kataszteri Hivatal és a mezőgazdasági minisztérium illetékes szakosztálya, Illyefalvát a megbízott polgármester, Fodor Imre képviseli. A projekt protokolluma két évre szól, ezt követi a tulajdonképpeni tagosítás, mely tíz évet is elhúzódhat. Az ezer hektár minden parcellájára több javaslatot dolgoz ki a bizottság, ezt kell a gazdákkal egyeztetni, majd a földeket összevonni.

(2008 januárjában)

A modellezőt átmodellezzik avagy: ahogyan a LAM szeretné

Van Háromszéken egy alapítvány, mely már 13 éve azon munkálkodik, hogy a mezőgazdaságban teret hódítson egy, a piacgazdasági körülmények között is életképes gazdálkodási forma. Mondhatnám azt is, ebből kifolyólag riportsorozatunk témája szempontjából húsbavágó kérdésekkel szembesült. Az illyefalvi székhelyű, svájci alapítványi és kormánytámogatással létrehozott LAM³² Alapítvány irányítóinak szeme előtt nyilvánvalóan egy olyan gazdasági modell lebegett, mely képes a székelyföldi talajban úgy megkapaszkodni, hogy erejéből idővel fejlődésre-fejlesztésre is fussa, amely tehát az itteni viszonyok közé beilleszthető.

A földek szétszéledtek

Mivel a korábban téesz-formában diktatórikusan működte-tett, a gazdasági racionalitásnak fittyet hányó művelési mód a kilencvenes évek elején összeomlott, az erőszakkal kreált szoci-alista latifundium szétesett és a földek úgyszólván „szétszéledtek”, mindent előről kellett kezdeni, a LAM sem tehetett mást, a szétforgácsoltág feltételeihez alkalmazkodva kidolgozta a maga

³² A *Landwirtschaft, agricultura, mezőgazdaság* kezdőbetűiből. A LAM a „Mezőgazdaság és A Helyi Gazdaság Fejlesztéséért Alakult Alapítvány”, közös svájci-romániai régiófejlesztési programmal, fő támogatói a Svájci Evangéliumi Egyházak Segélyszervezete (HEKS) Zürichből, a Svájci kantonok Szövetsége (DEZA) és a Kelet-Európai Országokkal való Együttműködési Iroda (AZO) Bernből.

családi gazdaság modelljét. Ez, mint látni fogjuk, egyebek között koncentrációt jelentett és a gépesítés egy újabb útját. Az alábbiakban nem annyira a LAM-ról mint szervezetről, inkább az általa befolyásolni kívánt gazdasági folyamatokról lesz szó.

– *A LAM kaput nyitott a nyugati segítőszándéknak, az alapítványi forma eleve azt jelenti, hogy nem a nyers és profitéhes tőkét engedem be, hanem annak az igényeimhez alakított, 'szelídített' változatát. Támogatásaikra mekkora méretű gazdaságok számíthatnak?*

Orbán Miklós mezőgazdasági szakember, a LAM oktatási programjainak felelőse, a kezdetektől részt vesz a szervezet stratégiájának kidolgozásában, ő válaszol:

– Mezőgazdászok, illetve kis- és középvállalkozók haszná-
ra működünk. Az elején, 1992-ben inkább arról volt szó, hogy egyáltalán beindíthassuk a vállalkozásokat a mezőgazdaságban, a magángazdát támogattuk és nem néztük, megvan-e a 20 vagy 100 hektárja, hanem azt, vehessen egy traktort, ha már művelni kívánja a birtokát. Tevékenységünk két alapvonala, a hitelezés és a képzés–oktatás már akkor párhuzamosan futott. Azt mondtuk, a gazdálkodáshoz kell legalább egy kis tőke, és mellé egy kis tudomány is. Hitelt folyósítottunk gépvásárlásra. Az alapítvány sok gépet hozott be nyugatról, Svájcból például, ezeket nagyon olcsón adtuk. Tele is van ma velük Háromszék. Közép és hosszú távú elképzelésünk pedig az volt, hogy piacra termelő gazdasággá fejlesszük fel azt, ami beindult. Nem szabtuk meg méretet, azt néztük, hogyan működhet. Ha traktorja már volt, vehessen gépet is mellé, tarthasson állatokat is. Számítottunk rá, ha gépe van, akkor majd földet bérel vagy vásárol, s kifejlődnek a nagyobb gazdaságok. Az állattenyésztésben egy ideig állattenyésztő telepekre adtunk hitelt, marha és sertésistálló építésére. Hogy mennyire sikerült, vitatott, mert beindultak ugyan, de sokan tönkrementek. A konjunktúra is hanyatlott, a tejár, sertéshúsár kedvezőtlenül alakult, valószínűleg a gazdák egy része sem tudott még hosszabb távon tervezni, számításait keresztülhúzta az idő. Növénytermesztésben viszont szépen

fokozatosan haladtunk előre, ma akadnak gazdaságok, melyek már európai szinten is versenyképesek. Ezt ugyan nem csupán nekünk, hanem saját maguknak is köszönhetik, a felső-háromszéki burgonyatermesztőkről van szó.

Vásárold fel az otthoni földet mások előtt!

– *A mai napig élvezik a támogatást?*

– A mai napig is vesznek fel hiteleket. A fokozatosság úgy valósult meg, hogy a segítségünkkel talpra álltak, a kölcsönöket törlesztették, újabb hitelt vettek fel, továbbfejlődtek és újabb kölcsönt kaptak. A piacra termelő gazdaság vagy agrárvállalkozás fellendítését célozza az oktatási program is, hogy ne csupán szántsak, vessek, boronáljak, hanem azt a korábbihoz képest másként is csináljam. Elméleti oktatás mellett tangazdaságot is működtetünk, 80 hektár területünk jobbára bérelt, szép gépparkunk, állatállományunk van. Ha nem is „szuper” a tangazdaságunk, de mint minden hasonló, egy kicsit túlgépesített, hogy „mutogatni” lehessen, s hogy aki svájci vagy újabban bajorországi gyakorlatra megy ki, az már otthon megismerkedhessék azzal, ami ott vár rá. S hogy a sorozat témájához is hozzászóljak, egy harmadik programunk, erre ráépülve, földvásárlásra nyújt hitelt. Az Új Kézfogás Közalapítvány rajtunk keresztül nyújtott támogatást e célra. A konkrét terv: vásárold fel otthon a földet – mások előtt! Olyan feltételekhez kötve, melyeket magam fogalmaztam, így például: az részesülhet e hitelben, aki a falu szülötte vagy legalább öt éve telepedett oda, ott lakik, hazatért. Legyen legalább öt hektárja már és ahhoz kívánjon hozzávásárolni, persze telekkönyvezett földet. Ehhez ragaszkodnunk kellett, mert a föld képezi a jelzálogot. A fő akadály persze az, hogy vagy birtoklevél nem volt, vagy telekkönyvi bejegyzés, s nem

versenyezhattünk azokkal sem – mint például Vrânceanuval Szentkirályban –, akik akkora árat ígértek azért, amire szemet vetettek, hogy arra rálicitálni nem lehetett.

A program a mai napig él, mindazonáltal jelene sem küzdelemmentes. Erről pontosít *Kotró Adél* ügyvezető igazgató, közgazdász az alábbiakban, amikor a program eredményeiről kérdeztem.

– Az eredmények szerények. Az Új Kézfogás Közalapítvánnyal a program a korábbi kormány alatt került kidolgozásra, Kató Béla³³ elnök úr és a közalapítvány a piacot felmérve, úgy ítéltek meg, nagy lenne a projekt időszerűsége. A spekulatív földvásárlási lázat kellett akkor, 2002-ben és kellene most is megfékezni, kedvezményes hitellehetőséget nyújtva a gazdák-nak, akik bővíteni szeretnék gazdaságukat. A projekt közös finanszírozásban született, felét a LAM, felét az Új Kézfogás adta volna össze az alapnak, s az említett feltételek mellett folyósítottunk volna földvásárlásra olyanoknak, akik legtöbb 50 hektárral rendelkeznek. Volt jelentkező, 120 ezer dollárban adtunk is hiteleket főleg Felső-Háromszéken és Hargita megyében, ott volt nagyobb az igény. Az egészen különös, hogy a régiók mennyire eltérően reagálnak sokszor egy ilyen felhívásra. Két részből állt, a közalapítvány kamattámogatást is folyósított, ha azt is megpályázta a gazda. Időközben sajnos leállt, mert az új magyar kormány³⁴ már nem támogatta. Nem kommentálom. Mi továbbra is adunk hiteleket földvásárlásra, de nem abban a nagyon kedvező konstrukcióban, mint korábban. Ma piaci körülmények között vehetnek fel támogatást földvásárlásra azok, akik óhajtják.

³³ Az adott időpontban illyefalvi református lelkész, a Diakóniai Központ építtetője, a LAM Alapítvány kuratóriumának elnöke, az Erdélyi Református Egyházkerület püspökhelyettese, az EMTE Sapientia Alapítvány kuratóriumának elnöke.

³⁴ Magyarországon 2006-ben Gyurcsány Ferenc kormánya radikálisan átalakította a támogatáspolitikát, s lecsökkentette a folyósított összegeket.

– *De azért így is olcsóbb a bankhitelnél, nemde?*

– A bankok erre nem is adnak hitelt olyan gazdának, akinek nem áll kereskedelmi társaság, jogi személyiség a háta mögött. Az egyszerű gazdával szóba sem állnak. Ezért is fordulnak hozzánk annyian, hogy nem győzzük, főleg ilyenkor tavasszal halmoznak el kérésekkel. Igaz, a földvásárlás idenye főleg az ősz, most egyéb céllal igényelnek támogatást.

– *Feltételezhetően nagy koncentrációs mozgás lesz a földpiacon a közeljövőben már. A vásárlások felgyorsulnak, megsokasodnak...*

– Én is azt hiszem, jön az EU-s integráció, és érezhetően fokozódik a vásárlási kedv, a legtöbb kérés továbbra is Felső-Háromszékről, Csíkból érkezik. Hírverésünket azért nem növeljük, mert így is sok az igény. De ha Háromszék hozzánk közelebb eső részei is megmozdulnának végre, azt nagyon szeretném!

Túlgépesítettség, gépkörök

Orbán Miklós maga is gazdálkodik, bár „csak másodállásban”, mint mondja, most éppen 42 hektáron, ennek nagyobb részét bérli. Az optimális üzemméret meghatározási nehézségeiről beszélgetünk, mikor egy furcsa fonákságra, a felszereltebb gazdaságok relatív túlgépesítettségére terelődik a szó.

– A gépparkom, a három traktor, a kombájn és az egyebek jóval többet bírna meg – mondja a mérnök úr. S ez valóban általános jelenség, ahol tíz hektárra esik egy traktor, az is aránytalanul sok. Orbán Miklós a körülményeket magyarázza:

– 1992 és 1998 között, amikor itt Háromszéken a burgonyának aranykora volt, akkor gépesítette magát a földművesek nagyobb része. Volt év, hogy egy hektár pityóka árából megvásárolhattad a traktort például. Azt mondta a gazda: én erre nem

fizetek rá! Ha megvolt a 30–40 milliója, megvette azt a használt traktort, vagy akár az újat is, mert 1994-ben alig 53 millióval még az is megszerezhető volt. A gazda befektette a pénzét és attól kezdve nem szorult másra. Hogy gazdaságilag, ha utána számolunk, ez nem kifizetődő, arra nem volt gondja.

– *Most hány hektár krumpli ára egy traktor?*

– Hú! A tavaly a támogatott árú román traktor is több mint 200 millióba került, az 55%-os állami szubvencióval együtt tehát 500 millió körüli a teljes ár. Ha 20 tonna burgonyát – mondjuk, két hektár hozama – eladsz kilónkénti 4000 lejért, az is csak 80 millió lej. Szóval a traktor értéke sokszorosa a tíz évvel korábbi árnak. Az árolló nagyon szétnyílt. Aki viszont akkor felszerelte magát, az jól járt, ha közgazdaságilag nem is tudja ésszerűen működtetni.

Évekkel korábban Csernátonban 200 valahány traktort számoltak össze, meséli a mezőgazdasági szakember, s valóban, falvanként tucatszám találhatók ma az erőgépek. Megkockáztatja, hogy ennyi traktor Háromszéken és Hargita megyében nem volt soha. „Igen ám, csak hogy egy traktornak ahhoz, hogy gazdaságosan hasznosítható legyen, kellene 80 hektár föld. Közgazdászok számolták ki mint az optimális kihasználtság kritériumait.” Minálunk tehát más a helyzet, emiatt minősítik az idelátogató nyugatiak luxusnak, amit itt tapasztalnak e tekintetben. S feltevődik a kérdés: miért nem szervezkednek a jobb gépkihasználás céljából a székelyek gépkörökbe? Erkölcsi állapotok és gazdaság érdekes összefüggésére derül fény:

– A gazda megveszi a gépet, arra törekszik, ne szoruljon rá senkire. Esetleg még a szomszédja földjét is megműveli, mert az is eljön neki kalákába segíteni. Ez mindkettejüknek jól fog, így vagy úgy, kiegyenlítődnék a dolgok. Ez lenne az együttműködés csirája: a rokoni-szomszédi kaláka. Kölcsönösség. De ha már hárman használnák azt a gépet, nem lehetne tudni, kinél romlik el, ki felel érte, ki javíttatja. Ez szabályok nélkül nem működik.

E szabályok hiányoznak hát nálunk, a bizalom és hozzá a gazdasági szervezettség: Nyugaton a „gépkörök úgy működnek, mint nálunk a gépállomások, melynek több tulajdonosa van. E társulási forma megveszi a gépet, és vagy az nyújt szolgáltatást, arat, szánt stb., vagy kiad bizonyos gépeket használatra. Elviszem ettől az órától eddig az óráig, mert az nekem mint tagnak jár. És épen hozom vissza. Ha elromlott, én javíttatom meg.”

A közerkölcsök tehát gazdasági termelőerőként működnek, szilárd alapjaként a bizalom, a kiszámíthatóság rendjének. A szövetkezést persze valakinek irányítania is kell, gondoskodnia a fejlesztésről, a fenntartásról. Minálunk egyelőre ott tartunk: mindenki maga szeretne boldogulni valahogy, az általános nagy bizalmatlanságból alig látszik ki az újrakezdés kínjával küszködő társadalom. A gazda persze időnként a fejét fogja:

– Az én gépeim is állnak, ha kiszámolom, egy évben 30 napot ha dolgozik egy traktorom. Három van, aratáskor vagy burgonyaszedéskor ugyan öt kellene, de különben csak állnak. Aratáskor pár napig még elkelne kettő, de olyankor eljön segíteni a szomszéd, miként én is neki. Viszont nem szorulok másra...

És ez adott körülmények közt nagyon fontos. Ami ésszerűtlennek tűnik, tulajdonképpen nem az: más társadalmi közegben lenne csak túlbiztosítottság az itteni állapot. Itt a gazda erre mindaddig rákényszerül, amíg a gépi művelést nem kapja meg megvásárolható szolgáltatás formájában, ráadásul elérhető áron.

Mekkora legyen a birtok?

Riportsorozatunk a földkoncentráció kapcsán azt a gazdaságnagyságot is meg szeretné határozni, mely a piaci viszonyok mellett és a mi vidékünkön életképesnek nevezhető. Számolnunk kell tehát azzal a honi – sajátosan kezdetleges, hiányokkal küszködő és akadozva működő – piacgazdasági struktúrával, mely nagyban hátráltatja a gazdálkodás tőkés alapokra helyezését, miként a székely gazdasági mentalitás hagyományaival és újabban rögzült reflexeivel is. Emellett nyilvánvalóan különbséget kell tenni, a kimondottan tőkés (nagy)üzem és a piacra is termelő, önmagát nemcsak fenntartani, hanem fejleszteni is képes kisebb, még versenyálló gazdaság közt. *Orbán Miklós* agrárszakember, LAM-alkalmazott kétszer is nekifut, a „mekkora lenne az a szántóterület, mely vidékiünkön tőkés üzemmé alakítható át?” kérdés megválaszolásának:

– Egyből rávágni, hogy mekkora is lenne a tőkés üzemméret, nem lenne tanácsos. Attól is függ, mivel foglalkozik az ember. Burgonyatermesztéshez lehet, nem elég az ötven hektár sem. Ha, mondjuk, tíz hektáron akarsz burgonyát termeszteni – és ez a mennyiség szempontjából még semmi, illetve nagyon szerény cél –, akkor is kell legalább 60 hektárral rendelkezned, hogy a vetésforgót betarthasd. A méretek ennek függvényében alakulnak. Ennek megfelelően Felső-Háromszéken, aki 300 hektáron termeszt pityókát, annak legalább 1000 hektár felett kellene rendelkeznie szántóval, ez lenne az igazán kifizetődő. Akkor már a vetésforgó alkalmazása mellett arra az előnyre is szert tehet, amit a több lábbon állás jelent. Egy vegyes gazdaságban viszont, ahol pl. húsz tehén is van, azzal is számolni kell, hogy annak a takarmányát lehessen megtermelni. Ahol főleg állattenyésztés folyik, ott az a kiinduló bázis, más számítás szükségeltetik.

– *Felső-Háromszékről, látom, a latifundium méretű gazdaságokra terelődik a szó. Svájcban, ahol járt, mintha nem ez lenne az általános, hanem a családi farm.*

– Ott valóban nem. Földrajzi és éghajlati viszonyok határozzák meg a gazdaságok nagyságát. Nem amerikai típusú farmok, én nem is szeretem farmnak nevezni, a farmgazdálkodás más. A svájciak inkább családi gazdaságok, családi munkaerőre épülnek, csúcsidőben alkalmaznak csak szezonmunkást.

– *Nálunk is ennek lenne jövője?*

– Ennek lenne, és ezt csinálják nálunk is, akik burgonyát termesztenek. Hála a pityókának és jó pár kedvező esztendőnek, megalakulhatott sok jó gazdaság, s nem vezetik valamennyit felsőfokú végzettségű emberek. Kollégáim ugyan némileg másként kezdték, de sokan fiatalok is beletanultak és magas szinten űzik. Elkezdték, mondjuk öt hektáron, de ha a piaci kereslet azt kérte, hogy például ezer tonnát szállítsanak, ez rávezette őket a fejlődés lehetőségeire. Ahhoz fel kellett fejlődni, meg kellett teremteni hozzá a célszerű üzemméretet. Én azt mondom, hogy 3-4 hektáron legfeljebb eltengődni lehet, legalább 25-30 hektár kell ahhoz, hogy piacra termelhess. Ha a kereskedő száz tonnát kér, annyit kell tudnom adni neki.

Visszatérve arra, hogy a külföldi modellek átültethetők-e: egy az egyben nem. Svájcban valóban nincsenek nagy gazdaságok. Akinek 25–30 fejőstehene van, az körülbelül ugyanannyi hektár legelőt és kaszálót bír, s esetleg egy kis szántót. A síkvidéken valamivel nagyobbak a gazdaságok, 50–60 hektárosak, mert azok gabonatermesztésre, illetve több szarvasmarha tartására alapulnak. Modellként szolgálhatnak számunkra is.

Az állami támogatások fonákságai

De hát miről is beszélünk, miért lebegünk oly magasan a tények felett? Ugyan miféle fantazmagória a hektárok tucatjai összevonásából keletkezett üzemméretről ábrándozni ott, ahol – tessék kísétálni nyáron a mezőre és végignézni a pár áras kultúráktól tarkálló határt! – a nadrágszíj parcellák világa támadt fel halottaiból a téeszek összeomlása után. A szétforgácsoltság valóságos diadalt ül a Székelyföldön, ami a tulajdonszerkezetet illeti. Ahogy Orbán Miklós mondja:

– Kovászna megyében pillanatnyilag 55 ezer regisztrált parasztgazdaság van, ezek átlag mezőgazdasági területe 1,3 hektár egy családra és 1,8 számos állat. A „számos állat” konvencionális egységet jelent, egy fejőstehén egynek számít, egy üsző 0,75-nek, egy borjú 0,5-nek, tehát két borjú eggyel egyenlő. Vagy tíz juh is egy számos állat. Háromszéken tehát átlag egy tehén és egy borjú van a gazdaságokban. Nos, ha ezt kivetítjük országos szintre, azt kell mondanom, nincs a Jóistennek az a kormánya, mely ezt a hatalmas számú gazdaságot úgy tudja támogatni, hogy az követhető legyen. Ezért van az, hogy adnak hektáronként 1-2 millió földalapú támogatást – választások előtt. Mely az alapgondot úgysem oldja meg. Akinek nincs 2 millió leje, annak jól fog, de ebből gazdaságfejlesztés sose lesz, legfeljebb túlélés. A túlélő gazdaságnak és tulajdonosának, aki a csarnokba leadott 3-4-10 liter tejből tartja el magát, elég lesz kenyérre, ecetre, sóra, cukorra – de másra nem. Ilyen pedig rengeteg van. És bár sajnálatos, de ki kell mondani: ennyi és ekkora gazdaságokat nincs az a kormányprogram, mely meg tudna menteni. Ennyit nem is lehet. A jövő a földkoncentrációé. Látjuk, a 60-70 évesek generációja biológiailag is eltűnik, s egyre több föld marad műveletlen. Hogy mi lesz vele, prófétának kellene lennem, hogy megjósoljam, de egy valami biztos: valakinek fel kell vállalnia e földek

megművelését. Ennek előmozdításához pedig egy célszerű kormányprogram szükséges.

– *Ilyen pedig nincs?*

– Van. De tessék megnézni, kik kapják a tényleges támogatást. A gazdaságokat pontozzák, a 100 pontos gazdaságoknak járna a segítség, meghatározták, hány fejőstehén, hány sertés, hány hektár, mekkora zöldséges, gyümölcsös ér ennyi és ennyi pontot, hogy kijöjjön a 100. De nem ezt támogatják, holott a kormányprogramban ez szerepel, hanem az említett földalapú segélyezés formájában mindenkit – de csak öt hektárig!

– *Tehát a törpegazdaságokat, illetve a nagyokat is csak öt hektárig.*

– Úgy van. Nem állítom, hogy a törpegazdaságot magára kell hagyni. De számára más támogatási rendszert kellene kitalálni. Ha az integrációt komolyan vesszük és végignézzük, mi történik a szomszédos csatlakozó államokban³⁵, a törpegazdaságról elmondható: nem marad meg. A versenyképességnek ma a pályázatképesség is része, a törpegazdaság pályázni sosem fog tudni, mert felkészületlen e tekintetben is.

– *János bácsi ugyanannyit kap, mint a tőkés gazdálkodó?*

– Pontosan. Ha a 100 hektáron gazdálkodó 200 milliót kapna, azzal már kezdhethetne valamit, de ő is csak tízet kap. Jellemző a román politikára: egyet mondunk, mást cselekszünk, meghirdetjük az uniós kritériumok alkalmazását a kormányprogramban, és mégis máshova utaljuk a pénzt.

Egy notóriusan koldusszegény állam, mely ráadásul négyévente választásokat is „kénytelen” tartani, nyilvánvalóan politikusai távlatvesztésén túl is kényszerpályára kerülhet. Ebbe most ne menjünk bele. Nézzünk szét inkább Illyefalván: hány nagyobb gazdaság lenne?

³⁵ Az Európai Unió tagállamainak a számát 2004-ben bővítették 15-ről 25-re, e hullámban csatlakozott hozzá Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Csehország, a három balti állam, valamint Szlovénia, Ciprus és Málta, tagjelölt volt Románia, Bulgária, Horvátország és Törökország.

– Annyi a béreletlen föld és alig van gazda! Egy vagy két kezemen megszámlolom, ki az, aki tíz hektár fölött művel. Ötven hektár körüli meg három ha van. A többiek csak vegetálnak. Még ha megvan is a traktorja és földje tíz hektárig, azzal nem kecsegtethetjük, hogy övé lesz a jövő. Megszerezte a gépeket a kedvező esztendőkhöz, de most, hogy kinyílt az agrárrolló, egyre kevesebb lesz a haszon is.

– *De aki 10–15 hektárig eljutott, az mégis mintha megindult volna felfele...*

– Igaz, ahol legalább tíz hektár van, ott már lehet gazdálkodni. Tarthat már 5 tehenet is, esetleg disznót hízlal, ott már gyakoribb a több lábon állás. Tíz hektár fölött már lehet valamit kezdeni.

A kilencvenes évek esélyesei

Mint láttuk, az állam támogatáspolitikája több, mint ellentmondásos, nem csupán eszközeiben szegényes, sokszor képtelen az azonnali és a távlati célokat is egyeztetni, s benne a gazdasági racionalitás nemegyszer a rövidebbet húzza. A LAM Alapítvány támogatáspolitikája már jobb eséllyel törekszik arra, hogy koherens és a maga szűkebb körében célszerűbb legyen. Kotró Adél ügyvezető igazgatóval, közgazdásszal beszélgetve abból indultunk ki, hogy az intézmény hitelnyújtási kritériumainak változniuk kellett fennállásának több mint egy évtizede alatt.

– *A támasztott követelmények tekintetében biztosan volt egy pillanat, amikor módosítaniuk kellett ezeken. Kezdetben mit vártak el egy hitelképesnek tartott gazdától?*

– A koncepció sokat változott, amióta 1993-ban a hitelnyújtást elkezdtük. Akkor egészen más piaci viszonyok uralkodtak, sokkal egyszerűbb volt kölcsönt folyósítani még akkor is, ha az

infláció gyorsan növekedett és ez nagy terhet rótt a mezőgazdaságra. Sok esetben felvették hét ezer lejes dollárárfolyamon a hitelt és azt 14-15 ezer lejes árfolyamon kellett törleszteniük. De akkor is könnyebb volt valahogy. A gazdasági méret, melyet akkor elvártunk, nem haladta meg az 5-6 hektárt. A mi számításaink szerint egy ilyen gazdaság már képes volt visszafizetni egy 2-3 ezer dolláros kölcsönt, tehát tudott annyi árut termelni a piacra, hogy az számára a hiteltörlesztést a jövedelméből lehetővé tegye. Természetesen anyagi garanciákat is kértünk, de sosem volt az a célunk, hogy a gazdáktól lakást, gépeket kényszervégrehajtással elvegyünk, hanem hogy az a gazdaság úgy működjék: tudja a szükséges profitot előteremteni.

A banki könyörtelenség más

– Az idők múlásával változtak a gazdaságossági méretek, bizonyos jelzéseket figyelembe kellett hogy vegyünk a hitelezés során. Kiderült, hogy az 5-6 hektáros gazdaságok súrolják a hitelképtelenség határát, egyre kevésbé képesek visszafizetni, amit kaptak. Új számításokat kellett végezni. Így jutottunk el oda, hogy aki ma 4-5 hektáron gazdálkodik, már nem jut kölcsönhöz, mert úgy ítéljük meg, legfeljebb csak saját családja számára elegendő terméket tud előállítani, felhalmozásra már nem futja neki. Az EU-ba való belépés előtt³⁶ még inkább át kell gondolnunk mindent, sok kisgazda kényszerül majd arra, hogy felhagyjon a gazdálkodással és más területen keresse boldogulását. Ma már, aki nem rendelkezik legalább tíz hektárral, annak nem merünk 5 ezer eurós hitelt nyújtani. És ma ahhoz, hogy valaki egy nagy teljesítményű külföldi

³⁶ Az ország 2007 januárjában lett EU-tag.

traktort vásárolhasson, legalább 30 ezer euróra van szüksége. Ezt olyan birtok engedheti meg magának, mely legkevesebb 100 hektárt ölel fel. E számításokhoz a tapasztalatokat az alapítvány hosszú évek során halmozta fel. Hargita és Kovászna megyéről beszélve érdekes, hogy ezeken belül a régiók mennyire különböznek. Csernátonban egészen más a földminőség, mint Alsó-Háromszéken. Csernátonban emiatt könnyebb hitelt nyújtani, de biztos vagyok benne, ott is sokan abba kell hogy hagyják a mezőgazdálkodást, vagy át kell hogy struktúrálják a tevékenységüket. Alsó-Háromszéken viszonylag kevesebb a 100–200 hektárt művelő gazda, akiknek komolyabb hitel folyósítható. Felső-Háromszéken inkább akad olyan, akinek akár 30 ezer euró is kiutalható, mert rendelkezik azzal a tapasztalattal, szaktudással, mely a jövedelem előteremtéséhez szükséges.

Kotró Adél ügyvezető igazgató elmondotta még: a fentiek korántsem jelentik azt, hogy előnyben részesítenék az 50–100 hektáros gazdákat a hitelnyújtásban, de a szociális problémák és a gazdaságossági szempontok egyeztetése nyilván sok fej-törést okoz számukra. Éves szinten az alapítványnak 650–700 folyó hitele van, és minden évben kb. 280 újabb kölcsönt nyújt, ezek futamideje három év. Külön kérdésre a kényszer-végrehajtásokról annyit árult el: évente 6-7 esetben biztosan be kell indítaniuk, viszont az ingatlanvégrehajtás meghidetésére már kevesebbszer került sor, mert akivel lehet, partnerek maradnak és adósságátütemezés stb. révén az illető halasztást kap. „Problémák általában ott adódnak, ahol a pénzt nem arra költötték, amire kérték.” A hitelezés kockázatai latolgatásakor a riporter az alapítvány tőkeforrásai felől érdeklődött, és kiderült, az intézmény, története vízváltatójához érkezve, új alapozásba kezdett. A modellező saját szerkezete átalakításával volt a közelmúltban elfoglalva, mivel eddigi mentorai eléggé érettnek találták arra, hogy saját szárnyaira bocsássák.

Saját lábra állás

Gazdaságtörténetileg is érdekes, ahogy a székelyföldi mezőgazdálkodás szerkezetváltását segítő, külföldiek támogatta intézmény, a LAM Alapítvány saját belső reformját végrehajtotta. Külföldi mentorai elérkezettnek látták az időt, hogy olyan önállóságot bízzanak rá, melyet korábban nem bírt volna meg. A mások várható jövedelmezőségét felbecsülő intézmény, mely arra biztatott, hogy saját lábukon próbáljanak megállni az általa segélyben részesítettek, és melynek hitelnyújtása mások gazdasági függetlenedését volt hivatva előmozdítani, időközben maga is az önerőre támaszkodás példája lett. Hitelezői akarták így.

Mi is történt? *Kotró Adél* ügyvezető igazgató előbb dióhéjban összefoglalja az előzményeket:

– Az Alapítványt 1992-ben jegyezték be, '93-ban kezdtük meg a tevékenységünket, kezdetben a svájci HEKS, az evangélikus egyházak segélyszervezete támogatott, mai forgótőkénk egy része tőlük származik. 1996-ban lépett be a svájci állam, és egészen 2002-ig a hitelezés célját szolgáló pénzalapok, tehát a forgótőke e két forrás adományaiból származott. Az összeg évről évre nőtt, de tisztában voltunk vele, hogy az ingyenforrások egyszer elapadnak, erre pedig fel kell készülnünk. Arra nevezetesen, hogy az Alapítvány önerejéből is képes legyen magát fenntartani. Pénzügyileg ez azt jelenti, hogy legalább annyi jövedelmet kell tudnunk előállítani, hogy abból fedezni lehessen a költségeket, fussa valamelyes beruházásra is és az alaptőkéinket ne veszítsük el.

No de hol tartanak most? Hogyan vált 2004-re önfinanszírozóvá az Alapítvány?

– Mi alapvetően abban különbözünk a gazdálkodó szervezetektől, egy kft-től vagy rt-től vagy banktól, hogy célunk nem a lehető legnagyobb profit elérése. Fő sajátosságunk, hogy annyi jövedelmet kívánunk előállítani, mely sajátos céljaink meg-

valósításához elegendő, fedezni tudjuk a költségeinket és egy olyan amortizációs alapot képezhessünk, mely időszakonkénti megújulásunkat lehetővé teszi. 2002-ben kitűzött célunkat, az önfinanszírozást 2004-re megvalósítottuk, azaz a jövedelmünkéből: 1. tudunk iskoláztatni, mely eléggé sokba kerül, és ezt kizárólag saját forrásainkból kell fenntartanunk. Gazda-, animátor- és gazdasszonyképző tanfolyamainkról van szó. Az oktatás mindig a legköltségesebb tevékenység, s az eredmény csak hosszú távon jelentkezik. 2. Fedezni tudjuk hitelezési programunk költségeit, s 3. tartalékolni tudunk annyit, hogy elavult istállóinkat az iskolafarmunkon vagy számítógépparkunkat felújíthassuk.

– Honnan a pénz?

– 2002-től nem kapunk támogatást a forgótőke növelésére. E helyett mi mint alapítvány hitelek veszünk fel külföldi szervezetektől, például a HEKS-től vagy a svájci államtól vagy mástól, ezekért mi kamatot fizetünk. Megállapodásunk van pl. a HEKS-szel, hogy ezeket a kamatokat ők visszahozzák Romániába, és ezekből szociális projekteket támogatunk. Ezzel alapítványunk fejlődése új stádiumába lépett, például ily módon finanszírozzuk azt a házi beteggondozó szolgálatot, a Diakóniai Alapítványt, melynek Sepsiszentgyörgyön van a székhelye, és amely már a megye 56 helységében rendelkezik fiókokkal. E beteggondozó projekteket abból a pénzből tartják fenn, melyet a LAM által hitelben részesítettek kamatként befizetnek. Itt nem állunk meg. Hároméves projektről van szó, tovább bővítjük e tevékenységet, ezúttal más források bevonásával is, viszont kizárólag szociális jellegű segélyprogramokra használhatjuk őket fel.³⁷

³⁷ Az alapítvány a kilencvenes években a hitelszövetkezet és bankalapítás tervét fontolgatta, ezt végül a banktörvény drasztikus megváltoztatása gáncsolta el.

Egyfajta csőd – az uniós kihívás

A LAM tehát a szociális védőháló hiányzó szemei pótlásából is kiveszi részét az utóbbi időben, tevékenysége újabb ágazattal gyarapodik. Ami korántsem jelenti azt, hogy jövedelemtermelő taktikáját nem kénytelen átértékelni. Az európai integráció és annak várható romániai bekövetkezése ugyanis egészen rendkívüli kihívás elé állította. Mint Kató Béla alapítványi elnök fogalmaz: ellenőrök „inkvizítorok” gyanánt járták végig a segítségükkel alapított tizenvalahány háromszéki tejgyárat és húsgyárat, és kiderült, szinte valamennyit be kell zárni 2007-ig, ugyanis egy-két kivételtől egy sem felel meg az uniós előírásoknak. Logikus, mondhatnók: kiszuperált svájci stb. gépekkel vannak felszerelve, s az „uraságoktól levetett” technológia már eleve azért minősülhetett elavultnak, mert az uniónak nem felelt meg. Vélhetően nem is történhetett másként.

– *Svájc ugyan nem tagja az uniónak, de nyilván igazodnia kell hozzá. Nem volt eleve elhibázott az elavult berendezés behozatala, nem egy tragikus tévedésről van-e szó?* – kérdeztük Kató Béla alapítványi elnöktől.

– Svájcban nem azért szerelték le ezeket, mert nem feleltek volna meg. Ott is egy tőkekoncentráció zajlik, bezárják a megfelelő és a nem megfelelő gyárat egyaránt, sok régi leépül. Számunkra viszont ez akkor egy lehetőséget jelentett az itthoni fejlesztésre, mást nem is hozhattunk volna be, az új tízszer annyiba került volna, s annak a megvásárlását akkor senki meg nem engedhette magának, ráadásul a behozott technológia az itthoni igények kielégítésére megfelelő volt. Másfelől el kell mondanunk, hogy a mostani uniós előírások oly szigorúak, hogy azok alapján az EU számos helyén is be kellene zárni a gyárat.

Új cél: a regionális, kistáji termelés védelme

– *Románia afféle kísérleti nyúl szerepre kárhoztatottan vergődne hát? Itt fogják e szigort először alkalmazni? Rajtunk, a legfelkészületlenebbeken kezdik a kipróbálást?*

– Így van. A szomorú az, hogy a belépési vágy akkora, hogy képviselőink nem gondolnak arra: kőkeményen kellene harcolniuk, hogy a regionális termelést meg tudjuk menteni. Regionális termelés azt jelenti, hogy tíz falut, egy megyét látok el – ezzel még az unió egyensúlyát nem borítom fel. Ezek a mi termékeink, a sajtunk, tejünk stb. higiéniailag megfelelnek, ezektől nem betegszik meg senki, nyugodtan fogyasztható. A nagyok által felállított uniós mércét nem ütik meg, de attól, hogy nem jutunk be a Metro-üzletlánc hálózatába vagy az amszterdami piacra stb., attól ez még helyileg forgalmazható. A regionális termelés létjogosult, ki kellene harcolni, hogy kapjunk 10–20 átmeneti évet a felzárkózáshoz, s ha nem is mindenki, de megynként az a pár maradhasson meg, pont az, mely a specialitásokat is gyártja.

– *Úgy látja, ilyen irányban nem történtek erőfeszítések?*

– Annyira törekedtek a fejezetek lezárására, hogy ez elmaradt. Magyarországon hasonló dolog történt, olyan húsfeldolgozót láttam nemrég, melyet bezártak, holott olyan, mint a patika. Viszont nem teljesítette ama előírást például, hogy lakott területtől ilyen és ilyen távolságra feküdjék, vagy hogy dupla kerítéssel övezzék, az új elvárásokat tehát, hogy csak kettős említsek. Csak ne tapasztaltam volna Párizsban, mennyire messze vannak a vendéglátóipari egységek, egy görög vendéglő, ahol vacsoráztunk például, az elemi higiéniai előírások teljesítésétől! Erdélyben lehet előbbre vagyunk sok helyen, mint például Szicíliaiban vagy másutt. Az egész szigor velünk szemben fölöttebb meggondolkodtató: ha itt a kicsik bezárnak, jöhet helyettük a belföldi vagy nyugati nagy, aki új piachoz jut. A hírekben sze-

repelt, hogy Romániában 28 tejfeldolgozó marad, az megkapja az EU-s támogatást, a többi bezár. Akinek nő a piaca, az megenedheti magának, hogy olcsóbb áron adjon el kezdetben, aztán vásárolni fog alacsonyabb áron, mert nem lesz más felvásárló. Egy huncut dolog! Olyan munkahelyek százai-ezrei fognak megszűnni ráadásul, melyeket mi '90-től errefele teremtettünk. Ezért mondom, hogy két halál van. Az egyik: nem belépni az unióba. Mert a belépést elkerülni lehetetlen. A mi hedonista gondolkodású világunk nem tolerálja, hogy ne szerezzük meg azokat a civilizációs javakat, melyekkel mások már rendelkeznek. Ceaușescu, Miloševic is részben ebbe bukott bele. A másik halál pedig a belépés, mégpedig azért, mert azt az 50 évet, amit elveszítettünk, soha behozni nem fogjuk tudni. Az Uniónak nem is lehet olyan célja, hogy nekünk minél jobb legyen, ő a saját gondjait akarja megoldani, bővíteni kívánja piacait például, és számára ez a fő.

– *A március 22-én Csíkbán megtartott szimpóziumon³⁸ éppen hogy gyarmatosításnak nem minősítették e bővítést, de hasonlóan borús színekben festették le a kilátásokat, különös tekintettel integrációs felkészületlenségünkre. A LAM-ra visszatérve: azt jelentené mindez, hogy amit az alapítvány épített, most mind halomra dől?*

– Nem dől össze minden. A tíz, általunk támogatott sajtógyár közül három már korábban leállt a rossz irányítás és a piaci bajok miatt, a többiek közt van gyengébben és van jobban működő is. De mi a LAM hitelportfóliójából a kis tej- és húsgyárakat kivettük, ami veszteséges, azt ugyanis ilyenkor másként szokás kezelni. Én megoldásnak azt látnám, ha a Szülőföld program segítene itt be egyes gyárak megmentésébe, amelyeknek már nevük van és minőségi terméket állítanak elő. A SAPARD segítene, de az egy huncut program, csak a gazdagoknak nyújt támaszt, előbb be kell fektetned a pénzt, hogy utóbb visszakapd. Két-három egységet lehetne rehabilitálni, egyenként 45 ezer euró kellene hozzá a Szülőföld Alapból például. Persze attól tartok, e pénz

³⁸ Lásd a második részben.

úgy fog elfogyni, ahogy a magyar segélyek általában. Eddig azt láttam, nem egy cél érdekében hozták létre eme alapokat, hanem inkább azért, hogy azt bizonyítsák: ők is tesznek valamit...

– Ráadásul úgy elaprózódnak a segélyek, hogy tőkeként való működésükről szó sem lehet!

– Visszatérve: a történetben van, ami valóban kudarcra vall, de a 15 év alatt emberek éltek e termelésből, s ez is valami. A mi világunkban, ha kifogtál 10 jobb évet, már elértél valamit. Bethlen Gábor uralkodása is hány évet tartott?

A LAM évtizedes mérlegében tehát az elnök szerint a fenti próbálkozások inkább veszteségként könyvelhetők el, nyereséges, sikeres ágazatnak a növénytermesztési támogatások és újabban a fafeldolgozásnak, szolgáltatásoknak nyújtott hitelek számítanak. A regionális termelés életrevalóbb részének megmentése viszont létkérdése lehet az elkövetkező egy-két évtizednek, felhívónok hát a figyelmet a beszélgetés eme gondolatára: átmeneti kedvezményeket kell kialakítaniuk politikusainknak ahhoz, hogy ne semmisüljön meg az, ami jobb sorsra érdemes, ami egzisztenciát és ellátást nyújtott sokaknak, reményt a megkapaszkodásra. Különben csak megismétlődhet, aminek Kelet-Európa nem először esik áldozatul: idegen hatalom, idegen szellem martalékaul vettetik, saját erői kibontakoztatásáról mások üdvéért ismét le kell mondania. Nem feláldozni kellene minket az Unió oltárán, a belépésben, csatlakozásunk fejében, saját számításainkat is meg szeretnők találni.

(2006 áprilisában)

II. rész

A családi gazdaság és a szövetkezés

Feldúlt kedélyek

Miközben a riporter Illyefalvát és Sepsiszentkirályt járta, azután nyomozott, kinek sikerült számottevőbb mezőgazdasági gépparkra szert tennie és aköré növekvő birtokot szerveznie, s tette mindezt abban a hiszemben, hogy az illetők némileg az európai integrációs törekvések amolyan székely falun belüli úttörői is, hiszen alsó szinten arra tesznek önkéntes kísérletet, amit a nagypolitika deklarált céljának vall: a felzárkóztatást – a határon túl hatalmas zenebona támadt, a magyarországi gazdák az utóbbi tizenöt év legnagyobb tüntetéssorozatán³⁹ hozták a világ tudomására: beilleszkedésük korántsem megy simán.

Magyar háborgások

A 2005 februárja-márciusa folyamán lezajlott útlezárásos tüntetéseken elemi erővel nyilatkozott meg egy, a mienknél sokkal versenyképesebb, felkészültebb gazdatársadalom elégedetlensége amiatt, hogy az uniós csatlakozás a korábbiakhoz képest előnytelen helyzetbe hozta őket. Sértett igazságérzetük végül diadalmaskodott, több heti kemény pesti tárgyalás és a tüntetőknek a legnagyobb hidegekben való kitartása után – a Felvonulási téren ezer traktor állomásozott, hogy a kormánnyal tárgyaló delegációnak amolyan támogató hátországot jelentsen – a gazdák sikerült igazukat megvédeniük, a kormány március 13-án vállalta: az elmaradt uniós támogatásokat, késve bár, de kifizeti

³⁹ Lásd a *Népszabadság* és *Magyar Nemzet* idevágó számait. Helyileg már 2004 végétől folytak a tüntetések.

nekik. Témánk szempontjából az elégedetlenség okainak átfogóbb vizsgálata a fontosabb, ezekről mondotta alig két héttel később, március 22-én az uniós beilleszkedés idevágó tanulságairól rendezett csíkszeredai szimpóziumon⁴⁰ egy mezőgazdasági szakértő, EU-s parlamenti képviselő a következőket:

– A gazdatüntetés jól mutatja, hogy a magyar elvárások jó része nem teljesült, a csalódások bizonyítják: az előrejelzések sem mind jöttek be. Korábban megkísérelték felbecsülni, mely ágazatok lesznek veszteségesek és melyek nyereségesek. Az, hogy a baromfi- vagy sertésstenyésztők veszítenek, az bejött. Tíz éve 10 millió sertés volt az országban, most csak 3 van, viszont akiknek jól kellett volna járniuk az előrejelzések szerint, a gabona-termesztőknek, pont azok vonultak a minap a közutakra és fel a fővárosba tüntetni, mert az ártámogatást nem kapták meg. Az európai hatóságok jelentése szerint a magyar gazdák 43%-kal növelték jövedelmüket – holott e pénzeket ők nem kapták meg. Nyereséges kellett volna legyen a négy magyar cukorgyár termelése is – az EU-ban ugyanis 30%-kal magasabb az ára a cukornak –, ennek a répatermesztők kellett volna hogy hasznát lássák – nos, ebből sem lesz semmi, ha az EU a tervezett 30%-os árcsökkentést végrehajtja, s ráadásul a horvátok és mások vámmentes behozatali előnyhöz jutnak. A magyar mezőgazdasági export a tavaly mindössze 2%-kal bővült, miközben az import 30%-kal nőtt. Az ország eddig nem tapasztalt helyzetbe került: többet hoz be Szlovákiából, Csehországból stb., mint amennyit kivisz. Ilyen, mióta a világ a világ, nem volt. Gabonából 6 millió tonna felesleg keletkezett, amelyet az ún. intervenciós alapnak ajánlanának fel, ez azonban Magyarországon még nem működik. A közraktárakban aratás után, júliusban nem fért a gabona, a kukoricamennyiség számára sem volt elegendő hely.

Az Európai Néppárt és az Európai Demokraták Képviselőcsoportja védnöksége alatt, a Sapientia-EMTE Gazdaság- és

⁴⁰ A védnökökről és szervezőkről, résztvevőkről lásd lennebb.

Humántudományok Kara, valamint a Pro Minoritatea Alapítvány szervezésében az új egyetem aulájában megtartott szimpóziumon a fideszes Glattfelder Béla EU-parlamenti képviselő még sorolta az elégedetlenség okait, a tanácskozás tulajdonképpeni témájára, a magyar csatlakozás Románia és a Székelyföld számára hasznosítható tanulságaira egy drámai számadat említésével tért rá:

– Elképzelhető, milyen nehézségeket kell leküzdenie majd az ittenieknek – mondotta –, abból megítélve, hogy a Magyarországon kb. 100 ezer a tényleges mezőgazdasági üzemek száma az 5 millió hektárnyi mezőgazdasági területen, itt pedig egyedül Hargita megyében 40 ezer gazdasággal számolnak pár száz ezer hektáron!

Egy egészen más világ

Az adat a parcellák oly nagy fokú elaprózottságára vet fényt, hogy annak alapján nyugodtan kijelenthető: Erdély egy egészen más világ gazdaságilag, melyben a legkisebb fokú uniós felkészültségről sem lehet szó. Ha az ország belépése mégsem elkerülhető – és nem az –, akkor a legmesszebbmenően kellene harcolni a kedvezményekért, halasztásokért bizonyos mutatók, ágazatok dolgában. Sokszorosán érvényes ez a mezőgazdaságra. Glattfelder bírálta saját kormányát, mondván, az előkészítő tárgyalásokon míg Magyarország előnytelen vállalásokat tett, utóbb Lengyelországnak – mely szintén 2004-ben a tizenkettekkel együtt lépett végül be – például sokkal több mentességet sikerült kivínnia gazdatársadalma javára. Bár fokozott mértékben igaznak kell lennie ennek Romániára vonatkozóan, sajnálattal vehető tudomásul, hogy Románia alkupozációi eléggé gyengék. Nagyobb baj, hogy mintha létező lehetőségeit is kiaknáztatla-

nul hagyná az ország – mint arra például a szarvasmarhatartók szövetségei figyelmeztettek, melyek nem értik, hogy vállalhatott csupán 800 ezres állatszámot az ország, mikor jelenleg 1,8 millióval rendelkezik!

Glattfelder maga is hasonlóképpen vélekedett:

– Románia szerintem alighanem túlvállalta magát abbeli nagy vágyában, hogy befogadják. E vállalatokat nem fogja tudni teljesíteni, illetve azoknak rendkívül hátrányos következményei lesznek. Még Magyarországon is a tejhozamú szarvasmarhatartó gazdaságok kétharmada abba kellett hogy hagyja a termelést.

A képviselő jellemző adatként említette, hogy míg Magyarország feldolgozandó tejkvótája 2 millió liter – erre három nagy feldolgozó jut –, addig Románia 1 millió literes tétellel szerepel, s erre sok ezer feldolgozó cég jut (illetve jutna – ha nem jelöltek volna ki 28 olyan tejgyárat, mely uniós támogatást kap technológiai felújításra, a többieknek pedig állítólag be kell zárniuk).

A gazdatüntetés vezetője, Jakab István MAGOSZ-elnök⁴¹ a csíkszeredai szimpóziumon szintén az előzetes tárgyalásokon kicsikarható előnyök fontosságára hívta fel a figyelmet, s harcuk egyik fő tanulságát pedig így fogalmazta meg:

– Miben hibáztunk? A mai kormányzat a nagyüzemek fenntartását kívánja, mi pedig versenyképes családi gazdaságokat akarunk, s ezt az Unió nem ellenzi. De e fölé ki kell építeni a termelő és értékesítő szövetkezetek védőernyőjét, mert különben kiszipolyoznak, eladósodunk és birtokunk átcsúszik a mások kezébe. Ne feledjük, az Unióban reklámpszenológusok dolgoznak azon, hogyan vegyenek rá minket, hogy import terméket fogyasszunk. Ezzel szemben kell nekünk a hazai termék fogyasztását felkarolnunk, konok összetartással, hogy ellenálhassunk.⁴²

⁴¹ Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Országos Szövetsége, Magyarország

⁴² Hasonló megmozdulásokra másutt is sor került, nem egy helyt még a csatlakozás előtt. Lengyelország 2004-ben vált EU-s taggá. Földművelői

Ábel az Unióban

A szimpóziumnál maradva, ezt követően kezdett kirajzolódni, hogy a székelységre milyen sors vár az Unióban. A hangszlyok annyira drámaiak voltak, hogy Sebestyén Csaba, az RMGE

belépés előtti aggodalmaiba engednek bepillantást az alábbi sajtószemlévények.

„Lengyel gazdák tiltakozásai (Sir Julian Rose / ICPPC – Anglia)

2003. március 9-én 20 000 lengyel gazda gyűlt össze az ország déli részén lévő Jasna Gora zárándokhelyen. Áhítatot tartottak és tiltakoztak a kormány, a mezőgazdasági szervezetek és a helyi hatóságok tehetetlensége ellen, hogy azok nem képviselik és védelmezik a harcoló gazdák ügyét. Az elmúlt két-három évben a gazdáknak végig kellett nézniük, hogy egyre nagyobb mértékben ássa alá piacaikat az olcsóbb, külföldről behozott áruk tömege. Helyi mézárskéek és tejüzemek kényszer-bezárását és zavaros, senki számára nem érthető szabályok és rendeletek bevezetését kellett megélniük. Azt mesélték nekik, mindezekre a 2004-ben bekövetkező EU tagság miatt van szűkség. Ehhez járul még a nagy szupermarketek kíméletlenül növekvő száma; amely terjeszkedés végső soron az összes kis üzlet és a minőségi termékek eltűnését okozza. Ezt a folyamatot már jól ismerjük a nyugat-európai EU-országokból. Lengyelország számára ezek teljesen új jelenségek voltak, hiszen a kétmillió paraszt viszonylagos háborítatlanságban, külső beavatkozásoknak nem kitéve élt még kommunista idők alatt is.

A sajtó hallgatása

A mostani lengyelországi válság egyik aggodalomra leginkább okot adó eleme az EU ellenzői érveinek és tevékenységének teljes elhallgatása a médiában. A húszezer gazda egyértelmű „EU NEM”-mel jött Jasna Gorába. Azt akarták, hogy hallgassák meg őket, és kifejezésre akarták juttatni a hagyományos életformák és értékek folyamatos aláásása miatti felháborodásukat. Évek óta ez volt a legnagyobb tüntetés a mezőgazdaság terén. Szinte egyetlen média nem tett említést róla, főként nem a nagy országos újságok, a rádió vagy a televízió. A média mindent elkövet a tájékoztatlanság fenntartásáért, és hogy azt a benyomást keltse, az EU-val szembeni ellenállás jelentéktelen és csak a szélsőségesek álláspontja.

Már most érvényben lévő romboló EU-s szabályok

elnöke a mezőgazdasági fejezet újratárgyalását kérte. Ennek ugyan akkor nem volt már semmi esélye – ma még kevésbé van: az EU parlamentje jóváhagyta április elején Románia és Bulgária felvételét, és a belépés aláírására is sor kerül még a hónap folyamán –, de jól tükrözi a gazdák hangulatát. [Az egyezséget 2005-ben írták alá, Románia, Bulgáriával együtt 2007. január elsejétől vált az EU tagállamává. – A szerk. megjegyzése] Sebestyén nem ok nélkül hivatkozott arra, hogy „Romániában 4,5 millió mezőgazdasági termelő van, és ebből legfeljebb 100 ezer ha tudja, mit jelent az Unió”. Az elnök a megaláztatás alsó küszöbének nevezte, hogy a LAM alapította 8 tejgyárat és sokszáz sorstársát be fogják zárni. A csatlakozás elhalasztását kérő javaslatához ugyan nem csatlakozott senki, de a kilátások felől mások is hasonló szellemben nyilatkoztak. A máskor távlatot nyitó, mindig eredeti Kolumbán Gábor, volt megyei tanácselnök, most az egyetemen regionális és vidékfejlesztést oktató adjunktus groteszkbe átcsapó képet rajzolt arról, mi várható. Pár szentencia előadásából:

– Fel lehet-e készülni az EU-s csatlakozásra? Válaszom: nem! De tudatában kell lennünk annak, hogy az akkor is bekövetkezik, ha nem készülünk fel rá.

– Én sokáig csodálkoztam azon a naivitáson, mellyel az EU-s politikusok kezeltek minket, mintha itt pár év alatt meg lehetne tenni azt, amire az EU országaiban is évszázadok kellettek. Amíg rá nem jöttem, amire csak oda kellett volna figyelni: integrációról csak mi beszélünk, ők az EU bővítésének nevezik az akciót. És ki fognak bővülni, kérem, ha mi nem akarjuk is! Azt

A valóság egészen másként fest. A lakosságban egyre nőnek a kételyek a brüsszeli beavatkozással szemben. A gazdák zöme, a másfélmillió kis gazda egyáltalán semmit nem nyer az EU tagsággal. Átlagosan hét hektárnyi földjükkel nem kaphatnak támogatást, ennek ellenére az összes hátráltató, akadályt képező, Európa-szerte már megszámlálhatatlan kis mezőgazdasági üzemet a termelés feladására kényszerítő szabály és rendelet előtt kell meghajolniuk

hiszik, a nyugati modell itt meghonosítható. Holott a keleti ember és mentalitás egészen más. Mi Ábel népe vagyunk, együtt lélegzünk a rengeteggel. De mégis meg fogják tenni, bekebeleznek, ha egyszer szükségük van a földünkre, munkaerőnkre, potenciálunkra.

– Persze, hogy kibírja-e az EU Kelet-Európa beolvasztását, az más kérdés. Ne feledjük, hogy hasonló jellegű próbálkozás már két világháború kirobbanásához vezetett.

– Az EU a maga modellje bevezetésére egy bürokratikus rendszert talált ki, s mint tudjuk, a székely nagyon hatékony a bürokraták átverésében.

– A székely vidék a székely élet maga, ezért számára élet-halál kérdése a saját földjéhez való viszonya. Vagy tessék elgondolni, téhen nélkül hogyan nézne ki a székely falu!

Már az EU belépésről szóló júniusi népszavazás előtt bevezették a marhaigazolványokat és a fülbélyegeket – még a csak saját szükségletre termelő kis gazdák számára is kötelező módon; új tejkontingensek vannak, és a tejüzemek csak az EU szabványoknak megfelelően termelt tejet veszik át. Ezzel egyidejűleg a tej, a hús és a gabona ára esik, mivel az EU túltermeléséből származó termékeket áron alul dobják a lengyel piacra.

Nemzetközi és helyi tiltakozásokra van szükség

Sok tiltakozó lengyel paraszt nem is tudja, hogy újkeletű gondjai mögött egy fölébük rendelt, átfogó EU tervezés húzódik meg, ami a lengyel parasztok számának megfelezését, a lengyel mezőgazdaság „szerkezeti átalakítását” tűzte ki célul, hogy az bele illeszkedjék az agrokémiai nagyüzemi monokultúrák modelljébe, amivel az utóbbi 30 év alatt már oly sok mezőgazdasági területet sikerült tönkretenni Európában és Észak-Amerikában. A helyi tiltakozások mellett erős nemzetközi hangra is szükség van ahhoz, hogy megakadályozhassuk egy ilyen mértékű pusztítást okozó politika megvalósulását.

A *nem* a június 8-i népszavazáson az ellenállás mérföldköve lenne. Az ICPPC a lengyel EU belépés ellen érvel, addig mindenképpen, míg az EU mezőgazdasági politikáját alapvetően meg nem változtatják. Olyan szabályozásra van szükség, amely a jövőben is biztosítja a lengyel családi gazdaságok fennmaradását.

– Ezek után mi lenne a vidékfejlesztés célja a Székelyföldön? Mindenekelőtt az újkori tatárjárásra való felkészülés, másrészt az ébresztés: tessék szembenézni a tényekkel, harmadsorban a táj védelme, szerves fejlesztése.

– *Tudni kell, hogy itt most önfenntartó mezőgazdaság van, ráadásul ebben hisznek az emberek.* Önfenntartó mezőgazdaság ugyan mindig lesz, de illúzió abban hinni, hogy uralkodó forma marad.

– Remélem, sikerült sok szentségtörő tételt megfogalmaznom – zárta luciferi hangsúlyokkal ellátott, de meggondolkodtató előadását Kolumbán Gábor, s a népes diáksereg tartós tapsal jutalmazta.

A fű nyugaton sem zöldebb. Épp ellenkezőleg: a lengyel táj olyan biológiai sokszínűséget és ökológiai lehetőségeket kínál, amilyeneket egyetlen EU ország sem tud felmutatni, és ezeket a különlegességeket el kell ismerni és meg kell becsülni. A kis családi üzemek és magas színvonalú termékeik nélkül a lengyel táj gazdagsága már eltűnt volna. A brüsszeli és a varsói demokraták erről azonban nem hajlandók tudomást venni. A globális agrobiznisz ígéretei mintha megbabonázták volna őket.

De a növekvő ellenállás még lesöpörheti az asztalról az EU propagandát. A parasztok képezik az ország legerősebben motivált és legnagyobb befolyással bíró társadalmi csoportját. Egyedül ők azok, akik kedvező változásokat és új reményt hozhatnak Lengyelország számára.” *Folk i bevoegelse* (Dánia), 2003/2.

(Az ICPPC /International Coalition for the Protection of the Polish Countryside/ a kis családi gazdaságok jelentőségének nagyobb tudatosításáért, a természetre tekintettel lévő és teljesítőképes mezőgazdaságért dolgozik. El akarja kerülni az EU mezőgazdasági politikájának pusztító következményeit. A szervezet ellene van az iparszerű mezőgazdaságnak, a multinacionális agrokémiai konszernnek befolyásának és a WTO /Világkereskedelmi Szervezet/ nemzetközi tevékenységének. Több mint 470 lengyel és nemzetközi szervezet támogatja – harminc millió feletti összesített taglétszámmal – az ICPPC „Charter-21-kiáltványát a 21. század Lengyelországa mezőgazdaságáért és a lengyel tájért”. A lengyel kisgazdaságok védelmezésében kifejtett munkájáért az ICPPC 2002 áprilisában megkapta az „ökológiai Nobel-díj”-ként számon tartott a Goldmann-díjat.) Forrás: *Zeit-Fragen*, 2003. máj. 12.

Mit vállalt Románia?

Befejezésképpen vázlatosan ide másolnók a román kormány honlapjáról⁴³, mit is vállalt az ország az idén a mezőgazdasági fejezetet lezáró megállapodásában az Unióval szemben. Csupán pár számadatra térünk ki. Az uniós szakemberek a 2002-es termelés adataiból indultak ki, megjelölik, mennyi elegendő a belső fogyasztásra, s kijelölik mekkora kvótát kap az ország ahhoz, hogy az Unión belüli egyensúlyt ne veszélyeztesse. Mint ismeretes, az Unió szabályozza a mennyiségeket és minőségeket a hiány és a túltermelés elkerülése végett, az eladható mennyiségek behatárolásával természetesen a bevételek alakulásába is mélyen beavatkozik. Hogy az alku esetünkben nem egyenlő felek kötötték meg, ahhoz kétség sem férhet.

Búzát Romániában 2002-ben 2,3 millió hektáron termesztettek, 2007-ben 2,2 millió hektárra kap támogatást 2,64 tonnás átlagos hektárhozam mellett, azaz 6,02 millió tonna termeléssel számolnak 2007-ben. A belső szükséglet akkor véleményük szerint 4,29 millió tonna lesz.

Kukoricából 2002-ben 578 ezer hektár volt bevetve, 569 ezerre kaphat támogatást 1,76 millió tonna termés mellett, a belföldi szükségletet 1,45 millió tonnára becsülik.

Burgonyát 2007-ben 247 ezer hektáron fognak ültetni, a termést 3,3 millió tonnára becsülik, ebből a belső szükséglet 3,19 millió tonna lesz, kivinni tehát mindössze 118 ezer tonnát lehet majd.

Tudni kell, hogy 2002-ben Romániában 9,39 millió hektárnyi szántó létezett, ebből az ország 2007-től kezdődően csak 7 millióra kap majd támogatást, a többi csak anélkül művelhető.

Az állattenyésztésben a mai 1,74 millió fejőstehénből 2007-től csak 823,2 ezer után kap támogatást az ország, tejkvótája 3,05

⁴³ www.guv.ro

millió tonna tej lesz. A többi állatnál a létszámok így alakulnak (az első a mai, a második a kialakult létszám):

juhok: 7,44 millió – 5,88 millió;

szarvasmarhák: 2,89 millió – 1,83 millió;

sertések: 5,8 millió – nincs korlátozás;

lovak: 900 ezer – nincs korlátozás.

Még folytathatnók, de inkább válaszoljunk egy kínzó kérdésre: mi lesz a kialakult létszámok fölötti állománnyal, esetünkben például a székely „egy-ké-há” tehénkéjével, melynek tejéből, ha vékonyan is, de pénzelnek a mi nyomorszámban működő, ún. önellátó törpegazdaságaink? Nos, a szerződés azt mondja: a 915 ezer fejőstehén – mely után a gazda semmiféle támogatásra nem számíthat – tejét legfeljebb saját fogyasztásra, illetve állatai táplálására fordíthatja. Ha a gazdának szerencséje van és beválasztják az évi 1000 eurós segélyben részesülő önellátó családi farmok tulajdonosai közé – ez egy kisebb számú piacra is termelő birtoknak juttatott felzárkóztató program, mely csak öt évre szól (tehát 2012-ig) –, akkor e létszámfeletti állományból is bekerülhet valamennyi az uniós támogatást élvező tejhasznú állatok közé. A többi tehén teje tehát kikerül a pénzforgalomból... A ma hízlalásra, levágásra szánt 2,89 millió húshasznú szarvasmarhából is mindössze 1,83 millió részesülhet 2007-től az uniós programok támogatásából.

Drákói szigorral szabták meg a felzárkózási határidőket is, így a 28 zöld jelzést kapott tejgyár – *ebből Kovászna megyére mindössze (írd és mondd) kettő jut!* –, akárcsak a kevés kiválasztott húsfeldolgozó, 2009-ig kell hogy korszerűsítse termelő folyamatait ahhoz, hogy árúja forgalmazására engedélyt kapjon.

Hasonlóképpen drákói szigorral szabták meg a felzárkózási határidőket is, így a zöld jelzést kapott 28 tejgyárnak, akárcsak a kevés kiválasztott húsfeldolgozónak, 2009-ig kell korszerűsítene termelőfolyamatait ahhoz, hogy árúja forgalmazására engedélyt kapjon. Egyelőre világosan kirajzolódik egy olyan közelgő

„gazdasági szökőárnak” a képe (Kató Béla hasonlata), mely vésszes gyorsasággal közeledik hozzánk, felkészülni rá éppoly bajosan lehet, mint bekövetkeztét megakadályozni. Akkor mégis mit lehet tenni?

Koncentráció és életjáradék?

Törvényhozó berkekben egy többek között földkoncentrációt elősegítő törvénytervezet előkészítése folyik, nem vitás ugyanis, hogy a legnagyobb bajok egyike a tulajdonviszonyok lehetetlen kuszasága, illetve a birtokok rendkívüli, ezeken belül a parcellák még képtelenebb elaprózottsága. Ahol négy és fél millió birtokos nyüzsg a nadrágszíjnyi földdarabkák észbontó sokaságán, ott piacra termelésről, technológiai korszerűsítésről szó sem lehet. Ahol mai tőkés viszonyok közt legfeljebb pár száz-ezer versenyképes gazdaságnak van hely és élettér, ott a többi vagy felesleges, vagy átmenetileg megtűrt tengődő, ún. önellátó gazdaság lehet, a törpébbnél törpébb, holdacskákból összeeszkábált, a nyomorból nélkülözésbe süppedő rongyos birtokocska.

A hazai nagyipar jó hányadának dicstelen összeroppanása, rozsdatemetővé válása után milliók találtak menedékre a térszék pár hónap alatt lezajlott felbomlása nyomán szétaprózódott földeken, az otthoni háztájiban, az immár másfél évtizede folyó kényszerű gazdálkodásban. Ez volt a hajótörés utáni deszkaszál, melybe ideig-óráig kapaszkodni lehetett, de mely az erők kimerültével mentésre mégis képtelen. Hogy e milliókkal mi lesz, megválaszolatlan és megválaszolhatatlan kérdés, de hogy maga az állam merre keresi a kiutat, mutatja a hatalmas és központilag is helyeselt vándormozgalom, mely százezrek, mára milliók külföldi munkavállalását eredményezte a konti-

nens boldogabbik nyugati felén. Az újnomadizmus tömegesen „szedi áldozatait.”⁴⁴

Az itthonmaradókra váró fejleményeket firtató riportunk itt most inkább az említett jogszabályról közölne pár részletet, melyből a hamarosan felfokozódó földösszevonások cseppet sem fájdalommentes következményeit is ki lehet olvasni.

– A törvénytervezet,⁴⁵ melyet a kormány most dédelget, nagyon furcsa – vélekedik *Kató Béla* erdélyi egyházkerületi főjegyző, a LAM Alapítvány elnöke, aki maga is részt vett a csíkszeredai szimpóziumon. – Lehet, persze, sok kérdést meg fog oldani. Az van benne, hogy bizonyos életkoron felül, ha eladják a földjüket, életjáradékot kapnak érte a vételáron felül. Például mondjuk, 100 euró életjáradékot. Ezt tervezik, mivel rengeteg az apró birtok, és a földkoncentrációt így kívánják előmozdítani. Nem is volna baj, a kérdés csak az: ki lesz az új földtulajdonos? Lehet, egy amerikai, egy holland vagy csak egy spekuláns regáti, nem tudni. Ha Illyefalva a versenygazdaság körülményei között a mai 500 helyett mindössze 20–25 gazdaságot bírna meg, akkor ez másutt is célszerű lehet. De kié lesz a föld?

– Korábban én is úgy gondoltam, az Unióba minél hamarabb be kellene lépni. Most úgy gondolom, késleltetni kellene a folyamatot. Ha a változások úgy mennek át rajtunk, mint a szökőár, nem leszünk képesek feldolgozni őket. Pánikhangulat is kialakulhat, mely a fiataloknak azt üzenheti: ne várj semmi-re, mert nem lesz itthon maradásod. Elmenni ilyen hangulatban csak egyszer kell – és be van fejezve. Nincs visszaút. Ezért úgy kellene felvetni a dolgot, hogy az alternatív hazai munkalehetőségek megteremtéséről is gondoskodunk, és azokról is szólunk. A földkoncentrációt nem tudjuk megakadályozni, igenis a

⁴⁴ 2007-ben a Spanyol- és Olaszországban tartózkodó romániai vendégmunkások számát másfél-két millióra becsülték.

⁴⁵ A tervezetből végül 2005-re lett jogszabály, bizonyos feltételekkel 50 euró évi életjáradékot nyújt hektáronként annak az idős személynek, aki bérbeadja birtokát és 100-at annak, aki eladja azt.

nagy gazdaság fog érvényesülni – de ennek nem muszáj a falubeli vagy a vidék alternatív munkalehetőségei rovására mennie. Ezért mondogatom otthon, Illyefalván mindenkinek: az öregek nyilván a kis tehenükkel, tyúkudvarukkal stb. fognak maradni, de a fiatalokat taníttatni kell és felkészíteni a változásokra, hogy a történelem ne léphessen át fölöttük.

A tulajdonviszonyok kérdését tehát megnyugtatóan nem oldhatja meg az összpontosítás, a parcellák összevonása nagyobb táblákba, a *ki lesz a birtokos* kínzó kérdésére a kisebbségi szervezeteknek jogilag jól kezelhető érdekvédelmi szempontokat kell felvetniük. Nem lehet elegendő, bár kiindulási pontként elfogadható, amit *Pete István* volt mezőgazdasági államtitkár,⁴⁶ RMDSZ-szakértő a csíkszeredai szimpóziumon törvénymódosítási javaslatként felvetett, hogy a külföldiek földvásárlását csak egy átmeneti időszak (hét vagy több év) után szabad megengedni. Pillanatnyilag külföldi magánszemély nem vásárolhat földet Romániában, de ezt bárki könnyedén kijátszhatja, ha céget alapít, mert jogi személy már szabadon megvehet és eladhat birtokot kénye-kedve szerint. Égetően szükséges más szempontokkal is kiegészíteni minden ilyen módosító javaslatot: az erdélyi magyarság fele olyan településeken él, ahol többséget képez. A földtulajdonviszonyoknak is függvénye, hogy sem e területeken, de ott sem, ahol még 20-30-40 százalékos részesedésünket sikerült megőriznünk – s ennek nagyjából a birtoklási viszonyok is megfelelnek –, ne szoruljunk hátrább, mert az már a legelemibb oktatási, képviseleti stb. jogok gyakorlását is lehetetlenné teheti. A székelység érthetően e kérdésre még érzékenyebb – mindmáig fennálló nagy esélyét veszítheti el az önrendelkezésre, melyre pedig ezeréves története predesztinálja.

(2005 májusában)

⁴⁶ Az RMDSZ 1996 és 2000 között tagja volt a négypárti kormánykoalíciónak.

Adatok, irányulások

A sorozat eddigi cikkei által felvetett pár kérdés megválaszolása és a regionális valósághoz való visszatérés végett kerestük fel ezt követően a Háromszék megyei mezőgazdasági szakigazgatóságot.

Állatszámok

Haszonnal forgattunk egy most készült kimutatást, mely a Háromszék megyei állattenyésztés 2005. április hónapi helyzetét tükrözi. Szükségtelen kiemelni, hogy a Székelyföld domborzati-földrajzi adottságai ha valaminek, akkor pont eme ágazatnak kedveznek, nem különben a régió gazdasági hagyományai. No de lesz-e jövője az állattartásnak a székelység⁴⁷ déli végein? Pár számadat a mai állapotokról.

⁴⁷ A ma székelynek tartott települések zöme három megyében (Maros, Hargita, Kovászna), a jórészt ezekbe sorolt hét egykori nagyobb és pár kisebb történelmi szék területén (Maros, Gyergyó, Udvarhely, Csík, Kézdi, Orbai, Seps, Szereda, Keresztúr, Bardóc, Miklósvár, Kászón) és az ezekkel érintkező Mezőségen vagy kisebb történelmi tájegységekben (Székföldre stb.) található, de ide sorolhatók ma a kirajzás folytán benépesedett vagy elszékelyesedett környező falvak, vagy egyes, az Olt mentén fekvő, Brassóhoz tartozó (Apáca, Bodola stb.), illetve a Gyimesek Bákó megyéhez csatolt települései is. E történeti tömbről etnikailag leváltnak tekinthetők körös-körül az elrománosodott pl. Bodza-vidéki és Maroshévíz környéki falvak vagy egyes elcigányosodott szegélyövezetek. Tulajdonjogilag az erdőmagánosítás kapcsán derült ki: Moldva felé Vranceától Neamtig a megyehatár nem esik egybe a birtokhatárral, utóbbi sokkal keletebbre húzódik amannál. Hasonlóra Beszterce-Naszód, Brassó és Szeben megye felé is van pél-

A magánszektorban fejőstehenet és vemhes üszőt 13,1 ezer gazdaságban tartanak, ebből egy-két darabot 11,3 ezer gazda, a többinek már nagyobb marhaállománya van. A fenti gazdaságok tíz százaléka (1335) legalább három-öt tehenet tart, nagyobb szabású tejgazdasága van a többinek, melyből végül a legversenyképesebbek alakulhatnak át tőkés üzemmé: 283 gazdaságban 6-10 fejőstehén és vemhes üsző, 77-ben 11-15, 58-ban 21-30, 12-ben 51-100, 3-ban 100-nál több van.

Bikaborjú-hízlalással 3152 gazdaság foglalkozik a megyében, 88 százalékuk csak egy-két darabot nevel, tíz százalék 3-5-öt, a maradék két százalék (70 gazdaság) 6-tól 35 borjút is hízlal, utóbbiakban található a szóbanforgó 5547 bikaborjúból 808.

Ennyi talán elég lesz egyelőre a statisztikából. Az érzékelhető tendenciák felől Gyurkó László mérnöktől, az igazgatóság szakemberétől a következőket tudtuk meg:

– Mindenképpen megfigyelhető, hogy évről évre csökken ama szarvasmarhatartók száma, akiknek csak egy-két tehenük van, és szaporodik azoké, akik 15-től felfele tartanak tehenet. Az 1989-es létszám (106 ezer) a felére csökkent és ez évek óta tartja magát, olyan 47-48 ezer van a megyében, ebből tehen és üsző 27 ezer.

– *Érezhető-e egy átállás a húsmarha tenyésztésre, melyre megyénk állítólag alkalmasabb lenne?*

– Erről egyelőre szó sincs, Szárazajtán tudok egy ilyen jellegű farmról, de a többség tejgazdaságot tart fenn. Hogy a tejkvótánk mennyi lesz, az jövő ilyenkorra derül ki, most folyik a nyilvántartásba vétel, márciusban kezdték mérni, és annak alapján szabja meg az Unió, hogy jövő áprilisig mennyit sikerül kifejteni a megyében. Nagyobb szabású tejtermelésre szakosodott gazdaságot a Conitrans kft tart fenn, továbbá Bakk István Szentkatolnán, annak számít a Zoocomp 800 tehénnel és a bar-

da. A történelmi Aranyosszék területileg elszigetelődött a nagyobb tömbtől, de etnikailag szintén elüt a színromán régióktól.

óti Silvalin. Akinek egy-két tehene van, az távlatilag legfeljebb saját ellátására fordíthatja a tejet, amennyiben még folytatni kívánja a dolgot.

– A sertéseknél a létszám szintén évek óta megállapodott a 44 ezer körül, ebből koca 7600 van. Kocát 4500 gazdaságban tartanak. A lécfalvi kombinát is csökkentette az elmúlt évtizedben 25 ezerről 11 ezerre a sertésszámot. Sok vele a baj, persze, de az olcsó hús behozatala is közrejátszott ebben, illetve az, hogy amíg Barót ún. hátrányos helyzetű övezet volt⁴⁸, addig vámmentesen hozhatott be sertéshúst.

– Juhokból az idén született 104 ezer bárány, ezzel a létszám felment 216 ezerre, most talán 160 ezer körül van, év végéig lemegy 140 ezerre, s jövőre újból felszökik. A gyapjú nem kell, a húst nem lehet igazán jól eladni, emiatt több vajnafalvi juhász eladta nyájait és tehenészetet rendezett be. Aki kitartott, az főleg a tejtermékekkel és a bárányhússal kereskedik.

Csoportosítás, segélyosztás

Riasztó számadatként röppentette fel a sajtó, hogy megyénkben 40 ezer lenne a mezőgazdasági egységek száma, nos a szakigazgatóság kb. harmincezer gazdaságnak nyújtja az idén a legátfogóbb ún. kuponos támogatást,⁴⁹ melyet minden földtulajdonos megkap – s ez még mindig ijesztően nagy szám. Ijesztő, ha arra gondolunk, hogy nem egy európai államban, ahol a föld-

⁴⁸ A szénkitermelés visszaesése, leállása a kilencvenes években nagy munkanélküliséget, szegénységet eredményezett az övezetben, ezen próbált segíteni az átmeneti kormányintézkedés más bányavidékek felkarolásának mintájára.

⁴⁹ A kuponokat (értékjegyeket) motorinára, műtrágyára stb. lehet beváltani.

koncentráció végbement és már kialakult az optimális gazdaság nagyság, összesen nincs ennyi.

No de a 30 ezer – bár lehet, hogy az összes beltelektulajdonosok száma fölmegy 40 ezer fölé – mezőgazdaságnak minősíthető egység nem részesül a támogatásokból egyformán, ami érthető, az állampolitika által előnyben részesített szempontok is kivilágnak abból, ahogy a támogatásra szánt pénzeket odaítélik.

A 30 ezres kereten belül 2580 bejegyzett ún. *családi vállalkozás* (exploatație familială) és 256 ún. *üzemgazdaság* (exploatație comercială) létezik, ezek – mint az alábbiakból kiviláglik – kiemelt fejlesztésben részesülnek. Kiválasztásuk úgy történt, hogy egy adott kritériumrendszernek kellett megfelelniük. Az üzemgazdaságot, melyet teljes értékű kereskedelmi társaságnak fogadnak el, általában közép vagy felsőfokú szakképzettséggel rendelkező szakember vezeti, és 100 ponton felüli osztályozást kell elérnie. A mi vidékünkön ez legalább 50 hektáros területet, vagy 300 hízóállatot, vagy 15 fejőstehenet vagy 100 disznót, vagy 2000 tyúkot, vagy 5000 hízótyúkot, vagy 50 család méhet stb. jelent, a 100-as pontszám a vegyes gazdaságok esetében más képlet szerint áll össze. Aki főiskolát vagy technikumot, középiskolát nem végzett, az is igényelheti gazdasága felvételét a listára, ha a szakigazgatóság által kiírt vizsgákat leteszi, ezekről bizonyítványt kaphat. A fennmaradó 26 ezer gazdaságot külön nem illetik semmilyen névvel a hivatalos okmányok, ezeket nyilván olyan jórészt önfenntartó, de a feleslegből piacra is termelő földművesek vezetik, akiket lehet mezőgazdasági termelőknek, családirag gazdálkodóknak is nevezni, magát a portát családi gazdaságnak, de itt is megvan a különbségtétel a vállalként kezelhető üzemgazdaság, illetve családi vállalkozás és a csak hagyományosan is gazdaságnak minősülő többi között. Hogy ma ezek még a többséget jelentik, de már nem sokáig – ebben áll jelenünk kiforratlansága és kilátásaink kulcsa.

Mire folyósított hát pénzt 2004-ben – és lepszázmilliárdokról van szó – és hányaknak a háromszéki szakigazgatóság? Előre bocsátjuk,

hogy ezek háromfélék lehetnek: segélyek (szubvenciók), termelési prémiumok (a tejtámogatás pl.) és ún. átutalások, melyeket az állami költségvetésből osztanak le a mezőgazdasági minisztériumnak és az továbbadja azokat. Íme a sajtóhoz eljuttatott közlemény pár adata:

- traktorvásárlásra, egyéb gépbeszerzésre kamattámogatásban részesült 18 igénylő összesen 692 millió lej értékben (1999/36-os kormányrendelet);
- vetőmagtermesztő 21 gazdaságnak kifizettek 8,3 milliárd lej (2002/1588-as kormányhatározat);
- tejprémiumban részesült 8800 igénylő 84,146 milliárd lej értékben;
- hústermelők és állattenyésztők 93-an kaptak összesen 10,47 milliárd lej (2002/1556 kormányhatározat);
- marhaistálló-építésre, üszővásárlásra kapott 1,3 milliárd lejt egy gazda (2003/865-ös kormányhatározat alapján);
- 1649 állattenyésztőnek odaítéltek 15,31 milliárd lejt a 2003/1593-as kormányhatározat alapján;
- traktorvásárlásra, gépbeszerzésre 38 gazdának adtak 4,989 milliárd lejt (2003/1399-es határozat);
- 488 növénytermesztő gazdának folyósítottak 89 millió lejt a megítélt, de még ki nem fizetett 9,049 milliárd lejből (2003/1594-es határozat);
- egy személy kért és kapott 121 milliót, hogy gabonáját tárolhassa (2004/1046-os határozat);
- 95 gazdának előirányoztak (2004 decemberében még nem fizették ki) 1,647 milliárd lejt kárpótlásként kényszervágásért;
- 41-nek hagytak jóvá traktorvásárlásra 5,116 milliárd lejt, ebből 3,083-at ki is fizettek (2004/918-as határozat);
- 7-en kaptak 529 millió lejes kárpótlást természeti katasztrófák okozta károkért (2002/381-es törvény);
- 23 081 gazda nyújtott be összesen 90,985 milliárd lejre igénylést a birtokolt 36 394 hektár alapján – ebből az őszi kul-

túrákért folyósítottak 16,393 milliárdot (2004/61-es sürgősségi rendelet);

– 23 240 kérelmezőnek kifizettek 54,58 milliárdot, a 2003/72-es sürgősségi rendelet alapján. Az utóbbi kettő tehát mindenkinek járt;

– 1420 állattenyésztő kapott végül összesen 6,935 milliárdot termelésnövelésre és a minőségi mutatók javítására (187/2003-as határozat).

Ezeket az összegeket osztotta hát ki a megyei szakigazgatás, jól látható, hogy a mindenkinek jutó és a végtelenségig elaprozódó kisebb juttatások kivételével a többi nagyon kisszámú tétel nemcsak hogy jól meghatározott célzott támogatást jelent, hanem összegszerűen is számottevőbb, tehát termelőtőkeként kelthető életre. Hogy kik legyenek a szerencsések és minek köszönhetik kiválasztottságukat, erről nem szól a fáma – illetve a fáma lehet igen, a közlemény azonban nem. Különben is a helyszínen lenne érdemes utána járni, mi lett a folyósított százmillió lejekkel.

(2005 júniusában)

Társulni a tagosításra

A társulás módozataira terelődven a figyelem, a települések egész lakosságának együttműködését igénylő legnagyobb vállalkozásról lesz szó az alábbiakban, mely egyúttal a spontán folyamatok megszelídítési kísérlete is. A riporternek legjobb szövetségese, az aktuálisat felvető véletlen siet segítségére. A sorozatot 2005 forró nyara írja tovább, az augusztusi 'tusványosi' tábor⁵⁰ egy idevágó előadásába belehallgatva jegyeztem le, ami ugyancsak megütötte a fülemet.

Lesz-e tehénmészárlás?

– Románia tehénállománya olyan, hogy annak 80 százaléka uniós normák szerint nem támogatható, azt tehát a vágóhídra kell majd irányítani... – jelenti ki az egyik előadó.

Ehhez már csak a nagyszámú vágóhíd bezárására szóló jóslatot kell hozzávenni, hogy állattenyésztésünk mindennek, csak rózsásnak nem nevezhető kilátásairól némi fogalmat alkothasson magának az ember.

Persze, a marhaállomány egyik napról a másikra való lemeszárlására valószínűleg mégsem kerül sor, a pár tehénnel magára maradó gazda legfeljebb az önfenntartó szférába szorulva

⁵⁰ A kilencvenes évek eleje óta előbb Bálványosfürdőn, majd Tusnádon (ebből lett a Tusványos fantázianév) megrendezett, a régió legérdekesebb, nagy tömegeket és válogatott előadókat vonzó nyári egyetemén – főleg magyarországi és romániai résztvevőkkel – az átmenet minden fontos politikai, gazdasági és kulturális kérdése megvitatásra került. Itt az 2005-ös augusztusi előadásokról van szó.

él majd tovább, míg meg nem hal, távol a piac és az árutermelés zajától, hasznától és perspektíváitól. Hogy a versenyszférán és a piaci forgalmon kívüli világ milyen lesz és mennyire népes réteget ölel majd fel, nem tudni, de a nyugati szemlélet szerint halálra ítélt társaságról van szó. Én megítélni azt, hogy lehet-e majd és meddig dacolni az idővel, hogy milyen mértékben marad fenn a hagyományos gazdálkodás, nem tudom, de sejtem, lesz rá példa, nem is kevés. Viszont azzal is tisztában vagyok, nem ez lesz a mérvadó már az uniós csatlakozás utáni első években sem, mikor még nem csupán a valós, hanem a potenciális fejlődőképeség alapján is nyújtanak majd támogatást pár évig azoknak, akik a versenyképességet még nem érték el, de még elérhetik.

Tusványosnál maradva, itt történt meg a riporterrel, hogy magamagát kínálva került elé egy tervezet, mely a helyzet egyik fő dilemmájára keresi a választ. A sajtónkból kisebbségvédelmi szakértőként jól ismert, Svájcban élő Komlóssy József⁵¹, kit ezúttal a Fidesz EU-s képviselte szaktanácsadójaként hívtak meg előadónak Tusnádra, egy rendkívüli tervezetről számolt be előadásában, ezt kívánom bemutatni az alábbiakban.

Muszáj, tehát kell

Rendkívül tömör és lendületes kiselőadásában – Komlóssy a hálózatépítés kapcsán hozta példaként fel a maga ötletét, melyet az általa meghitten ismert nagyközség, Gyergyóremete javára kíván fordítani – a szakember egy faluhatár tagosításának várt hasznát emelte ki. Az 50-60 hektáros gazdaságokba,

⁵¹ Komlóssy Józsefről lásd még a következő fejezet idevágó lábjegyzetét.

nagy parcellákba összevont szántók, legelők, kaszálók a racionális és versenyképes termelés alapját vethetik meg, s többek közt olyan tényezők is a jobb földkihasználáshoz vezetnek, mint a kisparcellákkal együtt felszámolandó sok dűlőút, nem vész kárba továbbá a sok szegélysáv sem az eddigi parcellák szélein. Ráadásul a gazda időt takarít meg, ha nem húszfelé kell kitraktoroznia egy-egy művelet elvégzése érdekében – s itt nyugati tapasztalatra hivatkozva: 50 százalékos időmegtakarításról beszélt az előadó, ami „nem semmi”, ahogy ma mondani szokás. Komlóssy – hangja egészen átmelegedett, mikor erről beszélt – azt emelte ki végül: *eme átrendezése a birtokviszonyoknak olyan gazdasági környezetet teremt, mely nem elküld, hanem ideköt, mert minőségi életszínvonalat teremt, s általa a föld megmaradhat azok birtokában, akiket megillet.* Az előadó nem rejtette véka alá – egy általa javasolt földalap létrehozása kapcsán – lásd lennebb –, hogy ő a székely gazdák kezében szeretné látni a nagy átrendezés után is a földbirtokot. Szerinte a vidék mai lakóit illeti meg továbbra is a munka mellett a tulajdonlás joga is e földön, s hogy e nép jövőjének alapjai úgy szilárdíthatók meg, ha a homogén etnikai szerkezetet a továbbiakban is megőrizzük.

Az alábbiakban tehát egy újabb tagosítási kísérletről lesz szó, mely reményünk szerint, haszonnal vethető össze a már ismertetett illyefalvi elképzelésekkel. Hogy milyen gazdasági világtendenciák sodráról van szó, arra hadd idézzük Komlóssy előadásában elhangzott további nyomós érvet:

– A földkoncentráció Nyugat-Európában nagy erővel folyik napjainkban is. Kimutatások szerint 1975 és 1995 között a parcellanagyság ötszörösére nőtt a kontinens nyugati felében, a parcellák száma pedig harmadára csökkent. Párhuzamosan persze a gazdaságok számával.

EU-s elképzelés alkalmazása egy székely községben

A továbbiakban előbb a Komlóssy és munkatársai, így a dr. Rákossy Botond csíki topográfus és cége által készített RALF-RO nevet viselő projekt tömör összefoglalásából idézünk, majd a háttér megvilágítása céljával egy rövid interjúban szolgálunk további magyarázatokkal és részletekkel. Mint látni fogjuk, különösen izgalmasak az összevonás és újraelosztás köztes lépéseként megalkotott községi földalaphoz fűződő elképzelések, de előbb lássuk a terv általános körvonalainak tömör vázlatát, ahogy azt nagyon precízen maguk a szerzők szavakba öntötték. Okulásul persze másoknak, kik egyazon hajóban eveznek vagy eveznének.

Regrouping of Agricultural Land and Forest in Romania (rövidítve RALF-RO), azaz

A mezőgazdasági területek, szántók, legelők és erdőparcellák összevonása avagy tagosítása Romániában

Mi a RALF-RO célja, avagy miért van szükség a kisebb vagy nagyobb mezőgazdasági és erdőparcellák összevonására?

Mindenekelőtt azért, hogy az Európai Unióhoz csatlakozó Romániában versenyképes, önálló, családi gazdasági egységeket lehessen létrehozni.

Az összevonásra azért van szükség, hogy megteremthessük azokat az alapokat, amelyekre az EU-ban meghonosodott támogatási rendszerek nyújtotta lehetőségeket az érdekelt gazdák sikeresen igénybe tudják venni. De ugyanakkor a föld-összevonások eredményeként kialakított gazdasági egységek mind a helyi, mind a külföldi (magyar) hitelintézetek számára megbízható partnerek lehessenek (például gép vagy tenyészállat vásárlása esetén).

A RALF-RO megvalósításához szükséges jogi, műszaki és gazdasági feltételek megteremtése.

A jogi feltételek keretében meg kell alkotni az országos tagosítási törvényt, valamint a helyi adottságok és a lakosság kívánalmainak messzemenően megfelelő jogszabályozást (statútumot).

A műszaki feltételekhez tartoznak az úthálózatok megtervezése, a vízgazdálkodási tervek elkészítése, a mezőgazdasági területek – szántók, kaszálók, legelők, erdősítések, természetvédelmi területek – leggazdaságosabb kialakításának megtervezése.

A gazdasági feltételek jelentik a parcellák optimális nagyságának és formájának kialakítását, az úthálózat célszerű megtervezését, valamint a termények megválasztását, feldolgozását és értékesítését.

A versenyképesség megteremtésének első feltétele a termelési költségek radikális csökkentése.

A nyugat-európai tapasztalatok azt mutatják, hogy a termelési költségeket a földek összevonásának eredményeként mintegy felére lehetett csökkenteni.

A költségcsökkentés a következő elemekből tevődik össze:

- a határbarázdák számának redukálása és az elutalások megszűnésének eredményeként a megművelhető területek nagysága megnövekszik;

- a nagyobb parcellák gazdaságosan, géppel művelhetők meg;

- minden egyes tábla a legnehezebb munkagépekkel, az időjárástól függetlenül, gyorsan és biztosan megközelíthető;

- a szállítási távolságok csökkennek;

- a jó utaknak köszönhetően kisebb a gépek karbantartási költsége.

A földek összevonása eredményeként létesített családi gazdaságok termékeinek feldolgozását és értékesítéseit társulások alapon kell megvalósítani.

– Egy szakértő csoportnak meg kell vizsgálnia, hogy milyen termékek előállítására van lehetőség.

– Ezen az alapon piackutatásokat kell folytatni.

– Az így beindított termelést mindenkor a piac kívánalmai szerint, esetenként rugalmasan módosítani kell.

– Minden egyes gazdaságnak „több lábon” kell állnia (növénytermesztés, állattenyésztés, faluturizmus és kézműipar stb.).

– A termékek minőségi ellenőrzése a társulás elsőrendű fontosságú feladata kell hogy legyen.

– A társulásnak méltányos feltételeket és garanciákat kell biztosítani a termékek értékesítése során.

A földeknek az összevonása megteremti azokat a gazdasági feltételeket, amelyek a fiatal nemzedéket a szülőföldhöz kötik.

Projekt manager RALF-RO – Dipl. ing dr. Rákossy Botond

Project Coordonator RALF-CH – Dipl. ing. Joseph Komlóssy

A tervezetben tehát megjelenik új tényezőként a feldolgozó társulás fogalma és feltétele, továbbá igényként megfogalmazódik, hogy tagosítási jogszabályra is szükség van. A hatályos földtörvények már tartalmazznak erre vonatkozó részleges szabályozásokat, így például az állam adómentessé tette a földtörvény által kiosztott földek eladását egy második tulajdonosnak (akiről feltételezik, hogy termelési és nem spekulációs céllal vásárol), elősegítvén ezzel is a földkoncentrációt. Hasonló célt szolgálna az életfogytiglan járó földjáradék bevezetése azon időskorúak számára, akik bérbeadnák vagy eladnák földjeiket. A tervezet számol a fentiekben rejlő kockázattal: ezért beszél a *helyi igények szerinti jogi szabályozásról*. Erre érdemes bővebben is kitérni.

(2005 augusztusában)

Egy községi földalap hasznairól

(Interjú Komlóssy József gazdasági szakértővel)

Az előbbieken ismertettük annak a tagosítási tervnek a vázlatát, melyet Komlóssy József, a Svájcban élő, kisebbségvédelmi tevékenységéről ismert politikus, a FIDESZ európai uniós képviselőjének tanácsosa⁵² közreműködésével dolgoztak ki, speciálisan a Székelyföldre alkalmazva. A terv a válaszüthöz érkezett, falvakon élő székelység, népünk legégetőbb gondjaira, a zökkenőmentesnek semmiképpen sem ígérkező beilleszkedés kérdéseire

⁵² A háttérdiplomácia nagy mestere, nem-kormányzati szervezetek képviselője, Európa tanácsi és Európa parlamenti szakértő. Családját a világháború sodorta Erdélyből Magyarországra, 1956-ban mint egyetemi hallgató disszidált, a kanadai Vancouverből az University of British Columbián szerzett mérnöki oklevelet, erdőmérnökként a kanadai őserdőkben dolgozott, 1962-től a svájci hegyekben utakat épített, 1986-tól aktív kisebbségvédelmi tevékenységet folytat. Többek közt az Európai Népek Föderális Uniója (FUEV) elnökségének tanácsadója, majd al-elnöke, felszólal több ízben az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága ülésein, részt vett az EBESZ munkájában, több tényfeltáró utat szervezett a Kárpát-medence magyarlakta régióiba, közreműködött a veszélyeztetett vajdasági, csángó, aromun és ural-altáji kultúrákról szóló ET-jelentések elkészítésében, szerepet vállalt a szelmenci határnyitásban, gazdaságilag az európai régiók feltámasztásában az Ipoly mentén, pl. a kisebbségi nyelvi charta és az európai autonómiacharta kidolgozásában. 2004-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki, 1996-ban megkapta a Kisebbségekért díjat. A gyergyóremetei tagosítási terv az ET Környezetvédelmi, Mezőgazdasági, Regionális és Helyi Önkormányzati Bizottsága keretében készült, a jelentés címe: A mezőgazdasági területek és erdőparcellák összevonása Közép- és Kelet-Európában. (Lásd Holop Zsuzsa interjút K. J.-el a pozsonyi Új Szóban: <http://www.ujso.com/clanok>)

keresi a választ. Ami az eddigiekből nem derült ki, illetve amit csak érinteni lehetett a korábbiakban (például a terv tengelyében álló földalap képzésének módozatait), egyszerűen a lényegi részletekre tértünk vissza Komlóssy Józseffel, mikor interjúra kértük fel a tusványosi táborban.

Egy uniós előadás és fogadtatása

Komlóssy úr a székely falu drámai jelenével való szembesülés élményével kezdte:

– Valahányszor itt járok, és látom milyen körülmények között gazdálkodnak az emberek, felmerül bennem a kérdés: mi lesz ezzel a földdel, ha a falvak ma idős lakossága már nem lesz képes megművelni, s ha a fiatalok a nem létező infrastruktúra és egyéb hátrányok miatt nem lesznek hajlandók otthon maradni? Ha nem akarjuk, hogy településeink elnéptelenedjenek és az ember elvonuljon e tájról, mely évszázadokon keresztül életkeztetést szolgált s mely nélküle elpusztul.

Ennek elejét veendő fordult Komlóssy úr saját földmérői, svájci tájvédelmi szakmai tapasztalatához.

– Az Európa Tanács mezőgazdasági bizottságában előadást tartottam erről a problémáról.⁵³ Az előadást követően többen odajöttek hozzám a balti államok és Bulgária képviselői közül azzal, hogy ez nem speciális romániai probléma, amiről beszéltem, hiszen az egész térség strukturális fejlődése 1945 után a nyugati országokétól elütő módon folyt, más irányba indult el. S ha ezeket a mezőgazdaságra épülő területeket nem tudjuk rövid időn belül felzárkóztatni az EU elvárásaihoz, akkor itt nagy nehézségek elé nézünk. Gondoljuk el, hogy bár hivatalosan

⁵³ Lásd a Függelékben.

Románia lakosságának 34,1 százaléka van a mezőgazdaságban foglalkoztatva, a valóságban hányaduk az 50 százalékot is meghaladja, tehát itt a lakosság legnépesebb rétegét érintik e dolgok. A Székelyföldön sem más a helyzet. Ezért javasoltam, vizsgáljuk meg, hogyan működtek e földösszevonások Svájcban, ahol a koncentrációnak, a tagosításnak már évszázados hagyománya van.

A Komlóssy-féle tervezet azzal is számol, hogy közben a föld alapvető gazdasági funkcióváltáson esik át, az intenzív és extenzív művelés tényezőinek viszonya újrafogalmazódik, merőben új szempontokat kell beépíteni az érvelésbe. Hogy egyebet ne említsek, nem csupán a gazdasági egyensúly megőrzése miatt fedezik ama gazdák fenntartását, akik parlagon hevertetik földjüket, de kimondott erdősítési programokat is finanszíroz az Unió vagy az állam, amikor is nem a letarolt erdőket, hanem a forgalomból, termelésből kivonandó szántók beerdősítésére szánnak igen komoly summákat – miért is? Íme hogyan fogalmaz Komlóssy József:

– A svájci földösszevonások azt eredményezték, hogy a falvak jó része megújult, olyan életszínvonalat lehetett bennük biztosítani, mely megakadályozta elnéptelenedésüket, mi több új funkció ellátására tette őket képessé. Olyan településekké váltak, melyben az elsőrendű szempont a környezet- és tájvédelemé. Ma már nem a mezőgazdasági termékek előállítása az elsőrendű cél – azt nagyüzemileg sokkal olcsóbban meg lehet oldani – hanem az, hogy a környezetet, a tájat megőrizzük és nem akárhogy. Ha a gyergyóremetei tájra tekintünk, észrevehető, sok olyan patakmeder stb. van, ahol fűszálon kívül egyéb nincs, mert onnan kiirtották a fákat, bokrokat. Nos ezeket megint vissza kell adni a természetnek, hogy a tájat a kor követelményeit kielégítő módon megóvjuk. Nem csupán a táj arculatát kell visszaalakítanunk, hanem alapvető lesz a vízgazdálkodás, a jövőben tudniillik a levegő mellett a víz lesz az a természeti érték,

melynek megóvása, szabályozása, tisztán tartása fő gondunkká válik. Az állattenyésztés mellett tájvédelmi feladatokat is el kell látni például a Maros mellett – ezért a jelenlegi gazdasági formákat teljes mértékben át kell gyúrni. Lesznek szántók, melyekből kaszáló lesz, kaszálók, melyekből legelő, legelők, melyeket beerdősítünk és mindenek előtt olyan úthálózatot kell teremteni, mely a megteremtendő 40-60 hektáros mintagazdaságaink elérhetőségét a falvak központjából teszi lehetővé.

A riporter itt felvetette, hogy az előbbieken ismertetett illyefalvi tagosítási terv (illetve csak az előzetes számítások) szerint a falu határa 20-25 (esetleg 50-70) életerős gazdaságot bír meg – mi lesz az ily módon feleslegessé váló sok száz másik gazdával, akit ma még aprócska birtoka tart el, véd meg a teljes dologtalanságtól és éhenvesztéstől?

– Ezzel mi is számolunk. Rákossy Botond kollégával kidolgozott koncepciónkban felhívjuk a figyelmet arra, hogy az életképes gazdaságok száma valóban csak törtrésze lesz annak, mely ma a fennmaradásáért küszködik. De annak az elvnek az értelmében, mely szerint *egyéniileg kell termelni, de közösen feldolgozni és értékesíteni* – az összevonással egy időben munkahelyteremtő programot is életbe kell ültetni. Ha tehát hústermelésre szakosodik egy gazdaság, akkor olyan üzemet is kell létesíteni, mely a húsfeldolgozásról gondoskodik. Ha pityókáról van szó, akkor például szalmakrumplit készítő gépsort kell üzembe helyezni előbb-utóbb ezzel kapcsolatban. Ott van a cukorgyár, a tejporgyár – felvevő piacot kell teremteni azoknak a gazdáknak, akik súlypontilag tejtermeléssel, cukorrépatermesztéssel foglalkoznak. A folyóvizek jobb kihasználásának egyik következménye lehet a pisztrángtenyésztésre való áttérés, de ezen túlmenően az értékesítés, részleges feldolgozás is bevonható a körbe, például a főlfüstölés és ilyen formában való eladás. Ott van a rátérés a gyümölcstermesztésre. Még sorolhatnám, meg kell találni mindezennek a módját és mértékét, komplex dologról van szó. De nem

csupán a gazdaság életképességét kell elérni, illetve az csupán úgy biztosítható, ha több lábon álló gazdaságokat hozunk létre, miként a dolgozatunkban kitértünk rá. Tehát az állattenyésztéssel, növénytermesztéssel foglalkozó gazdánk még tarthat két pár olyan lovat és kocsit, mellyel turistákat tud körbevenni vagy lovagoltatni, esetleg birtokol egy darab erdőt, ahol télen erdei munkát végezhet. Vagy a család valamelyik tagja háziipari tevékenységet folytathat, és ezzel tesz szert mellékjövedelemre.⁵⁴

⁵⁴ Az EU 2003-as agrárreformjáról a köv. összeállítást közölte a *Háromszék*. A válogatás mindenekelőtt a reform alapelveit foglalja össze, ködöt oszlatva azok számára, akik előtt nem világos, évtizedes távon merre halad az Unió mezőgazdasága.

Elfogadták az EU agrárreformját Mit hoz a „rendszerátalakítás”?

Az EU mezőgazdasági reformja 2003. június 26. óta eldöntött ügy. Franz Fischler komisszár heves ellenállás dacára is csak keresztülvitte akaratát, még ha néhány ponton engednie kellett is – egyelőre.

„Leválasztás”: a gazdák mint tájgondozók. Az EU mezőgazdasági minisztereinek döntése alapján a gazdákat jövőre már nem termékeik előállítására, hanem bizonyos feltételek betartása melletti tájgondozásért („Leválasztás”) támogatják majd. Következésképpen 2005-től fokozatosan elmaradnak a piaci rend szerinti díjazások és egységes üzemi támogatások lépnek a helyükbe. Az egyes országoknak megmaradnak ugyan bizonyos lehetőségeik a termékekre vonatkozó támogatás számára, de a mezőgazdasági támogatások legalább 75 százalékát „leválasztják”. Ennek a „rendszerátalakításnak” az a célja, hogy a piacnak megfelelő termelést ösztönözze és a túlermelést elkerülje, így Fischler mezőgazdasági komisszár. Gazdaképviselők tiltakoztak ez ellen a szabályozás ellen, mindenek előtt Franciaországból, Írországból és Ausztriából is.

Tartanak a gabona és a tej támogató árai? Azok az engedmények, amelyeket Fischlernek eredeti terveire képest tennie kellett, elsősorban a mezőgazdasági minimálárakra vonatkoznak. E téren alig voltak csökkentések. A beavatkozási árak (ezekből fizetik az EU támogatási pénzeket) a gabonánál változatlanul maradtak, a csökkenés a tejnél az eredetileg tervezettnél kevesebb lett. A reform legélesebb bírálói, a franciák, többek között az osztrák mezőgazdasági miniszter Josef Pröll támogatásával „hosszadalmas tárgyalásokban” harcolták ki ezt az, amint hallani, nem jelentéktelen győzelmet. Azonban valóban tár-

Községi földalapot

A riporter végül a tervezetben javaslatként jelen lévő *községi földalap* mibenlétét firtatta. Világos, hogy nem olyan állami földalap létrehozására gondoltak a tervezők, mint amelyet Magyarországon dolgozott ki a pár évvel korábbi kormány az idősebb gazdák vagy a birtokukról lemondani kívánók földjeiből (amúgy a spekulánsok vásárlásait megakadályozandó ajánlat volt, tudtommal nem sok sikerrel járt), vagy amelyet ma a román kormány iktatott törvénybe, s mellyel földjáradékot ígér azoknak az idősebb embereknek, akik bérbe adják vagy eladják a földkoncentráció kovászaiként működő magángazdáknak bir-

gyalási siker-e ez a parasztok szempontjából? Legfeljebb ha rövid időre szóló. Mivel, mint ahogy ismertté vált, a bizottság ebben az alku-ban nyitva hagyott egy hátsó ajtót: ha fenyegetne a mezőgazdasági költségvetés túllépése, a közvetlen kifizetéseket már 2007-től tovább kurtíthatják. *Fischler: erős pozíció a WTO-tárgyalásokra* – Fischler „kereskedelembárát szabályozásról” beszél, amivel az EU minden eddigi gyakorlatától búcsút vesz. Mindenesetre az agrárreform június 26-i elfogadásával az EU erős pozícióban van az ősszel a Cancunban sorra kerülő következő WTO-liberalizációs forduló tekintetében. Az őszi WTO tárgyalásokon* az ártámogatásoknak, az exportkiegészítéseknek és a vámoknak erőteljes leépítéséről lesz szó – az egész világra kiterjedően. A reformmal Brüsszel így „több tárgyalási tőkével” bír, így Fischler. A brit mezőgazdasági miniszterasszony, Margaret Beckett, aki határozott pártolója a liberalizált „iparszerű” mezőgazdaságnak és kezdettől fogva támogatja Fischler koncepcióját, „kiváló megegyezésről” beszél.

Öko-mese? Az új, általányszerű üzemi támogatások kifizetéséhez teljesítendő környezetvédelmi előírások az EU parasztgazdaságaiból környezetvédelmi mintáüzemeket csinálnának, ahol ráadásul többet termelnének annál, mint ami a piacon jól eladható – ezek Fischler „víziói” saját reformjának kihatásairól.

„Moduláció” mint beszállás az EU-agrártámogatásból való kiszállásba – A vidéki körzeteknek szóló további jobbítási javaslatnak mutatják be az úgy nevezett modulációt.

tokukat – nem, itt más célokat követő birtokösszevonás lebegett a két szakember lelki szemei előtt:

– Montecuccoli olasz hadvezér mondását idéztem előadásomban, mely szerint a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és pénz. Nos, a községi földalap képzéséhez is pénz szükségeltetik. Ennek megvalósítását nem látom a közeljövőben realizálhatónak anélkül, hogy ne magyarországi pénzforrásokhoz folyamodnánk. E forrásokból a már hitelbe elvégzett munkálatok finanszírozásán túl, e földalap megteremtésére olyan összegekre lenne szükség, melyekkel a gazdáktól fokozatosan fel lehet vásárolni a földet. Komoly meggyőző munkának kell folynia ehhez

Ezzel az új fogalommal a parasztgazdaságoknak szánt közvetlen támogatások egy bizonyos százalékának „vidékfejlesztési” programokba való átirányítását írják le. Bár a most elfogadott átalakítási dokumentumban ez az átrendezés is a tervezettnél alacsonyabb mértékű volt, így is egy további távolodó lépés a mezőgazdaság közvetlen támogatásától. Először is ezeket a pénzeket nem többletként használják fel a vidéki régiók további fejlesztésére, hanem levonják azokat a gazdáktól és „átrendezik” és másodszor a „vidékfejlesztés” mindent jelenthet: a szabadidőközpontok létesítésétől az útépítésen keresztül az ipari üzemek telepítéséig. *Alpesi kertek és szabadidőparkok a terület teljes megművelése helyett? A „rendszerelváltás” az EU mezőgazdaságában* ezek szerint alapokat teremtek a bioélelmiszerek mint bizonyos piaci rést lefedő termékek kis szektora számára és Ausztria vidéki körzeteinek átalakításához, messzire távolodva az egész terület teljes megművelésétől, az alpesi kertek, szállodafalvak és szabadidőparkok létesítésének irányába. „Austria felix”*** – kivel léphetnél frigyre?

* A mexikói Cancunban öt tárgyalási napon keresztül lefolytatott WTO-konferencia semminemű előrelépést nem hozhatott és nem is hozott; a harmadik világ országai elutasították az AEÁ-nak és az EU-nak a WTO, a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap által protekcionista módon támogatott úgynevezett liberalizációs diktatumsomáját. (A ford. megj.)

** Austria felix = boldog Ausztria; utalás az osztrák himnusz szövegére. (A ford. megj.)

(Forrás: *Zeit-Fragen*, 2003. jún. 30., fordította: Kádár István)

a falvakon belül, hogy az összközösség, a székelység érdekében e földalapnak adják át birtokukat. Ne másnak, ne az államnak vagy idegennek, mert hogy ez hova vezet, arra felesleges szót vesztegetni. A mi koncepciónk lényege, hogy az adminisztratív egység, az önkormányzat gazdasági egységgé is válhasson, maga tudjon gondoskodni arról, hogy e földalapot mindig fel tudja tölteni pénzzel, s hogy az ily módon létrehozott földekből tagosítás útján mintagazdaságokat lehessen létrehozni.

– Következő kérdés: hogyan tud egy mai 5-10 hektáros gazda olyan birtokot teremteni és vezetni, mely hosszú távon is biztosítja megélhetését? Gondoskodni kell arról, miként arra különben sok példa volt Gyergyóban is, hogy sok fiatal gazda menjen ki nyugati tanulmányútra, s hogy eleve egy képzett személy kezébe kerüljenek a mintagazdaságok. A szakmai felkészültség tehát. A másik: a gazdának a földalappal szerződést kell kötnie, a földért méltányos bért kell fizetnie, ezzel a tőke egy része visszaforgatható. Ha a gazda olyan helyzetbe kerül, földjét fokozatosan meg is válthatja, vásárolhatja. Tehát nem ajándékot kap a földalaptól vagy az önkormányzattól, hanem azért neki meg kell dolgoznia – de eme perspektívája biztosítva van. Bízhat abban, hogy egy időn belül tényleges birtokossá léphet elő. Olyan kamatot kell persze alkalmazni, melyet a gazdasági körülményekhez igazítva állapítanak meg, de annak semmiképpen sem szabad olyan magasnak lennie, hogy a bérlő belerokkanjon.

Egyelőre ennyit a tervezetről, melynek sorsa még a jövő zenéje, ahogy mondani szokás.⁵⁵ Pozitívuma mindenképpen, hogy egy nyugati és egy a székelyföldi realitásokat közelről ismerő, vegyes szakembercsoport működött közre felvázolásán, s hasonlóképpen előnyére válik, hogy egy adott falu, Gyergyóremete számára részleteiben is kidolgozták, ha tehát kerül egy kisebb összeg, már megindulhat a projekt alkalmazása és kipróbálható

⁵⁵ A tervezet végül 2006. március 17-én megkapta az ET áldását, erről lásd Komlóssy József levelét a *Függelékben*.

a gyakorlatban is. Mindenképpen előnyösebb és testreszabottabb elképzelés, mint azok, melyeket más régiók érdekei szem előtt tartásával terjesztettek eddig elő.

(2005 augusztusában)

Többet a tagosításról

A tagosításról és a romániai agrárreform körülményeiről szeretnénk az alábbiakban bővebben szólni eddigi riportalanyaink és a szóba került rendezvényekre készült előadások felhasználásával. A hozzánk forduló olvasók egyike azt kérdezte: „Tisztában vagyok vele, hogy a birtokrendezés éppoly kikerülhetetlen számunkra, mint a vallásnak a vértanúság. Éppen ezért foglalkoztat, mennyire lehetne fájdalommentsen vagy még elviselhető megpróbáltatás mellett végrehajtani.”

Nos, sorozatunk nem tehet mást: továbbítja a kérdést a szakembereknek, hátha van vigasztaló, de egyben igaz szavuk is arra, mi is vár gazdatársadalmunkra.

Az 1990 után földművelésbe kezdett vagy ahhoz visszatért sok ember előtt nem lehetett titok, hogy nagy változások elébe néz. Szíve sem húz mindenkit egyformán ahhoz, amit ma tájainkon gazdálkodásnak neveznek, hiszen aki közben ipari szakmát tanult, vagy a szolgáltatásokban dolgozott és városban élt, az meglehet, csak kényszerűségből tért vissza szülei mesterségéhez és életmódjához, mivel munkahelye megszűntekor mást nem tehetett. Azóta is arra vár, hol kínálkozik valamilyen alkalmazotti állás, mely inkább megfelelne neki, mint a falusi állattartás és egyébek. Aki pedig nem győzte a román gazdasági fellendülést kívárni, már rég külföldön keresi a boldogulását és euróban számolja a pénzét.

Egy valamiben biztosak lehetünk: a mezőgazdaság, melyben ma a munkaképes lakosság fele dolgozik, az elkerülhetetlen gazdasági reform nyomán a ma *gazdálkodók* alig töredékének fog tudni munkát adni, ui. a *fejlett nyugati társadalmakban arányuk hat százalék körül mozog, néhol annál is kevesebb.*

Hogy eme átalakulásban Románia nagy hátránnyal indul, sajnos, az sem lehet vitás. Itt az 1989-es fordulat kényszerűség-

ből a lehető legkorszerűtlenebb, kisparcellás és szétszórt struktúrájú birtokviszonyokat rekonstruálta, ráadásul a visszaszolgáltatást jó másfél évtizednél hosszabb időszakra húzta el – ezáltal is csak szaporítva a gondokat.

Évszázadok

„Birtokrendezési eljárás, melynek célja, hogy a földtulajdosok több helyen lévő földjeit összevonják és mindenki egy tagban kapja meg földjét. Magyarországon az 1836. évi törvények alapján kezdődtek meg a tagosítások. A legtöbb helységben a jobbágyfelszabadítás után, a 19. század második felétől tagosítottak, kedvezve a tanyák kialakulásának” – áll a Magyar Nagylexikon (Bp., 2003) idevágó szócikkében a *tagosításról*, amihez a *birtokrendezés* szócikk még hozzáfűzi: „Az okszerű mezőgazdaság s a megfelelő birtokkategóriák kialakítása céljából Magyarországon országosan 1756-ban szervezték meg az első birtokrendezést, amellyel a török uralom utáni betelepülések miatt keletkezett visszasságokat igyekeztek rendezni. 1836-ban szabályozták újra az úrbéri birtokrendezést. Ezek a törvények az 1840. évi módosításokkal együtt képezték az alapját az 1848. évi IX. és X. tc. által elrendelt jobbágy-felszabadításnak, illetve birtokrendezésnek. Az 1848. utáni birtokrendezés úrbéri rendezésből és tagosításból, arányosításból, a majorsági zsellérbirtokok rendezéséből és telekkönyvi betétszerkesztésből állt. A rendezést az 1853. márc. 2-i úrbéri nyílt parancs alapján kezdték el, amelyet az alkotmányos törvényhozás az 1877. évi XII. tc. által módosított és kiegészített. (Eltérő jogszabályok vonatkoztak Erdélyre, Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vmgy-re és a volt Kővár-vidék területére.) Ennek során elkülönítették a volt úrbéresek szántóföldjeit, rétjeit a földesurakétól. Az egymástól elkü-

lönülő gazdasági üzemek elválasztásán túl a szétszabdalt földterületeket igyekeztek hasonló minőségű és mennyiségű cseréjével egyesíteni. Sem az úrbéri rendezés, sem a tagosítás nem tudta a kitűzött célokat teljes mértékben megvalósítani.”

Tanulságos olvasmány ez mindazoknak, akik korunk átmenetiségére panaszkodnak és az áldozati nemzedék kifejezést nagy előszeretettel használják saját korosztályukra vonatkoztatva. Mint láttuk, legalább kétszáz-kétszázötven éve folyamatos és nem szűnő átmenetben van itt minden, s nem egyszer visszalépés történik – nem okvetlen gazdaságtörténetileg, hanem a birtoknagyságok tekintetében –, ehhez vezethetnek a földreformok például, melyek bár a társadalmi igazságosság terén forradalmat hozhatnak ugyan, de a birtokok szétforgácsolódását csak tovább fokozhatják, mint történt minálunk az 1923-as és az 1945-ös romániai földreform idején és következtében.

Érdeemes még a fogalmi tisztázás érdekében idemásolni, ami a *földrendezés* címszóban áll: ennek révén általában „*a kisárutermelő parasztok földjét teszik alkalmassá családi vagy nagyüzemi gazdálkodásra.*” Az árutermelő családi vállalkozás (a román média *farm*ként emlegeti, nem a legszabatosabb módon) a mezőgazdaságban tehát a nagyüzem mellett létjogosultnak és versenyképesnek számít a tőkés piacon, mi több, kialakítása kívánatos célnak tekinthető.

Tagosítás 1908-ban

A sorozatunk korábbi folytatásaiban szereplő csíkszeredai topográfus, dr. Rákossy Botond által rendelkezésünkre bocsátott előadásból⁵⁶ szemelgetnék az alábbiakban, megvilágítandó, milyen gondolatkörben mozog az az érvrendszer, mellyel az általunk bővebben ismertetett gyergyóremetei tagosítás terve mellett kiáll a szakember.

Történeti áttekintésében a szerző elmondja, hogy a 19. században az erdők és legelők felosztása, továbbá a paraszti és nemcsak paraszti öröklés rendszere a földtulajdon nagyfokú elaprózódásához vezetett, mindezt csak fokozta az ingatlanszerzés, újabb kisparcellák kiszakítása eladás és megvétel céljából. Ennek folytán Magyarországon 150 olyan község volt, amelyben egy birtokosra átlagosan 20-nál több parcella jutott, egyes községekben e szám az 50,5-et is elérte! El lehet gondolni, mennyi időt vett igénybe a parcellák közti „utazgatás”. Nem volt kielégítő az úthálózat sem, a dűlőutak járhatósága esős időben, és számottevő területveszteséggel járt az elválasztó mezsgyék fenntartása. A korra jellemző rengeteg birtokper jórészt a telekkönyvi és tulajdonjogi rendezetlenségre is visszavezethető, de például a szabálytalan, görbe határvonalak is nemegyszer okoztak bírósági ügybe torkolló vitát. A tagosítás gondolata, megoldása iránti fogékonyságot hát eme gondok is érlelték.

A szerző az 1908. évi XXXIX. törvényt tekinti zsinórmértéknek, ebben a korábbi hasonló jogszabályok hiányosságait sikerült korrigálni, állítja, így a földérték becslésében mutatkozó hibákat és azt, hogy a korábbi tagosítások 6-10 évre, néha hosszabb időszakra is elhúzódtak. A törvény szerint a rendezés akkor volt elrendelhető, ha az igénylők birtoka a tagosítandó terület legalább felét tette ki.

⁵⁶ Kézirat a szerző tulajdonában.

A tagosítás előmunkálatait négy mozzanatra bontották. A határok megállapítása az elhatárolási jegyzőkönyvek elkészítését jelentette, a megfelelő helyrajzi számok felsorolásával. A földmérési munkálatok kiegészítése érdekében beszerezték a kataszteri térképeket, háromszögelési pontok adatait stb., végrehajtották az ún. alappontsűrítést, elvégezték a kiegészítő méréseket, beszerezték a telekkönyvi betéteket, helyszíneltek és összeállították a betűsoros névjegyzéket. Az értékbecslés harmadik lépésként a korábbi visszaélések orvoslásaként is legfontosabb mozzanattá lépett elő, ebben a földek hozadéki értékét és a területek egymás közti csereértékét vették figyelembe, mintatereket vettek, minőségi arányszámokat dolgoztak ki és kijelölték az ún. „becsfoltok” határait, azokat térképen is rögzítve. Megállapították ezek után a tagosítandó terület pénzbeli értékét. Negyedik lépésként az előmunkálatok hitelesítése volt még hátra, országos hatóság ellenőrizte és javíttatta ki az eddigi műveletek eredményeit, ha az szükségesnek mutatkozott.

A tulajdonképpeni tagosítás ezt követően azzal kezdődött, hogy kijelölték azokat a területeket, melyek nem estek kicserélés alá, kialakították a kívánatos út és a vízelvezető árokhalózatot, s ami nagyon fontos: kijelölték a közös használatra szánt vásárterek, a temetők, az itatók helyét. Ezt követően megtervezték az új birtoktagokat és kielégítették a felmerülő kiegyenlítési és kárpótlási igényeket.

A százéves jogszabály igen tanulságos a mai szakembernek, ui. oly részletes, hogy az úttervezés szempontjait is összesíti. A cél az volt akkor is, mint ma: a földparcellát mindkét végén közúton lehessen megközelíteni, és hogy az utak minden évszakban járhatók legyenek. Az útszélességet 8 és 4 méter közt szabta meg, a kivezető utaknak a tagosítandó terület határáig kellett vezetniük és 10%-os lejtőnél nagyobbbat nem engedélyeztek.

Az új árkok, csatornák vonalát még az utak előtt ki kellett tűzni, azokat térképre vetítették, majd felvázolták a dűlőket és a minőségi osztályok területeit, és elkészítették az elhelyezkedé-

si csoportkimutatást. Azon voltak, hogy a kisebb tulajdonosok a belsőséghez közelebb eső területeket kapják, a nagyobbak a távolabbiakat. Az elhelyezkedést a tulajdonosok véleményének kikérése után törvényszéki döntés szentesítette, majd kezdetét vette a földrészletek tervezése, a térképkészítés. Lezárta az egész műveletet az új tagok kimérése, megjelölése, kiosztása, a telekkönyvi betétek módosítása, a bejegyzés.

Az 1945-ös földreform és a téeszvilág

A világháború utáni, éles hatalmi harc körülményei közt, jó-részt anarchikusan lefolytatott 1945-ös földreform föld-összevonással is járt, bár lényege a nagybirtokok szétosztása volt. Ilyen értelemben a tagosítás az ország csaknem minden községét érintette – állítja Rákossy Botond –, a mezőgazdasági hasznosítású terület 34,8%-ára terjedvén ki, azaz egészen rendkívüli méretű volt. A reform alatt 1,84 millió hektárt osztottak ki 640 ezer gazda közt. A folyamat nehezen ellenőrizhető körülmények közt zajlott, *pontosságvesztésnek* nevezi a szakirodalom azt, amivel járt. Az osztást ugyanis az ún. népi szervek, az ideiglenes helyi hatalmi és közigazgatási irányítói struktúrák végezték az Országos Földhivatal elvi vezetése alatt. A munkálatokat rendkívül gyorsan folytatták le, nagyon idő- és költségtakarékosan, az osztás végeredményét egy ideiglenes telekkönyvbe vezették be.

A kollektivizálás a földrendezés új módozataira teremtett lehetőséget, kezdetben a társulások és az első kollektív gazdaságok megalakítása idején részleges tagosítást végeztek, így alakítottak 15–20 családnak 50–100 hektáron kollektívet, miközben a kulákoknak minősített személyek földjeit erőszakkal elvéve, azoknak a tagosítással ellenkező előjelű folyamat eredménye-

ként szétforgácsolt birtoktesteket adtak cserébe a falu határának kevésbé termékeny részein. A téeszesítés befejezése során általános tagosítást végeztek, majd ún. táblásítás révén összefüggő területekbe vonták össze egy-egy mezőgazdasági nagyüzem területét. Mivel a beavatkozás következtében jelentős területek leromlottak, a pusztulást úgy kísérelték meg mérsékelni, hogy talajvédelmi táblásítást is végeztek pl. lejtős vagy homokos területeken, így teraszolást és sáncolást, és tereprendezés is folyt, központi földmunkák árán javították a terepfelszín esésviszonyait.

Itt érünk el az 1991-es földreform által elindított sokrétű változáshoz és a gyergyóremetei terv időszerűségéhez. Az új körülmények gyökeresen más megoldásokat kívánnak, a tagosításnak, mint láttuk, merőben eltérő feltételekkel kell számolnia.

(Örvendetes hírrel szolgálunk: Komlóssy József ET-szakértő Gyergyóban járt a múlt héten. Korábban beszámoltunk arról, hogy az ET jelentéstevőinek látogatása küszöbön áll, ám árvi-zes vagy bürokratikus gondok miatt csúszhat a dolog, s akkor bizony akár egy évet is veszíthetnek azok a gyergyóremeteiek, akik reményeiket ebbe a tagosítási tervbe helyezték. – Nos, úgy tűnik, az akadályokat sikerült részben elhárítani, Komlóssy József és Theo Maissen ET jelentéstevő 2005 októberében a helyszínre érkezett.)

Kárpótlás Magyarországon

Dr. Rákossy Botond előadásának ismertetését folytatva és befejezve, e folytatásban még kitérnénk a romániaiaktól elveiben és gyakorlatában is eltérő földtörvényre, mely törvény, akárcsak nálunk, eleve megszabta a tagosítás feltételeit, s melyet szintén a rendszerváltás sodrában és a korábbi elkobzást, államosítást

jóvá teendő fogadtak el, de egészen más szemlélet jegyében. Az 1991-es XXV. jogszabály ennek megfelelően nevében is más: földkárpótlási törvényként emlegetik. Előírásait követve, a kárrendezési hivatal feladata volt elbírálni a kárpótlás jogosultságát és mértékét, ezt követően a kárpótlás összegéről kárpótlási jegyet állítottak ki a jogosultnak. A jegyet sokan ki sem vették, napi áron eladták banki közvetítéssel. A kárpótlási jegyet különben fel lehetett használni részvényvásárlásra, önkormányzati lakás vásárlására, átváltható volt életjáradékra és be lehetett vele nevezni *földárverésre* is. Itt jön szóba tehát a tulajdonképpeni földbirtoklás. A földárverés úgy folyt le, hogy kijelölték az árverésre kerülő földet az igényelt *aranykorona* (AK) értékben, a hivatalos közlönyben 30 nappal korábban közzé tették az árverés időpontját. A részt venni szándékozó köteles volt kárpótlási jegyeit előzetesen letétbe helyezni. Az árverésen 100 forintonként emelték a kikiáltási árat (ez 3000 ft/AK volt). A táblán belül előre meghatározott irányban kellett a területszűkeket megvételre felajánlani. Amennyiben a kikiáltási áron vagy föllette nem tettek ajánlatot, a kikiáltási árat 100 ft-tal mindaddig csökkentették, amíg ajánlat érkezett.

Itt értünk el a tulajdonképpeni földméréshez és a tagosítási szempontok érvényesítéséhez. A felosztandó táblák természetbeni elhatárolása úgy folyt, hogy a térképi állapotot egyeztetették a terepi állapottal, a táblahatár-töréspontokat kövel megjelölték, bemérték, ellenőrizték a nyilvántartott, illetve valós területeket. Mindezeket ábrázolták az ingatlan-nyilvántartási térképeken, az értékbesoroláshoz természetesen be kellett szerezni a talajosztályozási térkép másolatát. Ezt követően ki kellett számolni a táblán belül a minőségi osztályok határvonalai által meghatározott területet és a kataszteri tiszta jövedelmet – ebből volt leszűrhető a tábla helyes AK-értéke. Harmadik mozzanatként felosztották a termőföldet a jegyzőkönyvben meghatározott AK-mennyiség szerint. Negyedik lépésként mérték ki a jogosultnak az árveré-

sen megszerzett földet, ezt az illető átvette és végül elkészült a kiosztási földkönyv a birtokviszonyok rögzítésével.

Kacifántos földosztás Romániában

A hazai földtörvény mindenekelőtt abban különbözött a magyarországitól, hogy a kárpótlás nálunk csak természetben, földben stb. történhetett. Négy földtörvényünk: a 18/1991, a 169/1997, az 1/2000 és a 2005-os módosítás egyaránt ezen a vonalon halad, a kárpótlás jogosultságát és mértékét a helyi földosztó bizottságok bírálják el, a megyei földosztó bizottságok hagyják jóvá.

A földosztás úgy zajlott, hogy a kérést alá lehetett támasztani a téesszbe való beállási nyilatkozattól a tanúvallomásig bármilyen okmánnyal, ennek eredményeképpen a települések többségében az igénylések meghaladták a lehetőségeket. A jóváhagyás után az igénylő egy igazolást (adeverința) kapott, mely tartalmazta a jóváhagyott terület nagyságát, helyének megjelölése nélkül. Ezt követte a terület kimérése, gyakran kis és szétforgácsolt parcellákban, ezek esetenként a 15–20-at is elérték. A mezőgazdasági területek megadózása 2004-től az említett igazolás alapján történik. (A birtoklevelek kiosztása még nem zárult le.)

Ilyen előzmények után nálunk a földmérés is jóval kacifántosabbnak bizonyult, ma is lépten-nyomon pontatlanságokkal küszködik. A felosztandó táblák természetbeni elhatárolása úgy folyt, hogy a térképi állapotok általában nem voltak egyeztetve a terepi állapottal, Hargita megyében például 10 ezer hektár eltérés mutatkozott az erdészeti hivatal és a kataszteri hivatal erdőnyilvántartásai közt! Tény, hogy az utolsó átfogó alappont-hálózat-sűrítési munkálatokat Romániában az 1950-es években végezték, a táblahatár-töréspontok nem voltak megjelölve, bémérve pedig csak ritkán. Emiatt nagyon gyakran ellenőrzés nél-

kül osztották ki a nyilvántartott területeket, s az eredmény az lett, hogy az esetek 90%-ban jelentős eltérés van a terepi, illetve a birtoklevélen szereplő területek között. Mindez annak ellenére következett be, hogy a kataszteri hivatalok több millió dollár és euró támogatást kaptak/kapnak felszereltségük javítására!

Az ingatlan-nyilvántartásban tapasztalható kettősségek miatt a földmérési nehézségek jelentősek, a földosztás eredménye ennek megfelelően térképen csak elszórtan van ábrázolva, ráadásul meg kell jegyezni, hogy a földosztásnál a talajosztályozási térképet figyelmen kívül hagyták.

Tovább bonyolódott a helyzet a kimérés során. Ezt az esetek többségében ütemterv nélkül végezték, tűzoltásszerűen, így nem csoda, hogy egyazon táblát nem ritkán 4-5 alkalommal is újraosztanak, esetenként ez évente bekövetkezett. A kiosztás eredménye egy birtokba helyezési jegyzőkönyv, melyből a jogosult vagy kap példányt, vagy nem. Sokan azt sem tudják, hol van kimérve a földjük. A birtoklevelet (titlu de proprietate) a kimérés után lehet kiállítani, ez évtizednél hosszabb időre elhúzódott. Ahhoz, hogy a terület eladható, örökölhető legyen, telekkönyvezni kell, ez pillanatnyilag ingyenes. A telekkönyvezéshez szükséges iratcsomókat a magánföldmérő irodák állítják össze. (A mai ár hektáronként elérheti a négymillió lejt.)

*

A riporter nehezen fogta vissza tollát, hogy fel-feltörő indulatait, minősítéseit ne fűzze hozzá a tények hűvös ismertetéséhez. Hogy az ezredvégi román földosztás mekkora zűrzavarba toroklott, mutatja a bíróságainkon jegyzett százezer földper, melyet a méltatlankodók indítottak a helyi, megyei bizottságok és örökös társaik ellen, s mely milliók idegeit őrli évek óta és ki tudja, még meddig, megkeserítve a fél ország életét. A gyötrelmes fokozatossággal érvényesülő folyamat (a negyedik törvény 14 évre az első után született meg) gyakorlatilag az 1945 utáni idők sok igazságtalanságát szentesítette, rögzítette, visszacsinálhatatlanná tette, kisebbségi vonatkozásban pedig – gondoljunk arra,

hogy még Háromszéken is a túlnyomórészt román tagokból álló megyei bizottság román nemzeti és bürokrata szempontok meszsemenő szem előtt tartásával hozta meg döntéseit –, Erdélyben például, rengeteg sérelmet szült, s általa ismét teret veszített a magyar birtokosi osztály, miután a 20. század folyamán már jó párszor eret vágtak rajta a nemzetállamot és saját jólétüket mások rovására építők.

*

A törvényes korrekció igénye Magyarországon hamarabb jelentkezett, mint nálunk, Románia a „nem adjuk el az országot!” jelszótól volt még hangos, amikor ott már 1994-ben a német kormányval közösen segélyprogramot indítottak be TEMA néven. Ennek célja volt a földrészletek ésszerű hasznosításának előmozdítása, és olyan úthálózat megnyitása, melyet a reprivatizáció lefékezett, akadályozott, bár nagy szükség lett volna rá. A gazdák önként vettek részt benne, volt egy tagosítási-összevonási dimenziója is. A hatóság földbörzét állított fel az eladási, bérbeadási vagy csereszándékok nyilvántartására, a birtokrészek tényleges értéke felbecsülésére. A börze kizárólag a közvetítést vállalta. A beindult földforgalom nyomán területfejlesztési terveket is lehetett érvényesíteni, egyes területek külön védelmet kaptak, a károsodott területeket rekultivációs programnak lehetett alávetni. A projekt tagosítási nyereséggel járt, új dűlőutakat lehetett nyitni, előnyösebben művelhető birtoktestek alakultak ki.

A mumus, ha lerajzolják

A tagosítást még nagyon sokan mumusként kezelik, a bizalmatlanság indokolatlan részét szeretnők eloszlatni ama szempontok ismertetésével, melyeket egy parcella-átcsoportosításkor okvetlen figyelembe kellene vennie mind a hatóságnak, mind a faluközösségnek. A bizalom még megnyerendő érték, ezért csakis az átlátható és demokratikusan lefolytatott, a nyilvánosság ellenőrzése mellett véghezvitt tagosításban hiszek. Rajzoljuk le a rémet, hogy hatalmat nyerjünk fölötte és birtokunkba keríthessük. Kezdeményezze a helyi önkormányzat vagy a lakosság maga, a törvényes előírások megléte nyilván nélkülözhetetlen.

Szükséges továbbá, hogy elemzések bizonyítsák: a meglévő tagolt birtokrendszer nehezíti a termelést, pontosan kiszámítható, miért ráfizeteses vagy mennyire csekély hasznot hoz. A település gazdasági szerkezetét át kell világítani, a művelési ágakról, a birtokszerkezetről stb. pontos elemzés végzendő, részletezni kell benne a mezőgazdasági termeléssel összefüggő költségeket. Ebből kiindulva kiszámítható, milyen költségmegtakarítás érhető el a tervezett tagosítással. Külön elkészítendő a tagosítás pontos költségvetése. A tanulmányterv része kell legyen a környezetvédelmi hatások összefoglalása.

Megnyerendő az ügynek a falugyűlés nyilvánossága, elengedhetetlen a lakosság pontos, a 'csepűtelefont' ellensúlyozó tájékoztatása.

Kinek jó ez?

Magát a műveletsort a Tagosítási Bizottság vezeti, ebben a lakosság és a hatóság is képviselve van. Az érintetteknek a tagosítás minden fázisában fellebbezési lehetőséget kell biztosítani. Ajánlatos egy olyan intézmény felállítása, mely felvásárolja azon személyek parcelláit vagy kártalanítja őket, akik nem fogadják el vagy eladják a csereként felkínált ingatlanokat. (Romániában erre a kormány nemrég rendeletben teremtett lehetőséget, működésének mikéntje még kérdéses, Magyarországon viszont már ilyen értelemben tevékenykedik a Földalap intézménye.)

Válaszoljunk arra a kérdésre is, ki részesítendő előnyben a tagosítás során: mindenképpen azok, akik helyben laknak a más településekről származókkal szemben. Továbbá ama birtokosok, akik mezőgazdaságból élnek a más foglalkozásúakkal szemben. A anyatulajdonosok – a belterületi földtulajdonosokkal szemben. A földtulajdonosok – a másokét bérlőkkel szemben.

Az állattartóknak a farmjukat övező területeket célszerű juttatni.

A nagyobb területtel rendelkezők kaphatnak távolabbi táblákat, de azok legyenek jól megközelíthetőek.

Adósai vagyunk az olvasónak pár nyugati példa ismertetésével.

Kitekintés a kontinensre

A tagosítás története, hazai és magyarországi vonatkozásai után, az összehasonlítás kedvéért hadd nyújtsunk egy rövid nyugati körképet Rákossy Botond topográfus segítségével arról, miként folyt le a birtokkoncentráció Európa gazdagabb felében, melyhez igazodnunk nemcsak politikai, de gazdasági szükség-szerűség is. Nem is annyira a kérdés történeti vetülete, inkább a mai helyzet az érdekes, meg az, hogy ez miként állt elő.

Franciaországban ma a mezőgazdasági terület több, mint felén bérlők gazdálkodnak, s a tagosítás, ha szóba jön – lévén a folya-mat lezárulóban –, inkább az autópályaépítések kapcsán merül fel. Bejártatott procedúra szerint, az állam előbb megkísérli fel-vásárolni a sztráda számára, amit lehet, hogy kisajátítania minél kevesebb földet kelljen. Példával szemléltetem: mondjuk, adott egy 5000 hektáros községi határ, ebből az autópálya-hoz 500 hek-tár szükséges, ebből az állam felvásárol 300-at, marad 200 ki-sajátításra, amit a szociális méltányosság szellemében általában úgy oldanak meg, hogy tagosítás közbeiktatásával minden tu-lajdonos birtokát arányosan csökkentik.

Németországban is lefutott már a birtokrendezések kora, in-kább egy következő korszak igényeihez igazodva, komplex táj-rendezés az, ami folyik. Ebben természetesen együttesen tartják szem előtt a mezőgazdasági igények mellett a közlekedés opti-malizálását, a vízgazdálkodást és a környezetvédelmi követel-ményeket. Lépéselőnyüket jelzi, hogy ha rendezésbe kezdenek, az általában a falu belső területeire is kiterjed. A tagosítás itt is elsősorban az autópályaépítés függvénye, ilyenkor egy előké-szítő szakaszban a földmérők bemérik az utakat, majd birtok-rendezés szakaszában minden tulajdonossal megállapodva, ér-tékarányosan tervezik át a határt és adják át az új birtokszer-kezetet, harmadik lépésben pedig mindezt jogilag is kodifikálják. Figyelemreméltó haladás, hogy míg régebben egy ilyen birtok-

rendezés 10–13 évig is eltartott, újabban az átfutási idő átlagosan öt év.

Finnországban, e szívünknek kedves, de egészen más adottságokkal rendelkező országban – ötmillió lakos él 305 ezer km²-en –, az EU-csatlakozás alatt vált világossá, hogy a birtokszerkezet nem alkalmas a beilleszkedés megkönnyítésére. Például sok 25–30 hektáros gazdaság akár 40 parcellára is oszlott. Ezért a hatóságok három fő célt tűztek ki: javítani kívántak a termelési feltételeken, de úgy, hogy közben az infrastruktúrában keletkező károkat minimalizálni lehessen, s új természetvédelmi területeket is el lehessen különíteni. A korszerűsítés javában zajlik, a munka akkor indul be, ha egy-egy régió lakosai igénylik azt. Általában a birtokosok 20 százaléka fordul a hatósághoz kezdeményezőként.

Farmmodellek

Pár további tudnivalót is összefoglalunk röviden.

Az EU-ban ma két farmmodellel számolnak, ezek közül az ún. „déli”-t az jellemzi, hogy törpe- vagy kisbirtoknak minősül a maga 4–8 hektárnyi területével, melyet általában idősebb gazdák művelnek, nagyobb számmal Görögország, Portugália, Olaszország, Spanyolország egyes vidékein fordul elő, s kiemelendő, hogy esetében a családon belüli öröklés 79%-os gyakoriságú.

Az ún. „északi” modell megnevezést átlag 17 és 70 hektár közötti közepes és nagybirtokok jelölésére használják, főleg Írországbán, Belgiumban, Németországban, Dániában, Franciaországban és Angliában általános, s jellemző, hogy itt már csak 26%-os a családon belüli öröklés, azaz a birtokot rendszerint új vállalkozó veszi meg, ha a régi gazda kidől.

Birtoknagyság dolgában Görögország a sereghajtó a maga 5,4 hektáros átlagával (az uniós átlag különben 19,2 hektár), vezetni pedig Nagy-Britannia vezet 67,1 hektárral.⁵⁷

Mindezt érdemes összevetni a birtokonkénti parcellaszám alakulásával, melyből kiderül, hogy utóbbi Belgiumban, Svájcban, Dániában, Franciaországban, Németországban, Hollandiában átlag 2 és 3 között változik.⁵⁸

Ismertetésünket zárjuk azzal, ami a fenti gazdasági tények, a földkoncentráció népesedési hátterét képezi: miközben eme államokban a mezőgazdaság a GDP 1-2-3%-át állítja elő, a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 1995-ben pl. 2,1% volt Nagy-Britanniában, 4,9% Franciaországban, a legnagyobb Görögországban (20,4%!), Írországbán (11,1%) és Portugáliában (11,5%) volt.

A hazai viszonyokkal való összehasonlítást érdemes az áron kezdeni: míg tíz évvel ezelőtti, 1995-ös adataink szerint egy hektár ára Belgiumban 12 ezer, Németországban 17 ezer euró volt, a legolcsóbb, 1,1 ezres árral Svédország szerepel a listán, Franciaországban 3,08 ezer eurót jegyeztek. Minálunk a föld hektáronkénti ára – szántók esetében – 700 és 2000 euró között változik, de folyamatosan kúszik fölfelé.

(2005 szeptemberében-októberében)

⁵⁷ 1995-ös adatokról van szó.

⁵⁸ Lásd a következő interjú lábjegyzetei közt.

Kerteurópa: továbbra is a családi gazdaság az alap

Ismeri-e az olvasó Németh László *Kert-Magyarország* cím alatt összefoglalható elképzeléseit arról, mit lehetne kezdeni korának vergődő magyar valóságával, különösen az összebékíthetetlen ellentétek szaggatta magyar vidékkel?⁵⁹ Nos eme megnevezés jutott eszembe, mikor kézhez vettem az ezúttal mezőgazdász szakemberi minőségében megszólaló Benedek-Huszár János illyefalvi polgármester hozzászólását sorozatunkhoz, melyben az EU-ban most folyó vitákba engedve bepillantást, a napjainkban jócskán szorongó székelységben kívánja élesztgetni a reményt. Nem eszik olyan forrón a kását – állítja az integrációról, s egyúttal pálcát tör afelett is, amit az eddigi cikkek elfogultságának, a beállítás egyoldalúságának nevez. Érzésem szerint állásfoglalásába belejátszik az önkormányzati politikusnak a reményadói szerepköre is, amikor arra a szorongásra reagál, mellyel a falu népe a csatlakozást várja, érveit az Ángyán József – a gödöllői Szent István Egyetem professzora – körüli szakembercsoport érveiből meríti.⁶⁰ (Magyarországon a családi művelést

⁵⁹ A reform. In Németh László: *Sorskérdések*. Magvető–Szépirodalmi, Bp., 1989. „A földkérdést én telepes mozgalommá bővítettem: a nagybirtokot a telepesek szövetkezetei szállják meg, akik a gazdálkodás extenzív részét gépekkel közösen végzik, az intenzív minőségit közös tervbe illeszkedően pedig családonként, csoportonként művelik.” (Előszó, 8. old.)

⁶⁰ Lásd: Paraszttalanítás. Fétisek és tabuk (*Népszabadság*, 2004. nov. 25.). Aki minőségi élelmiszert termel, megérdemli a támogatást (Magyar Rádió Online, interjú Ángyán Józseffel, elhangzott 2005. dec. 7-én). Szakértők szerint eltűnhetnek a családi gazdaságok (Nol.Bil. 2005. febr. 18.) Az országos területrendezési terv agrár-vonatkozásainak megalapozása (www.akii.hu/kiadvany/intezeti_kiadvanyok) vagy a MAGOSZ felkérésére készült Ángyán tanulmány: Agrár-

óvó gazdamozgalom komoly önvédelmi akciókba fogott.) Ami magát a vádat illeti: a riport ezt nyitottsága megőrzésével védi ki, íme hát mi érkezik feleselő visszhang gyanánt ugyancsak székel berkekből és koponyákból, kedves olvasó. Adjuk vissza hát a kölcsönt, az alábbiakban szó szerint leközölve az észrevételeket, melyek az integrációs irodalom beható tanulmányozásáról tanúskodnak különben, majd oldjuk fel a kérdéseket egy beszélgetésben.

Előbb Benedek-Huszár János eszmefuttatását idézem.

Háromszoros ráfizetés

Történetére visszatekintve, az EU gazdaságpolitikája 7 éves terv- és reformciklusokra bontható, a most folyó ciklus 2006. december 31-én zárul, napirenden vannak tehát a mezőgazdasági politika terén is a váltás kérdései. Különbféle tervezetekről folyik a vita. Ezekből kiderül, hogy a csatlakozásra váró országokban túl egyoldalúan mutatják be az európai agrárium perspektíváit. Úgy állítják be, mintha csak koncentrált birtokokon lehetne termelni, mintha nem a családi gazdaságok lennének ma is az EU alapja, hanem a cégszerűek. Ez egyfelől nem igaz a mai kontinentális valóságban sem, másfelől pedig nem ez a tendencia, a várható trend sem.

Ha összehasonlítjuk a közös agrárpolitika változásait az 1950-es évektől máig, akkor a következőre jutunk: a világháború után az élelmiszerek szűkös volta, a jegyrendszer egész Európában jelen volt, nyugaton is a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején gond volt a mindennapi betevő. A kormá-

környezetgazdálkodás és vidékfejlesztés az Európai Unióban és Magyarországon.

nyok ezért az élelmiszertermelés biztonságát akarták megteremteni, és nagyon sok pénzt investáltak, hogy minél nagyobb mennyiségű élelmiszert tudjanak termelni. A minőség nem volt annyira fontos. (Jellemző, hogy nálunk a jegyrendszer 1989-ig tartott...)

Ugyanakkor már az 1960-as években jelentkeztek problémák, fölöslegek termelődtek a nagy európai államokban. A közös agrárpolitika kezdetben elsősorban a mennyiségi termelést ösztönözte, és az ezzel összefüggő technológiai újításokat. Viszont a hetvenes évek végére, már igen-igen kézzelfoghatóvá vált, hogy olyan termékfölöslegek keletkeznek, melyekkel nem volt mit csinálni, és akkor a problémát már nem a termék előállítás, hanem annak az értékesítése jelentette. Akkor kezdett az agrárpolitika kvótákat felállítani, így a tej és cukorkvótát pl. a 1980-as évek elején. Mára már a kvóták is meghaladottnak tűnnek a piacszabályozási rendszerben. Ugyanis arra jött rá az Unió – amelyben az összköltségvetés több, mint 40%-át az agrárpolitika viszi el, ami nagy pénz –, nem szabad azt az örültséget elkövetni, hogy közpénzen termeltetünk fölöslegeket. Ráadásul a közpénzen termelt fölöslegeket, második lépésben, közpénzen, intervenciós áron felvásároljuk és raktároztatjuk, harmadik lépésként, közpénzből a kereskedőknek árrést nyújtunk, exporttámogatást, hogy vigyék ki a határokon kívül, mert bent nincs, amit csinálnunk vele. Tehát a közös költségvetés háromszorosán fizet rá a dologra.

Élelmiszer és környezet

A közös agrárpolitika reformja, amely 1992-ben kezdődött el és folyamatosan tart azóta is, már a jelenlegi tervciklusban azt írja elő, hogy a mezőgazdaságot nem szabad úgy tekinteni, mint kizárólagosan élelmiszertermelő ágazatot. Az egész EU jövőjében számomra az a biztató, és minden székely gazdának ez lehet a reménykeltő, hogy az élelmiszer mint mezőgazdasági termék csak egyike a termékeknek és nem kizárólagos, mi több, még prioritása sincs most már. Mert ma nem fenyegeti az Unió népességét éhínség, most nyugodtan félgőzzel is meg lehet a szükségletet termelni. Ezért a minőségre helyeződik át a hangsúly, a minőség és mennyiség pedig sokszor ellentétes viszonyban van egymással. A legfontosabb, hogy a mezőgazdaságot, például a vidéki *térségek európai chartája* úgy tekinti, mint a vidéki gazdaság *gerincét* – de csak azt! –, melyre ráépül az összes többi szolgáltatás és termék. Ami azt jelenti, hogy többfunkciós agrármodellről kell hogy beszéljünk, melynek fontos része, hogy élelmiszert termel, de lényegi része, hogy a gazdálkodók egyúttal fönntartják az ún. élőhelyeket, a fontos szolgáltatások, pl. a turizmus számára a vonzó környezetet, óvják a védett háziállatokat, vadállatokat és az azok élőhelyéül szolgáló területeket, belakják a tájat, amely ezáltal nem vadul el. Tehát egy többfunkciós agrármodell szerepköreiről van szó, és egyik sem alábbvaló a másiknál. Magyarán: mint a jó kertész, megművelik az egész ország területét.

Ennek megfelelően az európai uniós agrár- és vidékfejlesztési politika – mert a következő tervciklustól együtt van a kettő –, eddig az európai mezőgazdasági orientációs és garancia alapra, 2007-től az európai mezőgazdasági és vidékfejlesztési alapra fog támaszkodni. Tehát a vidékfejlesztés nem a regionális, hanem a közös agrárpolitika részét fogja képezni. Éppen ezért a közös agrárpolitika két pilléren áll: az első *piac-stabilizációs* pillérnek

nevezzük (a közvetlen kifizetések, a szubvenciók, a különböző intervenciós támogatások, az exporttámogatások stb.), a második a *vidékfejlesztés*, melynek a jelentősége egyre nagyobb lesz és meg fogja haladni az elsőét. Az 2007–2013-as tervciklus finanszírozása négy tengely mentén van elképzelve. Az EU előírja, hogy a nemzeti keretben minimum mennyi pénzt kell elkölteni ezekre a tengelyekre egyenként.

Az első a *versenyképesség* tengelye. Ez az, amit mi ma úgy nevezünk, hogy technológia, traktor, gép, állattisztáló stb., azaz a termeléssel összefüggő oldal. Ezt az EU minimálisan 15%-ban állapította meg. Egy bizonyos ország az EU-tól érkező és a saját nemzeti támogatásának – aminek az aránya valahol 75/25% vagy 80/20% –, legkevesebb 15%-át a versenyképesség fokozására kell hogy költse. Ezeken belül, az *intézkedések* rangsorában az első a humánerőforrás-fejlesztés, második a szervezetek kialakítása, és csak a harmadik a mezőgazdasági farmokba és erdőgazdasági egységekbe való direkt beruházás.

A második tengely az *agrár-környezetvédelem*, ami azt jelenti, hogy vannak szabványok – pl. ökológiai gazdálkodás, integrált gazdálkodás, biogazdálkodás, biodinamikus gazdálkodás, szórványgyümölcsösök, borvidékek, ártéri gazdálkodás, tó- és nád-gazdálkodás stb. – és a gazda ki kell hogy válassza azt a környezetvédelmi rendszert, amelybe saját birtoka és elképzelései beilleszthetők. Ez nemcsak a mezőgazdaságot, hanem a környezetvédelmet is nagyon fontos elemként kezeli, és annak a rendszernek is eleget kell tennie. A legnagyobb újítás, hogy amíg a mostani tervciklusban erre 10%-ot kellett elkölteni, a következőben erre minimum 25%-ot kell fordítani.

A harmadik tengely a *falusi, vidéki életminőség biztosítása*. Itt jön be a vidékfejlesztési politika, mely kapcsolódik a mezőgazdasághoz: utak, vízvezeték, szennyvíz, csatornázás, de falusi benzinkutak, állatorvosi és orvosi rendelők, falusi bankfiókok, minden faluban postahivatal – tehát, hogy a vidéki élet minősége ne legyen alacsonyabb, mint a városi életé, meglegyenek

ugyanazok az infrastrukturális szolgáltatások és ugyanolyan elérhetőségekben, mint városon. Erre is minimum 15%-ot kell fordítani.

És a negyedik tengely: a *Leader, a helyi kezdeményezések programja*. Ez ma is működik, erre minimum 7%-ot kell majd költeni, míg ma csupán 0,5%-ot ír elő az Unió. Óriási a növekedés. A *Leader és a Leader plus* program, mely ma is működik (az Unióban!), tehát nem előcsatlakozási alap, hanem benne van a struktúrában, azt jelenti, hogy helyi partnerségek, helyi ötleteket felhasználva létesíthetnek saját prioritásokat. Például az önkormányzat, az egyház, egy civil szervezet, egy nem formális nőszövetség, mely nem jogi személyiség, köthet olyan partnerséget, amelynek van egy bizonyos témája, tétje és akkor ezt akarja megvalósítani. Ez lenne a *Leader plus* program. És erre gyakorlatilag a 14-szeresét lehet elkölteni annak, ami eddig jutott rá.

Ha a fentieket összeadjuk, kiszámítható, az össztámogatás minimum 62%-a kötött, meg van szabva, mire költhető. A maradék 38%-ot el lehet arányosan osztani a négy között – ez a nemzeti kormányok dolga. Rátehetik az egészet csak erre, vagy arra, vagy csak amarra.

Ebbe tehát egyéb gazdasági ágazatok meghonosítása is érthető, nemcsak a mezőgazdaságiaké. A harmadik tengely, az életminőség javításában ugyanis benne van a kisegítő, kiegészítő jellegű vállalkozások letelepítése. Tehát ha, teszem azt, egy vidék mezőgazdaságában pl. a gyümölcsstermesztés meghatározó, akkor egy gyümölcsle-gyár felállítását lehet ugyancsak az uniós forrásokból finanszírozni az életminőség javítása program keretében.

*

Eddig az illyefalvi polgármester felvezetése a várható változásokról. A kérdés az marad: mi hasznunk származik nekünk abból, hogy az Unió szemléltetést átalakul belülről, módosul az a belső valóság, melyhez nekünk is hamarosan alkalmazkod-

nunk kell, az ország belépése után? Az illyefalvi közvélemény is szót kért a vitában, foglaljuk össze, mit tartottak fontosnak elmondani, mielőtt a polgármesterrel újból leülnénk beszélgetni.

Gyarapodó és vegetáló gazdák (Kicsik vigasza)

Nyíltan tagosítás- és összevonásellenes nézeteket fogalmazott meg a *Háromszék* napilap nemrég megtartott olvasói találkozásán⁶¹ az illyefalvi állategészségügyi technikus, Kádár István. Sorozatunknak a földkoncentráció védelmében fölhozott érvei őt nem győzték meg, mondotta, a tulajdonváltásban veszélyt lát, sarkítottan fogalmazva ki is jelentette: úgy véli, a „föld addig a miénk, amíg a helyzet nem változik”. Kádár István tehát, bár valószínűleg nem eszményíti a mai állapotokat, a felaprózottságban lát garanciát arra, hogy a föld nem csúszik ki a székely gazdák kezéből.

Az egyenes beszéd, mint mindig, termékenynek bizonyult a vita szempontjából. Értelmezve az állásfoglaló érvét, a polgármester hozzászólásában példaként hozta fel a bánási földek esetét, melyek úgyszólván ebek harmicadjára jutottak. Románia legtermékenyebb szántói ott pár év leforgása alatt a koncentrációs mozgás részeként, a nagyobb parcellák kialakítása ürügyén olasz stb. felvásárlók kezére kerültek, s hogy azok jó része nem egyéb spekulánsnál, bizonyítja, hogy évek óta paragon heverte-tik a birtokaikat, s azokat ellepte a gyom. Miért? Mert bizonyára már eleve eszük ágában sem volt a befektetés, a földművelés, mindössze egyszeri pénzkiadásra voltak berendezkedve, most pedig afféle spekulánsként a földárak kiszámítható, uniós csatlakozás utáni növekedésére várnak, hogy áruba bocsáthassák az

⁶¹ Lásd Farkas Réka: Illyefalvának van esélye. *Háromszék*, 2005. jan. 29.

olcsón megkaparintott földet és busás hasznát vágjanak zsebre jóformán minden kiadás nélkül. A hasonló ügyletek haszonkulcsa a legmagasabb lehet, ezen bármilyen földművelési kísérlet csak ronthat, nem is terem giz-gaznál egyéb eme Csáky szalmajaként kezelt potenciális latifundiumokon az ország legtermékenyebb sarkában. A meggondolkodtató eset mindamellett nem készíthet minket a műszaki haladás elutasítására – vélte a polgármester –, aki nemrég egy nagyszabású helyi tagosítási terv körvonalait vázolta fel cikksorozatunkban. Érezhető hangúlyváltással, most azzal folytatta: lát esélyt a kisebb birtokok életképességének fokozására, s ennek kapcsán utalt az Európai Unió agrárpolitikájában tapasztalható változásokra, arra a reformra, mely a jövő évben kezdődő hétéves ciklusban kiemelten kezeli a vidékfejlesztés és környezetvédelem feladatait, azt, hogy minél nagyobb lakosságot tartsanak meg a feljavított életminőségű vidéki régiókban és támogassák a hátrányos helyzetű gazdaságokat. A kisebb birtoknak is van jövője – szögezte le a polgármester, bírálva a sorozat egyoldalúságát.

Ezek után a szót kérő riporternek – miután örömmel ismerte fel új témáját az elhangzottakban – nem maradt más teendője, mint hogy megígérje, *Kicsik vigasza* cím alatt fogja e kívánt megrendelést teljesíteni. A földkoncentráció és gépi-technológiai megújulás kikerülhetetlenségében és jótékony hatásában továbbra is hisz, mi több, annak olyan módozatait keresi, melyek a székelység javára fordítanak annak hasznát, nem hiszi viszont, hogy a gazdák számának csökkenése megállítható volna. Ami viszont meggondolkodtatja az elhangzottakban: a vidékfejlesztési tervek biztató kilátásai. Ennek az Unióban nagy lendületet vett irányzatnak hepehupás és havasalji kishazánkban márcsak a domborzati-éghajlati viszonyok miatt is nagy figyelmet kell szentelnünk. A vidékfejlesztés révén olyan új gazdasági-szolgáltatási ágazatok honosíthatók meg itt, melyek a szorosan vett mezőgazdálkodásból felszabadult munkaerőt lekötik, népünket itt tartják és kenyeret adnak neki, mi több, megújítják szü-

lőföldhöz kötő hűségét. Egy nagy kertté tenni a Székelyföldet – íme egy vonzó cél, melybe, visszatérve a találkozón ugyancsak Kádár István szájából elhangzott egyik javaslatához – vadaskertek létesítése is belefér. Hogy oda járjon vadászni, felüldülni a gazdag Nyugat fölös pénzének és szabadidejének elköltésével bajlódó halász-vadász-madarász. A példa persze némileg végletes, sokkal szélesebb ölelésű szolgáltatási színskáláról van szó, mint az kiderült Benedek-Huszár János hozzászólásából, s miként majd világosabban körvonalazódik az alábbi, tisztázó szándékú beszélgetésből. Ennek alapgondolata: „az intenzív mezőgazdálkodás vagy vegetálás” dilemma túlsarkított, mivel e kettőn kívül harmadik lehetőség is megnyílhat a székelység előtt, ha szülőföldjén marad és vállalja a vidékfejlesztés teendőit. (Sőt, például az extenzív, külterjes állattenyésztés megújult formában való fennmaradására is van remény.)

Nagybirtok vagy családi birtok?

Következzék hát a beszélgetés az illyefalvi polgármesterrel.

– A székely bizonyára nem ok nélkül idegenkedik a másutt kieszelt reformoktól, korábban Moszkvából importált utópia kényszerzubbonyát húzták rá, most pedig mintha Brüsszel kívánna valamilyen, az ő rovására kiagyalt rendszert ráoktrojálni. Az uniós agrárpolitika várható reformja nem igazolja e borúlátást – fejtette ki hozzászólásában.

– Kielezett a helyzet Magyarországon is. Ott az országgyűlés mezőgazdasági bizottságának MSZP-s elnöke jelentette ki a tavalyi nagy gazdatüntetés előtt, hogy 500 hektár alatt nem lesz élet Magyarországon. Azaz csupán az 500 hektáros nagybirtokok fognak tudni megélni. Nem a téeszerekre gondoltak,

ott sok a tulajdonos, hanem a kimondott kapitalista nagybirtokra, melyet az egy tulajdonos, kevés munkaerő, sok föld jelleméz. Nos, én megnéztem: nem ez az európai valóság és nem ez az európai jövőendő. Az '50-es évek óta minden liberális közgazdász elmondja, hogy a családi gazdaságnak nincs jövője. Miközben már a gazdák második nemzedéke adja át birtokait gyermekeinek. Az EU-ban 2005-ben az átlagos birtokméret 19 hektár volt, ott tehát ennél nagyobbak is vannak, de kisebbek is, s tudni kell, hogy az 50 hektárnál nagyobb birtokok a gazdaságok 8,6%-át teszik ki. 2002-es adat szerint Ausztriában, az egyik legdinamikusabban fejlődő országban egy istállóra 9,1 fejőstehen jutott. Ha létezik 60 fős istálló, nyilván létezik 5 tehén is. És még valami: senki nem kötelezi a gazdát, hogy fejőgéppel fejjen, hogy szabadtartást vezessen be és milliárdos befektetéssel istállót építsen. Nem! Három dolog fontos: ne károsítsa a környezetet, biztosítsa az állat jólétét és terméke higiéniailag kifogástalan legyen! A zárt rendszer? Kézzel is lehet tökéletes minőségű tejet fejni és géppel is lehet ihatatlant. Hogy akkor nem kap támogatást? Dehogy nem! Ezek mind különféle cégek és hivatalok által terjesztett téveszmék. Persze, az EU-ban nem azért nem fejnek kézzel, mert rusztikusak akarnak lenni, hanem mert megvan a technológiájuk hozzá. De a végtermék minősége a fontos: a szomatikus sejtszám, a csíraszám és a gátlóanyagok jelenléte, ez után jön a beltartalom: a fajsúly, a fehérje és zsírfok, és persze a fizikai tisztaságnak is meg kell lennie. Be van bizonyítva, hogy kézzel is lehet 'prémium' tejet fejni.

– *A kézi fejésű tej versenyképességéről, eladhatósága köréről, a mennyiségekről bizonyára lehet vitázni. Az állatállományt szabályozza-e az uniós csatlakozási szerződés?*

– A szerződésben Románia csak tehén- és juhtartásra kapott kvótát, disznóra, kecskére, szárnyasokra nincs kvóta. A tejkvóta 3,057 millió tonna, ez 3700 literes tehenenkénti átlaghozammal számolva 826 ezer fejőstehenet jelent. A jelenlegi állomány

1,741 millió. Jó lenne, ha azt mondhatnók, a többi átmegy húsmarhatartásba. Sajnos ott a kvóta nagyon alacsony. Mi lesz a fölösleggel? Gondolom, le kell vágni, illetve lehet tartani, de a tőle kifejt tejet nem lehet eladni. Önmaga megihatja, odaadhatja a malacnak, de nem azért tartok tehenet, hogy disznót hízlaljak vele.

– *A szerződés tehát igenis tartalmaz szűk keresztmetszetet. Ez tehát nem tekinthető lezárt kérdésnek, még ha megkötötték a szerződést, akkor sem. Ami a hozzászólásában részletezett négy főirányt illeti – és például a vidékfejlesztés esetleg munkát adhatna a marhatartásról lemondó gazdáknak –: lesz-e ezekre pénz? Közismert Anglia törekvése, hogy csökkentse a túlságosan felduzzadt mezőgazdasági kiadásokat.*

– Fél éve az angol miniszterelnök vezeti az Uniót,⁶² s érvényesíti érvét, miszerint nem lehet odaadni az Unió költségvetésének felét a mezőgazdasággal foglalkozó, mindössze 4,4%-ot kitevő lakossághányadnak. Kiszámították: ha az Unió Amerikától vásárolná meg a teljes élelemszükségletét, *olcsóbban* jönne ki. De akkor mi lesz a 4,4%-kal? Azt mondják, elhanyagolható mennyiség. Svájci példával folytatom: ott a mezőgazdaság a GDP-nek mindössze az egy százalékát állítja elő. Volt, aki azt mondta: számoljuk fel az egészet, a munkanélküliséggel majd csak kezdünk valamit, alakítsuk át az országot egy hatalmas kertté, és adjunk a parasztnak pénzt azért, hogy nyírja a fűvet stb. A vitában a gazdák érdekvédelme viszont kiszámolta, hogy a 4% nem annyi! Mert a mezőgazdaság felszámolása együtt járna a feldolgozó iparágak, a beszállítók megszűnésével, a gépgyártás, a műtrágya, vegyszer, gyümölcslegyárak, élelmiszeripari stb. egységek felszámolásával, s akkor a 4% tulajdonképpen 21% – és nincs az az épeszű kormány a világon, mely az aktív lakosság 21%-át az utcára akarná tenni,

⁶² Tony Blair angol miniszterelnök 2006-ban fél évig látta el az elnöki tisztséget.

szaporítván azzal is a meglévő munkanélküliséget. Tudni kell ráadásul, hogy vidéken él és lakik a nyugati lakosság fele. A mezőgazdaság nem azt jelenti, hogy egy paraszt egy traktorral megművel egy darab földet, hanem jelenti a vidéket behálózó intézményeket, a szolgáltatások rendszerét, a bevonzott embereket. A vidék egészséges szociális egyensúlyát a mezőgazdaságban foglalkoztatottak tartják fenn, mert ők vannak helyhez kötve. Minden élelmiszer behozható, de a vidék nem importálható javakat is termel. A környezet védelme, az élőhelyek biztosítása, az egész kultúrtáj fennmaradása, a vadgazdálkodás stb. ember nélkül lehetetlen. Erre kell berendezkedni, arra megtanítani az embereket, hogy a vidéküknek megfelelő gazdálkodási rendszerbe beilleszkedjenek, és akkor arra nagy összegek hívhatók majd le. Nem azért, mert egy kiló helyett másfelet termeltek, hanem azért, mert azon a környéken él egy ősi állatfaj, a magyarszürke, ott néhány énekesmadár fészkel, a borz még nem halt ki stb.

– *Saját szememmel láttam Spanyolországban, hogy sokan erdő-sávokat telepítettek a szántóikra, másokat azért fizettek, hevertes-sék időszakosan parlagon földjeiket. A kérdés az, hogy mindezt a Székelyföldre hogyan alkalmazhatjuk.*

– Meglévő értékeink és megtermelt javaink értékesítési módján múlik, nem feltétlenül újfajta javak termelésén. Itt Illyefalván a szarvasmarhatartók egyesületében gondolkodtunk azon, mit csináljunk a kis pénzünkkel. Egyik javaslat szerint vegyünk silózógépet, hogy több tejet termelhessünk, a másik szerint állítsunk fel tejbegyűjtőt, hogy eladhassuk a tejet. Persze, hogy az utóbbi mellett döntöttünk: egyszer próbáljuk meg azt jobban eladni, ami megvan, utána növelhetjük a termelést. Nézzünk szét, milyen értékeink vannak. Olvassuk: Gyergyóban 50 éve elhanyagolt borvízfürdőket újítanak fel. Régészeti emlékeink stb., minden bejöhet a képbe. Hogy ugrásszerűen megnőnek-e a bejövő pénzek? Nem ugrásszerűen, az uniós kifizetések Magyarországon például tíz év alatt érik el

az uniós szintet, de nálunk is sokkal több lesz, mint amennyit a román kormány eddig folyósított. Ha egy gazda integrált gazdálkodással kezd foglalkozni, beállítja azt a rendszert, a pénz a számlájára évi rendszerességgel biztosan bejön. A baj mindig a kormányokkal van, és azokkal, akik túllihegik a környezetvédelmi és egészségügyi előírásokat például. Ha azokat 2020-ig kell teljesíteni, ők már most számon kérik rajtunk, megbénítva, csődbe juttatva sok mindent.

– *A tagosításba nagy reményeket helyez. Most mégis helyeselt a kritikának.*

– Kádár István falusfelemnek igaza van abban, hogy ha összetagosítjuk az egészet, jöhetnek a külföldiek és megvehetik. De még sincs igaza, mert mennyit tud egy székely gazda tagosítani? 5–10–20 hektárt. Ezért a holland gazda nem jön ide, neki száz vagy több száz kellene. Érdeemes megtudni, hogy az EU legnagyobb támogatásait a Philip-Morris, a Nestlé cégek, az angol királynő birtokai kapják, egymagukban annyit, mint egy-egy később csatlakozott kisebb ország minden mezőgazdása. Ezekkel nem versenyezhetünk, példájukat sem követhetjük. Ha a tőkés nagybirtok kimegy vidékre, akkor Illyefalva egész határát 3 gazda megművelheti, s ha nem idevalósiak, akkor hatásuk a környezetre és társadalomra egyértelműen negatív lesz. Márpedig a mezőgazdaság éppen azért fontos, mert munkát ad az embereknek. Elokvens a kínai és az amerikai példa közti összehasonlítás: az amerikai rendszerben egy ember ezer hektáron megtermeli a rizst, s a fizetése annyira elég, hogy ő abból a családját eltartja. Kínában egy család gép nélkül, esetleg egy bivallyal, egy hektáron termel rizset, de abból megél az egész család. Ugyanazzal a rendszerrel Amerikában ezer családot lehetne eltartani. A Regátban előfordul, hogy három traktorral ezer hektárt művel pár ember. Illyefalván ezer hektárból 200 család él meg. Ha hagyjuk, hogy a tőkés nagybirtok uralkodóvá váljon vidéken, annak egyenes következménye lesz a lakosság beköltözése a városi gettókba. Ezért nem

helyeslem az *életjáradékot földért* programot sem. A kormány döntött úgy, hogy például korai nyugdíjazás helyett ezt a megoldást ajánlja a földkoncentráció elősegítésére. Csakhogy ez a nagybirtok kialakulásának kedvez. Én a korai nyugdíjazást helyeselném: az a föld átadását célozná a fiaknak-leányoknak. Az idős gazda nyugdíjat kap, a fiatal munkahelyet, a családi gazdaságok rendszere pedig fennmarad.

(2006 februárjában és márciusában)

Bénító bizalomhiány

Bajos lenne számbavenni mi mindent nélkülöz a székely falu. A falu ma Romániában ugyanis maga a nincstelenség tanyája, a szegénység és hanyatlás elszomorítóbbnál elszomorítóbb képeit és példáit tárja mindenütt az érdeklődő elé, s aki omladozó házakat, gazlepte földeket, járhatatlan utakat akar látni, az találmásra behajthat az első útbaeső vidéki településre, s csak a szemét kell nyitva tartania.

A nagy anyagi ínség lépten-nyomon előbukkanó nyomai mellett azonban még súlyosabb talán a közerkölcsök helyzete. A faluból a 19. századi kapitalizmus és a 20. századi kommunizmus is egyaránt csak elhordott, csak elvitt, sőt, a vidéket valóssággal kirabolta, legutóbb az erőltetett, önpusztító iparosítás hajtotta el magát a munkaképes lakosságot is, demográfiai csődbe juttatva a megcsapolt, kifosztott vidéket.

A körforgás rendjén újrakezdődő *tőkés* világ is mindent, csak épp tőkét nem hozott egyelőre a faluba, illetve ha igen, inkább a tőkés viszonyok halvány lenyomatát, melyben nem annyira a befektetési eszközök, mint inkább a vállalkozó kedv és szaktudás játszik szerepet, s a vagyonok maguk még szerény méretűek, tőketartalékról beszélni hát korai lenne. Példákat mindamellett szerencsére majd minden faluban találni arra, hogy az élet élni akar, és a fiatalabb vagy öregkorára is terveiben bizakodó nemzedék mer családi gazdaságot vagy farmot alapítani, korszerű gépi művelést folytatni, megkísérli felvenni az idők által odavetett kesztyűt. Gazdaportré sorozatunk⁶³ alanyai is benne élnek viszont abban a közegben, melyet az általános leromlás

⁶³ 2004 és 2006 között a *Háromszék* Gyarapodó magyarok címen futó, a szerző tollából született sorozatáról van szó.

igével jellemeztünk a fentiekben, s attól függetlenül nem tudják magukat.

Törött láb, fogyatékos becsület

Egyik riportalanyom mesélte:

– A teheneim nyaranta nem jártak haza, hanem kinn fejtük őket a legelőn. Eleinte megpróbálkoztunk egy páran összetársulni: egy helyt legeltek a tehének, fejjünk is együtt! Nem ment a dolog, valaki valakit mindig félrevezetett. Hogyan bízatsz meg bárkiben is? De nagy baj akkor kezdődött, mikor eltörött a lábam és nem tudtam már felügyelni. Egyik nap a hat tehenemből mindössze 20 liter tejet fejtek ki! Három másik társam nem-hogy elejét vette volna a nyilvánvaló csalásnak, még örvendtek, hogy nem kell adniuk a szolgának. Hát az ilyen emberekkel mire lehet menni? A végén még a kutyák is azt ették, amit az én tehenemből fejtek ki! Ezek után nem akarok társulni senkivel, mert megjártam. Ha csinálod, csináld magadnak. Nagyfejük vagyunk, ez a székelly ember butasága, sajnos. Igaz, a nincstelenség is megteszi a magáét: akik besegítenek, azok is csak azt lesik, hol lopjanak meg. Ez van.

A szóban forgó gazda oda lyukadt ki, az általános megbízhatatlanság légkörében csak a családi alapon szervezett munka marad, minél kevesebb legyen az alkalmazott, a szövetkezés pedig kizárt.

Együttműködésre valóban inkább csak rokonok vagy barátok közt van példa. Közösen vagy munkában törlesztve az adósságot ők megművelik egymás földjét, learatják egymás gabonáját, részt vesznek a betakarításban. De itt a bizalomról a baráti vagy rokoni érzés gondoskodik, olyan kötelék, mely a mai világban sem veszíti erkölcsi tartalmát és tartósságát. Szélesebb

ölelésű gazdasági kapcsolatokat azonban erre építeni nem lehet, egy falu vagy egy régió felvirágoztatásához valami másra lenne szükség.

Hallgassuk meg egy másik gazda fejtegetéseit:

– Egy ideig dolgoztam a gépeimmel az embereknek, de alábbhagytam vele, mert azt nézem: ennyi pénzt fektettem be – ennyit kaptam vissza. Nem tudják megfizetni, egy-egy nem is akarja, úgylehet... Vagy vegyük a tagosítást: nem fog abba belemenni senki, mert olyan 'kollektív-szaga' van az egésznek, attól pedig futnak. A pityóka eladását is miért nem tudja megoldani a székely? A regáti felvásárló, mikor zsákolva van és telefonálok neki, itt terem, elviszi és egy hét múlva eladta biztosan, mert megint jön. Nekem egy évig tart, míg megtermesztem, neki pár hét elég, hogy a hasznot lefölozze. Tömörülni kellene, tagsági díjjal, hogy fenn lehessen tartani, raktárt létesíteni, osztályozni az árut, úgy értékesíteni, azzal megbízott emberek révén. Biztos piacra termelni teljesen más, mint a bizonytalanra. Ki vagyunk teljesen szolgáltatva a spekulánsoknak, üzereknek, belléreknek! A téeszek nagyon rossz hatással voltak az emberekre. Ha valaki szervezni akar valamit, mindjárt azt mondják: ez most vajon megint mit akar: belőlünk akar meggazdagodni vagy hasznot húzni? Biztos a maga hasznát nézi... A gazdakör-féleségek is rendre dugába döltek.

Egy másik faluban az egyesületi élet hanyatlására panaszkodnak:

– Amikor összeálltak a marhatartók, úgy gondolták, mindenki kifizeti a tagsági díjat, alkalmazunk embereket, akik végzik a piackutatást, s gondoskodik a húsértékesítés felől is. De nem sikerült, mert nem találtak olyan embert, aki ezeket vállalja, így szépen szétesik az egyesület. Pedig ha ő keresi meg nekem a tejgyárat és alkuszik meg vele előnyösen, megérte volna nekem is. Százalékot kaphatott volna az eladások után. Így azonban nem lett semmi, indultunk 30-an, maradtak egy páran, s legfeljebb

azt beszéljük, a megalakulási díjat visszafizeti-e, talán az sem sikerül.

Bizalom-injekció

Szűkében vagyunk hát az egymás iránti bizalomnak, illetve hát a bizalmatlanságot avatja indokolt magatartássá minden tapasztalat: nem érdemes bízni, mert becsapnak, megcsalnak, átejtene. Az önzés szétmarja az emberi kapcsolatokat, a falu kollektivizálás előtti rendjét felforgatta a téeszvilág, annak összeomlása meg űrt hagyott maga után. Ahol a szerves fejlődés évszázadokon keresztül téglát téglára helyezve haladhatott előre, Dániában például, a szövetkezetek csodálatos eredményeket produkáltak, miként Dezső Vencel kézdi tanár és iskolaigazgató mesélte volt a riporternek a lapban megjelent írásban: ott a farmszerzéstől, áthagyományozástól a művelésen keresztül az értékesítésig mindent befognak a szövetkezetek.⁶⁴ A Székelyföld nem úgy néz ki, hogy valaha is nyomába érhetne e tekintetben a kooperáció klasszikus földjének, pedig pontosan krónikus történelmi tökeszegénysége és túlnépessétsége okán mennyire szüksége lenne rá!

*

Nem folytatom. Összefogásra való képtelenségünk fenti gazdasági példái arra vallanak, jól fogna egy kis szociális terápia ennek a népnek, önbecsülését is visszaadandó, de főleg a másik, az embertárs iránti bizalmat kellene megalapozni, mert nyilvánvaló, hogy az gazdasági erővé válik és általa hamarabb lelne magára az új viszonyok közt. Ami ellen egyelőre tehetetlenül berzenkedik a nyomorúzte ember, hogy a gazdagabb szolgálatába

⁶⁴ Lásd a *Függelékben*.

kell állnia, fel fogja váltani a becsületesen megfizetett alkalmazott, akinek polgári öntudata ad tartást, akit jogok védenek, és akivel kibabrálni nem lehet vagy nem érdemes – mondják a szociológusok, a polgári viszonyok fokozatos térhódítását jósolva. A munkaadói oldal egyelőre arra panaszskodik, nem talál megfelelő embert, s hogy a szabad munkaerő erkölcsi nívója alacsony. Mindenképpen két rövidzárlatos viszony is bénítja a gazdasági szférát: a gazdák, vállalkozók közti együttműködés éppúgy sántít, mint a munkaadók és munkavállalók egyezségei.

Munkakereső székelők

Itt teszi szavá a riporter, közvetlenül az olvasóhoz fordulva: valahányszor azokról készül írni, akik két kezük munkájából vagy szaktudásukból kívánnak megélni, mert saját vagyoniuk szerény, illetve arra semmiképp sem alkalmas, hogy megélhetést is biztosítson, nos ilyenkor gyakran megtörténik, hogy azal hárítják közeledését:

– A szegénységünkről pedig ne írjanak, rajtunk senki ne kacagjon!

A szorgalomnak, a munkának pedig komoly kultusza van a székelők faluban, a munkát és iparkodást megbecsülik, e példának a felmutatása is megbecsülést hoz, mégis, ha valaki másnál vállal munkát, azt szociális lecsúszásként éli meg és a nyilvánosság elé nemigen kíván állni vele. Holott láthattuk, a vagyonosabb réteg arra panaszskodik, eljutott már arra a pontra, amelyen az alkalmazottak nem megfelelő hozzáállása további gyarapodása gátjává válik. A vállalkozói rétegnek tehát úgy kellene a megbízható munkaerő, mint egy falat kenyér – ahogy a közgazdaságtanban mondják: a termelőtőke nem tud meglenni munka nélkül –, mert nélküle mit sem ér.

Persze nem lehet mindenki üzletember, saját munkaerejüket azonban sokan képesek eleven tőkeként gyümölcsöztetni, s ennek tudományába beletanulni jelenti gyakorta a kiutat a kiszolgáltatottságból és szegénységből. Nem restelni való tehát az, ha valaki kapálással, fahordással, legelőtakarítással stb. fizet a géptulajdonosnak a földjei megműveléséért – legfeljebb az egyenlőtlen alku feltételeit kell szóvá tenni, ha azok sértik az üzleti vagy emberi méltányosságot.

(2006)

Fejcsóváló székelkek

(A hivatal az önellátásról)

Sorozatunkban több ízben megfogalmazódtak a székelk gazdák uniós csatlakozás előtti szorongásai, s ahogy az integrációs folyamat felgyorsul, ezek az aggodalmak egyre gyakrabban jönnek elő a beszélgetésekben. Nyilvánvaló ugyanis, hogy nem csupán a termelési eljárások korszerűsödésében jelent majd a csatlakozás gyökeres változást, hanem az értékesítési viszonyokban is alapvető módosulásokat hoz. Nincs piac, nincs kiszámítható és áttekinthető vevői reagálás, közvetítő viszonteladók (ahogy Háromszéken mondják: *bellérek*) aratják le a gazdatársadalom munkájának eredményét, fölözik le a hasznot – így hangzik az egyik fő panasz. *A másik a háztáji átrendezés körüli várható bonyolalmakkal kapcsolatos: tényleg ki kell vinni az istállót 150 méterre a falutól?* – kérdik úton-útfélen, és hitetlenkedve hallgatnak minden ehhez fűződő értesülést. Fejcsóválásra biztosan sok oka van a gazdának manapság a Székelyföldön belül és kívül, ezúttal a ház és udvar szerepének előre kiszámítható változásairól ejtünk szót egy szakember segítségével, akinek szolgálati kötelessége jól informálnak lenni e téren.

A székely beltelek

A székely bennvaló az évszázadok olyan alkotása, amelyhez avatatlan kezekkel nyúlni nem szabad. Mindamellett a hagyományos rend módosulásokat fog szenvedni, s azok egy részét a gazda saját érdekében fogja eszközölni. A mai renden is felismerhetők azok a jelek, melyek pl. a 19. századitól elválasztják: a lakóház legtöbb helyt nem paticsfalú, nem szalmával, zsindellyel fedett, beosztása más. Az, hogy a beltelek pl. virágoskertből, elülső és hátsó, gazdasági udvarból áll, hogy az ún. tyúkudvart, ólakat, csúrt, istállót, színt, fáskamrát, trágyadombot stb. jelent, hogy mögötte zöldségeskert és gyümölcsös terület, mely nem egyszer szántókban, pityókaföldekben, lucernásokban stb. folytatódik, hogy újabban mindezt gépszín, silógödör, szennyártóroló egészíti ki, s hogy a terjedő ipari szakismeretek jeleként gépekkel felszerelt kis javítóműhely is tartozik sok portához, másutt a műtrágyarakartárt alakítottak ki, a kalapácsmalomnak építettek külön helyiséget – nos, ebben éppúgy benne van az ezeréves székely história, mint a modernizáció korának minden többlete, benne a székely nép tudásának gyarapodása, s a nagy gazdaságtörténeti korszakok lenyomata az ősi faluközösségtől a nagyüzemek koráig.

A háztáji épületekben a család nemzedékeinek munkája ölt testet, ehhez tehát mint sajátjához, legközvetlenebb alkotásához ragaszkodik mindenki, s mivel a falusi székely társadalom jó hányada a családi gazdálkodásban keresi a kiutat, ehhez mint szeme fényéhez ragaszkodik. Ezt nem is veheti el senki tőle. Ráadásul ma a kiöregedett volt téjesztagek, az utcára került ipari elbocsátottak egyedüli biztos jövedelme az esetleges nyugdíj stb. mellett, megélhetésének forrása az istállóban álló pár tehén, a háztáji majorság, az évente felnevelt két-három sertés, a kisparcellákon megtermelt gabona és krumpli, a kaszálók füve. Ezt

a tizenhat évi kínkeserves erőfeszítéssel úgy-ahogy, de mégis egyensúlyban tartott túlélést fenyegetné veszély?

Az önellátástól a családi üzemig

A tulajdonképpeni kulcsembert Banu Dorel, aki a Kovászna megyei mezőgazdasági vezérigazgatóságon, aligazgatóként a *falufejlesztési kifizetéseket* eszközöző és ellenőrző megyei hivatalt vezeti, melyre nagy jövő vár az Unióban. Bocsássuk előre, magyarul kiválóan és szívesen beszél, a riportert pedig egy korábbi cikkével fogadja. Az *uniós stressz* című írásomat⁶⁵ azzal veszi elő a fiókjából, hogy személyesen kívánja felkeresni Téglásékat Gidófalván, megbeszélni az ott felvetett kérdéseket és ötletekkel szolgálni a kiutakat illetően.

– Nem kell a stressz áldozatául esnie a gazdának. Különbséget kell tenni az otthoni gazdaság és a kereskedelmi farm között. Ha valaki ma a háztájiban, az udvarán, kertjében gazdálkodik, azt megteheti tíz és húsz év múlva az Unióban is. Saját szükségletére, önellátás céljával. A *kereskedelmi farm* azt jelenti viszont, hogy annak a termékét legkevesebb felerészben piacra szánjuk, eladásra. Saját családom számára tojást, húst, tejet, zöldséget termelhetek, a városon lakó gyerekek felpakolhatnak hétvégen csirkét, szalonnát, pityókát, gyümölcsöt, bármit, én ún. kistermelőként kimehetek konyhakerti zöldségekkel a helyi vagy szentgyörgyi piacra – ez még nem jelent kereskedelmi, üzemi termelést. Bár a piacon persze egészségügyi vizsgálatnak a húst alá kell vetni, és szükséges az egyéni termelői igazolvány a polgármesteri hivaltaltól, hogy oda kiállhassak. A nagybani piacra azonban már ezekkel az árakkal nem juthatok ki, oda

⁶⁵ *Háromszék*, 2006. ápr. 12.

már csak bizonyos további feltételek teljesítése mellett fogadják be termékeimet a kereskedők, akik az uniós előírásoknak vannak alávetve. Például az *élelmiszer charta* megszabja, a tej milyen zsírfokú kell hogy legyen, mennyi idegen anyag szabadot tartalmazhat, hogyan kell hűtőtankban tárolni, zárt rendszerben fejni, hogyan kell szállítani és csomagolni, szavatossági időpontot feltüntetni rajta stb. Téglásék jó példa, mert tíz hektárnál többjük van – ez a jövedelmezőség alsó határa –, szaktudással rendelkeznek, gépeik vannak, fiatal a gazda, ott tehát már lehet kezdeni valamit. Persze a „házhoz ragasztott” istálló nem alkalmas a bővítésre, ott fejlődni nem lehet, oda állategészségügyi és környezetvédelmi engedély nem adható ki. Megszorítások? Minden állat esetében más, például száz disznó alatt nem kell környezetvédelmi engedély, bár elvi jóváhagyásra mégis szükség van... A disznókat csak akkor bocsáthatom áruba, ha az egészségügyi engedélyem megvan. Más dolog, ha a szomszéd disznáját megveszem és levágom saját fogyasztásra. Abba sem szól bele senki, ha a gidófalvi finom házitejet helyben megvásárolom a gyerekem számára. Ebből a gazdának azonban nem igen lesz farmfenntartáshoz elengedhetetlen jövedelme, tőkéje... Ez önfenntartás, túlélés, nem üzlet, nem tőkés üzem. A feladat pontosan az önellátó gazdaság kereskedelmi farmmá bővítése, továbbfejlesztése.

A riporternek itt nyilván mélyebbre kell majd ásnia. Azonosak-e a hazai pillanatnyi szabványok a pár év múlva hatályba lépő uniós normákkal? Különösen, hogy Banu úr hozzáteszi: az információhiány, illetve a hamis értesülések, dúsan tényező rémhíreként bénítják az állami és uniós segélyprogramok kibontakozását. Közben kiderül, hogy a megyében a támogatások eljuttatását a gazdákhoz akadályozza egy másik szűk keresztmetszet, az ún. termelői csoportok szervezésében mutatkozó indolencia. Erről egyelőre annyit: bár egyesületek léteznek, azok nonprofit, érdekvédelmi szervezetek – ezekből a haszonelvű, ezért a termelés és kereskedelem motorjaiként működő ter-

melői csoportból ⁶⁶ azonban Háromszéken egyetlenegy sem sikerült eddig létrehozni!

Kérdések és válaszok

A háromszéki falvakat járva, a gazdák több olyan kérdést tettek fel a riporternek, melyre válaszolni csak némi tájékozódás után tud. Pár összegyűjtött és a kérdéskörbe vágó értesülését itt szeretné pontokba foglalva előadni, továbbítani. A csatlakozás és az európai rendszerbe való betagozódás sok gonddal jár, különösen a felkészülés időszakában.

Jelezzé ezt egyetlen példa: a tavalyelőtt [2004-ben] csatlakozott tíz állam egyike, Lengyelország egymaga elő tudna állítani annyi élelmiszert, mely a mai nyugat-európai fogyasztással egyenlő... Tudna – de nem termel annyit, és nyilván nem is fog. A közös piacnak való alárendeltség tehát a termelési kvóták és támogatások gondos elosztását, kiegyensúlyozását követeli meg, hogy a keleti államok belépése ne vezessen se mezőgazdaságuk összeomlásához, se elsorvadásához. E gazdálkodási ágazat fennmaradása és fejlődése mindenütt nemzeti és állami érdek. Fékek és serkentők összehangolt működése létfontosságú a számunkra, márcsak azért is, mert nálunk a lakosság fele él vidéken és a foglalkoztatottak bő egyharmada a mezőgazdaságban keresi kenyerét, míg nyugaton a legtöbb államban ez a hányad már csak három–hat százalékot tesz ki.

⁶⁶ A hivatalos szóhasználat szerint: *grup de producători*. Lásd még a következő írást.

„Bió”-tej – székely házitej

Az egy-két tehenes kisgazdaságok eltűnésétől, piacról való kiszorulásától sokan tartanak, és nem ok nélkül. Szeben környékén német kapcsolatokkal rendelkező szász gazdák találtak erre megoldást: arra hivatkozva, hogy a romániai legelőgazdálkodás egyelőre vegyszer és műtrágyamentes, az ott táplálkozó tehenek tejét a növényi biotermékekhez hasonló módon reklámozzák és adják el 10-20%-os felárral! Ami hátrány és lemaradásnak tűnik az akár előnnyé is változtatható. A romániai gazdák zömének halvány fogalma sincs arról, hogy faluja határának környezeti adottságai folytán egészségesebbnek tekinthető terméket állít elő. Az ökológiai igazolványt a szakirányító szervek adhatják ki. Szeben környékén tucatnyi 5-10 tehenes gazda váltott ki hasonló, és állít elő ennek megfelelő tejterméket. Wilhelm Schuster moscai gazdát idézem: „2000-től állítunk elő ökológikus krémsajtot, túrót, sajtot és tejfölt. Két tehénnel kezdtük, most öttel rendelkezünk. Évi 4000 liter a hozamunk, és árunkat Szebenben adjuk el. Megrendelésre dolgozunk, sok kuncaftunk maga jön az áruért.”

A Szeben környéki, az említettnél nagyobb cégeknek már szűkek a helyi lehetőségek: „Romániában nincs még ökológiai, biotermék piac, ezért mi Németországba exportálunk” – mondja egy szász cég igazgatója, Michael Gales, nem rejtve véka alá, hogy amíg a túró kilóját az ottani üzletek 15 euróért árulják, nem is fog itthon üzleti partnert keresni.

A riporter ehhez annyit tenne hozzá, gazdáink mai fő pénzforrására gondolva: biotermék-piac minálunk sem működik, de a frissen fejt székely házitej falusi szomszédokhoz, a közeli városokba ma is elkerül, többnyire feketén, jobb esetben közvetlen fogyasztói vásárlás formájában. Az árviszonyok ismertek: mindkét fél elégedett lehet vele, az üzleti tejnél jóval olcsóbban, 10-15 ezer lejével fizetik literjét. Ahol közvetítők szállítják be a váro-

sokba, ott is megkapja érte a gazda a 10-12 ezer lejt. E hálózat kiépítése, kiszélesítése, a *szürke gazdaság* rabságából való kiszabadítása, szerződéses alapokra helyezése sok kisgazdaságot juttatna állandó biztos pénzjövedelemhez, s általános fogyasztói érdeket is kielégítené. Egyesületek, szövetkezetek, társulások vehetnék kézbe a dolgot. Falusi ún. fejőházak felállításával⁶⁷ – egyelőre nincs rá példa megyénkben – az alap eleve adott lenne.

Behatárolt országos tejkvóta

Az ábrándok után térjünk vissza a földre. Nem mond-e vajon ellen a fentieknek az, hogy Romániában most évente 5,2 milliárd liter tejet fejnek s a belépési szerződésben az illetékesek csupán 3,1 milliárdos kvótában egyeztek meg? Magyarán ezt azt jelenti, hogy a kvótán felüli mennyiséget csak saját fogyasztásra lesz szabad fordítani. Hogy e „saját fogyasztás” mennyire kezelhető rugalmasan, elvállik, egyelőre a szakemberek annyit mondanak: minden, a gazdaságot elhagyó liter tej már kereskedelmi körforgásba került, tehát a hivatalos kvóta része.

A mezőgazdasági minisztérium a kérdés egyik megoldásaként a húsmarha-tenyésztésre való átállást ajánlja. Megszívlelendőnek tarja a lengyel példát. Az itteni farmereket a belépést követő évben a tejkvóta túllépése miatt állítólag pénz-bírsággal sújtotta az Unió.

⁶⁷ A fejőházról lásd még: Elaprózott állattartás. (*Krónika*, 2006. jan. 4.)

Kaphat-e segílyt a kisgazda?

Romániában a tejtermelés 95%-a a két-három tehenes gazdaságokból származik – írja a *Cotidianul* (2006. május 11.) Érthető a legnagyobb feldolgozók, a Dorna, a Friesland és a Danone törekvése, hogy versenyképes tejgazdaságok kialakításában segídkezzenek. Érdemes felfigyelni rá: kisebbeknek is nyújtának támogatást. A Danone például 5–10 évre kötött szerződések alapján juttat támogatást a gazdáknak. A Friesland – Fehér Zoltán igazgató tájékoztatása szerint – hozzájárul a gazdák fejőgép-vásárlásához: az állami segílyprogramból beszerezhető azok árának 60, a Frieslándtól pedig előlegként a további 40%. E 40%-ot a gazda tejben törleszti – 18 hónap alatt. A Dorna a 20 tehenes alpesi farmok kialakítását célzó programot dolgozott ki Sapard-forrásokból. Míg a két utóbbi, főleg a kisgazdákra koncentrál, a Danone a hangsúlyt a nagyobb, a legalább 70 tehenes farmok kialakítására teszi, s ezeket távlatilag 350 főssé fejlesztené, lévén, hogy ezáltal emelhetők igazán a hozamok, javítható fel legkönnyebben a fejősállomány és szolgálható ki igazán a nagyfeldolgozói érdek. Itt is van egy szűk keresztmetszet: ma 1,4 milliárd liter tejet dolgoznak fel Romániában, 0,3 milliárd literrel többet, mint amit a kialakult mennyiség a továbbiakban engedélyez. Az 1,1 milliárd literes feldolgozói kvótát tíz nagyobb cég lefedheti – állítják a Danone-nál, s ebből látnivaló, milyen éles verseny alakulhat ki, mennyire beszűkülnek a többiek lehetőségei.

Lehetséges-e a tejkvóta emelése?

Amit sokan szorongva várnak: mikor derül ki, hogy maguk a farmerek mekkora részt kapnak az országos kvótából? Nos, az év végére ígér erre választ a hatóság, addig június és szeptember közt ki kell a tölteniük a megfelelő űrlapokat, kérdőíveket, ezeket a megyei igazgatóságok osztják ki. Próbaévnak a 2005 áprilisa és 2006 márciusa közti időszak számít. „Előfordulhat, hogy a gazdák nagyobb egyéni kvótát igényeljenek, ha figyelembe vesszük, hogy ma Romániában 1,7 millió a tehenek száma” – állítja a minisztériumi szakigazgató, Lucian Elisei, hozzátéve, hogy egy esetleges kiigazításra csak 2009-ben kerülhet sor, meghatározott határok között. Az első év tehát, melyben a kvóta-szabta határok közt kell mozognunk, 2007. április 1-jétől 2008. március végéig tart.

Mi számít bele az egyéni kvótába?

A borjúnevelésben felhasznált, valamint a családi fogyasztásra szánt tejmenyiség nem számít bele a tejkvótába, a saját állatokkal feletetett tej szintén nem. A kvótát különben most ingyenesen osztják ki mindenkinek, de ez a jövőben örökölheto, átadható, illetve eladható. Elképzelhető tehát, hogy fejlődni kívánó cégek majd összevásárolják a kistermelőktől a számukra felesleges részeket. Aki most nem igényel kvótát, az kimarad a nyilvántartásból, a támogatásra jogosultak köréből is, tejét hivatalosan nem értékesítheti. A tejkvóta csak büntetés terhe mellett léphető túl, aki pedig tartósan nem teljesíti, attól meg lehet majd vonni azt.

Túl kövér sertések

A tehéntartás gondjai mellett a disznónevelés kérdéseire vonatkozóan tették föl a legtöbb kérdést. Itt a baj az, hogy március 1-jétől olyan szabályozó lépett életbe, mely, csak az E és U kategóriába sorolt minőségért (50% feletti hústartalom) lehet állami szubvenciót felvenni a vágóhidakon. Az alacsonyabb kategóriák (R, O és P) kevesebb színhúst és több zsírt, szalonnát (50%-nál többet) tartalmaznak, ezek elesnek minden támogatástól. Nem megnyugtató kilátás, hogy a házi gazdaságokban felnevelt disznók jóformán egyáltalán nem felelnek meg az elvárásoknak, s emiatt főleg a tenyészdék állatai után lesz kifizethető a támogatás. Ma Romániában 5,7 millió sertéssel számolnak, ebből 4,5 millió a háztájiban neveltek száma. Az állatok minőségére jellemző, a feldolgozók arra panaszkodnak: hogy versenyképes hentesárut állítsanak elő, kénytelenek külföldről behozni a nyersanyagot, mivel a hazai sertések túl kövérek.⁶⁸

Mit jelent a területalapú támogatás?

Növénytermesztők kérdezték, milyen lesz az EU eme támogatási formája. Egyetlen példával érzékeltetve: a román gazda az EU-s átlagtámogatás negyedét fogja kapni kezdetben, ez fokozatosan nő majd. Tehát ha egy francia gazda az első évben 100 eurót kap hektáronként, a romániai 25 euróra számíthat, amihez további 30 euró járulhat állami szubvencióként. Az ország nagyon megkésett a kifizető ügynökségek felállításával – nálunk a megyében is nemrég avatták fel ennek a hivatalát –, de remélhe-

⁶⁸ Lásd erről: Europa sărăcește țaranii. (*Cotidianul*, 2006. jún. 20.)

tőleg ezek működőképesek lesznek jövőre, különben az ország elesik az erre szánt évi egymilliárd eurótól. Jellemző különben Románia felkészületlenségére, hogy a korábbi hét év alatt képtelen volt hozzájutni, felvenni egy 1 milliárd eurós keretet, mert nem felelt meg a feltételeknek. Ezentúl tehát az eddigiek hétszeresét fordíthatná évente a mezőgazdaságra, ha intézményileg hozzáérik a feladathoz.⁶⁹

(2006 májusában és júniusában)

⁶⁹ Nyilvántartási pontatlanságok, a szükséges korrekciók miatt az első 2007-es járandóságok kifizetésére csak 2008-ban került sor.

Mi fán terem a termelői csoport?

A termelői csoportra mint szervezeti formára alighanem nagy jövő vár. Most tűnt fel a mezőgazdasági jogszabályokban, és alapvetően azt a célt szolgálja, hogy uniós pénzeket lehessen hívni általa. Románia legnagyobb gondja ugyanis nem az, hogy az Unió most és a jövőben nem kínálna elegendő agrártámogatásra fordítható pénzt a számára – hanem az, hogy egyelőre képtelen azt felhasználni. Felkészületlensége az integrációra főleg abban mutatkozik meg, hogy a térítésmentes vagy részben térítéses, kedvezményes hitelek nincsen, akinek odaadni, mert az elemi feltételeket sem teljesítik az arra áhítozók. Az Unió érthető módon a fejlődőképes egységeket, társulásokat támogatná szívesen – az ennek bizonyítékát nyújtó termelőkben azonban az ország módfelett szűkölködik.

Mi fán terem tehát és milyen kritériumoknak kell megfelelnie a termelői csoportnak? – kérdeztük *Banu Dorel* igazgatótól, a kifizetéseket eszközölő hivatal vezetőjétől és *Incze Pétertől*, a Szarvasmarhatartók Megyei Egyesületének elnökétől. Előrebocsátjuk, Incze úr éppen egyes helyi egyesületek termelői csoporttá való átalakításán dolgozik, hogy ezáltal Sapard-segélyhez juttassa a legígéretesebben fejlődőket.

Az összefogás előnyei

Banu úr arra panaszskodik: nehéz az információt falura eljuttatni, s ez oda vezetett, hogy valósággal megbénultak a vidékfejlesztési programok, amit az Unió is több ízben az ország szemére vetett. „Felkészültek vagyunk a jogi szabályozás dol-

gában, de a gyakorlat még sántít, megfelelő anyagi alapokkal nem rendelkezünk. Így rémhírek kelnek szárnyra”, miként az is, hogy a háztáji tehéntartást betiltanák. A termelői csoportok szervezésére tett kísérlet volt Felső-Háromszéken egy búzatermelői társulás létrehozása, mely azonban kudarcba fulladt. Máig sem működik egyetlen társulás sem a megyében. (Ez, mint látni fogjuk, mára – 2006 májusára – nem egészen igaz.)

– Az embereknek meg kell érteniük, hogy társulni kell, mert az Unió inkább a társult termelőket támogatja, nem az egyénieket. Az egyén a területalapú támogatást kapja, valamint az ártámogatást, de a nagyobb összegeket azoknak osztják, akik összeállnak és együtt kérik: a csoportok, a partnerségek, a vidékfejlesztési jelentőségű vállalkozások, melyek a mezőgazdaságon túl turizmus- és falufejlesztést, munkahelyteremtést, szakmai diverzifikációt, orvosi rendelőt, infrastruktúrát stb. is jelentenek.

Az egyesület és a termelői csoport között Banu úr szerint elvi különbség van:

– Az egyesület érdekvédelmi szervezet, árakat harcol ki például, de nonprofit alapokon áll. (Ennek ellenére hasznot hajt tagjainak, s komoly szaktudás kell a vezetéséhez.) Egyesületekkel rendelkezünk, viszont tevékenységük sokszor akadozó, a kezdeti lelkesedés után gyakran megtorpannak, amikor nehézségekbe ütköznek. A termelői csoport viszont olyan jogi személyiséggel rendelkező szervezet lenne, melynek alkalmazottai vannak, akik a termékek raktározásával, csomagolásával, elemi feldolgozásával foglalkoznak, és fő gondjuk azok értékesítése, a piackutatás és a feldolgozókkal való alkuk megkötése. Saját profitjukból élnek meg. A termék marketingjét és a szervezet menedzsmentjét külön alkalmazottakra kell bízni, ezáltal a feladatok számonkérhetőek. Minden termékre külön létrehozható ilyen csoport: húsrá, tejre, növényi kultúrákra. A gazda gondja tehát csak maga a művelés és állattenyésztés marad, minden egyebet átvesz a csoport. Az Unió olyan pályázatokat hirdet,

melyeket társult termelők tudnak megnyerni. Egy 50 tehenes istálló nem építhető meg az udvaron – hogy az említett témára visszatérjek. Egy takarmányraktár sem építhető ott meg, a megkövetelt szennyödrök sem. A mezőgazdasági kistermelő a termelői igazolvány birtokában kiáll a piacra és eladja, amit behozott. A nagykereskedelmi piacra azonban már csak a nagyobb egységeknek, üzemeknek és társulásoknak lesz bejárásuk.

Banu úrnak arra, hogy a pár tehenes kisgazda hogyan kapaszkodhat meg az új viszonyok között, van egy érdekes példája:

– A falu kijáró csordája jön este a legelőről, a tehének fülében mikrochip, azaz tudni melyik kié. És ha a falu szélén fejőház⁷⁰ várja őket, ahol van fejőgép, gyűjtőtartály, behűtési lehetőség, akkor ott már egy nagyobb feldolgozóval is lehet felvásárlási szerződést kötni, s a kisgazda teje is bekerülhet a nagykereskedelembé. Ezáltal a falu csordája egyben maradhatna, ezt egy termelői csoport szavatolhatná. S ez a csoport például fejőház felállítására is pályázhat.

Kendőzés nélkül

Incze Péter – bár a háromszékiek főleg a megyei napilap gazdasági rovatában megjelent nagyszámú cikkéről, tájékoztató írásáról ismerhetik – gyakorlatilag is szervez, az alábbiakban ezért két, ún. terepre járó ember beszélgetését kapja az olvasó arról, amit egy kiélezettebb kérdésfelvetés hozhat felszínre egyesületi életéről, termelői kultúráról és kultúrátlanságról, a társulási

⁷⁰ Erről lásd még Ferencz Csaba: Tejbaj. (*Háromszék*, 2006. okt. 6.); Kovács Csaba: Elaprózott állattartás. (*Krónika*, 2006. jan. 4.) Utóbbi a Hargita megyei helyzetet vázolja.

hajlam morális és gazdasági alapjairól. Új megvilágításba kerül az egyesületi és termelői csoport közti különbség is.

– *A sorozat a gyarapodó gazdákra összpontosítja a figyelmét, akik gyakorlatában megjelentek a tőkés termelés ismérvei, s a bérből élő szemével nézve, bizony számottevő összegeket forgatnak, tíz és százmilliókról van szó. Ez a réteg tíz-tizenöt évi önálló gazdálkodás után eljutott arra a pontra, hogy termelvényei értékesítése, üzleti biztonsága megszállásdítása végett kiszámítható piacot kér. Ma úgy érzi, vaktában termel, ki van szolgáltatva a véletlennek.*

– Szembeszökő volt számomra is, hogy a lap egyik oldalán azt írom: két évre elvállaltam a Szarvasmarhatartók Megyei Egyesületének elnökségét, de arra kérem a 60 helyi egyesület elnökeit, legalább annyit tegyenek meg, jelentsék be a megyei irodán a bikaborjak számát – sírnak ugyanis, hogy alacsony az ár és én vevőt hoznék –, a másik oldalon meg a riportban azt állítja valaki: megfizetne egy olyan személyt, aki eladná, amit termel! No de nekem mindössze három egyesület jelzett vissza. Így nem jutunk egyről a kettőre.

– *Nem pont az önkéntességgel és a nonprofit jelleggel van-e a hiba, nem az húzza-e vissza az egyesületeket? Banu úr azt állítja, a termelői csoportok haszonelvű egyesületek lesznek...*

– Az egyesületi és alapítványi törvény (26/2000) alapján nem lehetett korábban egyebet létrehozni, ezért indultunk el ezen a vonalon pár évvel korábban. A termelői csoport új fogalom, most vezették be. A nonprofit jelleg különben nem azt jelenti, hogy például eladást nem valósíthat meg, hogy év végén részesedést nem oszthat vissza tagjainak. Az egyesületek ma is számlával adják el tejüket Bükszádon, Barátoson, Illyefalván, Bölönben. Most szabályozták jogilag, hogy az egyesületek kérhetik, ismerjék el őket termelői csoportnak és ezen dolgozunk pillanatnyilag.

– *De az egyesület nem fizetheti a személyzetét...*

– Nem tudom, ezt honnan veszi, különben nem igaz. A vargyasiak fölvettek három személyt, a barátsóiak is külön tejcsarnokost tartanak.

– *Az elnökök is kapnak valamit?*

– Még az hiányozna! Mert így is olyan hangulat uralkodik nálunk, hogy...! Azért is nem próbálnak többet tenni, mert a falu száját nem lehet kiállni! Mindig van, aki azt hiszi és terjeszti, hogy abból akar meggazdagodni valaki. Nem adok nevet, egy faluban most hoztak létre egy tejcsarnokot, hogy közösen adhassák le a tejüket és ezáltal jobb árat kérhessenek érte, hűtőtankjuk van ott – nos, elszomorító kampány indult a vezető ellen, saját testvére is haszonleséssel vádolja. Egy közeli faluban egy fiatalabb elnök már dacosabb. Azt mondta: a hátam elbírja! Ilyen tekintetben is edzett emberekre van szükség.

– *Őn ingyen végzi a megyei elnök munkáját?*

– Ingyen. Feldobtam a Daciámat, de a benzinköltséget sem tudom rendesen elszámoltatni... Önkéntes munka, „hazafias”... Az Egyesület nyert volt annak idején egy Phare-pályázatot, abból az Asimcov⁷¹ székházában szép irodát rendeztünk be, modern irodai felszereléssel. A közgyűlés úgy határozott, hogy tehenenként a gazdák fizessenek évi 20 ezer lej tagsági díjat, hogy legyen miből fenntartani. Telefonszámla, villany stb. Nos, ezt sem tudtuk maradéktalanul behajtani.

Kérdés, hogy ez meddig mehet így? Nyíltan gazdasági alapokra kell helyezni az egész tevékenységet, ebben a termelői csoportokra és szigorú munkaszerződésekre alapozás sokban segíthet.

Nem mintha a termelői csoportok kérdése teljesen tisztázott lenne. A szakember visszásnak látja, hogy a minisztériumi szabályozásban már három tag alapíthat bármely ágazatban ilyen csoportot, ha éves közös pénzforgalmuk eléri a tízezer eurót.

⁷¹ Asociația întreprinderilor mici și mijlocii din județul Covasna – Kovászna Megyei Kis és Közepes Vállalatok Szövetsége.

Azt kell hát aktákkal igazolni, hogy kb. 350 millió lejre adtak el közösen árut – azt a feltételt teljesíteni pedig nem lenne nehéz. Az uniós szakbizottság viszont a Sapard-programot most egészítette ki egy új fejezettel, melyben alapfeltételként a termelői csoportot akkor támogatja, ha az legalább százötven ezer eurós pénzforgalmat bonyolít le – mely már hatalmas összeg és nálunk kevesek számára elérhető. A minisztériumban tehát kijárható, hogy termelői csoport elismerést kapjon évi 350 millió forgalom mellett is, a Sapard azonban a pályázati pénzek odaítélésénél ennek 15-szörösét kéri.

Az ellentmondás valahogyan feloldandó, s azt szerintünk csakis úgy lehet, ha a hazai viszonyok közt nem emelik olyan magasra a mércét, legalább a több évig tartó átmeneti időszakban. Ha nem akarják a társulásokat csírájukban megfojtani, akkor előbb a kezdeményeket kell felkarolni.

– A túlhajtott követelménynek nálunk csak három egyesület tudna megfelelni, a vargyasi, a bölöni és a középajtai, most ezeket alakítjuk át, mint említettem. Sőt további feltétel, hogy ezek egy millió liternél több tejet adjanak le évente, és a fejőstén létszám 350-re rúgjon legalább! Nálunk sok falunak nincs összesen ennyi tehene. Ott hogyan alapíts termelői csoportot? Nonszensz.

Sertésenyésztő szövetkezet

Hogy valami vigasztalóbbat is mondhasson, egy új próbálkozást említ Incze Péter: a sertésenyésztő szövetkezet szervezését. Az egyesületek és termelői csoportok mellett ugyanis a nálunk dívó nagy anarchiából és rendetlenségből ezek a formák jelenthetnék a kiutat; példaként említeném, hogy Magyarországon már nagy lendülettel működnek.

– A most induló sertéstenyésztő szövetkezetbe a megye hatvan gazdája iratkozott be, szabályos gazdasági tevékenységet folytat az új szövetkezeti törvény alapján. A lényeg az, hogy a disznóhús átvételi ára az ún. EUROP szabályozás szerint más-más lesz. Minden betű más minőségi osztályt jelent, az Unióban csak az E és U osztállyal foglalkoznak, a mi zsíros disznóink sajnos főleg a ROP osztályokba sorolhatók csupán. Az E-osztályban a színhús 55% fölötti, az U-osztályban 55 és 50% közötti. Itt nyilván fajtajavításra van szükség, mert a nálunk most elterjedt nagy fehérrel minőséget előállítani nehéz. Pláne, ha azt nem megfelelő módon takarmányozzák. Konyhai moslékkal és aprópityókával soha az E és U osztályokba bekerülni nem lehet. Van még az országban pár sertéstelep, ahol ipari keresztezéseket végeznek, azok adnának el elválasztott malacokat, onnan vásárolhatók és azokat az emberek felhizlalnák – ez az elgondolás. Ott van például a perişi vagy a lécfalvi, bár az utóbbival nemigen lehet tárgyalni, valami miatt olyan zárt és elutasító. Még jobb külföldről behozni, mert az onnan behozott 20–25 kilós malac olcsóbb, mint nálunk a 10 kilós, mindkettő kb. 1,8 millió lejért szerezhető be. Ez genetikailag kifogástalan ráadásul. Tárgyaltunk a takarmányosokkal is, azok belemennének abba, hogy ha a jogi procedura lezárul és a szerződést megkötik, a takarmányért csak akkor kelljen fizetni, mikor a hús értékesítésre kerül.

Megjelent tehát a megyei láthatáron az új szövetkezet – mely kizárólag a gazdasági alapokra helyezkedik, s ezért funkcionálisabb modellnek ígérkezik. Érdemes ráfigyelni.

(2006 májusában)

Mintaszerű szerződések

Riporterri tapasztalatom, hogy nagyfokú az érdeklődés falun a gazdasági viszonyok aktuális és várható alakulása iránt. Nemegyszer tettek fel olyan kérdéseket nekem, melyekre válaszolni az alábbiakban kísérelek meg a hazai román médiából vett adatok, elemzések felhasználásával. Annak a gazdának a példája lebeg szemem előtt, aki elmesélte: egyazon zöldség ára tízszeresére nőtt egyik évről a másikra, illetve annak, aki egyévi pityókatermése árából tudott traktort beszerezni. Egy-egy ilyen nagy tétel képes, a tengődésből kiemelve, lábra állítani egy családi vállalkozást, képes évtizedekre, esetleg generációkra megalapozni a székely gazda megélhetését, talán boldogulását is...

Szükségessé vált pár kérdésben a megyei után országos kitekintést is nyújtani. Az eladásra termelő gazdaság piacfüggővé válik, ágazati versenytársai támadnak, feldolgozók, kereskedők, vevők által fizetett árakban realizálódik az a haszon, mely nélkül fennmaradnia és haladnia nem lehet. Az országos ágazati és piaci viszonyok, a felvásárlók preferenciáinak ismerete nélkül sötétben tapogatózik a gazda, legfeljebb kiszolgáltatottságát tapasztalja meg, s mivel nálunk szervezeti ellenállást nemigen tud tanúsítani – a szakmai érdekvédelem jórészt még csak óhaj alakjában létezik –, munkájának jövedelmezősége meglehetősen alacsony fokú, ráadásul esetleges. A várható keresleti tendenciák előrelátásához és kiszámításához nyilván a mai és minapi változásokat kell szemügyre venni.

A tej a pénz – Országos kitekintés

Háromszéken ma mindenekelőtt a tejtermelés képez pénzforrást, sokak egyetlen pénzbevétele innen származik, a nagyobb jövedelmek is ebből az ágazatból származnak. Itt nagyobb felvásárlóként mindenki a Covalactot⁷² említi, szidja vagy dicséri, ezt ugyan kevésbé. Nem csoda, legtöbben szerződést sem kötnek vele, ha pedig kötnek, annak betartását nem kérik vagy nem tudják számon kérni, az erőviszonyok meglehetősen egyenlőtlenek. Létezik ugyan sok kisebb felvásárló is, az országosak közül azonban egyiknek sikerült betörnie, s aki ezzel köt üzletet, nem bánja meg: a Danone világcég kétezer lejjel ad többet a tej literjéért, igaz, minőségi terméket és megfelelően kezelt terméket kér, ehhez például hűtőtankkal is ellátta a bükszádiakat, akiktől vásárol. Tejszállító kocsii kétnaponta járkák végig a megyét.

Nem árt tudni, hogy az országos felvásárlói kereslet ennél sokkal sokszínűbb és összetettebb. Interneten, kamarán stb., keresztül kapcsolatot lehet teremteni másokkal is. Félutcatnyi nagy cég uralja pillanatnyilag az országos piacot, méghozzá szakemberek szerint azok, melyek megértették, hogy nem csupán a termék minősége, hanem annak csomagolása, népszerűsítése, a legkülönfélébb marketingfogások is belejátszanak abba, mi mennyire keresett. A Danone mellett kiválik ilyen tekintetben a Dorna Lactate, a Friesland Romania, a Hochland és az Albalact, ebbe a sorba illeszkedik a Covalact, mely különben a Cămpinával alkot partnerséget, szerepel együtt a piacon.

Számunkra fontos, hogyan becsülik fel üzleti kilátásaikat az említettek. Nos, szakértők szerint a következő három-négy év-

⁷² Háromszék megye legnagyobb, az országos élelmiszeriparhoz tartozó tejfeldolgozó gyára, ún. MEBO-módszerrel a kilencvenes évek elején magánosított, volt szocialista létesítmény, többségi tulajdonosa, Bălan Ioan főreszvényes és vezérigazgató 2007-ben végül az amerikai *Sigma Bleyzer Southeast European Fund IV-nek* adta el.

ben e cégek összforgalma elérheti az egymilliárd eurót, ami azt jelenti, hogy a mai közel egymilliárd liter tej helyett kétmilliárd liter feldolgozása várható pár éven belül a nagy cégek által. (A tejfeldolgozás nagyobb hányada a kisebb cégekre jut. Lásd lennebb.)

E fizetőképes cégek felvásárlásai tehát megduplázódhatnak pár éven belül.

Vezetőik, bár tudatában vannak annak, hogy az EU-s belépéssel a romániai piacon fokozottabb mértékben lesznek jelen a német, holland stb. tejtermékek, de abban is hisznek, hogy rövid átmenet után, melyben a vevők belekóstolnak az újdonságnak számító márkákba, a vevők zöme visszapártol a hazai frissebb és egészségesebb termékekhez. Igenis számítani fog, mondják, hogy nálunk a környezet kevésbé szennyezett, a vegyszerek és műtrágyák használata kisebb mérvű volt, mint Nyugaton.⁷³

Mennyi tejet fogyasztunk?

A hazai tejfogyasztás évi 4,5 milliárd literre rúg, ebből a feldolgozókhöz 3 milliárd jut, a többi másfelet saját fogyasztásra fordítják a termelők.

A lakosság lélekszáma (elméletileg) 22 millió lévén, kiszámítható, hogy a kontinensen a román polgár meglehetősen szerény helyet foglal el, az uniós átlag ugyanis 400 liter, ennyi jut egy főre, míg nálunk alig éri el az évi 200-at.

A román fogyasztó ráadásul főleg a zacskós tejet keresi, emiatt a Danone változtatott is kínálatán, melyben kezdetben a tejtermékek, joghurtok stb. voltak túlsúlyban, ma tejet is árul.

⁷³ Lásd még Piața lactatorilor și dulce, și amară. (Cotidianul, 2006. máj. 7.)

A fogyasztási tej az országos piaci kínálat 40 százalékát teszi ki, 30 százalék a túróféléknek, 20 a joghurtoknak jut különben.

Honnan kerül ki a tej nagyobb része? Nos az északi és központi fekvésű megyék állítják elő a tejtermelés háromnegyedét Szatmártól, Suceavától Hargitán, Kovásznán át Dâmbovițăig, fél Moldva és fél Erdély tartozik ide, a Kárpátoktól délre eső részek azonban, két megye kivételével, nem szerepelnek e térképen.

Székely házitej

A piackutatók a márkák szerepét hangsúlyozzák. A riporter józan esze azt súgja: a székely házitej (azaz a feldolgozatlan tej, származzon akár kis, akár nagyüzemből) éppoly versenyképes márka lehet, a harmadik megyéig is elszállítható és ott is eladható, ha kellő csomagolási, behűtési technikákkal a forgalmazást is meg tudnák oldani a tehenes gazdák társulásai, az ebbe beszállo kereskedelmi tőke. Miként ma is sokan isznak nálunk városon is a szomszéd faluból behozott házitejet, e kicsiben működő terjesztési hálózatok nagyban, egész vidékeket vagy megyéket átölelően is életképeseknek bizonyulhatnak. Törpegazdáktól ugyan nehéz lenne begyűjteni, tárolni, egészségügyileg kezelni, bár egy falusi szövetkezetet el tudok képzelni erre szakosodva. A szállítást, az elosztást, a közvetlen megrendelőkkel való megállapodást kellene még megoldani. A „házitej” nagyüzemileg is előállítható. Ahogy én a sovány gyári tejet ismerem, a fel nem dolgozott házitejet, tejfeltartalma miatt, sokan előnyben részesítenék, nem is beszélve arról, hogy jóval olcsóbban adható. A magánforgalomban meghonosodott árak ma is tíz-tizenötezer lej között mozognak literenként, a betörés a hivatalos kereskedelembe, az egyéb költségek (szállítás, tárolás, egészségügyi és élelmiszerbiztonsági ellenőrzés) vajon mennyivel emelnék ezt meg?

Sapard-segítség az induláshoz

2006 áprilisában közölte a mezőgazdasági tárca, hogy számottevően megnőtt a Sapard hitelkeret – kezdő tőke szerezhető be a vállalkozásbővítéshez. Az országos Sapard ügynökség igazgatója magyar, Szabó Sámuelnek hívják, ő nyilatkozta a sajtónak,⁷⁴ hogy az állam ötszázalékos kamattal nyújt olyan segítyt, mely a tulajdonképpeni Sapard pályázatok önrészét hivatott pótolni. A gazda felveszi az önrészt, utána pályázik a másik 50 százalékra a Sapardnál. Az igazgató szerint az illetékesek rájöttek, hogy az eddigi összegek túl kicsik voltak. A program beindításakor például a hús, tej, bor, zöldség, gabona, ipari növények, hal feldolgozására 250 ezer euró volt a legnagyobb felvehető summa, márpedig ekkora összegből nem lehet életképes feldolgozót létrehozni, ezért növelték a hitelkeretet 250 ezerről 750 ezerre.

Hasonlóképpen nőtt a keret zöldségtermesztő vagy állattenyésztő farmok esetében. Kiderült ugyanis, hogy 100 ezer euróból nem lehet egy 30–35 tehenes gazdaságot létrehozni, de 150 ezerből már sikerrel megpróbálható.

Mire nyújtanak kölcsönt? Termékfeldolgozásra, továbbá növénytermesztésbe vagy állattenyésztésbe való befektetésre, gépvásárlásra, malom és pékipari fejlesztésre. Hogy szaporítsuk a példákat: szerepel a listán a csigatenyésztés, gomba, erdei gyümölcs és gyógynövénygyűjtés és -feldolgozás, kézműves tevékenységek, pl. a fazekasság vagy a kosárfonás, a fafaragás. Ezek esetében a hitelkeret 25 ezerről 100 ezer euróra nőtt.

Az igazgató szerint a hús és tejfeldolgozás ébresztette a legnagyobb figyelmet, a gabonatermesztés és a szarvasmarhatenyésztés sem maradt le.

⁷⁴ Nagyobb hitelkeretre pályázhatnak a gazdák. (*Krónika*, 2006. máj. 9.)

Külön ügykezelők

Mit mond a tejtermelőknek nyújtható Sapard támogatásról a megyei viszonyok ismerője, *Incze Péter*, a szarvasmarhatartók háromszéki egyesületének elnöke?

– Ön szerint az a három termelői csoporttá alakuló helyi egyesület mire fordítaná az esetleg elnyert támogatást?

– Szerintem tejcsarnokaikat hoznák belőle rendbe.⁷⁵ Ez nagy előnyhöz juttatná őket. Igazság szerint, szerződés nélkül most se lenne szabad eladniuk a tejet, de talán tíz százaléka ha megkötötte a felvásárlóval a szerződését. Mutatni tudnék egy mintaszerű Danone-szerződést, melyben pontosan fel van tüntetve minden feltétel, az árak, a két fél kötelezettségei és a fizetendő kártérítések, azok be nem tartása esetén. Nálunk a fő megyei felvásárló legtöbb helyen szerződés nélkül veszi át, ki is vannak neki szolgáltatva a gazdák. Most is egyet gondolt és leszállította az árakat, márpedig annak csak a felek kölcsönös megállapodása alapján lett volna szabad megtörténnie.

– Az emberek szervezetlenek, úgy érzik, nem állhatnak a sarkukra, örvendenek, ha egyáltalában elfogadja valaki a termékeiket...

– Igen, de lám, a vargyasiak 8 ezer lejt kapnak a tejükért a Danone-től, azaz kétezer lejjel többet, mint a többi. A Danone ügyfelei nálunk még a bölöniek, a sepsibükszádiak és egy pár nagyobb farmtulajdonos. A dolog úgy indult, hogy panaszkodtak az alacsony árakra, s én akkor, bár tudtam, sok ellenséget szerzek magamnak, behívtam a Danonet a megyébe. Igaz, mikor követelményeiket előterjesztették, sokan megijedtek és viszszaléptek, az első perctől bele mertek viszont vágni a bölöniek és a sepsibükszádiak. Nem is volt soha gondjuk a tejminőség miatt, s azóta is többet kapnak 30%-kal a tejükért.

⁷⁵ A Sapard-program háromszéki mérlegéről lásd Ferencz Csaba: Támogatásból nem lehet megélni. (*Háromszék*, 2006. nov. 14.)

Bükszádon, a cég segítségével hűtőtankot vásároltak a termelők, és oda gyűjtik be a tejet, onnan szállítja el kétnaponta a cég autója Bukarestbe.

– Egyesületenként lenne szükség egyre. A tehenet mindenki a gazdaságában fejné meg. Volt ilyen kormányprogram, 40 százalékos áron lehetett fejőberendezést venni, nálunk a megyében 500-on felül vásároltak is. Rengeteget. Ez ugyan még nem számít zárt rendszernek, de jobb a kézi fejésnél. A lényeg az, hogy a fejőstehéntartásban a legnehezebb művelet a fejés. Egy liter tej kifejéséhez 120 mozdulatot kell végezni, emiatt volt a régieknek mind inhuvelygyulladásuk. Fizikai szempontból három tehen fölött a fejés már valóságos kínná változik emiatt. Így a gép a bődönbe engedi. Persze, ha azt nem mossák és fertőtlenítik ki, a baj nagyobb, mintha kézzel fejnének. A bődönt viszik és ürítik bele a hűtőtankba – még hozzá fél órán belül, különben a csíraszám hatványozottan emelkedik. Ha azt lehűtik 3-4 fokra, akár 48 órán át is nyugodtan tárolható, amíg jön a tartálykocsi.

– *Tehát úgy látja, hogy Vargyason, Bölönben önállósulhat egy külön ügykezelői csoport! – lévén az irányítás-szervezés külön foglalkozás –, mely esetleg kiegészül szakemberekkel?*

– Egy ilyen egyesület vezetése mindenképp teljes munkaidőben foglalkoztatott embert igényel. Hogy most, ezt „hazafias munkában” önkéntesek végzik, képtelenség.

– *Be kell látni, az illető munkájáért külön javadalmazást érdemel!*

– Kétségtelenül. Márcsak azért is, mert van itt még egy feladatkör. Most az állattenyésztőknek, mint ismeretes, háromféle támogatást nyújtanak: mikor a tehen leborjúzik, kap a gazda 2 millió lejt, ha a borját hat hónapig neveli, még kap két milliót, harmadsorban pedig ott a tejprémium, mely eddig literenként 1500 lejt tett ki. Mióta módosították, annyira bonyolult az űrlap kitöltése, hogy lássuk be, az idősebbek képtelenek megtenni. Nos, szükséges, hogy egy egyesületben ezt is kézbe vegye valaki, a kéréseket kitölti, összeszedi, az ún. állatmozgást nyilvántartja, a törzskönyvet vezeti. Nem mondom, hogy mérnöki

munka, de középkádert igényel. A gazdának minden év elején fel kell jegyeznie, hány állata volt, hány üsző jött be, hány volt a takarmányozási napok száma, mennyi volt az átlagos tehén-szám, tejszintek... Szóval irodai munkát végző alkalmazottra van szükség. Jó pár egyesületben megoldották, külön személy foglalkozik a kérések kitöltésével, de nem mindenütt. Előfordul, hogy 80 éves nénike jön fel Szentgyörgyre keresni a kifizetési ügynökséget, s mert nem volt, aki neki otthon segítsen, innen hazaküldik, mert rosszul töltötte ki. Könyvelőt is kell tartania minden egyesületnek.

– *Az elnök mellett tehát két-három további ember az egyesületek alkalmazásában. Elbírnák a bérköltséget?*

– El, hogyne, csak a rosszhiszeműséget tudnók levetközni!

Valóban furcsa mentalitási ficam székely népünknel, hogy saját köréből milyen nehezen enged irányítói csoportot felemelkedni, eltűri viszont, hogy máshonnan jött spekulánsok, ahogy Háromszéken mondják: „bellérek” kihasználják! Bellér és kereskedő közt különbséget kell tenni. Erről az jut eszébe Incze Péternek:

– Panaszkodtak ma is, hogy milyen keveset fizetnek a bika-borjakért ezek a „köztes” vásárlók, a viszonteladók, alig 48–50 ezer lejt kilójáért a kisebb, 100–230 kilósak esetében. Nos, ma egy olyan olasz felvásárló ígérkezett be hozzám, aki kilójáért 20 ezer lejjel többet kínál.

Az üzleti ajánlat remélhetőleg komoly.

Mindenképpen példája annak, hogyan kell a piacot bővíteni, kutatni s a többet ígérő vevőket ide csábítani – ez lenne az egyesületi vezetés fő feladata, s ezért javadalmazást, megbecsülést érdemel.

(2006 júniusában)

A lécfalvi kísérlet és egy jóslat

Egyesületekről beszélve, érdemes megnézni, milyen viszonytságokon ment át 1989 után a szervezetkezeti gondolat tájainkon.

A téeszvilág csődje magával sodorta az összefogás gondolatát is, a fürdővízzel a gyereket is kiöntöttük, és a mai napig nem sikerült visszaállítani a szervezetkezetek megtépázott becsületét. Általában véve elmondható, a bizalom légköre nélkül nem csupán a tőke és a kapitalizmus, maga a társadalom is működésképtelen, nem lehet hát vitás, hogy a gyógyulás a kölcsönös megbízhatóság és a kiszámítható viselkedés szabályainak helyreállításával kell hogy kezdődjék. Aztán, hogy az szervezetkezeti formát is ölthet, vagy megmarad azon kívül és úgy működik majd, az elválik. Mi az alábbiakban egy érdekes, bár megkésett kísérletről számolunk be: hogyan próbált lelket és új szellemet lehelni a szervezetkezetbe két ember és egy falu, míg átmenetileg bár, de együtt meneteltek a romániai rendszerváltás utáni három évben. Ama években, mikor a kérdés, hogy mi marad a téeszvilágból és mi hullik szét belőle, még nyitottnak számított, illetve nem tűnt annak sorsa mindenütt egyformán végleg megpecsételtnek. Nem mintha az államosított téeszkek nem a falu kiszipolyozásának, a történelmi parasztosztály tönkretételének és elüldözésének lettek volna eszközei – de mihelyt a pártállami kontroll megszűnt, a nagyüzemiség racionalitása is magára találhatott volna bennünk az új feltételek között. Hogy nem ez történt, hanem a szétverés irányába haladtak a dolgok, annak nyilván millió oka volt, szükségszerűségét vitatni balgaság volna, de az alábbi kísérlet tanulságos volta mégis arra figyelmeztet: az idők méhében több lehetőség szunnyadt, s zökkenőmentesebb is lehetett volna az átmenet, kisebb a pusztulás, ha nem oly végletesek az indulatok és ha fölkészültebbek lettünk vol-

na az összeomlás okozta káosz kezelésére. Illetve, ha a politikai osztály nem saját érdekében lovagolja meg a népharagot.

Szemben az árral

A történet narrátora Forró János ötvenes agrármérnök, 1976-ban végezte el a bukaresti agronómiát, kézdimárkosfalvi származású, székely gazdák és szakemberek ivadéaként, tanulmányai végeztével Háromszékre tért vissza; dolgozott Kőkösben, Nagyborosnyón, az 1989-es változás Lécfalván érte. A provokatív riporteri kérdés a történet bevezetését szolgálja:

– *Volt tehát egy kegyetlen körülmények között kiizzadt, szocialistának nevezett tőkefelhalmozás, és amikor a tőkés rendszerben ez adekvát környezetre lelt volna, nemhogy nem működtette senki tőkeként, hanem fogta és szétverte... Holott mást is tehetett volna.*

– Igen, „téglánként” bontottuk le a téeszeket – nálunk szó szerinti értelemben. Az idézet egy elhíresült Torgyán⁷⁶-mondás különben, ő a pártállam téglánként való lebontásáról beszélt mezőgazdasági miniszter korában. Sajnos 16 év elrepült közben és a lehetőség is odaveszett. Tőke nélkül új társaságot teremteni állami segítség nélkül ma már lehetetlen. A felbomlás másnapján, amikor azt kérdezték: „most mit teszünk?”, azt válaszoltam: „Sajnos csóré fenékkal nem lehet társas gazdaságot csinálni.” – Mert mi történt? Nekünk 1990-ben, mikor leválasztottuk Lécfalvát a nagyborosnyói téeszről, még se alapító papírjaink, se hivatalos elismertségünk, se pecsétünk nem volt. Mind a bank, mind a felvásárlók velem személyesen kötötték meg a hitel- és egyéb szerződéseket, és én vettem fel az első napok gazdálko-

⁷⁶ Torgyán József kisgazdapárti földművelésügyi miniszter az Orbán-kormányban 1998-tól.

dásához a hitelt a lentermesztésre például, amíg az új téesz meg tudott alakulni. Akkor még voltak ilyen lehetőségek, az embert ismerték, a neve számított. Most már szó sem lehet ilyesmiről, csak a garancia számít.

– *Bizonyára létezett egy régi sérelem a lécfalviak részéről.*

– A lécfalviaknak örökké az volt a véleményük, mivel a legjobb földek az ő határukba estek, ott termelték meg a burgonya, a cukorrépa 80, a gabona 50 százalékát, hogy ők tartják el a borosnyói téeszt. Nos, csak azt felejtették el, hogy nem munkával tartották el, mert már akkor a falu ki volt öregedve, idegenek dolgozták meg a határt, de a földek tekintetében igazat mondtak, a sérelem megvolt. Mikor összeállították azt a 3000 hektáros konglomerátumot, amelynek csak a fele termett, s a felével osztottuk az átlagterméseket – azt a lécfalviak hátrányára tették.

– *Meg volt-e már ígérvé, hogy a földeket visszaadják?*

– Még szó sem volt róla. Első lépésként azzal számoltunk, hogy szabad lesz az értékesítés, s tudtuk, ha az meglesz, a társult formának jövője kell hogy legyen. Ha te határozol arról, hogy kinek és mennyiért adod el a termést, akkor annak jövője van.

– *Kinek az ötlete volt: az öné, az embereké?*

– Nem mondhatnám, hogy az enyém. Én kaptam ott egy nagyon intelligens, rendes embert, Szabó Antal volt téeszelnököt. Vele beszélgetve jutottunk erre az ötletre. Probléma akkor jelentkezett, amikor megjelentek a földosztási és téeszfelbontási törvények, mert azok a volt főmérnököket nevezték ki a földosztó bizottságok elnökeivé. És akkor kellett még egy személy, aki a folyó ügyeket intézze, miután én bizottsági vezető lettem. Ő akkor elvállalta, ha én ott maradok Lécfalván, hogy végzi ezt a felét. Ketten dolgoztunk tovább.

– *Ön tehát földosztó lett, holott ellenkező szerepet kívánt vállalni?*

– A Petre Roman-kormány úgy határozott, hogy vagyonszámloló bizottsági elnök legyek. Ahelyett úgy is határozhattak volna: vigyük át a téeszt egy modern társulási formába, ki mi-

lyen ritmusban akarja, ahogy megbírja, vagy épüljön le fokozatosan, adjuk ki a vagyonrészt mind földben, mind értékben. De nem! Egyszer álljunk neki és bontsuk szét, s utána lássuk, mihez kezdhetünk! El kell azonban ismernem, az 1991 évi 18-as törvényben voltak olyan cikkelyek is, hogy simán átmehettünk volna társasba – de azt már nem akarta akkor senki. Egyes cikkelyek szerint ugyanis előnyben részesültek volna azok, akik a társasban maradnak, átvehettek volna épületeket, beltelkeket, felszerelést, és kifizették volna a többi, a távozó tagokat. De már késő volt, a hangulat nem volt ennek megfelelő.

– *Árkoson nem ez történt-e? Ott mintha egyben maradt volna a téesz.*⁷⁷

– Nem tudom, azt nem ismerem, de a törvényes lehetőség meglett volna. Én meg sem próbáltam élni vele, mert a közhangulat azt lehetetlenné tette. Én arra tettem ígéretet az 1993-ig velünk maradt 90%-nak, hogy nem fogok soha alkalmazottakat fizetni hitelből, hanem csakis a termelésből. Ezért olyan hitelt, amit nem tudunk visszafizetni, nem fogunk soha fölvenni. Miért? Mert amikor Lécfalva elvállott Nagyborosnyótól, vinnünk kellett az aktívumokkal együtt a passzívumokat is. Különben nem engedték volna meg az elválást. Mivel az aktívumok 45%-át vittük, az adósságok 45%-át is vinnünk kellett. Rég befagyasztott, felhalmozott adósságokat, mindent. Amit nekünk kellett törleszteni. És ez nekünk nagyon hamar sikerült, mert a '90-es évben konjunktúrája volt a gabonának, 6 lej volt az ára a szabadpiacon, a pénzromlás kezdete előtt. Volt egy téesz-

⁷⁷ Árkoson a volt téeszvagyon jó része a Societatea Agricolă Spicom tulajdonába került, itt a megyében egyetlenként sikerült egyfajta folytonosságot megvalósítani, 2008-ra Sapard-támogatással korszerű nagyüzemet és tejgazdaságot teremteni. 2008-ra a gazdaság kb. 600 hektárt művelt, ennek fele volt a harmincvalahány tag birtokában, a többit bérelték, tehenészetében száznál több francia fajtehén állt, nagy malmot és pékséget üzemeltettek. Alkalmazottai száma hetven körül volt. (*Háromszék*, 2008. ápr. 29.)

dőnk Bodzavámon és fát vágattunk, deszkát gyártattunk. Jártuk Szabó Antal barátommal szerre a volt regáti kollégáimat, ő az egyik kocsival ment, én a másikkal már jöttem hazafele. Addig üzleteltünk a deszkával, becseréltük búzára s azt itthon adtuk el, hogy az egész adósságot – a régit és amit arra az évre hitelként felvettünk – mind kifizettük. Kifizettük, de nem a termelésből, hanem az üzletből, és augusztustól már a termelésünkből éltünk. Fél év alatt a teljes adósságot törlesztettük.

– *Szóval fennmaradt a téeszben a földközösség?*

– Fennmaradt. Arányokat állapítottunk meg a vetőstruktúrán belül. A gazdának például a neki visszajáró tíz hektárból, mondjuk, a járandósága 33%-a gabonára, 15%-a burgonyára, 15%-a cukorrépára szólt, a többi takarmánynövényre. S leszögeztük, hogy mindenki minden kultúrából fizikai terményben vagy értékben megkapja a neki járó részt. Levontuk a termelési költségeket (a könyvelést nagyon pontosan vezettük), a többit megkapták csépléskor, burgonyaszedéskor vagy cukorban stb. Kinek mennyi járt a tíz vagy a három hektár után. Az isten is segített, mondhatom nagyon jó termések voltak, búzából például egy hektárra számolva 3000 kilót tudtunk osztani. Ha tíz hektárja volt, akkor háromszor 3000 kilót kapott – az sem volt, ahol tárolja. Sokan el se fogadták, megkértek, értékesítsük és az árát adjuk ki nekik, annyira nem voltak a tárolásra felkészülve. Ugyanúgy a burgonyával. Egyúttal gyorsan pékséget építettünk, és a búzafölösleget házikenyér formájában feldolgozva árultuk a szentgyörgyi és a brassói piacokon. Ahogy akkor ment, kezdetlegesen, a teherautókról árulva. Az biztos, abban az időben a mi téeszünkben a legtöbbet a sofőrök dolgoztak, minden kereskedelem az ő hátukon fordult meg. Az első évben ráadásul nagyon bevált a len. Nekem régi bánatom volt, hogy a lennek korábban mindig a legrosszabb területek jutottak. Abban az évben a legjobb földbe ültettük és 7800 kilós, nálunk rekord lenterméseket értünk el két éven át, azt akkoriban nagyon jól megfizették, a búza árának 3-4-szerese volt a lené. Pénzügyileg

nagyon jól álltunk. Hogy csak egyet mondjak: amikor '93 elején kezdődött az elszámolás, és az aktívumokat, állatokat, eszközöket kiosztottuk – amivel egyszer valaki beállott, azt mind visszakapta természetben –, mi a négy és félmillió adósságtörlesztés és a négy millió vagyon mellett 18 milliót osztottunk ki pénzben a tagoknak. Ez mind a jó termékek és a kereskedelmi tevékenység eredménye volt. Az első év a kereskedelemé volt, utána kettő a termelésé, nem tagadom, a jó időjárás is besegített, de az értékesítés volt az, mely meghozta a jövedelmet.

Az embernek az az érzése, késve bár, de megnyílt a nagyüzemi bőségszaru, melyről a kommunizmus idején annyit szóno koltak. Érdekes tovább részletezni.

– *Jogilag mikor rendezték helyzetüket?*

– Jogilag aztán '90-ben alakultunk meg, mégpedig tévesként, nem társasként. Az egyetlen lehetséges forma volt.

– *Nem lett volna érdemes megmenteni, ha már ilyen jól ment?*

– A környékünkön, az egész megyében megkezdődött már az a barbár lebontás. S voltak a faluban emberek, akik önös érdekből felbuzdították azokat, akiknek semmi kapnivalójuk nem volt, de akik mégis az első sorokban harcoltak a szétoztásért. És szét kellett osztani, nem lehetett szembeállni velük, nem volt amiért.

– *De lett volna! Nem akadtak támogatók?*

– Hát akadtak, a társast pártolták volna. De amikor osztolni kellett, ők is pontosan azt tették, mint a többiek. És mondom, az állatokat darabszám mindenki visszakapta, bár amikor átvettük mi, kevesebb állat volt. De a megkeresett pénzből tataroztattuk az istállókat, az első évben a régi veszélyes villanyhálózatot kicseréltettük. Amikor más téeszekben már bontottak és az állatokat elkótyavetyélték, mi állatot vettünk. '90 őszén 90 darab állatot vásároltunk a környező falvakból olcsón, melyeknek semmi bajuk nem volt, csak éhezés miatt legyengültek. Attól a pillanattól kezdve a termelésből sem kellett elvonnom egyetlen lejt sem, az

alkalmazottakat az állattartás jövedelméből fizettük. Egy hónapig kellett enni adni a vásárolt teheneknek, s rögtön értékesíthettük őket. Így megőriztük, sőt bővítettük az állatállományt az utolsó percre, hogy mindenki kapja ki azt, amivel annak idején beállt a kollektívbe, s amely beállási nyilatkozat szerint megillette. És kiosztottuk a 18 millió készpénzt is. S ha az emberek egy kicsit megértőbbek lettek volna és nem kótyavetyélik el a nagyborosnyói komplexbeli részüket, több is lehetett volna. Azt egy tál lencsért adták el – az tette be nekem az ajtót. Én azt mondtam, amikor az részvénytársasággá alakult át (AECITO)⁷⁸, őrizzük meg a részvényeinket, alakítsunk részvényesi tanácsot, és onnan még sok pénz jöhetett volna be, a cég sokáig jól ment. De nekik könnyebb volt eladni pálinkaért. Én a teherautót elküldtem a szeszért, de a pálinkaosztás idején még a faluban sem voltam. Eladták egy tál lencséért, nem hallgattak senkire. A felültetések még képviselői, szenátori szinten is folytak már akkor. Úgyhogy bár az első évben csak 112 hektárt vettek ki a téeszföldekből az elsőként kiállók – a búzából elvetett szántókból maguk választhatták ki, amit akartak –, a második hullám már mindenkit magával sodort.

– *A kezdetben kiállt tagoknak mi lett a sorsuk?*

– Mivel nem állt gép a rendelkezésükre, nem sokra mentek. És természetes volt, akkor már mi is csak úgy jutottunk gépekhez a gépállomásoktól, ha reggel kifizettük az előző napi munkát. A magánembernek pénze pedig nem volt. Úgyhogy elkövetkezett azok akciója, akik, mikor mi a téesz raktárokat megtöltöttük, követelni kezdték: osszuk szét a termést. Erre állottak rá még képviselők is, anélkül, hogy meghallgatták volna a másik felet is. Népgyűlésen jelentkeztek, igaz, el is mentek, mikor megtudták, hogyan áll a helyzet. A termés azoké volt, akik benn

⁷⁸ A kommunizmus idején létrejött ún. szövetkezetközi agráripari komplexum rendszerváltást követően privatizált utódáról van szó, mely főleg állattenyésztésre, hús- és tejfeldolgozásra szakosodott, üzletekkel is rendelkezett, utóbb csődbe ment.

maradtak, nem engedhettük meg, hogy hozzá nyúljanak azok, akiket az nem illetett meg.

Az államosított szövetkezeteket nem sírja vissza senki. A lécfalvi kísérlet arról szólt, mi lehetett volna a szövetkezeti gondolatból, ha a téesz visszanyeri jogát a szabad értékesítésre és termelésre, azaz ha tulajdonosai és szakemberei szabhatják meg, mit és hogyan termesztenek, mit és hogyan adnak el. A lécfalvi téesz 1990 és 1992 közötti „utóvirágzása” amolyan széthullás előtti hattyúénekeknek bizonyult, a pár ember által megkísérelt feltámasztási próbálkozás dugába dőlt, nem kedveztek neki a külső feltételek, a megváltozott árviszonyok, végül a tagság is jobbnak látta, ha egyénenként veszi ki részét a közösből. A „közös” annyira kompromittálódott, hogy az emberek a mai napig gyanakvással fogadnak minden szervezkedést. Holott az összefogás, legalábbis az értékesítésben és feldolgozásban egyre sürgetőbb szükségességként jelentkezik, majd minden nagyobb gazda oda lyukad ki gondoljai summázásakor, hogy a nyereszkeskedő kereskedőkkel szemben védelmet igényelne, hogy a felvásárlási árak dolgában piacsabályozást várna el, hogy állam és érdekvédelmi szövetségek együttműködését látná jónak.

Persze fonák, hogy mindezt ott teszik szóvá, ahol az érdekvédelmi egyesületek vagy meg sem alakultak, vagy nem működnek még kielégítően, illetve kisszámú termelőt ölelnek csupán fel.

Szabad préda

Forró János agrármérnök meséli: – Mire mi Lécfalván 1993-ban osztani kezdtük az állatokat, földeket, az már mindenütt másutt megvolt. Ma sem mondhatok mást: a megyeszerte kiosztott állatok talán 60 százaléka egyenesen a vágóhídra került. Az ember lelke fáj a pusztítás láttán. Ami megmenekült, azt a Bodza-vidékiek vásárolták fel, az ottani állatállományt e vérátömlesztés javította fel. Nálunk már a hűtőházakban sem volt hely, amikor az emberek megkapták az állatokat és le akarták vágatni őket. Kézdin megtörtént, hogy tíz vágóhídra beadott tehénből hat vemhes volt. Mert aki megvizsgálta őket, az is azt mondta, mehetnek – annyira szabadulni akartak az emberek tőlük. Borzasztó kótyavetye történt. Ha akkor lett volna valakinek pénze, azokat felvásárolni és istállót bérelni, nagyon könnyen el lehetett volna indulni belőle. Én nem rendelkeztem pénzzel, hitelt, akkora összeget felvenni nem mertem, pedig tisztában voltam vele akkor is, hogy a mai kis volumenű gazdálkodásnak csakis nyögés lehet a vége. Komoly gazdálkodáshoz számottevő állatállomány szükségeltetik.

Forró László tehát sajnálja, hogy a kísérlete kudarcba fulladt. Az agrármérnöki kar sorsának tragikumára is fényt vet megjegyzése, miszerint „akkor is megérte, mert két év szabad gazdálkodás egy szakembernek mindent megér! Megmutathatta mindenki, mit tud.” – állítja, felidézve a lendületet, mellyel fel szabadultságukban munkához láttak.

– ’90 márciusára már bejegyeztettük az új téeszt. Amikor pedig engem a felosztó bizottság elnökévé kineveztek (az állam amolyan mentőövet dobott e kinevezéssel a sok „fölöslegessé vált” agrármérnöknek, de ezzel egyúttal ki is siklatta minden próbálkozásukat, hogy a nagyüzemet képviseljék – ebben is állami bürokratákként kezelve őket), helyettem új elnököt kellett

választani. Kacagnivaló, de a megyei UJCAP⁷⁹ küldöttet menesztett hozzánk, én kellett közöljem, itt semmi keresnivalója nincs, már nem ők fogják megszabni, kit választhatunk!... Ezért mondom, egyben maradhatott volna minden, csupán a vagyonát kellett volna mindenkinek nevesíteni a szabad szövetkezetben.

– *Magyarországon nem az történt? Ott a nagyüzem a mai napig túlsúlyban van.*

– Ott a téeszvagyont kft-k formájában mentették át. Több esetet ismerek, a hatalmas téeszeket tevékenységi ágazatok szerint kft-re bontották. Az sem volt a leghelyesebb, elválasztani a szolgáltatásokat a termeléstől vagy az állattenyésztést a növénytermesztéstől, mert a mezőgazdaság a maga egészében lehet csak nyereséges. Sose lehet tudni, hol képződik a haszon, évente változnak a feltételek. Emiatt ott sem mentek jól a dolgok, megjelentek az elszámolási problémák. Hogy még mindig egyben vannak? Igen, a magánosítás ott másként történt, kárpótlási jegyekkel oldották meg, nem földet és javakat osztottak. Aki kívánta, visszavásárolta földjét a kárpótlási jegyekkel, mások eladták jegyeiket a kft-knek és azok vásárolták fel tömbben a földeket. Míg nálunk minden felaprózódott, ott megmaradt a nagybirtok.

– *Nálunk a családi birtokrendszernek van talán jövője. Hollandiában, Dániában szövetkezetek működnek.*

– Igen, de nem a földet adják be a gazdák, hanem értékesítési és feldolgozási céllal állnak azokba be a birtokosok, a közös vagyon nem földvagyon. Úgy veszik elejét Hollandiában például a felaprózódásnak, hogy törvény van rá, 32 hektár alá nem szabad osztani. A szövetkezetekben mindenkinek egy szavazata van, földtől függetlenül, ellenben a haszonból hozzájárulás függvényében részesedik. Nagyon becsületes, nagyon demokratikus forma. Azt is érdemes megemlíteni, hogy Angliában, ahol

⁷⁹ UJCAP – a Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Megyei Szövetsége.

a földbérlet dívik, a bérleti szerződések kilencven évre szólnak, hogy három nemzedéken keresztül érdemes legyen a haszonból befektetni, fejleszteni.

Mi lesz veled, székely gazda?

Forró Jánosnak nagyon kategorikus véleménye van a székely gazdálkodás jövőjéről. Ezt foglalom össze az alábbiakban:

A földkoncentráció beindult és folytatódik, ez egy természetes folyamat, senki nem tudja, mennyi földet adtak el zsebszerződéssel, de sokat. A gazdatársadalom öregszik, egyre többen hagynak fel a gazdálkodással, egyesek pénz, mások hozzáértés hiányában, egy harmadik csoport nem akkor indult, amikor kellett volna, amikor az árak még fejlesztést tettek lehetővé. A folyamatot feltartóztatni nem lehet, viszont komoly szociális gondokat okozhat. Minden falusi család, mely lemond a földről, könnyen a tanácsok segélyprogramjaira szorulhat. A székely társadalom jó része sajnos „lemaradt a vonatról.” Nem lett volna szabad pusztá földet visszaadni, a gépállomásokat még jó 10–15 évig fenn kellett volna tartsa az állam. Késő bánat, eb gondolat. Akinek ma meg kell fizetnie a gépi megmunkálást, annak nem marad szinte semmi. Folyamatosan épülnek le ezek a gazdaságok, maradnak parlagon a földek, azokat vagy eladják vagy bérbe adják. A vásárlásoknak csak az a része ismert, melyeket hitelből finanszíroztak, mert azokat hivatalos szerződéssel bonyolították le, de annál sokkal több föld cserélt gazdát, viszont egyelőre nem tudni, mennyi.

Úgy látja, a lecsúszott rétegek, csoportok körében lábra kaphat a szociális demagógia, földesúri osztály megjelenéséről beszélnek. Uszítás veheti kezdetét, úgymond: elvenni attól, aki tolasodik. Szociális robbanásveszély. Holott ezek a pár tucat vagy

akár 100–150 hektáros gazdák még nem földesurak, egy rengeteget dolgozó osztályról van szó, mely éjt nappallá téve küzd azért, hogy álma, a saját farm megvalósuljon. Nem gazdatisztek végzik helyette a teendőket, hanem maga végzi a munkát, hatalmas ambícióval kívánja megmutatni, hogy ő nem vész el. Nem téblábolják el a nap felét, mint sok falusi ember. Nos, ezek megmaradnak, de mi lesz a többivel? Még a 30–40 hektár sem garancia a fennmaradásra. Az uniós csatlakozás után talán ezek egy része előtt is megnyílnak a pályázati lehetőségek, az önrészt előteremteniük viszont nagyon nehéz lesz. Ha az önrészre is hitelet veszel fel, nagyon meg kell szorítani a nadrágszíjat. Habár Nyugaton azt mondják, minden ciklusban kölcsönt kell pumpálni a gazdaságba, mert a kamat többletteljesítményre szorítja, de ehhez mi nem vagyunk hozzászokva. Nálunk ráadásul nem az üzemterv a hitelfelvétel alapja, hanem a lakóház. A romániai bank nem fogadja el még mindig a földgaranciát (s még jó, mert eddig sokan elveszítették volna földjeiket), hanem egyedüli fedezet csak a ház. Persze, amíg az embernek állandóan a lakását kell kockáztatnia, a családja biztonságát azért, hogy pénzhez jusson, ez elriasztólag hat. A pályázati pénz megoldást jelentene, de ahhoz is vagy megtakarított pénzed kell legyen, vagy hiteled. A kamatok csökkentek az utóbbi időben, ez kedvező fordulat. Viszont a pályázatokkal kapcsolatban tudni kell, hogy a terveket előbb saját forrásból kell megvalósítani, és az Unió csak utólag fizet. Szó sincs hát megelőlegezett összegekről.

Megváltozott gyompopuláció

Megkérdeztem a mérnök úrtól, mit szól ahhoz, hogy Felső-Háromszéken, akárcsak a Regátban, a nagyobb bérlők, a rablógazdálkodás módszereit alkalmazva, kiélik a földeket pár év alatt, és már tapasztalható, hogy a megyeszékhely közelébe húzódva bérelnek új földeket, melyek az előbbieik sorsára juthatnak.

– Van egy felelőssége a bérlőnek, aranyszabály kellene legyen, hogy a földet ugyanolyan állapotban adják vissza, amilyenben átvették. Nem táperő tekintetében merültek ki a földek, hanem befertőződtek az intenzív burgonyatermesztés következtében. Lévén ez az egyetlen kultúra, mely hozta és még hozza a pénzt. A vetésforgóról lemondtak, állatot nem tartanak, a burgonya után búzát, azután megint burgonyát vetnek. Talajtani vizsgálatokat végeztem Felső-Háromszéken, olyan hatóanyag-felhalmozódás van a földekben, hogy a tápanyaggal nincs baj. Viszont növényegészségügyi problémák merülnek fel, a vírusok például vagy a gyökérrontó fonálféreg, mely már karanténprobléma, nyugaton azt nyolc-tízéves vetésforgóval gyógyítják, melyben négy évig kötelező módon csak fűvet szabad abba a táblába vetni. De ki meri kihívni nálunk a növényvédelmet globodella-fertőzés (fonálféreg) gyanúja esetén, ha ilyen zárlatra számíthat?

Egy jóslat

– Amikor én elkezdtem talajpróbákat venni, először azt tapasztaltam, hogy megváltozott a gyompopuláció. Egyéb növényvédelmi gondok még nem merültek fel, de a gyomok már ősszel derékig értek a művelt földeken. Az új vegyszerek hatására. Válasz nem volt még rá, nem volt pénz. Akkor mondtam

nekik: nézzék meg a domboldalakat a távolban, oda kell telepíteni az állattenyésztő farmokat. Hagyjanak fel a kizárólagos növénytermesztéssel, mert csak a vegyes, több lábon álló gazdaságnak van jövője, s ki kell vonulni a faluból, ne fertőzzük a kutakat tovább. Ott kellene felépíteniük – az akkori hatalmas jövedelmekből – az istállókat. Ne csak a villára, ne csak a luxusautóra költsenek! Ott künn a trágyalevet csak felszippantják és kihordják a földjükre, ott műtrágya nélkül is termeszthetnek. S nem sopánkodnának örökké a műtrágya és a költség miatt. Nos, csak kacagtak rajtam. Mert amíg ők a pityókából így élnek, minek tennék azt? Pedig nekem volt igazam, s ez egyre nyilvánvalóbb lesz.⁸⁰

(2006 októberében)

⁸⁰ 2008-ra a burgonyatermesztés egyértelműen veszteségessé vált az egész megyében, súlyos válság alakult ki.

III. rész

Összeterelni a parcellákat
– A gyergyóremetei terv –

Miért pont Gyergyóremete?

A gyergyóremetei területrendezési tervnek és a 2006-os konferenciának szentelt fejezet elején álljon egy korábbi riport, melyben így exponáltuk a témát:

„Pilot project”

Az Európa Tanács elé került gyergyóremetei tagosítási terv tengelyében, mint láttuk az előző fejezetben, egy községi földalap létrehozása és működtetése áll, mely felvásárlásaival és bérbeadásaival maga végezhetné a parcellák gazdaságilag célszerű átrendezését, átcsoportosítását, a tagosítás végrehajtását, s ügyelhetne fel a falu belső rendjére. Miután a Tanács még 2004-ben elfogadta a svájci Mr. Schmied által előterjesztett kezdeményezést – ő a mezőgazdasági és környezetalakítási bizottság elnöke ott –, 2005-re egy jelentés elkészítését ütemezték be. A 2004-es ajánlást különben 20 tag írta volt alá, köztük Kelemen Atilla RMDSZ-képviselő.

A projekttel kapcsolatos 2005-ös fejleményekről Rákossy Botond csíkszeredai topográfustól a következőket tudtuk meg az év szeptemberében:

– A jelentéstevői megbízatást egy Sixto nevű katalán úriember kapta, akinek a látogatása idén augusztusra volt kitűzve. Megvolt a program, repülő, autóbusz, órára minden, mikor száll ki Remetére, mikor Bukarestből szóltak, hogy Remetén ár-víz van, emiatt halasszák el a dolgot.⁸¹

⁸¹ A román hatóságok támogatták a projektet, a szubjektív viszonyulás szeszélyeiről lásd Komlóssy József levelét a *Függelékben*.

– *És volt-e árvíz?*

– A remeteieket kellene megkérdezni, én nem tudok róla, bár a Maros megduzzadt. Elmaradt hát a látogatás. Mi közben megbeszéltük a következő időpontot, október elejére tűztük ki, mire a minap közölték a román hivatalos helyről, hogy most nem tudják fogadni az urat. Mi azon az állásponton vagyunk, ha nem lesz is, akivel Bukarestben tárgyaljon, azért a remetei terepszemlét ejtse meg, mert ha nem, ott novemberben leesik a hó és megghiúsítja a tájékozódást. Pillanatnyilag folyik a tisztázás, mégis ki tudná Bukarestben fogadni a jelentéstevőt, hogy novemberre mégiscsak a közgyűlés elé terjeszthesse a jelentését. Most itt tartunk, hozzá kell tennem, mind Kelemen Atilla, mind Markó Béla, RMDSZ-elnök támogatásáról biztosította a tervet.⁸²

– *Hasonló tagosítási tervet terjesztettek-e még az Európa Tanács elé?*

– Nemrég a balti térségből olvastam valami ehhez foghatóról, kimondottan tagosítási súlypontú viszont ez lenne.

A közgyűlés különben azzal az indoklással fogadta el, hogy azonos gondokkal küzd egész Közép- és Kelet-Európa, szükséges tehát egy „pilot project” kivitelezése, melynek a tapasztalatait aztán felhasználhatnák Bulgáriától Lettorszáig a térség minden államában. Amikor pedig ott is felvetették: „de miért pont Gyergyóremetén?”, Komlóssy úr mindig hatásosan visszakérdezett: miért ne ott, mikor minden erre predesztinálja? Rengeteg az apró parcella, gazdaságilag rászorul – és amit ki kell hangsúlyozni: ott valóban igénylik e megoldást.

– Emlékszem, az első megbeszélésre pár éve még más is eljött, ott volt a csíkdánfalvi és a csomafalvi polgármester is, de ezek idővel lemorzsolódtak, a remetei viszont kitartott, itt közben a közvélemény, a falu is megmozdult, ezért készül rájuk szabottan a terv. A felmérést a mi cégünk, a Topo Sevice kezdte el, a tavaly ezer hektárt, az idén ugyanannyit mértünk fel, mivel

⁸² A látogatásra októberben valóban sor került.

egyelőre pénzt nem kaptunk rá, lassabban halad, meg kellett hitelezni.

Nos, ezen a ponton kellett a riporternek egyfelől a cég, másfelől a falu belső indokainak firtatására rátérnie. De milyen község is a havasalji Gyergyóremete, s nem néztek-e nagyot a nyugatiak, mikor megtudták: harminc átlagos svájci falu férne el a határában?

Nagyközség

Még előljáróban dr. Rákossy Botondról annyit: a csíkszeredai Topo Service ügyvezető igazgatója, dálnoki származású, a cég országos felmérésekben is részt vesz, a napokban emberei egy nyertes pályázat nyomán 19 megye sarát dagasztva hajtanak végre egy területrendezési-talajjavítási felmérést, ottlétünkkor az ár-víz sújtotta Galac környékéről érkezett épp haza egy munkatárs. Gyergyóremetéről, melyről a riporternek első hallásra az jutott eszébe: kollégái, pl. Cseke Péter a hetvenes években számoltak be róla, az itteni agglomerációk eredeti módon oldották meg családalapítási gondjaikat, többen is a moldvai csángó községekből hoztak maguknak feleséget. Tabukat feszegető téma volt ez akkoriban. Remete – háromszéki fogalmak szerint is – sajátos község: határa 10.600 hektárra terjed, lakossága a 2002-es népszámlálás szerint 6200 főre rúgott, s bár tíz év alatt 300-zal apadt, pár százas lélekszámú településeinkhez képest igazi óriásnak számít, ráadásul e tömeg jórészt egy helyen lakik, mindössze két, ún. tartozékfaluja van. Gyergyói viszonylatban persze e demográfiai-topográfiai jellemzők nem egyedülállóak, de „Svájcban egy tagosítási projektnek 3-400 hektárnyi községi határt kell csak átszabnia” – neveti el magát Rákossy úr, az ottaniak álmélkodására gondolva. A szintiszta székely lakosság főleg a faiparból él a mezőgazdaság mel-

lett, sok az építőipari munkás, híresek az itteni ácsok, akárcsak Háromszéken a gelenceiek. Működik itt egy tejporgyár, mely a fél országot ellátja tejjel. A falunak nagykiterjedésű legelők, kaszálók, erdők vannak birtokában. A népesség felénél több mezőgazdaságból él, sokan járnak ki Magyarországra is, pénzkeresetre. A helyben maradási igyekezetet, a birtokhoz való ragaszkodás mértékét jelzi mégis, hogy hatvannál több traktort vásároltak a helyiek az utóbbi években.

– *Min dolgozik a földmérő cég most?*

– Egyelőre egy előterv elkészítésén, mely térképet foglal magában, az a mai helyzetet tükrözi. Ebből kiderülne, hol vannak a szántók, kaszálók, erdők stb., azok hány hektárt tesznek ki, ki a tulajdonosuk. Ebből készíthető el az előterv, szintén számokkal alátámasztva arról, hogyan alakulna a kaszálók stb. területe a tagosítás nyomán. A szántók egy részét véleményem szerint fel kellene hagyni és az ún. bio-mezőgazdasági művelés fele közeledni. Az EU-ban bio-legelőként tartják nyilván ezt a jó minőségű legelőtípust, melyen bizonyos számú éven át nem szabad műtrágyát, vegyszereket használni. Erre külön támogatást lehet igényelni, és rajtuk ún. bio-termékek állíthatók elő. Romániában létezik már ilyen, a *Capital* bukaresti folyóiratban olvastam, hogy 100 ezer hektárt nyilvánítottak bio-legelővé nálunk szemfülesebbek, akik valószínűleg felfigyeltek a támogatásszerzési lehetőségekre és gyorsan elintézték a besorolást. A lap megjegyzi: az ország lehetőségeihez képest e terület nagyon kicsi, s főleg hegyvidéken jócskán lehetne bővíteni.

Időtakarékosan

A tagosítás – precíz meghatározás szerint: *birtokrendezési eljárás területileg szétszórt földrészeket birtokoskénti vagy üzemenkénti összevonására és az út- és árokhálózat célszerűbb kialakítására, ezáltal*

a termelés racionalizálására és az agrárszerkezet megjavítására – nyilván a társadalmi átrétegződést segítené elő. Ki maradna nyeregben, erősödne meg gazdaságilag?

– Aki ma is szereti a mezőgazdaságot és sikeres, bizonyára az maradna meg. A folyamat, a földkoncentráció különben elkerülhetetlen, más megoldás nincs, figyelmébe ajánlanám a táblázatot, melyből különösen a franciaországi adatok kifejezőek. Az általunk ajánlott megoldás viszont lerövidíti a folyamatot, nem mindegy, hogy 30 év vagy mondjuk 5 év alatt oldódik-e meg a gond, annak a 60–70 farmgazdaságnak a felülkerekedése, melyet e határ mindenképp megbír, s melyek életképeseknek bizonyulhatnak.

A francia példa valóban különösen beszédes. Mint a mellékelt, több országot felölelő adatokat tartalmazó táblázatból kiderül, ott 1950-ben a parcellák átlagos száma birtokonként 60 volt, a gazdaságok átlagterülete pedig 14,2 ha. 1988-ra mindez gyökeres változáson ment keresztül: a parcellaszám kettőre csökkent, a birtoknagyság pedig megduplázódott. Harmincnyolc év alatt tehát hatvanról kettőre – és nem kollektivizálás következtében, hanem a piacgazdasági viszonyok hatására. Ami a parcellákat illeti, azok átlagos nagysága 1950-ben 23 árat tett ki, ez mára szinte eléri a 14 hektárt –gépekkel célszerűen művelhető hát.⁸³

⁸³ A táblázat Rákossy Botond dolgozatából:

A farmok struktúrájának alakulása Nyugat-Európában:

Ország	1950			1988		
	Farmok átlagos száma	Parcellák átlagos területe	Parcellák átlagos területe	Farmok átlagos száma	Parcellák átlagos területe	Parcellák átlagos területe (ha)
Belgium	8	17,5	0,45	16,7	2	8,35
Dánia	15	3	5,00	31	2	15,5
Svájc	5,23	10	0,52	8,6	1,6	5,38
Franciaország	14,2	60	0,23	29,2	2,1	13,86
Németország	6	10,1	0,59	17	2,8	6,07
Hollandia	9,65	3,9	2,46	16,7	1,7	9,82

No de másról is szó van. Évszázados, történelmi lemaradás behozatalának reményét csillantja fel a terv a székely falu előtt, ennek van egy érdekes technikai mozzanata:

– A korábbi tagosítások idején nem álltak a mai eszközök rendelkezésre, a földminőség megállapítására alkalmazott becslési módszereknek voltak hiányosságai, visszaélésekre is alkalmat szolgáltatottak. A 20. század elején a műszaki felszereltség is olyan volt, hogy a művelet hosszú lejárátúvá vált, elhúzódott. Most számítógép áll a rendelkezésünkre, mérőállomás, a mérések hamar mennek, az adatokat a térinformatikai rendszerbe betöltve, megfelelő szoftver esetén, percek alatt különböző verziókat lehet felállítani. Ami máskor hónapokig eltartott, annak azonosítása, hogy mit mivel cserélnének el, vonnának össze, az ma másodpercek alatt megoldható, a számítógépen pillanatok alatt újraszíneződik a térkép, átszervezi a parcellákat. Aminek a kiszámolása évekbe telt, ma egy gombnyomással megoldható.

A technika tehát megvan, ahogy mondani szokás: a humán oldalon merülnek fel az akadályok. Mit szólnak mindehhez a faluban, mit a kocsmban, a falugyűlésen, hogyan vélekednek otthon, hogyan a helyi tévében. Remetén ugyanis van helyi televízió és az már foglalkozott a kérdéssel.

Kitörni a nyomorból

A napirenden lévő gyergyóremetei tagosítási terv a község történetének fordulópontjává lehetne, sikere nem utolsósorban nyilván a lakosság, ill. annak egyes csoportjai viszonyulásán áll vagy bukik. A tervkovácsok, Komlóssy József, Rákossy Botond és társaik már nemegyszer szóba álltak a remeteikkel. Nem ti-

(Forrás: Tóth Péter: Birtokok és birtokosok az EU-ban)

tok előttük, hogy a fiatal nemzedék körében új életszemlélet hódít, úgy látják, a régi módon folytatva a gazdálkodást, soha a mai nyomorból kikecmeregni nem fognak tudni.

– A fiatalok már nem érik be annyival, hogy reggel megiszszák a csésze tejet, gürcölnek estig s akkor pityókatokányt vascsoráznak, hanem másra vágynak. Fürdőszobára, autóra, komfortos lakásra – ehhez pénz kell, amit a pár hektáros krumplitermással nem lehet megkeresni. Erre sokan eltávolodnak a falutól, inkább Magyarországra mennek ki, pénzt keresni. A mi célunk ennek elejét venni: helyben tartani a tettekre kész fiatalokat – folytatja dr. Rákossy Botond.

– Azonnali gondjuk a helyi gazdáknak, amivel rögtön előhozakodnak, hogy a burgonyát nem tudják eladni. A tejet átveszik tőlük, de a tejporgyár későn fizet. Ha segítenénk rajtuk, a pityókát és a tejet is jobban értékesíthetnék. Ha a tejgyár látná, hogy a kisebb számú, megbízható partner állandóan és jó minőségben szállítja a több tejet, ő is hamarabb fizetne talán. Az eladási és termelési gondokat együtt kell kezelni. Hogy a pityókát kedvezően adhassák el, ahhoz minőségi pityókát kell előállítani, ahhoz nagyobb területekre, gyomirtóval stb. megfelelően kezelhető parcellákra van szükség...

– *A javasolt községi földalap – ezt uniós stb. hozzájárulásokból hoznák létre a földfelesleg felvásárlása, majd átcsoportosítása céljával – adminisztrálása az igazán fogas kérdés!*

– Azt nyilván a község kezelné. Ilyen tagosításkor bizottságot választanak, amelyben a műszaki szakember mellett a helyi gazdák képviselte is helyet kap. Főleg az. A helyi földek felértékelésében például a helyi gazda a legilletékesebb. Továbbá törvényre is szükség lenne, tagosítási törvényre. Dr. Garda Dezső gyergyói RMDSZ-képviselő évekkor korábban már foglalkozott ezzel, a tervezetét akkor félretették, de a mai kormány legújabb földtörvényében is vannak idevágó, földjáradékot nyújtó, koncentrációt szorgalmazó cikkelyek.

Dr. Rákossy Botond tanulmányozta a korábbi jogszabályokat, ezek rendkívül részletesen szabályozták a kérdést, különösen az 1908/39-es tagosítási törvény, melyről előadást is tartott több ízben.⁸⁴

– *Háromszéken a tagosítás szó nem cseng a legbizalomgerjesztőben. Kibabráltak nagyapámmal még az Osztrák–Magyar Monarchia idején, ezért a magam számára nem kívánom – mondották nekem valahol.*

– Ahogy az összevonásról kezdünk beszélni, az emberek első reakciója: jaj, nehogy „kollektíva”, téesz legyen belőle. Érthető, de alaptalan aggály. Tagosításkor az illető tulajdonában marad a föld, de nem húszfele elszórva, hanem kevesebb tagban. Beszéltem már a korszerű eljárások megbízhatóbb voltáról, melyek a visszaéléseket jórészt kizárják, arról is, hogy a villámgyors számítógépes kombináció mennyire időtakarékos, a művelet évtizedekre való elhúzódása tehát kiküszöbölhető.

Tévéfilm is készült a helyiek és a tervkovácsok kontaktusáról, a helyi televízió műsorára tűzte a kérdést.

– A polgármester, dr. Garda Dezső képviselő és én léptünk fel egy idei [2005] januári napon benne, a moderátor kérdéseire válaszoltunk, mindenki a saját területéről. Ezzel párhuzamosan filmet is néztünk, a gazdák vélekedéséről készült korábbi ankétot. Ezt még párszor bejátszották a községi tévéadásban. Világos volt a fiatalok és idősek közti mentalitásbeli különbség. A legidősebbek vélték csak azt – ők, akiknek nyugdíjukból kellene ott-hon élniük, ha megtehetnék –, hogy a leghelyesebb, ha ugyanaz a föld marad a birtokukban, amit 50 éve elvettek tőlük és most visszakaptak. Akkor is, ha egész napot a szekéren töltik egyik parcelláról a másikra utazgatva. Az ifjak és a középkorúak jó

⁸⁴ Erről lásd a II. részt.

része tisztában van a gazdálkodás veszteséges voltával, váltani szeretne, de nem tud, ezért kilátástalannak látja a helyzetét. Remetén pillanatnyilag átlagosan kb. tíz parcellában fekszik egy gazda birtoka, melynek az átlagos nagysága a községben olyan 5-6 hektár körüli. Nagyobb, mint Háromszék megyében, de számolni kell vele, hogy az ottani földminőség valamivel magasabb. Gyergyóban sok a vizenyő, ráadásul a klíma is hidegebb, kevesebb fajtát lehet termeszteni.

Letarolt és elutalt földek

A terv környezetvédelmi és közlekedési kéréseket is felvet – ezek mind meghatározói az életminőségnek.

– Gyergyóban általában véve hatalmas erdőirtás folyt és folyik, Remetén annyira „kitakarították” az erdőket, hogy maholnap fát is alig látni. Erdőközbirtokosság van, de erdő alig, az oldalakat tarvágással valósággal lecsupaszították. Ennek hátrányai nyilvánvalók, e csapadékos évben különösen. Utódainkra is kellene gondolni, hagyni vagy újraterlepezni a növényzetből valamit számukra is. Az úthálózat pedig kritikán aluli. A nyáron végigjártuk a terepet, nem egy helyt száz-százötven méter szélesen ki van taposva minden. A fát szállító teherautók, ha az út kátyúsodik, arrébb költöztetik a nyomvonalat öt méterrel, ez megismétlődik egy párszor, nagy területek leromlanak. Fotókat is készítettünk. Néhol már teljesen járhatatlan emiatt a hálózat, terepjárával sem sikerült a domboldalra felkapaszkodni. Ahogy megfuttattuk a programon, mintegy 200 hektárt ölelnek fel a községben eme elutalt részek. A tagosításról tudni kell, hogy a költségek 70-75%-át az útjavítás teszi ki. Az elv az, hogy olyan utakat kell építeni, melyek – az időjárástól függetlenül – mindig járhatók. A főbb utakra aszfalt kerülne, a mellékutakra ka-

vicságy. Remetén a Görgény-völgyébe átvezető megyei út ma már olyan, hogy a favontató teherautók beleragadnak a sárba, azaz járhatatlan. Ott valamikor át lehetett járni, ma terepjáróval is megközelíthetetlen. Felmerült ennek kapcsán, hogy a községben újranyithatók a kőbányák, azokkal lehetne az utakat feljavítani.

Olasz szalmakrumpli a Metro Áruházban

– Ott lehetne munkát adni a mezőgazdaságból felszabadult munkaerőnek. Komlóssy úr szavával: egyéni termelés, közös feldolgozás, közös eladás. Nekem is régi álmom, hogy a pityóka áruba bocsátását másként kellene elvégezni, nem úgy, hogy mindenki maga hordja a sajátját a piacra. Így maximálisan kijátsszák a székely gazdát, aki ráfizet az üzletre. Ilyen vidéken, le Háromszékig, el lehetne látni nyersanyaggal egy szalmakrumpligyárat például. Tessék megnézni, olasz, holland és lengyel szalmakrumplit árulnak a közeli Metro Áruházban minálunk. Amíg a gazda 2-3-4 ezer lej kap ma a burgonya kilójáért, addig a Metróban 50 ezer lej a szalmapityóka kilója és elkel. Előszötte olajban és fagyasztva. Mennyivel olcsóbban tudnók azt mi előállítani! Némi óvatosságra az int legfeljebb, hogy – utána néztem az Interneten –, egy ilyen teljesen automatizált berendezés 2 millió euróba kerül. Igaz, óránként egy tonnát gyárt. Leforrázó ár, de az is kiderült, hogy keleti, például indiai cégek 120 ezer dollárért már adnak hasonlót. Magam ugyan megtanultam, mindig a legjobbat érdemes megvenni, mert az nem lesz ráfizetéses. Hitelt felvenni? Akinek semmije sincs, annak nehéz, nem is tanácsos. A dilemma marad hát, de ez csupán egy példa volt. Az értékesítés útjait nem egyénileg kellene mindenkinek keresnie, hanem összefogva. Egy szövetkezet nagyobb

eséllyel szólhatna bele az árak megszabásába is. A kormánytól is elvárnók, ne hozza be az olcsóbb török burgonyát, hanem az ittenieket támogassa. Jó példa a svájci marhahús: meglehetősen drága, mert a kormány nem engedélyezi az importot, pontosan a gazdák és az ágazat javát keresve. Munkahelyeket nyújthatna még a turisztika. Remetén létezett nemrég még egy fürdő, a villák olyan neveket viseltek, mint Biri, Mariska, Rozáli stb., a nótából, ugye. Azt fel kellene támasztani. S hogy az ötleteknél maradjunk: a Balaton-parton láttam a nyáron, végig kerékpárút vezet mindenüvé, a külföldi turisták körbe-körbe bicikliznek. Minálunk egyetlenegy kerékpárút nincsen! Pedig még tőlem is kérdezték külföldiek: ha hoznak kerékpárt, tudnék-e nekik útvonalat javasolni? Hát nem. Vagy ott a borvíz...

Szürkemarha és társai

Nemcsak beszélgető-partnerünk látja úgy, miszerint Gyergyóban fő mezőgazdasági ágazattá az állattenyésztésnek kellene előlépnie.

– Románia juhászatának jó része ide összpontosul ma is. Felfuttatható szerintem például a szürkemarha-tenyésztés is, aminek most nagy keletje van nyugaton, mert húsa táplálóbb, egészségesebb. Ditróban egy vállalkozó különben foglalkozik vele, de csak hobbiszinten. Vagy a mangalica: nagy divatja van, mindenütt mangalica-szalonnát és -kolbászt készítenek. Egészségesebb, mint a „gyári” sertéseké. Tartása parlagi, kicsapják a legelőre, ő gyűjtöget magának, gond is kevesebb van vele. Mondjam még: ha nő a gazda jövedelme, s pénzét a faluban költi el, az magával hozza ott a szolgáltatások felvirágzását? Boltok, szálloda, szórakozóhelyek...

Részleges tagosítás

Mindenkit bevonni a terv végrehajtásába nem valószínű, hogy sikerül, számolni kell az ellenálláson kívül azzal is, egyesek kivonják majd magukat belőle, nem tanúsítanak érdeklődést iránta.

– A részleges tagosítás azt jelenti, hogy például 20 gazdának alakítunk ki versenyképes gazdaságot. A többi ezernek marad a szétforgácsolt birtoka, hagyományos gazdálkodása és életmódja. A 20 javára viszont beindulna a földvásárlás és bérbeadás-eladás a községi földalap részéről. Ez is megoldás. Ehhez okvetlen találnánk belső támogatókat, külsőket is. Itt említem a Szülőföld Alapot, melyet mintha erre találtak volna ki, bár egyelőre nem jött visszajelzés részéről. Illetve nem jött kedvező jelzés. Hadd mondok el, már tőlünk függetlenül is folyik Remetén a földvásárlás, van, aki száz hektár legelőt felvásárolt, mások is építgetik a maguk 15–20 hektáros leendő nagyparcellás farmját. Nélkülünk is ebbe az irányba fejlődnek a dolgok, csak minden bizonnyal nehezebben és több gonddal. Jöhet a szomszéd községbeli, az is vásárol, s a gyergyói arra ébred: se földje, se pénze. Remete szomszédságában a román Várhegy a Maroshévíz környéki sarkához tartozik a megyének. Érdeemes utánanézni: Várhegy határa Remete történelmi határában jött létre és abból vált ki.

(2005 szeptemberében)

A kontinentális figyelem fókuszában

A sorozat szerkesztésébe itt ismét beleszólt egy esemény: nemzetközi konferenciát hívtak össze a kelet-közép-európai tapasztalatok összegezésére a gyergyóremetei tagosítási terv kezdeményezői. A 2006. október 16–17-én Gyilkostó üdülőtelepen megtartott tanácskozás pár tanulságára szeretnénk kitérni a továbbiakban. Össz-székely vonatkozásban is nagyobb horderejű tervről van szó, mi több, az Európa Tanács jóvoltából, a kontinens keleti fele egészének szempontjából is jelentőséget nyer az úttörő RALF-RO projekt, lévén az egyetlen eddig a maga nemében. A konferencia magas rangú vendégek jelenlétében nemzetközi kitekintést nyújtó dolgozatok ismertetésével folyt le, Agnes Schierhuber alelnök révén képviseltette magát rajta az Európa Parlament Mezőgazdasági Bizottsága, ott volt Theo Maissen képviselő, valamint a svájci állam több szakértője, akiket az ötletgazda, dr. Komlóssy József agrárszakértő vont be a munkálatokba.

Múzeum a szabad ég alatt

Mi történt 2005 nyara óta? – tettük fel a kérdést dr. Rákossy Botondnak, a csíkszeredai Topo Service cég vezetőjének, amely cég a projekt kivitelezésével kapcsolatos földmérési-térképészeti előmunkálatokat végzi.

– Fontos fordulata a fejleményeknek, hogy 2005 októberében – tervezetünk kapcsán – Romániában járt az Európa Tanács küldöttsége, Theo Maissen jelentéstevő vezetésével. Vele és a mezőgazdasági bizottság titkárával, Alfred Sixto úrral bejártuk

Remete határát, helyszíni szemlét tartottunk. A küldöttségnek nagyon tetszett a vidék, Maissen úr az Alpeseekben született és nagy érdeklődéssel szemlélte meg, amit látott s ami Svájc közelebbi vagy távolabbi múltjára emlékeztette. Így az üstöt, melyben a pásztor a sajtot készítette az esztenán. Visszatértük után egy nagyon jól dokumentált és részletes jelentést állított össze, mely 2006 februárjában jelent meg az Európa Tanács honlapján, s melyben kilenc oldalon leírja nemcsak azt, amit tapasztalt, hanem ezt összeveti húsznál is több közép- és kelet-európai országgal, sőt nyugat-ázsiai ország mezőgazdasági területi struktúrájával. Jelentésében összegezi a gondokat, s javaslatot tesz a tagosításra, nem csupán azért, hogy a terméseredmények javuljanak, hanem azért is, hogy lehetőség teremtsék az itt élő lakosság megmaradására és egy viszonylag normális életmód kialakítására annak szülőföldjén.

A jelentést ezt követően az Európa Tanács szakbizottsága megtárgyalta és elfogadta, márciusban született meg a határozat, melynek 8. pontjában ott áll, hogy az intézmény ún. *pilot projectet* ajánl megvalósítani Gyergyóremetén, amely tehát név szerint kísérleti tereppé válhat a jövőben. Megemlíti a dokumentum, hogy Laczkó-Albert Elemér polgármester, dr. Garda Dezső képviselő úr és én is összefogtunk a cél érdekében. Ezután született a gondolatom, hogy „nagydobra” kellene verni a hírt, ha már ezt sikerült elérni, hogy elő tudjuk a további lépéseket készíteni. Így döntöttük el, hogy nemzetközi tanácskozássra hívjuk össze a jelentéstevőt, a svájci szakembereket, akiktől még sokat tanulhatunk, s akik a jövőben is támogatni fognak, legújabb hírek szerint már svájci kormánypénzekkel is. Komlóssy úr ötlete volt, hogy akkor a második napon a környező országok szakemberei mutassák be, mi náluk a helyzet ezzel kapcsolatban.

Látogatás Gyergyóremetén

A konferencia első napjának délutánján autóbuszos kirándulásra hívta a helyhatóság a résztvevőket. A helyszínre érve derült ki, hogy a nála nagyobb Ditróval összenőtt település, Remete önmagában is óriási. Háromszéki szemmel nézve akár hatalmasnak is nevezhető a kiterjedése. A ditrói kéttornyú katolikus templom, mely vonatról is impozáns látvány, közelről kimondottan lenyűgöző. „Mutatja, milyen ambíciókkal indult neki a székelység a 20. századnak, s mi lehetett volna e vidékből, ha nem következik be a világháborús összeomlás” – kommentálja önkéntes kísérőnk. A remetei, tízezer hektáros határ már önmagában is számottevő. A lakott részek is nagy területet ölelnek fel, 6 ezer lelkes óriásfaluról van szó, ahol csak az iskolások száma ezer feletti. A gyergyói medence keleti sarkában több hosszú utca mentén sorakozik a sokszáz ház, szembeszökő volt a sűrű gyepes udvarok, almákkal megrakott fák látványa.

A busz letér egy mellékútra és imbolyogni kezd, mint egy lélekvesztő a hullámozó tengeren. A házak megritkulnak, nagy hézagok, benyúló szántóföldek, legelők választják el a magányos vagy csoportosan álló gazdaságokat egymástól. Lépésben haltunk a kővel felszórt, de gubbenőkkel teli mezei úton, míg egy vízimalom közelében végleg elakadunk. A malom ma gatternek ad fedeleket, a környéken többféle fűrésztelepek látszanak a nálunkfele szokásos 'fél rend, fél rendetlenség' uralkodik a deszka- és gerendarakások körül. A napsütés ellenére metsző szél fogadja a mezőre kitóduló társaságot. Az út mentén nagyobb kiterjedésű kaszálók húzódnak, köztük megművelt csíkokban szántók. Vass László helyi agrármérnök közben a 2300 hektárra rúgó szántók minőségét ismerteti, „Savanyú ellátottságú talajok” – mutat szét a termékenységet nem sugalló tájon, hozzátéve: igénytelen növényeket tudnak csak termelni a zordabb klímájú vidéken, mely 750 és 1600 m tengerszint fölötti magasság-

ban fekszik. „Régebben a rostlen termesztése volt általános, ma ezt a kultúrát 20 év alatti fiatalok nem is ismerik. Remete valamikor a lentermesztéséről volt híres, ma pedig tejporgyáráról. A tejporgyár ma is állami tulajdonban van és működik. Pityóka 13 ezer, búza 1,3 ezer kiló terem átlagban hektáronként, nincs mit dicsekedni vele. A lentermesztés abbamaradt, noha 6-7 ezer kiló is termett korábban. Egy helybéli gazda elmondja, a közelben tehenészfarmot tart fenn, napi 600 liter tejet fejnek, három farmot és kétszáz hektár földet vásárolt össze. Érthető módon érdekli a tagosítás terve, maga már ennek elébe ment némileg, de nyilván egy átrendezés akár hasznára is válhat.

Egy keskeny, nadrágszíjszerű tarlón át a negyven fős társaság az útról egy kaszálóhoz vonul, ahol igazi székely látványosságként egy idősebb férfi és felesége kaszál. A kaszát forgató asszonyosság nagy figyelmet kelt, sokan fényképezik. A vendégek szoba elegyednek a házaspárral, akik kérdésre elmondják: sok fiatal külföldön, Magyarországon keresi kenyerét. A dimbesdombos tájon messzire száll a tekintet, ami feltűnik: az erdők a látóhatár szélén álló hegyekre hátráltak, szabad szemmel is jól látni, nagyarányú vágások áldozatául estek a fenyvesek. Egy arra járó középkorú férfi meséli: gyerekkorában még jóval közelebb feküdtek az erdők, a '89-es fordulat után olyan vad iramban kezdték „válni és lopni a fát, hogy mára alig maradt” belőlük. Ő maga is örökölt hat holdat a fennebb fekvő Csutakfalván túl, mely a távolság miatt a '90-es évek nyaklótlan erdőirtását nem szenvedte meg, de miután visszakapta, mégis kénytelen volt túladni rajta. „Én egész héten távol voltam, édesanyám maradt egyedül otthon, s látta, ahogy a traktorokkal oda beálltak és vágták a fát, vontatták el a rönköket. Egyedül mit tehetett?” Sejteti, hogy a községbeli nagy vagyonok nem a legortodoxabb forrásokból jöttek létre. Meséli, maga a korábbi polgármester sem jeleskedett a törvénytiszteletben. (A konferencián kimondottan ökológiai katasztrófának nevezik a rablógazdálkodás következményeit.) A tagosítás tervéről hallott, nem hiszi, hogy

egyhamar alkalmazni kezdenék. Egy másik ember meséli, hogyan épülnek le a falu gazdaságai: egyik családból kiment a fiú, követte az édesapa, amíg ők hazajártak havonta–háromhavonta, az asszony még évekig fenntartotta a gazdaságot, de mikor neki is találtak munkát Magyarországon, felszámoltak itt-hon mindent. Szaporodnak a lakatlan házak, elárvult porták a községben.

Végül egy pozitív benyomás: a mutatós, korszerű községházán annak rendje és módja szerinti svédasztalos fogadást ad a helyhatóság a vendégek tiszteletére, fellép a Hargita művészegyüttes csángó és székely táncokkal, valamint a helyi általános iskolások blockflöte együttese.

A kevesebb több lesz

Ismételten dr. Rákossy Botond topográfushoz fordultunk a látogatás felvetette kérdések megbeszélése végett.

– *Mint láttuk, a faluban már folyik a spontán földkoncentráció, sőt, egyik gazda például messze túllőve a projekt célján, mely 50–60 hektáros családi gazdaságok létrehozását irányozza elő, már 200 hektárt szedett össze. Nem fog zátonyra futni az Önök törekvése, ha zsebszerződéssel már nagyobb egységek is létrejöttek? Nem ellentétes-e a két folyamat?*

– Egyedi esetről van szó, amit viszont be lehet vonni az általános birtokrendezésbe. Először is, jogilag még nem tulajdonos, mert a zsebszerződés erre nem garancia. Másodszor 200 hektárral éppúgy bekapcsolódhat a rendezésbe, mint más a kevesebb. Az övé ugyan nagyobb, mint az általunk elképzelt családi farm, de egy szabad államban senkit nem lehet megakadályozni a földvásárlásban. Nincs kizárva, rövid idő alatt rájön, nem érdemes ekkora területen gazdálkodni, mert nem lesz eléggé jö-

vedelmező. Főleg, ha a mezőgazdasági területekre jelentős adót vetnek ki. Nincs kizárva, lemond majd 100 hektárról, mert a kevesebb több lesz.

– *Előadásában elmondotta, hogy a birtokok elaprózottsága tekintetében pillanatnyilag ugyanaz a helyzet, mint a 20. század elején. Említették, hogy akkor szintén tagosítással próbált segíteni a magyar állam a bajokon, állítólag nem is sikertelenül. Mégiscsak rettetőes viszont, hogy alig száz év alatt a történelemnek sikerült mindent visszacsinálnia!*

– Száz év alatt sok minden történt, több mezőgazdasági föld-reform például, így 1921-ben, 1945-ben és 1991-ben, egy kollektivizálás stb. Ráadásul Remete község határa jó 6 ezer hektárral csökkent. Új községek születtek környezetében. Ennek kapcsán szoktam említeni, hogy különbség van az európai északi és déli farmmodell között. Az északi nagyobb területeket ölel fel, a déli 4–6 hektáros farmokból áll. Ennek az a következménye, hogy délen nagyobb mértékű a családon belüli öröklés, ha egy gazdának három gyereke van, mindenik kaphat a földből, míg északon csak 20%-os mértékű a családon belüli öröklés, ha elhal a szülő, esetleg egy gyereke akar tovább gazdálkodni például. Ezért északon könnyebb földeket koncentrálni.

Nyilvánvaló tehát, hogy a tagosítás és a farmnagyság szabályozása mellett egy öröklési törvényre, illetve az öröklési szokások átszabására is szükség lesz hát Romániában és a Székelyföldön, hogy a mezőgazdasági termelést optimalizálni lehessen.

(2006 októberében)

22 ezer parcella

Mielőtt továbbhaladnánk, hogy kontinentális összefüggésbe lehessen helyezni Gyergyóremetét és a Székelyföld mezőgazdaságát, összefoglalnám röviden a gyilkostói konferencia néhány figyelemre méltó előadásának vezérgondolatát. A kimerítő ismertetés megterhelné a riportot, de egy székely falura nemzetközileg is úttörő szerepet osztó tervet, mely ráadásul már elnyerte a 46 tagú Európa Tanács szakbizottságának előzetes jóváhagyását, mindenképpen érdemes tehát összehasonlító alapon is szemügyre venni. Az ismertetést indokolja, hogy a sajtóban sok téves értesülés jelent meg a konferencia kapcsán, így például szó sincs arról, hogy „közös földművelést” ajánlanának megoldásként a tagosítást felkarolók, miként egy romániai lapban olvastam.

Theo Maissen jelentése

Milyen összehasonlító anyagot használ a nevezetes jelentés, mely Gyergyóremetét a kontinentális figyelem fókuszába emelte? A svájci politikus, az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésébe delegált képviselője – kimondottan *az alpesi viszonyok és a gyergyói medence közti hasonlóságok, a svájci tapasztalatok kiterjesztésének, hasznosíthatóságának lehetőségét* kívánta megragadni, mikor javaslatával előállt. Ezen túlmenően azonban kelet-európai kontextusba helyezve is van a projektnek relevanciája. Ennek kapcsán említést tesz arról, hogy e régióban a foglalkoztatottaknak még mindig magas aránya dolgozik a mezőgazdaságban, így Lengyelországban és Ukrajnában 15, Romániában pedig 37%-

ot is elér e hányad, s többféle a téeszek felbomlása vezetett a magánbirtokok nagyarányú elaprózódásához, melyen összevonással, tagosítással lehet segíteni, miként tették ezt Svájcban és több nyugati országban, így Hollandiában és másutt. A RALF-RO Egyesület a maga tervét ezzel a céllal terjesztette a román hatóságok elé, melyek helyeslése különben biztosítva van.

A képviselő úr felmérése 23 országot ölel fel, ezek közül nyolcban ún. kollektív mezőgazdasági termelőszövetkezeteket hoztak létre a második világháború után a kommunista államok. Az összehasonlító táblázatból kiderül, az aktív mezőgazdasági foglalkoztatottak a lakosság 40%-át teszik ki jelenleg Azerbajdzsánban és 15%-át Litvániában például, hogy kiegészítsük a fenti adatsort, Románia tehát a legmagasabb arányszámok egyikével szerepel e tekintetben. Egyúttal a régió sok államában az egyéni gazdaságok többsége rendkívül kis területű, így Azerbajdzsánban ezek 1,7 hektárt tesznek ki, Magyarországon 6,1, Lengyelországban 6,6, Romániában 3,2, Szlovéniában 6,3 a megfelelő adat. Összehasonlításképpen: Nyugat-Európában a közepes farmok 20 és 40 hektár közöttiek (Svájcban 19, Hollandiában 22,5, Németországban 40,4, Franciaországban 42 és Dániában 58 hektárosak). Az öt hektárnál kisebb gazdaságok aránya ennek megfelelően rendkívül magas keleten, a skála az azerbajdzsáni 99,7%-tól a lengyel 68,8%-on át a szlovén 21,6%-ig terjed, az életképesnek és optimálisan művelhetőnek tartott, 25–50 hektáros farmok aránya pedig nagyon alacsony. Hasonlóképpen kimutatta a felmérés, hogy több államban a birtokok nagyon sok apró parcellából állnak, nem egy helyt a világháború utáni birtokszerkezet állt vissza, mely teljességgel alkalmatlan a gépi és intenzív művelésre.

A 40 millió parcella országa

A romániai adatok e tekintetben a legkedvezőtlenebb állapotokra vetnek fényt, az 1991-es földreform a sajátságos politikai feltételek miatt a racionális művelés feltételeinek kialakítását úgyszólván mellőzte. Romániában 4,2 millió gazdaság létezik, ezek összterülete 10,3 millió hektár, az átlagnagyság 2,5 hektár körüli, a gazdaságok kétharmada 2 hektárnál kisebb. A század közepéhez képest nem történt haladás, inkább visszalépésként értékelhetők a fejlemények. 1948-hoz képest az egy hektárnál kisebb birtokok hányada 36%-ról 50%-ra nőtt, az egy és két hektár közöttieké 27-ről 21-re, a két hektárnál nagyobbaké pedig 37-ről 29-re módosult. A birtokok átlag 4 parcellára oszlanak.

Most vessünk egy pillantást a gyergyóremetei határ statisztikai adataira. A 10,6 ezer hektárból szántó: 2,3 ezer, kaszáló: 3,3 ezer, legelő: 2,6 és erdő: 1,7 ezer hektár. Jól tükröződik ebben a „kollektív” idők ama törekvése, hogy minden áron növeljék a szántóterületet. Ennek, valamint a mértéktelen erdőirtás következtében kimondottan természetellenes állapotok alakultak ki a falu határában, megszenvedte ezt a Maros folyó völgye, leromlott a legelők jó része és erózió kezdte ki a lejtőket. Távlati célként az erdőterület megháromszorozódása, átfogó környezetvédelem adhatja vissza az övezet egyensúlyát, kiegészítve a szántó-, legelő- és kaszálóterület szerkezeti reformjával, a RALF-RO előírányozta tagosítással és útépítéssel, vízmeder-szabályozással, illetve életképes farmok kialakításával, a település szerkezeti átrendezésével.

A leginkább szembeötlő fonáság ama 22 ezer parcella léte, melyre a határ oszlik ma a 2 ezer gazdaság és 3 ezer tulajdonos közt. Ennek kihívására született a RALF-RO tervezet.

– A földtörvények alkalmazása nyomán 40 millió parcella született az országban – mondotta dr. Rákossy Botond a konferencián elhangzott előadásában. – Az átlagos nagyságú gazda-

ság 5-6, esetenként 10 parcellából, sőt olyannal is találkoztam, mely 50 parcellából állt. Ezért rengeteg időt vesz el a területek megközelítése, az úthálózat hiánya akadályozza a mezőgazdasági munkát. Számottevő területvesztéssel jelentenek a sok kis parcellát esetenként elválasztó mezsgyék, jogi és telekkönyvi rendezetlenség uralkodik sok esetben, mint Gyergyóremetén is, még nem kapták kézbe a birtokleveleket, a tulajdonjog tisztázatlan, a szabálytalan, görbe határvonalak gyakran pereskedéshez vezetnek, évente sok ezer birtokper folyik a bíróságokon. Nem lehet alkalmazni a mezőgazdasági gépeket, aki bankhoz fordul kölcsönért, azt egyből visszautasítják, mert ilyen mezőgazdasági struktúrának nem ad senki hitelt.

Az előadás feltárta, hogy száz év alatt a falu nem sokat haladt, az akkori tagosítás előtt nagyjából ugyanolyan viszonyok uralkodtak, mint most, ámbátor akkor az átlagos család valamivel nagyobb területen gazdálkodott. A szakemberek mérései kimutatták, hogy a mezei utak néhol tíz méternél is szélesebbek, ami község szinten akár több tíz hektár veszteséget is jelent.

– A megoldás egy komplex birtokrendezés lenne, mely létrehozna azokat a családi farmokat, melyek biztosítják a fiatalok családalapítását és megfelelő életszínvonalát. Meg kell maradnia az egyéni termelésnek, viszont a feldolgozásban és értékesítésben a közös utat kell választani, lásd a valamikori Hangya Szövetkezetek példáját – mondotta az előadó, hozzátéve azt is, hogy több lábon kellene állni, a mezőgazdaság mellett haltenyésztést, vadászatot, vendéglátóipart, feldolgozóipari egységeket kellene meghonosítani a környéken.

– Elsőrendű szempont nem lehet és nem is kell hogy a termelés legyen, mezőgazdasági termékből Európában bőven van, hanem azt kell szem előtt tartani, hogy a lakosság normális körülmények között, mezőgazdasági és tájvédelmi stb. tevékenységnek köszönhetően tudjon helyben megmaradni.

Az előadó beszámolt arról, hogy svájci tapasztalatcserén vettek részt a projekten dolgozók, a térképészeti munka folyik, a

terület 30%-át kataszterileg felmérték, újabban ortofotókat is használhatnak, az Új Kézfogás Közalapítvány támogatásával elkészült a megvalósíthatósági tanulmány, jövőre nekifognak az előtervek elkészítéséhez.

Megjegyzendő, hogy a tagosítás összköltségeinek kétharmadát az új utak építése teszi ki.

A településből legyezőszerűen a hegyek fele haladó nyolc főútvonalat terveznek, melyekről a közigazgatási terület bármely pontját meg lehet közelíteni, ezek hossza mintegy 60–65 km, az ezekből leágazó másod- és harmadrendű utak hossza 150–200 km-t tenne ki. Ezeken időjárási viszonyoktól függetlenül bármikor lehetne gépekkel is közlekedni, ehhez mintegy 170–200 köbméter kőre lenne szükség, amit a helyi kőbányából lehetne kitermelni. Tartalmaz a terv a patakok mentére vonatkozóan erdősítési, édesvíz-minőséget javító intézkedéseket is, a Marosparton (a folyó átszeli a határt) pedig egy természetvédelmi területet lenne célszerű létrehozni.

A svájciak

Külön színfoltot jelentett a svájci tagosítási szakemberek szereplése a konferencián. Nagyon szakszerűen, jogi és gyakorlati szabályok ismertetésével osztották meg a kis alpesi ország tapasztalatait velünk. Svájcban a családi farmok rendszerének fenntartása és a hegylakó népesség megtartása szülőhelyén álmármédek, ezért kanton és helyhatóság, valamint a szövetségi intézmények egymás kezére dolgozva segítenek a sokszor húsz évre elnyúló települési tagosítások lefolytatásához. A német alapposszággal és precizitással kidolgozott svájci módszertan és jogszabály-együttes ismertetése kimerítően átfogó volt, itt csupán annyi terünk van, hogy elmondjuk: a kantonok országában a né-

pesség felének egyetértése szükségeltetik a beindításhoz, s döntéskor nem valamennyi, hanem csak a helyben lakó birtokosok szavaznak. A tagosítás nyomán a korábbi termelési költség akár 50%-át is meg tudja takarítani a gazda. A területek felmérése és osztályozása során figyelembe veszik a talajminőség mellett a terep dőlésszögét, megközelíthetőségét, a szintvonalakat stb., a közvéleménykutatást követően kiszűrik a megvalósíthatatlan elképzeléseket, a földek tömbösítése végett ösztönzik a felvásárlást, a földek térképen való újraosztását követően pedig új úthálózatot terveznek és fellebbezési-egyeztetési mechanizmusok révén (egyeztető bizottságok, mezőgazdasági bíróságok, törvényszékek) oldják fel a vitákat. Utolsó fázisként kimérik az új parcellákat, megépítik az új utakat, hidakat, lecsapolják a vízenyős területeket, erre az összköltségvetés 80–85%-át fordítják, maga a tervezés kb. 10%-ot emészt fel, egyesek kiköltöztetése a faluból, a tanyaépítés szintén e költségvetést terheli. Svájcban a kiadások egy-egy harmadát a szövetségi állam és a kanton viseli, s csupán 20% jut magukra a birtokosokra, mely még mindig nagyon sok – hangzott el az európai uniós támogatásban reménykedő gyergyóiak előtt. Franz Bernhard és Christian Beusch svájci szakemberek beszámoltak továbbá arról, hogy autósztrádaépítés esetén minden tagosítási kiadást az állam fedez. „Sok joga van a svájci polgárnak és sokkal él is” – zárta előadását az utóbbi. Komlóssy József okvetlen alkalmazandónak tartja – mutatis mutandis – az ismertetett alapelveket e merőben más közegben is, hogy a polgár biztosítékot kapjon afelől: nem éri hátrány a tagosítás során.

(2006 novemberében)

A tagosítás parlamenti kulisszatitkaiból

Nem kapott kellő publicitást, de az utóbbi két esztendő a tagosítás szempontjából is olyan küzdelmet hozott a román törvényhozásban, mely sok egyéb mellett ezt is a se hossza, se vége huzavonák, a folytonos halasztások és állandó újratekintések sorába lökte. A visszaszolgáltatási törvények logikus folytatásaként kezdeményezett törekvést, mely azt célozta, hogy a falvak határának átrendezésével, az apró parcellák összevonásával megvethető legyen egy korszerű fejlesztési agrárpolitika alapja, felkarolta ugyan az RMDSZ, de ez nem volt elegendő ahhoz, hogy belőle jogszabály is szülessék. Mi áll mindennek a háttérében? – kérdeztük dr. Garda Dezső gyergyószéki RMDSZ-képviselőtől, az alsóház tagjától, a gyilkostói konferencia résztvevőjétől.

Gyergyói csakazértis

– Itt állunk az EU-s integráció küszöbén egy teljesen korszerűtlen tulajdon- és topográfiai szerkezetű mezőgazdasággal, melyben nemcsak az a baj, hogy a törpebirtok az uralkodó, hanem az is, hogy annak legfőbb jellemzője a hihetetlen mértékű szétforgácsoltság. A hektárok millióit a parcellák milliói valósággal lekörözik. Két éve tart ama törvénytervezet vesszőfutása a bukaresti parlamentben, mely eme helyzet orvoslására született.

– Első változatát e törvénytervezetnek 2004-ben dolgoztam ki, s ebben igyekeztem figyelembe venni a tizenkilencedik század végi, huszadik század eleji erdélyi tagosítás tapasztalatait, valamint a mai svájci módszereket. Ezért a lakosság önkéntes

hozzájárulásából indultam ki a területösszevonásoknál, kelő hangsúlyt fektetve az infrastrukturális átalakításokra, az új úthálózat megépítésére. A folyamatot a megyei mezőgazdasági igazgatóságok irányították volna, de a lakosság bevonásával és önszerveződésére építve. A tervezet első változata nem kapta meg a támogatást a mezőgazdasági minisztérium részéről, bár akkor Románia mindenütt a modern művelés mellett érvelt, az EU-s felvételt elérendő. Napirendre sem tűzték, a kormány is elutasítóan véleményezte, a kezdeményezés nem talált megértésre.

Erre 2005-ben ismét benyújtottam, ezúttal két kollégám, Tamás Sándor háromszéki és Kelemen Atilla Maros megyei kollégáim is aláírták. A kormány e második próbálkozásunkat is elutasította, pedig amikor a 247-es törvényt tárgyaltuk a különbözőbizottságban, Gheorghe Flutur mezőgazdasági miniszter többször is elismerte, hogy rendkívül hasznos tervezetről van szó, és az országnak szüksége lenne rá. Érdekes módon, ezzel szemben mégis a kormány ún. farmer-programját vette védelmébe, és főleg azt a jogszabályt, mely életjáradékot, évi 100, illetve 50 eurót ígér hektáronként azoknak az idősebb földtulajdonosoknak, akik eladják vagy bérbe adják a földjüket.

– *A törvénykezdeményezés tehát tulajdonképpen egy már kitaposott ösvényen indult el, a száz évvel korábbi tagosítási törvény nyomdokain.*

– Igen, kutatásaimból kiderült, hogy akkor mintagazdaságokat hoztak létre a Székelyföld településein, s ezek életképeseknek bizonyultak. Csakhogy ahogy az idő telt, az utódok között ismét felaprózódott a birtok, s a földreformok 1921-ben, 1945-ben is más irányba hatottak. Mi is a kilencvenes évek visszaszolgáltatási törvényei révén a *restitutio in integrum* elvét kívántuk követni és mindenkinek ott akartuk visszaadni a földjét, ahol az feküdt. Ez viszont oda vezetett, hogy nadrágszíj nagyságú parcellák jöttek létre nagy számban, melyeken nem lehet modern mezőgazdálkodást folytatni. Én ennek ellenére büszke vagyok

e törvényekre, mert itt nem az történt, mint Magyarországon, ahol végső soron kijátszották a volt tulajdonosokat, meghagyták a nagy táblákat, de a téeszek vagyonát bizonyos érdekcsoportok kezébe juttatták. Nálunk viszont a jogos tulajdonos természetben kapta vissza, amije volt, míg Magyarországon a volt birtokosok jelentős része elveszítette tulajdonjogát. Ezért én még mindig jobbnak tartom a mienket, mint a Kárpát-medence más visszaszolgáltatási törvényeit. Most azonban a továbblépés érdekében tagosításra lenne szükség.

Kétkulacsos játékok

– Visszatérve a próbálkozásra: a tervezet a szenátusban elbukott, bár ott szakembereink voltak, de azok mégsem álltak ki mellette. A képviselőház mezőgazdasági bizottságában sikerült viszont átvinni, meggyőztük a tagokat, hogy fogadják el a tervezetet, noha a kormány nem véleményezte azt kedvezően. Itt egyedül a Nagyrománia Párt kifogásolta, miért írta alá három magyar a tervezetet, de más részről kételyek nem merültek fel. Miután a bizottság ismét támogatásáról biztosította a tervezetet, kedvező jelentést szavazván meg, a kormány, hogy megbuktassa, kérte harmadszor is a tervezet visszautalását a bizottságba. Előkerült ismét az a Flavius Lazin államtitkár, aki a svájciakkal együtt látogatott volt el Gyergyóremetére, akkor azt hangoztatta, hogy fontos jogszabálynak tartja és a kormány támogatni fogja – a plénum előtt azonban ellene beszélt és az ő közbelépésének lett a következménye, hogy a tervezetet harmadszor is visszautalták a szakbizottságba. Miután a bizottság ismételt elfogadásra ajánlotta a tervezetet, és megint kikerült a plénum elé, én igyekeztem lobbizni a szociáldemokratáknál is az ügy érdekében, az RMDSZ-től meg azt kértem, hogy ezúttal a koalí-

cióban is szerezzon támogatást számára, lévén, hogy sarkalatos törvényről van szó és elfogadásához minősített többségre lenne szükség.

– *Ez mikor történt és mit jelent?*

– Legalább 166 szavazatra lett volna szükség, úgy emlékszem, román húsvét idején került sor a szavazásra. A tervezet fő ellenzői korábban a demokraták voltak, Cezar Preda képviselő több ízben támadta Komlóssy urat, hogy miért Gyergyóban tagosítana, miért nem másutt, s hogy az egész egy magyar restaurációs folyamat része lenne. Miután a koalíciós egyeztetés megtörtént, a demokraták is támogatásról biztosítottak. Mindamellett a 166 szavazatnál talán tízzel kapott kevesebbet, tehát ismét megbukott. Utóbb tudtam meg – bevallották a szociáldemokraták –, hogy ők a demokraták nyomására nem tartották be ígéretüket és a törvény ellen szavaztak. A Demokrata Párt ugyanis azt ígérte, ezért cserébe, hogy két szociáldemokrata kezdeményezésű tervezetet megszavaz a képviselőházban, ha megbuktatják az RMDSZ-kezdeményezést. Amikor tehát az RMDSZ és a koalíció mellett állt, akkor a szociáldemokraták és a demokraták titkos egyezsége gáncsolta el a tervezetet. A parlamentben a szociáldemokraták képezik a legnagyobb frakciókat, ha ők valami ellen foglalnak állást, nincs esély, hogy az a minősített többséget elnyerje.

– *A demokraták tehát csak színleges támogatást nyújtottak, érdemes lenne e kétkulacsosságnak a mélyére nézni.*

Sokak javára

– Június utolsó napjaiban sikerült meggyőznöm a demokratákat, a szociáldemokratákat és a liberálisokat is, hogy harmadszor is nyújtsuk be a törvénytervezetet. E változat címébe már nem került be a tagosítás fogalma, a szántóföldek újjászervezése,

átstrukturálása címén megy. Ezt most mindenik politikai párt aláírta, bízom benne, hogy nem fogják a szavazáson megbuktatni, bár a kormány részéről már keresik az indokokat, hogyan lehetne negatívan véleményezni.

– *Annyira szembenállna a kormány felkarolta ún. farmer-program, az életjáradék-osztás a tagosítási tervvezetelle?*

– Ők alighanem úgy látják, hogy kizárja és nem kiegészíti egymást a kettő. Én úgy látom, mindkettő ugyanazt a célt szolgálja, csak az egyik a lakosság belátására épít, a farmer-program pedig arra, hogy a gazdagabb a szegénytől megvegye a termőföldjét.

– *A kormány tehát egy olyan társadalmi réteget részesít előnyben, mely amúgy is már tollasodóban van és elkezdte koncentrálni a földeket?...*

– Úgy van. Nekem pedig az a véleményem, hogy a kis- és középgazdaságokat kell támogatni, nem a nagyon gazdagokat. A gép- és traktorállomások privatizálásából, a téesz-vagyon szétosztásából egy szűk csoport gazdagodott meg. Nem kell ezeket tovább gazdagítani. Ezek az államnak sok hasznót nem hajtanak, amennyire ismerem a helyzetet, mint parlamenti vizsgálóbizottságok tagja: ezek közül sokan kijátsszák az adózást, az állami költségvetéshez minimális a hozzájárulásuk. Hatalmuk akkora, hogy a pénzügyi szervekkel szemben is érvényesül, nem vonják őket felelősségre, ha nem teljesítik kötelezettségeiket úgy, ahogy az egy demokratikus államban elvárható volna.

– *Jó, a méltányossági, igazságossági szempontok világosak. De van-e ezeknek a kis- és középgazdaságoknak jövőjük?*

– Én nem a kis- és középgazdaságot, hanem ezek társulását támogatnám mindenek előtt. Hozzanak ezek nagyüzemet létre vagy szövetkezzenek, ne pedig az legyen, hogy egy-két ember törvénytelen magánosításból, téeszvagyon kisajátításából mértéktelenül meggazdagodik. A farmer-program szerintem ezeknek kedvez, s én ezt nem tudom semmiképpen elfogadni.

– *Vajon mi lesz a tervezet sorsa? A Székelyföldön mára talán eléggé ismertté vált, de vajon a román földművesek tömegét foglalkoztatja-e?*

– Egészen biztosan. A román földművesek annyira el vannak szegényedve, hogy bizonyára üdvözlénné válna egy olyan politika, mely infrastrukturálisan, útéptéssel, vízszabályozással stb. összekapcsolva, segélyeket nyújtva, lehetővé tenné számukra a bekapcsolódást a modern gazdálkodásba. Elvárásaik, úgy vélem, hasonlóak a székelyekéhez – csak hogy szenátoraik, képviselőik még nem szolgálják eléggé következetesen közösségeik érdekeit. A svájci minta pedig a családi farmok támogatására nyújt példát.

– *Magára maradt volna az RMDSZ-ben is?*

– Nem, az RMDSZ felvállalta a tagosítási programot, most pedig bízom abban, hogy a többi párt is csatlakozik hozzá.

– *Felmerült a konferencián is, hogy nem elég tagosítani, az öröklést is szabályozni kellene a német, angol, holland stb. minták alapján, ezekben az országokban az állam valamilyen módon azt igyekszik előmozdítani, hogy a megnövelt területű családi farm egyben maradjon, ne forgácsolódjék szét.*

– Erre nálunk is szükség lenne, a szétaprózódáshoz az vezetett, hogy bárki örökölhette, bárki benyújthatta az igényét, attól függetlenül, hol lakik és mivel foglalkozik. Az erdőgazdálkodás terén léteznek már hasonló törekvések, az igény meglenne a szántók stb. esetében is, s bár egyelőre ilyen jogszabály-tervezetről nem tudok, a román politikai elitnek rá kell ébrednie, hogy erre szükség lesz.

(2006 novemberében)

Hazatérők

Befejeztük a tagosítás kérdéskörének szentelt gyilkostói konferenciáról szóló beszámolóinkat, melyben a tanácskozás menétén túl azt is ismertettük, milyen – kulisszák mögötti – harc folyik a román parlamentben ama jogszabály körül, melynek épp a művelet megkönnyítése, legális kereteinek megszabása lenne a feladata. Hogy egy éve a tervezet napirendre tűzése sem megy simán, annak egyik oka fura módon éppen az, hogy égetően szükséges és időszerű lenne e lépés megtétele. Dr. Garda Dezső képviselő fejtegetéseiből kitűnt, hogy a parlament most talán mégis előveszi a süllyesztőből a tervezetet és az a plénum elé kerülhet. Jó indoka lenne ennek, amit a napokban olvastam a sajtóban: *az életjáradékot kínáló kormányprogram nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az emberek ragaszkodnak nemrég vizszakapott birtokaikhoz, nem bocsátják áruba azokat.*⁸⁵ Ha meggondoljuk, nem csoda, hiszen méltán gyanítja mindenki, hogy a mai értékesítési feltételek a legkevésbé sem előnyösek. Az ország európai integrációja nyilvánvalóan új árviszonyokat teremt, nem titok ma már a legeldugottabb faluvégeken sem, hogy az Unióban egy hektárért a többszörösét is megadják annak, amit ma itthon kapni lehet értük. Nemcsak az rendezkedik be kivárársra, aki ki akar tartani a földművelés mellett, hanem a potenciális eladók is. A rossz üzlettől legalább annyira óvakodik a többség, mint a pénztelenségtől.

Kilépünk hát a négy fal közül és visszatérünk a székely faluba. Első állomásunk a Háromszék hegyes vidékeihez olyannyira hasonló Gyergyóremete, melynek két polgárával sikerült hosszabban elbeszélgetnünk.

⁸⁵ Renta viageră n-are căutare. (Nem kelendő az életjáradék) *Cotidianul*, 2006. nov. 8.

Furfangnál több

Czikó Dezső gazdasági értelemben is „többes identitású” vállalkozó, egyszerre két vasat tart a tűzben. E rokonszenves fiatalemberben – mindössze 27 éves – megtestesül mindaz a talpraesettség és kísérletező kedv, melyet oly szívesen tulajdonítunk népünknek, mikor derűsebb képet kívánunk nyújtani a jövőjéről. Eddigi pályáján furfangnál többől, a szakmai érvényesülés képességéből vizsgázott érzésem szerint sikeresen.

– Kilencven után az elsők között mentem ki Magyarországra szerencsét próbálni, szakmám az építészet, sok más székely kőművessel, áccsal engem is a fellendülő magyar építőipar alkalmazott. Négy év után, látva, hogy a gazdámnak milyen jól megy, társaimból külön csoportot szerveztem, saját céget alapítottam. Most három csoporttal dolgozom Gödöllő környékén. Jól ment sorunk, a jövedelemből minden jó minőségű gépet megvettem azóta, de nem akarom tovább fejleszteni a céget ott, mert a mai kormány alatt a mi kategóriánkhoz tartozó cégeknek, kisebb vállalkozóknak nem rózsásak a kilátásai. Munkánk ugyan van, jövő év júliusáig le vagyunk szerződve, de az adóreform beteheti az ajtót. Olyannyira ölnek az adóval, hogy az a befektetőket elijeszti. Eddig, ha egy alkalmazott a minimálbérnél kevéssel kapott többet, akkor 33 ezer forintot kellett fizetni. Ebben benne van a nyugdíjalap, az állami adó, a tb-járulék, az szja-adó, az egészségügyi biztosítás... minden. Nos, szeptember 1-jétől ezt felemelték 64 ezer forintra. Azaz, a hasznot elviszi. Árat emelni nem tudunk, megrendelőinkkel beszéltem, a folyó szerződések megkötik a kezünk.

Czikó Dezső tulajdonképpen már ezt megelőzően haza készült.

– Ami nyereségem volt, azt hazahoztam, teheneket vásároltam Nagykárolyban. Előbb tíz üszőt, azokat itthon a családi háznál helyeztük el télire, mert decemberben történt. A követ-

kező év nyarán építettem egy istállót, s még vettem hét állatot, hogy az istálló legyen tele. Az állomány hovatovább meghozta az eredményt, ami arra ösztönzött, hogy növeljem. Idén még egy istállót építettünk, kicsivel nagyobb, hozzá szénatárolót is. Újabb teheneket vásároltam, már 33 van. Vettem hozzá egy 350 literes hűtőtankot és van egy két kannás fejőgépünk, azaz egyszerre két tehenet tudunk fejni. Áram nincs a farmon, mert egy kicsikét félreesik, egyelőre generátorral oldom meg, de remélem, sikerül hamarosan az áramot is bevezetni, mivel közel esik a szennyvízfogadó-állomáshoz, amit most épít a község.

– *Akkor takarmánytermesztés nem folyik, nem ún. vegyesfarm az öné?*

– A takarmányt is mi állítjuk elő, én egész nyáron hiányoztam, de édesapám gondoskodott róla, három embert alkalmaztunk. Ezek állandó alkalmazottak, nem napszámosok. Én viszont több magyarországi farmra is elmentem tapasztalatcserére. Olyan korszerű farmra, amelyet a tévében látni vagy amelyet én Olaszországban is meglátogattam, nem sikerült eljutni, csak egyre. Előnyömre szolgált, hogy az istállókat mind én terveztem. Beszereztem három egyetemi állattenyésztési tankönyvet a kinti adminisztrátorom segítségével, aki kertészmérnököt végzett, s e könyvek alapján állítottam össze a tervet. Megfelel az uniós előírásoknak, külön van benne helyiség a beteg állatoknak, külön szülőszoba, külön a kisborjúknak egy, külön az üszőknek és külön a fejősöknek. Mekkora fejleszthető? Én egy olyan ötven fős állományra gondoltam, hogy legyen miből cserélni. Ennyiből egy családot el lehet már tartani. Még nem vagyok nő, de a menyasszonyommal már tervezgetünk. A magyarországi vállalkozással még nem hagyok fel, amíg munkánk és szerszámunk van, addig kár lenne abbahagyni, de csak hazaköltözés lesz a vége.

A fiatal Czikó Dezsőhöz és lendületéhez fogható példával még nem találkoztam riporter pályám során, csak remélni sze-

retném, hogy amolyan első fecskéként többek hazatérésének úttörője. Hogy valaki alkalmazottból vállalkozóvá lépjen elő az idegen környezetben, azaz üzletemberként meg tudjon honosodni egy más közegben, önmagában is átlagon felüli teljesítmény. S ha rugalmasságából, ötletességéből arra is futja, hogy e vállalkozókedvet töretlenül hazahozza, ráadásul az ipari hasznót a mezőgazdaságba fektesse be, az már olyan ráadás, mely ha nagyobb számban követik példáját a korábban kirajzottak, már a székelység jövőjére is befolyással lehet. Czikó Dezsőnek itthon olyan családi támasza van, mely íme hazahívja, s ha a helyi hatóságokban is van hajlandóság a visszatelepedés megkönnyítésére, akkor beindulhat egy olyan folyamat, mely megszünteti vagy legalább ellensúlyozza némileg az évszázada tartó folytonos kivándorlást, a székelység „San Franciscótól Szabófalváig” és még tovább, Bukarestig tartó szétszóródását. Történelmi fordulatot jelentene, az uniós csatlakozás felértékelő hatásának kiaknázását, a régió hátrányos helyzete felszámolásának kezdetét.

Tájfejlesztésbe ágyazottan

Gyergyóremete polgármestere, *Laczkó-Albert Elemér* rokon-szenvvel tekint a fenti próbálkozásra, lévén maga is hazatérő. Az övé sem szokványos sorsképlet.

– Magyar és művelődésszervezés szakon végeztem Nyíregyházán 1994-ben. Az első generáció voltunk, akik kimentünk és nem jöttünk haza. Közvetlenül a változások után jutottunk ösztöndíjhoz vagy húszan egész Erdélyből az ottani főiskolán, és mindössze ketten tértünk vissza. Egyszerű lett volna kint maradni, a Duna-tévé is kínált lehetőséget – azt ki kellett volna próbálni –, a diplomámat itthon három évig nem ismerték el, mégis kitartottunk eredeti szándékunk mellett. A leendő

feleségem, aki Iași-ban végezte a földrajz szakot, utolsó évben kijött ösztöndíjjal, összeházasodtunk és hazajöttünk. Két évet Alfaluban és Maroshévízen tanítottunk.

A szülőfalu, ahol gazdálkodói családban felnőtt, végül honorálta Laczkó-Albert Elemér hűségét, 2000-ben történt első megválasztását követően második polgármesteri mandátumát tölti immár a helyhatóság élén s a tagosítási projekt szemléletmást szenvedélyesen érdekli, a legnagyobb kihívások egyikének tartja. Érdemes megjegyezni, hogy a község nagyban különbözik a háromszéki falvaktól, a demográfiai hanyatlás még nem őrli, mint amazokat, a legutóbbi évekig növekedett a lakosság, a kivándorlás most kezdte éreztetni hatását, évente 10-12 gyerekkel kevesebb van az iskolában, de az – több százas létszámával – még mindig erősnek számít.

– A szülők kinn élnek és a gyerekeket is viszik magukkal, úgy gondolják, ott jobban boldogulnak. Remetei létüket nem adják fel, megvan a belsőségük, hazajárnak még, de amolyan *ün-nepi* remeteiekké lettek, s nekünk hiányoznak.

No, de miért is esett a RALF-RO választása Gyergyóremetére? A kezdeményezők szerint itt partnerre találtak. A polgármester szerint „mi tudtuk tartani a lépést, minden adatot, alaptérképet be tudtunk szerezni, a többiek lassan lemorzsolódtak. Négy éve folyik a készülődés. De ez nemcsak Remete számára járható út.” Az előljáró úgy tudja, a konferencia után új lehetőség nyílik meg, a svájci kormány 80%-ban kívánja az előtanulmány elkészítését finanszírozni, s ennek birtokában „remélem az EU kulturális és kohéziós alapjaira sikerrel tudunk rámozdulni, lévén szó egy komplex vidékfejlesztési elképzelésbe ágyazott tervezetről.” A svájci támogatás, szellemi tökeberuházás tehát segít majd az uniós pénzek lehívásában. Nem útépitéseket finanszíroz, hanem átadván módszertanát, tapasztalatát lehetővé teszi a „vargabetűk elkerülését” s a felkészülést az EU-hoz forduláshoz.

– Ezzel együtt biztos vagyok benne, hogy nálunk is iradatlanul nehéz lesz – jegyzi meg, s kérdésre részletezi a feltételeket.

Nagy előny, hogy helyben működik, nem fuccsolt be az ország fontos tejporgyára. – Farmja nincs, nem akar direkte beszállni az elképzelésekbe, bár háttérként lehet építeni rá. Pillanatnyilag az Állami Vagyonalap birtokolja. Létezik egy farmépítő csoport a faluban, akik elindultak már. Elég sok föld is gazdát cserélt, de inkább zsebszerződéssel. Miért? A birtoklevelek nincsenek kiosztva. A helyi földosztó bizottság nem is állíthatja ki azokat, csak az eredeti tulajdonosok nevére.

– *No de miért e lemaradás?*

– Összetett a kérdés. Nagyon rossz, elhibázott volt Remetén az indulás. Mára már hatalmas adatbázis áll rendelkezésünkre, minden mellékletünk számítógépre került, tehát könnyen kezelhető, ráadásul rendelkezésre állnak az alaptérképek, digitalizáltuk a régi telekkönyvi térképet, megvan a régi 5000-es kataszteri térképünk is, tehát a száz évvel korábbi. Ennél is fontosabb, hogy a légi felvételek alapján készült ortofotó is rendelkezésünkre áll. Az összes bel- és kültelkeket feltérképeztük. A kültelkek 70%-a van felmérve, feldolgozottságuk valamivel alacsonyabb. Úgyhogy remélem egy fél éven vagy egy éven belül szinte egyszerre tudunk majd kiadni minden birtoklevelet és nem az asztal mellett kell behúzogatnunk a birtokhatárokat.

A kérdés jelentőségére világít rá az itt következő megjegyzés:

– A birtoklevelek kiosztása elengedhetetlen, mert ezzel foghatjuk ki a szelet azok vitorlájából, akik azt állítják, hogy itt újra kollektivizálni akar valaki, illetve, hogy a földet a svájciaknak akarjuk átjatszani.

És ezzel el is érkeztünk a bizalmatlanok, hitetlenek táborához, akik komoly kerékkötőivé válhatnak a projektnek. Hogyan fogadta hát a falu az eddigieket, mit beszélnek és hisznek az emberek?

– Akik spontánul már tagosítanak a maguk számára, azok részt vettek a konferencián is, eléggé sokan. Egyre több föld marad viszont parlagon Remetén, ez jelzi, hogy a régi gazdák erős

érzelmi kötődése már nem annyira általános, mint valaha. Arra törekszünk, hogy a föld tulajdonjogilag a faluban maradjon, hogy megműveljék és megélhetést nyújthasson azoknak, akik ezt vállalják, megfelelő kiegészítő lehetőségekkel együtt.

Gyergyóremetén szakavatott közvéleménykutatást folytattak le a tagosítási terv kapcsán, a felmerült lakossági kifogások nyilván össz-székely szempontból is figyelemre tarthatnak számot.

(2006 novemberében)

Kitörési pont

Mint láhattuk, Gyergyóremete egyedülálló szerencséje, hogy sikerült a nemzetközi szervek figyelmét felkelteni maga iránt, és ennek köszönhetően, ha minden jól megy, esélyes arra, hogy egy több országra szóló, úttörő tervezet megvalósításának helyszíne legyen. Ez rendkívüli kiváltság és ajándék, melynek sokan tudatában vannak és élni kívánnak vele a faluban – mások ellenérzéseit azonban önmagában még nem szerelhette le. A közvélemény felvilágosítása érdekében több lakossági fórumot tartottak már a tervet felkarolók, riportfilm készült, melyet többször levetített a helyi televízió, mi több, tudományos igényvel készült felmérés elvégzésére is kapott megrendelést egy szociológuscsoport. Milyen kifogások merültek fel a tagosítási tervvel szemben a helyiek részéről? – kérdeztük *Laczkó-Albert Elemér* polgármestertől beszélgetésünk folytatásaként.

Tisztán és tisztességesen

– Ezek kétfélék voltak. Az egyik érzelmi alapú. El sem tudja képzelni az illető, hogy ő a saját birtokáról, arról a darab földről 'leszálljon'. Ezt nem is kell feltétlenül megtennie, a dologra tekintettel kell lennünk majd, mikor a konkrétumokhoz érünk. Mások pedig tájékozatlanságból fakadnak. Mert annak, aki nemet mond, nincs jobb alternatívája, egyedüli válasza: *csak*. „Miért foglalkozunk mi ezzel? Ne akarjunk másokat megelőzni, álljunk inkább be a sorba!” Azok azonban, akik intenzívebben termelnek, nyíltan megvallják: az állapotok tarthatatlanok, képtelenség tízfele menni a traktorral, tiszta veszteség. Az apró par-

cellán dolgozni nem hatékony. Ráadásul küszöbön van a területalapú támogatási rendszerre való áttérés, s azokat nem fogják megkapni, vagy ilyen „romániai” módon kell majd azokat lehívunk, megkísérelve túljárni mindenki eszén... Van, aki ebben reménykedik, de nem fog menni.

– *Mikorra várja a kritikus pontot? Mire kiosztják a birtokleveleket, a frontvonalak is kialakulhatnak a nyílt összecsapásra...*

– Biztosan. Hatalmas érdekérvényesítési lehetőség rejlik a tervben. Arra gondolok, hogy a magánérdek nyilván, mint mindenütt, itt is megjelenik. És a dolog próbája majd az lesz, hogy képesek leszünk-e egy olyan független, szakértői bizottságot – lehetőleg nem helyiekből – összeállítani, amely a földminősítéseket minden részrehajlás nélkül megcsinálja. Hogy még véletlenül sem csapódjék be senki. Nehogy az történjék, hogy akinek van, mondjuk 200 hektárja, az kapjon 150-et – de azt a lehető legjobb helyen. Ezt nem szabad megengedni. Azaz az egész újraosztásnak átláthatónak és követhetőnek kell lennie, különben ha visszaélésre ad alkalmat – az iménti példa az lenne –, akkor megbukik az egész.

– *Igen ám, de ha zsebszerződéssel bár, de gazdát cserélt sok földdarab, akkor gyakorlatilag kevesebbel kell majd számolni...*

– Remete nagy falu, s aki eladta, az is kap birtoklevelet, másképp nem járhatunk el. Mostani kimutatásunk szerint átlag hétfele van a helyi gazdának a birtoka. Akár eladott egyes darabokat belőle, akár nem, tulajdonosként van számon tartva egyelőre. De 6348 lakosunk van, s kétezernél több birtoklevelet kell kiadnunk, a tízezer hektár 22 ezer parcellát jelent erdőkkel, legelőkkel, kaszálókkel együtt.

– *Becslés szerint hányra lehetne vagy kellene ezt csökkenteni?*

– Az lenne a logikus, ha negyedére tudnánk leszállítani. Az európai trend szerint mindenütt csökkent a tulajdonosok száma, és nőtt a birtok területe is egyúttal.

Pró és kontra

– *Falusfelét, aki kétszáz hektárt vásárolt össze és száz tehenet tart, ott láttam a konferencián és nyilvánvalóan érdekelt abban, hogy a saját eszközeivel megvalósított összevonáson túl a tagosítás is kedvezzen neki. Akik vállalkozói jellegű gazdálkodást űznek, azok mind a terv mellé álltak?*

– Én úgy érzékelem, hogy a tekintetek meglehetősen beszédeselek: van, akinek fagyos, másnak szúrós. Tavasz folyamán 400 fős reprezentatív minta alapján komplex háztartáskutatói felmérést végeztettünk a csíki KAM-csoporttal, és abból az derült ki, hogy a falu nyitott a kérdés felvetésére, s a többség támogatásáról biztosított. Kivételek mindenképpen vannak. Elképzelésünk az – főleg ha kedvező törvényi változásra nem lehet számítani a tagosítást illetően –, miután mindent előkészítettünk, községi népszavazást írunk ki, hogy legyen-e folytatás vagy sem. Eddig háromszor utasította vissza a román parlament a törvénytervezet megtárgyalását, de minden jó törvénynek ez a sorsa Romániában, különösen, ha értelmes koncepciót kíván érvényesíteni. Öröm, hogy legalább beleszólhatunk s nem várjuk ölbe tett kezekkel. Ha mindig megvárnök a törvényt, lépéshátrányba kerülnénk.

– *A legszegényebbek szoktak a legkonzervatívabbak lenni. A gürcölő kisgazdát, aki háztájijából él, disznót, csirkét nevel, egy-két tehene van és befolyása a közdolgokra gyenge, azt, aki az egzisztenciájáért aggódik, nem üzleti terveket forgat, azt hogyan fogják megnyerni a tervek?*

– Elképzelésünk az, hogy a mostani háztáji gazdaságokat – mindenkinek van a belsőség végében valamennyi földje – a tagosítás nem érintené. Mindenkinek meghagynók a hozzá legközelebb eső darabját, az nem kerülne be a körforgásba, hogy ő azon továbbra is tudjon krumplit, hagymát termesztetni. A külső övezetbe eső, nehezebben megközelíthető földeket vonnánk be az átrendezésbe.

– *A konferencián modellként szóltak arról, hogy egy harminc-negyven hektáros tömb közepére kiköltöző gazda ott tanyát építene.*

– Van, aki ezt az életformát már gyakorolja. Magyarországon vállalkozó az illető, az ottani nyereségből olyan tehenészfarmot épített magának, hogy az embernek a szeme-szája tátva marad. Vegyes farm, silókat, tárolókat épített hozzá.

– *Őn nem titkolja: polgármesteri megbízatása legnagyobb vállalkozásáról van szó. Svájcban akár két évtizedet is rászánnak egy ilyen tagosításra. Ön második mandátumát tölti. Szívesen vinné tovább?*

– Erről korai még beszélni, de nem személyes vállalkozás ez, hanem a falué. Fontos a jó csapat, mely mellé állt, munkatársaim teljesítményéről a konferencián is bárki meggyőződhetett. Nem személyfüggő dolog, s olyan alapokon kell nyugodnia, hogy bárki kidől a sorból, továbbvihetőnek kell lennie. Ráadásul Románia szempontjából is kitörési pont. És minden falunak ki kell találnia magát, felmutatni, amiben ő több, más, mint a többi.

– *A száz évvel korábbi tagosításról riasztó dolgokat is meséltek nekem, igaz, nem itt, hanem a Székelyföld déli sarkában.*

– Itt 1906-ban volt a tagosítás, és az emberek még ma is emlegetik Csányi mérnököt mint a siker zálogát. Ő volt a mérnökök netovábbja. S amit ő megmért, arra mi ma is tudunk alapozni. Ennek köszönhetően vannak meg az alaptérképeink és az egész korábbi dokumentáció. Nem vitték el, a helyi jegyzők mindig megmentették, legutóbb épp '89-ben, mikor el is égethették volna. Pénzben ki sem fejezhető, mekkora segítség ez ma nekünk. Az akkori tagosítás jó emlékeket hagyott hátra, ezért is támaszkodhatunk rá. Persze egy független szakértői bizottság biztosíthatja a pártatlanságot, s a svájci stb. adományozók ellenőrzése külön garancia.

Új termelőszövetkezet

Mivel témánkba vág, jelezni szeretnénk az országos szenzációt, hogy az EU-ba lépés küszöbén megalakult Szeben környékén az első új típusú termelőszövetkezet, ahogy a sajtó blikkfangosan fogalmaz: téesztagként kívánnak szembesülni az új kihívással, s a kapitalizmus útjára lépni egy havasalji falu juhászházai.⁸⁶ A negyvennégy marzsina juhnyájtulajdonos két azonnali okból döntött a közös gazdálkodás mellett: január elsejétől tilos lesz közvetlenül piacon eladniuk a termékeiket, és túl alacsony árakat kínáltak a közvetítők, illetve az arab felvásárlók a báránnyáért. A mezőgazdasági hatóság is társulásra buzdította őket, júliusban pedig 14 juhász tapasztalatcserén vett részt az ausztriai Linzben. Ott meggyőződhetek, hogy az osztrák juhtenyésztők elkülönítik a hús és tejtermelésre szakosodott nyájakat, s az újonnan szövetkezettek célja, hogy vegyes vállalkozást hozhassanak létre az osztrákokkal. Belépési feltételül a 200 fős juhállományt és tízmillió lejes hozzájárulást szabtak. Ez ideig 24 ezer juhot birtokol a 44 tag, ettől napi 8–10 ezer liter tejet remélnék és 15–17 ezer báránnyt. Tervezik, hogy vegyes vállalkozás keretében német fajjuhokat hoznak be, azokat keresztezik a hazai fajtákkal. Azt gondolják, állataiknak Németországban lesz piaca. Mai arab vásárlóik kilónként 45 ezer lejért fizettek, úgy vélik: a német piacon a két és fél eurót is megkaphatják érte. Fő törekvésük egy túrógyártó egység és egy vágóhíd felépítése Nagyszeben határában a megfelelő értékesítési hálózattal, mely segítségével kelendő márkás terméket állíthatnának elő. Felismerésük okvetlen megszívlelendő: a feldolgozás és kereskedelmi forgalmazás céljából a társulás elkerülhetlen annak, aki versenyképes kíván maradni az új körülmények között.

(2006 novemberében)

⁸⁶ *Cotidianul*, 2006. nov.

Elpazarolt évtized

Az Alpok gyöngyében, Svájcban nem véletlenül oly mutató-sak a települések, a célszerűség és a kinézet, például a falukép összhangja mögött olyan kollektív erőfeszítések állnak, mint amelyekről a tagosítási szakemberek számoltak be a gyilkostói konferencián. Igaz, a svájciaktól megtudhattuk, hogy ez még egy olyan jóléti államban sem végezhető el önerőből, ha a hatalmas költségek – új utak, hidak, területrendezés – kétharmadát nem vállalna át a szövetségi állam és a kanton, akkor bizony az érintett település moccanni sem tudna. Még az ottani sokkal gazdagabb helyhatóságok és polgárság sem tudná a tagosítás költségeit saját zsebéből fedezni, hogy a felmerült konfliktusok feloldásának mechanizmusairól, eljárásairól ne is beszéljünk. Ezek mind többszintes igazságszolgáltatási, közigazgatási stb. apparátust tesznek szükségessé. Ami pedig a hasznot illeti, abból mindenekelőtt a földművelő gazdák részesednek, akik tehát a termelési költségek akár felét is megtakaríthatják az átrendezés nyomán; – a település és az ország érdeke áttételesebb. Szükség van tehát egy olyan politikusi és szakértelmiségi elitre, mely eme áttételeesség mellett is vállalja a tagosítással járó rendkívüli kiadásigényes erőfeszítéseket, belátja, hogy bár neki magának azonnali előnye nem származik belőle, de hosszabb távon a régiónak és a nemzetgazdaság versenyképességének okvetlen javára válik.

Nem rövidlátó állam – kooperatív faluközösség

Mindezt azért foglaltam itt megint össze, hogy világossá váljék, milyen hihetetlen szerencse, hogy egy úttörő tervezet kapcsán pont egy székely településre esett a nemzetközi szervek választása, és hogy miért nem mondhatunk le a továbbiakban sem a nemzetközi segítségről–felügyeletről, lévén a hazai viszonyok mind közerkölcsileg, mind anyagilag merőben mások. Hogy egyebet ne említsek, a tagosítás egyebek mellett a faluban megélni igen, de kibontakozni nem tudó gazdaságok kiszabadítását is jelenti a kutyaszorítóból, ezeket ki kell költöztetni a településről és tanya formájában felépíteni újra a maguk birtokán – s ennek költségei részben szintén a tagosítási-területrendezési munkálatokat terhelik.

A fentiekhez még annyit mindazonáltal tegyünk hozzá: minden külső támogatás mellett a tagosítás mindenekelőtt a birtokosok erre a célra életre hívott egyesületének a műve, nagyfokú szociális együttműködési készséget, átlagon felüli kollektív teljesítményt igényel.

Belső gáncsok – külső példák

A konferenciára meghívott többi előadó és vendég is mondtott megszívlelendő dolgokat, terjedelmi okok miatt csak válogatni fogunk az elmondottakból. Garda Dezső és Kelemen Atila személyében a terv mellé állt két RMDSZ-képviselő is felszólalt a tanácskozáson, utóbbi a képviselőház mezőgazdasági bizottsága elnöki minőségében kifejtette, folyik a román tagosítási törvénytervezet vitája a parlamentben, ennek viszontagságairól alább bővebben szólnunk.

– Romániában nem egyféle mezőgazdasági politikát kell alkalmazni, hanem régióként különbözött, Suceaván mást, mint Gyergyóban – mondotta Kelemen Atilla –, s nyilván nem az EU terhére fogjuk tudni végrehajtani, mindamellett minél előbb neki kell látni, az EU mezőgazdasági költségvetése csökkenőben van, a valamikori 60%-ról ma az összkiadások 40%-ára apadt, és még kisebb lesz. A politikai akarat mellett a gazdaközösség megértésére is szükség lesz, s előfordulhat, hogy német mintára, az örökösödést is szabályoznunk kell, hogy a földek újbóli szétaprózódásának elejét vegyük.

Garda Dezső történeti utalással kezdve arról szólt, hogy sajtóságos katonai feladataiból fakadóan a székelység évszázadokig olyan viszonyok közt élt, melyek megtiltották a földek adásvételét, itt fokozatosan lesz áruvá a föld a 18. században és azt követően, majd méltatta a 19–20. századok fordulóján lefolytatott korábbi tagosítást, melynek eredményeit a sorozatos földreformok (1921, 1945, 1991) sajnálatos módon eltörölték. Az árnyalás kedvéért a képviselő úr nézeteit részletesen külön interjúban fejtette ki lapunk számára, abban az általa készített tagosítási törvénytervezetről is szó lesz.

Dézi Zoltán Hargita megyei alprefektus elpazarolt évtizednek nevezte az eltelt időszakot a terv szempontjából, s felpanaszolta, hogy a Gyergyószentmiklóson 1990 után alakult öt társas gazdaság a közérdeklődés hiánya és egyébek miatt csak vegetálni volt képes.

A *szlovákiai* helyzet bemutatása rendjén megtudtuk Tomas Stevlik pozsonyi kataszteri intézeti igazgatótól, hogy belekezdtek a tagosításba, amit az indokol, hogy az országban az átlagparcella nagyság 0,75 hektár, és egy parcellának átlag 15 tulajdonosa van.

Az egyik legérdekesebb előadás a magyar mezőgazdaságról szólt, melyből kiderült: általános birtokrendezésnek a sajátos belső viszonyok miatt nincsen esélye a szomszéd országban. Tanka Endre, a budapesti Károlyi Gáspár egyetem tanára el-

mondotta, hogy *Magyarországon* az 5,8 millió hektár mezőgazdasági területből 2,2-öt privatizáltak, a maradék 3,7 millió ún. részarány-tulajdon, ebből is 1,5 millió osztatlan közös tulajdon, s addig nem lehet tagosítani, amíg e helyzet fennáll. Magyarán, ott az történt, hogy a volt téesz-tulajdon átment ugyan egy metamorfózison, de a nagyüzem túlsúlyban maradt, a középüzemek úgyszólván hiányoznak, a másik póluson a kis és egyéni gazdaságok foglalnak helyet nagy számban és viszonylag kis területen. Az országban a földkoncentráció nagyon előrehaladt, a földalap 75%-a a gazdaságok 1,6%-ának birtokában van, ezer hektáron felüli területtel a gazdaságok egy százaléka bír. Mivel 1988 óta neoliberális birtokpolitikát folytat az ország, családi gazdaságok létrehozásáról eddig szó sem lehetett – mondotta Tanka professzor. A nagybirtok túlsúlya társadalmi érdeket sért, eltorzult a birtokszerkezet, ezt feloldandó a középüzemek számát, hányadát kellene szaporítani. Egyelőre viszont az a helyzet, hogy a birtokrendezés leállt, csak az önkéntes földcsere létezik, a gazdaságok 90%-a a túlélésért harcol. Románia számára levonható tanulság, hogy nem szabad belenyugodni a tőke egyoldalú értékesítési szempontjai érvényesülésébe, hanem az EU öko-szociális modelljeit kell felkarolni, melyek a gazdasági, társadalmi és környezeti szükségletek egyensúlyát célozzák. A nagy táblaméret csökkenti a kiadásokat, de a társadalmi érdek, az elvándorlás fékezése, a foglalkoztatás biztosítása, a kulturális szempontok legalább olyan fontosak.

Más világhoz tartozott *Szlovénia* – derült ki Andrej Udovc ljubljanai egyetemi tanár előadásából. Itt a szocializmus idején sem kollektivizáltak, a rendezésnek pedig még a '80-as években nekiláttak svájci és bajor minták alapján.

Komlóssy József ezek kapcsán mesélte el, hogy Svájcban minél magasabban helyezkedik el egy gazdaság a hegyekben, annál nagyobb állami kedvezményekben részesül. Mikor ugyanis megindult a gazdák leköltözése a völgyekbe, és ezzel kezdetét vette az erózió, a legelőkre pedig helikopterekkel kellett felvin-

ni a kaszálógépeket, hamar kiderült, hogy ez képtelenség, többbe is kerül, mint a gazdákat rávenni, hogy nagyobb támogatás fejében megmaradjanak eredeti helyükön.

Austria felix

Méltatólag szólt hazája mezőgazdaságáról Agnes Schierhuber asszony, az EU mezőgazdasági bizottságának alelnöke. Itt most az adatokban bővelkedő előadást nem ismertethetjük, de megjegyezzük: a boldog Ausztriában a birtokok átlagnagysága 19 hektár, viszont azok 22%-a 5 hektár alatti, és helyzetük nem kilátástalan. Ausztia ma búzát visz ki, bár a II. világháborúig behozatalra szorult. Nagy a hányada a fiatal vagy viszonylag fiatal gazdáknak, ezek főleg családi munkaerőt vesznek igénybe, csak a gazdaságok 13%-nak van egynél több alkalmazottja. Igaz, az aktív lakosság mindössze öt százalékát foglalkoztatja ez az ágazat. Az alelnök asszony szerint 25 éve a mienkhez hasonló volt hazája helyzete, azóta azonban felzárkózott a Nyugathoz. Saját gazdaságának példáját hozva fel, elmondta: korábban 20 tehenet gondozott, ma agrármérnöknek tanult lánya vezeti a farmot, főleg gyógynövényeket termeszt, valamint biológiai üzemanyag előállításához szükséges növényeket, természetgyógyászati patikát tart fenn. A képviselő asszony ma is csak az otthonról hozott kosztját fogyasztja Brüsszelben.

Némileg elsikkadt a második magyarországi hozzászóló felvetése, itt legalább jelezni szeretnénk, hogy az országgyűlés elnökének tanácsadója szóvá tette: nem kedvez az újonnan csatlakozott államoknak, hogy az EU csökkenteni kezdte mezőgazdasági kiadásait, mivel ezek jó része még mindig félig agrár-

társadalomban él. – Meg lehet-e kétszer fizettetni ugyanazzal a néppel a tagosítás költségeit? – kérdezte ennek kapcsán.

Így vált nyilvánvalóvá: az új tagállamoknak e tekintetben meg kell majd harcolniuk különérdekeik érvényesítéséért Brüsszelben.

Ennyit a gyilkostói konferenciáról.

(2006 novemberében)

Függelék

„Egy álom: bámulatos szervezettség és öröklésszabályozás Dániában”

Dezső Vencel igazgató, kísérletei jutalmául dániai tanulmányutat nyert nemrég, azóta is mint egy álomra emlékszik vissza arra, amit ott tapasztalt.

– A szakoktatás modulokban történik. Ha mezőgazdász akarsz lenni, szerződést kötsz egy farmerrel. A még szabad gazdákhöz a mindenható farmerszövetség közvetít ki. A szövetségről: termelési irodái három-négy termelési tervet dolgoznak ki minden farmer számára, az érintett kiválasztja a számára kedvezőbbet. A szövetség szakemberei figyelmeztetik a tagságot: most ez és ez a soron lévő feladat, például a kolerádóbogár-invázió elleni megszervezés. A szakember kiszáll, és megmondja, mikor mit kell szórni, azt a család elvégzi. A felelősség a szakemberé! A terméket a szövetség helyezi el a piacon vagy másutt. A feldolgozóüzemekben a farmerek részvényesek is egyben. A farmok általában annyi szarvasmarhát tartanak, ahány hektárból állnak, azaz olyan 30 és 200 közöttit, s a családok mellett ott dolgozik egy-két tanuló is. A gépesítés olyan, hogy 200 tehenet másfél óra alatt fejnek meg. Az országban 55 000 farm működik, az országos kivétel 60 százaléka mezőgazdasági termék. A farmra megérkeztünk: se kerítés, se kapu, minden ajtó nyitva. A gazda bemutatkozott, és felpattant a motorkerékpárra, mert a villanypásztorra bízott marháit be kellett terelnie. A tehén jött, és állt be a fejőstandra, számítógépen lehetett követni a kifejt mennyiséget. A rendszer annyira zárt, hogy a gazda saját fogyasztásra az üzletben veszi a te-

jet. Jött a tartálykocsi, szivattyúzta át, és vitte el, amit kifejtek, írásnyomtató rögzítette a mennyiséget, zsírfokot.

Ámulatunkból magunkhoz térve, megkérdeztük, hogyan bírja a család a reggeltől estig tartó megfeszített munkát. Nos, a szövetség gondoskodik erről is, évente egy hónapra a frissen jelentkező farmerek közül kiküldenek egy hónapra valakit, aki mindent átvesz, elvégez. Olyankor az egész család üdülni megy.

– A farmerképzés pedig úgy folyik, hogy a pályázó fiatal szerződést köt egy gazdával, egy évet termelési gyakorlaton tölt, ez a próbaév, a másodikat és a harmadikat iskolában, illetve kinn, a farmon tölti, ha a három modulon átment, ún. zöld diplomás farmernek ismerik el, érettségije nincs, de nincs is szüksége rá. A zöld diploma felhatalmazza arra, hogy farmot vásároljon. És ez a legérdekesebb: ott mezőgazdasági üzemet nem örököl senki! A volt tulajdonos nyugdíjat kap, a farmot a szövetség eladja, s a pénzt átutalja neki. Esetleg a saját fia is megveheti. A fiatal vevő már a képzés alatt gyűjt a vásárlásra, s állami ajándékként még egy akkora hitelt kap. Például mondjuk van egymilliója, ahhoz még nyer egyet, erre pedig már akár hússzörös kamatmentes bankkölcsönt tud felvenni, amivel már vásárolhat. A verseny megvan, sok farmer végez, kevés farm eladó, az optimális számon, az övenötezer farmon ugyanis nem változtatnak. Aki nem vezet saját farmot, azt a szövetség alkalmazza – bámulatos a szervezettség. A képzés lényege: a farmernek érdeke tanulót felvenni, ugyanis többek közt a diáknak juttatott jövedelmet leírják az adójából. S a szelekció, az egész rendszer olyan, hogy csak az kerül föld birtokába, aki szereti és ért hozzá”.⁸⁷

⁸⁷ Érdemes összevetni a dán példát a Németh László-féle reformelképzeléssel 1935-ből, melyet *A reform* c. esszéjében vázol fel, s mely eme összehasonlításban egyáltalán nem tűnik utópisztikusnak, mi több, máig tanulságos lehet. A gondolatmenet a kor divatos jelszavából, a nagybirtokra irányuló telepítéstervezetek (pl. az Illyés Gyula által javasolté), valamint a szovjet szövetkezetesítés bírálatával kezdődik,

(B. Kovács András: Zöld diplomás farmerek. *Háromszék*, 2003. november 11.)

majd rátér saját elképzelései ismertetésére: „Különbözhet-e az új telepített kisbirtokos a régi pusztulótól? Ha a telepítés pusztta földosztás, világos, hogy nem. Ezért hangsúlyoztam én, amióta a kérdéshez először hozzászóltam, hogy a telepítéssel nem új kisbirtokosságot kell csinálni, hanem egy egészen új osztályt, függés és függetlenség egyesített előnyeivel. A telepítés szakértői szeretik hangsúlyozni, hogy a nagybirtok kevesebb embert tart el, mint a kisbirtok. Az a földterület azonban, amelyet a nagybirtok felosztása a cselédség önállósítása után felszabadít, aligha lenne a mai gazdasági tudás mellett elég gyarmat a mezőgazdaság milliónyi földönfutója részére. Az igazi, kiadós gyarmat itt nem a föld, hanem a tudás. A települőket tulajdonképpen nem a nagybirtokra, hanem a minőségtermelésbe kell telepíteni. A telepítés első tétele: a települők nagyfokú mezőgazdasági kiképzése nélkül nincs telepítés. A második: azt a gazdasági testet, amelyet egy-egy nagybirtok alkot, nem szabad teljesen szétvagdalni. Magyarország nagy szégyene, hogy a földbirtokreformmal Európában a legtávolabb késett. De ez egy ésszerű telepítésben még hasznunkra válhatna, ha a települők viszonylag önálló birtokai fölött a nagybirtokot mint szövetkezeti keretet fenntartjuk. Az elgondolás: minden kis telepnek van bizonyos autonómiája. A terméseredmény a telepes egyéni munkájától függ: a telep vállalkozás. De ugyanakkor a birtok tervébe is beilleszkedik: alkalmazkodik a közös termelőprogramhoz, közszolgáltatokat végez, terményeit a szövetkezeten át értékesíti: a telepes amellet, hogy vállalkozó, szövetkezeti tag is. Kisbirtokosság és földmunkásság közt új osztály létesül így: befele csupa önálló vállalkozás a birtok, kifele egyetlen gazdasági test. A telepesnek joga van a telephez, de ha hanyag és tudatlan, kötelezettségeit a szövetkezettel szemben nem tudja teljesíteni. S kicsúszik alóla a föld. Az egykezésnek nincs értelme így: egy ember egy tagnál többet nem kaphat, a többi gyerek pedig új településre, új tagra rajzik ki.” (In Németh László: *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989. 221-222 old.)

Az Európa Tanács Gyergyóremetéért

(Komlóssy József levele a riporterhez 2006 júniusából)

A minap a RALF-fal, avagy a földek összevonásával kapcsolatos egyre terjedelmesebb levelezésemet rendezgettem. Így került sor arra, hogy a témával kapcsolatban tavaly megjelent kitűnő írásait ismét átfutván úgy határoztam, hogy felkeresem soraimmal. Írok Önnek azért, hogy értesítsem arról, hogy a RALF-koncepció megvalósításának érdekében mind Erdélyben, mind nyugaton több mint három éve folytatott tevékenységünk történetében 2006. március 17-ét, mint fontos dátumot kell számon tartanunk.

Ezen a napon fogadták el az Európa Tanácsban dr. Theo Maissen képviselő úr jelentését (Doc. 10836 Resolution 1488/2006), címe: *Regrouping Land in Central and Eastern Europe*. Azaz: a földek tagosítása Közép- és Kelet-Európában.

A jelentés 8. pontja kimondja, hogy a RALF-ot, mint kísérleti projektet Romániában Gyergyóremetén kell megvalósítani. A jelentés ezen egyetlen pontjának a keresztülviteléhez szinte anynyi körütekintő és szívós munkára volt szükség, mint néhány esztendővel ezelőtt ahhoz, hogy az úgynevezett Csángó jelentés az Európa Tanácsban elfogadást nyerjen. A Csángó jelentés eredményeként ma már szinte egy tucatra tehető azon falvak száma, ahol összességükben sok százan tanulhatják a moldvai csángó gyermekek a magyar nyelvet. Remélem, hogy az Úr Isten megengedi, hogy megérjem azt is, hogy az EU támogatásának segítségével miként Csángliában az anyanyelv oktatását, úgy, a helybeliekkel vállvetve Remetén is sikerül megvalósítanunk egy olyan példa értékű területrendezést, amely a faluban alapjául szolgálhat a korszerű gazdaságok megteremtéséhez.

Olyan mintagazdaságok létesítéséhez, amelyek a fiatalok számára a jövőjük megalapozását vannak hivatva biztosítani. Egyik

megbeszélésem során egy magasrangú román diplomata végül is kijelentette: azt most már értem, hogy miért van szükség az apró kisparaszti földecskék összevonására, tagosítására. Az is világos, hogy egy ilyen projekttel nagy eséllyel lehet pályázni az EU-nál, hogy a megvalósítására komoly anyagi támogatást adjanak. Komlóssy úr azt mondja meg nekem, hogy a mintaprojektet miért pont Gyergyóremetén akarja megvalósítani? Amire akkor így válaszoltam: Excellenciás uram! Hogy miért pont Gyergyóremetét választottam, akár tíz indokot is fel tudok Önnek sorolni. Ön csak egyetlenegy indokot mondjon, hogy miért ne ott valósítsuk meg ezt a Közép-Kelet-Európában egyedülálló kísérleti projektet? Mire ő elnevette magát, majd kijelentette: rendben van, támogatom a megvalósítását.

A tagosítási projekt előterveinek elkészítése az egyik előfeltétele annak, hogy Brüsszelben az EU mezőgazdasági osztályánál eredményesen pályázhassunk a megvalósításhoz szükséges anyagi támogatásra. Munkatársaimmal együtt három éven át mind a mai napig csupán a saját időnk és költségeink terhére dolgoztunk. Igaz ők svájciak, így ez éppen annyira természetes, mint ahogy az is magától értetődő, hogy egy ilyen, kifejezetten a faluközösségeket megtartani szándékozó projektet, mint a RALF-RO-t Magyarországon nagy garral beharangozott Szülőföld Program illetékesei még csak figyelemre se méltatták. Ami végeredményben érthető, hiszen a RALF koncepció nem az úgynevezett nyugati befektetők és azok magyarországi mame-lukjainak az anyagi érdekeit van hivatva szolgálni.

Ennek dacára a RALF-RO munkatársaival még idén az őszi folyamán egy konferenciát szeretnénk rendezni Gyergyószentmiklóson azzal a céllal, hogy svájci előadók bemutatassák a RALF területfejlesztési koncepcióját, az Európa Tanács, valamint az Európai Unió mezőgazdasági bizottságainak a részvételével megadjuk a konferencia nemzetközi háttértámogatását.

Másrészt a lengyel, a szlovák, a magyar és a horvát szakemberek előadásain keresztül bemutassuk, hogy a RALF-koncepció kidolgozása és a kísérleti projektnek a megvalósítása Gyergyóremetén, nem csupán az erdélyi vagy romániai problémák megoldására szolgálhat példaként, hanem egy olyan területfejlesztési projekt, ami az egész úgynevezett volt szocialista Közép- és Kelet-Európát közelről érintő feladatok megoldásához nyújthat segítséget.

Rákossy Botond kollegám eredményes munkája Remete földmérését illetően az az alap, amire a tagosítással kapcsolatban minden tervezési munkát a jövőben építeni lehet.

Maradok szívélyes üdvözlettel:

Komlóssy József, a RALF projekt koordinátora.

(2006 júniusában)

Komlóssy József ismerteti a tervet és a svájci gyakorlatot Budapesten

Vidékfejlesztés, vagy a földek tagosítási koncepciója (RALF) Közép- és Kelet-Európában

Komlóssy József okl. mérnök, a RALF-CH Projekt koordinátora

Tisztelt Elnök úr! Hölgyeim és uraim!

Amikor 2003 tavaszán szűkebb pátriámban, Székelyföldön jártam – miként ott mondják – a pityókarakás, azaz a krumpli-ültetés időszaka volt. A munkákat látván megérett bennem az elhatározás, hogy az immáron több mint 10 esztendőre tehető Európa-tanácsi jelenlétem kapcsolatrendszerét felhasználom, és az Európa Tanácsban ismertetem Románia hegy- és dombvidékein a mezőgazdaságban uralkodó körülményeket.

Ebben a kérdésben így vette kezdetét az Európa Tanács szerepvállalása.

Az első megbeszélésre 2003 júniusában került sor a Környezetvédelmi, Mezőgazdasági, valamint a Helyi és Regionális Önkormányzatok Bizottságának titkárával. Ezt követően kértek fel arra, hogy egy előadás keretében a problémák részleteiről a soron következő szeptemberi ülésen tájékoztassam a bizottságot.

Előadásomban rámutattam arra, hogy a középkelet-európai térség a történelem folyamán több ízben, formában és okból kényszerpályára került. Többek között ez volt az egyik meghatározója annak, hogy idők folyamán a vidéki települések s a me-

zőgazdaság sem mehetett át a nyugat-európaihoz hasonló szerkezeti átalakulásokon.

A vidéki kistelepülések és a városi lakosság életkörülményeinek, társadalmi struktúrájának a különbözősége a Nyugat- és Középkelet-Európa országai között nem csupán szembeötlő, de a legtöbb esetben a lehetőségeiket tekintve meghatározó is.

Ennek egyik legfontosabb elemét az adott ország lakosságának a mezőgazdaságban a direkt és indirekt foglalkoztatottak közti arányokbeli különbsége alkotja. Amíg Nyugat-Európában ez az arány 3-4% között mozog, addig Középkelet-Európában helyenként 37%-tól egészen 50%-ig változik.

A másik jellemző tényező, hogy a falvak lakossága előregedett. Az átlag életkor 60 év, vagy afelett van. Mindnyájukat – miként Erdélyben – jóformán már csak a kasza és a kapa viszi ki a földjeikre. Következésképpen mindenütt hiányzik a kor követelményeinek megfelelően széleskörűen képzett pozitív jövőképpel és biztonságérzettel rendelkező fiatal gazdatársadalom.

Mint harmadik meghatározó faktort kell említenem a tulajdonok elaprózottságát, ami sok esetben azt jelenti, hogy az alig negyed vagy fél hektárnyi földcskék elszórtan 6, 8 vagy akár 10 helyen is vannak. Ehhez járul az úthálózat szinte teljes hiánya, a kor követelményeinek megfelelő vízgazdálkodás, valamint a környezet és tájvédelem egyáltalán nem kielégítő volta.

Végül, de talán nem utolsósorban kell megemlítenem a termelési, feldolgozási és értékesítési lehetőségek koordinálásának a hiányát.

Előadásomat követően a balti államoktól Bulgáriáig több parlamenti képviselő kifejtette, hogy az általam elmondottak nem kizárólag román vagy erdélyi problémák, hiszen nekik is hasonló okokból kifolyólag vannak megoldásra váró feladataik.

Nem utolsósorban a felsoroltak miatt az egész középkelet-európai térségben az 1990-es éveket követő politikai és gazdasági változások buktatóinak egyik legnagyobb vesztese minde-

nütt a gazdatársadalom volt. Mindehhez járulnak az EU-hoz történő csatlakozásból eredő kihívások és vele mindazok a körülmények, amiket az általános globalizáció a gazdák számára teremt.

Tisztelt Elnök úr, hölgyeim és uraim!

Tekintettel a magyarok speciális helyzetére a Kárpát-medencében, bennünket a fent vázolt problémák következményei több vonatkozásban sokkalta fokozottabban érintenek, mint más nemzetek fiait.

A szeptemberi előadásom⁸⁸ visszhangja eredményezte a felkérést egy második előadás megtartására, aminek az volt a célja, hogy felvázoljam milyen megoldási lehetőséget kínál az ún. svájci tagosítási vagy általános strukturális vidékfejlesztési modell. Előadásomra 2003. december 12-én Budapesten került sor. A vitát követően a jelenlévők 86%-a amellet foglalt állást, hogy készüljön egy, a témát ismertető határozati javaslat. Minekutána a javaslatot megfogalmaztam, beterjesztésére a svájci Walter Schmied képviselő urat és 20 különböző nemzetiségű és pártállású társát sikerült megnyernem. Címe: *Regrouping Agricultural Land and Forest in Central and Eastern Europe (Doc. 10105)*

Kitartó lobbymunka eredményeként jelentéstevőnek az ugyancsak svájci dr. Theo Maissent tudtuk jelöltetni. Ez megalapozta a további munkám eredményeit, annál is inkább, mert én eleve azt szorgalmaztam, hogy a jelentésben legyen megjelölve pontosan az a helység, ahol a minta, vagy kísérleti projekt megvalósításra kerül. Ennek a szándékomnak a keresztülvitele elé – érthető okokból – többen is komoly akadályo-

⁸⁸ A képek első csoportja, amelyeket a szeptemberi előadásom során bemutattam: 1. tájkép – legelő, erdő; 2. térkép kivágás; 3. tájkép – parcellák; 4. tájkép – úthiány; 5. pityókaültetés – asszony lóval; 6. pityókaültetés – vénasszony; 7. erdősítésre szoruló terület.

kat gördítettek. Az Európa tanácsi hivatalos, helyszíni terepbejárásra Gyergyóremetén 2005. október végén került sor. Dr. Theo Maissen úr jelentése ez év március 17-én nyert a bizottsági ülésen elfogadást. Címe: *Regrouping Land in Central and Eastern Europe. (Doc. 10836)* A jelentésben egyértelműen nevesítve van az a helyiség, Gyergyóremete/Remetea, ahol a kísérleti projekt megvalósítását javasolják.

Időközben Svájcban megalakítottuk a RALF-CH munkacsoportot, Romániában pedig a RALF-RO-t. (A RALF az angol *Regrouping Agricultural Land and Forest* rövidítése.) Kérem, engedjék meg nekem, hogy a továbbiakban az egyszerűség kedvéért a tagosítási munkák helyett a RALF megjelölést használjam.

A Maissen-jelentés elfogadásával az Európa Tanács gyakorlatilag biztosította számunkra az erkölcsi és politikai támogatását. Ennek a támogatásnak az eredményeként az Európai Parlament Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Bizottságának több vezető személyisége úgy nyilatkozott, hogy a RALF vidékfejlesztési koncepció megvalósítása jelentheti azokat az alapokat, amikre támogatási rendszerük több pillére a jövőben épülhet.

A román parlament Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési csoportjának tagjai aláírásaikkal egyhangúan biztosították dr. Kelemen Atilla képviselő urat a tagosítási koncepció támogatásáról. A Bukarestben benyújtott román tagosítási törvény most van a parlament előtt. A törvénytervezet a svájci törvények alapján nyert megfogalmazást.

Tekintettel a RALF koncepció egyértelmű svájci szellemi és politikai hátterére ez év augusztusában Svájcban a Külügyminisztérium egyik osztálya, a DEZA (*Development Erziehung und Zusammenarbeit*) Fejlesztés, Nevelés és Együttműködés Hivatala biztosította számunkra azt a szükséges összeget, amivel a RALF-RO a tagosítási mintaprojekt előterveit a RALF-CH segítségével 2007 őszére el tudja készíteni.

Tisztelt Elnök úr, hölgyeim és uraim!

A tagosítás Svájcban mintegy 100 évre visszatekintő sikertörténet

A svájci modellnek a helyi körülményekhez – beleértve a jogrendet is – történő alkalmazása lehetőséget nyújthat arra, hogy a középkelet-európai országok mezőgazdaságában elinduljon egy olyan szerkezeti változás, amely a lakosság tekintélyes részének a jövőjét előnyösen alakíthatja. Ez ugyanakkor megvetheti egy gazda-polgár társadalom fokozatos kialakulásának alapjait is.

Amennyiben svájci modellről beszélünk, mindenekelőtt figyelembe kell vennünk, hogy Svájc szövetségi állam. Ennek az államnak alapját a *szubszidiaritás* elvének legmesszemenőbb alkalmazása alkotja, ami a gyakorlatban többek között azt is jelenti, hogy Svájc államigazgatása nem a központi (berni) irányításon alapszik. Hiszen minden egyes kantonról elmondhatjuk, hogy úgymond 'állam az államban'. Ez gyakorlatilag azt is jelenti, hogy a szövetségi kormány legtöbb esetben nem határozza meg a helyi élet különböző területein a végrehajtás jogi részleteit. Ellenkezőleg. A helyi kérdéseket Svájcban helyi szinten kell megoldani. Más szóval a kantonok hatáskörébe tartozik pl. az oktatás, de még az adók kiszabása, és ha kell, akkor a behajtása is. Ennek természetes velejárója, hogy a törvényhozás több területén is a kantonok önállósággal rendelkeznek.

Innen adódik, hogy a tagosítások jogi alapját képező törvények esetében:

= van egy szövetségi tagosítási törvény, de ezzel párhuzamosan minden esetben

= egy egyedi kantonális törvény is létezik.

Ehhez járul még a harmadik és egyben legalsó, mint végrehajtó szint, a tagosítási társulás által összeállított és a tagok részéről jóváhagyott tagosítási alapszabály, vagy Statútum, amit a tagosítási társulás tagjainak jóváhagyása emel jogerőre.

Következésképpen amikor egy-egy tagosítás gyakorlati kivitelezésére sor kerül, akkor minden egyes tagosítás megvalósításának a jogi alapja három lépcsőre épül fel. Tekintettel az alább vázolandó kiindulási folyamatra, a gyakorlatban ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy Svájcban ezen a területen is demokratikus módon, alulról építkeznek.

Most pedig rátérek arra, hogy mik egy tagosítási folyamat legfontosabb lépései Svájcban.

Egy tagosítási bizottság megalakítása esetében általában két kiindulási ok lehetséges.

Az egyik eset az, ha egy község, vagy egyetlen közigazgatási egységet alkotó több település lakosságának többsége úgy dönt, hogy különböző gazdasági, esetleg vízgazdálkodási megfontolások alapján kezdeményezi területén az erdők és a mezőgazdasági területek tagosítását.

A másik csoportba tartoznak azok a tagosítások, amikor azok elindítását pl. egy autópálya, vagy a vasútvonalak modernizációja – mint a vasút 2000 program – terveinek megvalósítása teszi szükségessé, hogy annak kivitelezése során a felszabdalt földek lehetőleg még az építkezések megindulása előtt – legalábbis az előtervek szintjén – összevonhatók legyenek. Ezzel a földtulajdonosok mintegy elébe mennek annak, hogy egy-egy népszavazás eredményeként kivitelezésre kerülő autópálya vagy vasút nyomvonalához szükséges területek céljára igénybe vett földjeiket pénzbeli kárpótlás ellenében kisajátítsák.

Hölgyeim és uraim!

Röviden ismertetném a tagosítási munkák lebonyolítási folyamatát

1. A tagosítási társulást minden esetben a földtulajdonosok alakítják meg. A tagosítási társulás a következő lépésben megalakítja a saját tagosítási jogszabályzatát, vagy Statútumát. (A sta-

tútumra természetesen megvannak a gyakorlatban már többszörösen bevált minták)

2. Az ilyen formán megalakult tagosítási társulás jóváhagyási kérvénnyel fordul mind a Kanton, mind a Szövetségi Kormány tagosítási hivatalaihoz. A RALF jóváhagyásának előfeltétele, hogy a község, vagy a több kicsiny település alkotta közigazgatási egység föld és erdőtulajdonosainak nem csupán számszerű többsége támogassa a RALF megvalósítását, de a tagosításra kerülő teljes terület több mint a felét birtoklók is a tagosítás mellett foglaljanak állást. A tervezett RALF községi, közigazgatási, kantonális és szövetségi szinten történő elfogadása egyben azt is jelenti, hogy a RALF megkapja a megvalósításához szükséges közvetlen és közvetett anyagi támogatásokat.

3. Ezután következik a RALF megvalósításához szükséges szervezetek megalakítása. Minden egyes bizottság tagjait választják. A bizottságok tagjai meghatározott esetekben kizárólag csak idegenek lehetnek. Ilyen a RALF társaság elnöki posztja, és természetesen a megvalósítás során felmerülő vitás kérdések első fokon történő elbírálására alakuló Egyeztető Bizottság (Schlichtungs Kommission) is, avagy a földek értékelését végző csoport (Bonitierung Kommission) tagjai is, akik szintén nem a falubeli gazdák közül kerülnek ki.

4. A RALF előterveinek csakúgy, mint a részletterveinek az elkészítésével egy, a környéken otthonos, jó ajánlásokkal rendelkező mérnöki irodát szokás megbízni.

5. A RALF kivitelezésének folyamatos szakmai ellenőrzését – ha kell – szakértői támogatását a Kanton Tagosítási Hivatala, Erdőgondnoksága, valamint a Kanton Pénzügyi Igazgatósága végzi.

6. A RALF megvalósításához szükséges költségek mintegy 30–35%-át a Szövetségi Kormány fedezi. Szinte ugyanennyivel járul hozzá a Kanton is. A községet vagy közigazgatási egységet a költségek 5–20%-a terheli. Így a tulajdonosoknak esetenként fennmaradó 10–25%-ot kell fedezniük. Viszont abban az

esetben, ha úgynevezett „kényszertagosítás”-ról van szó, mint amit pl. egy autópálya-építés eredményez, akkor a szövetségi kormány és a kanton lényegesen magasabb költségtérítést biztosít. Ennek eredményeként az egyénre a költségeknek esetenként már nem több, mint 5%-a hárul.

7. Amennyiben a RALF megvalósítása során az egyes munkák tervezési szakaszaiban pl. az egyén földjének vagy erdejének az értébecslésével egyik vagy másik út vonalvezetésével, esetleg később az őt érintő újrakiosztással valaki nem ért egyet, az érintett személy vagy intézmény minden esetben több szinten is óvással élhet.

Első fokon a megválasztott Egyeztető Bizottságnál (Schlichtungs Kommission), de ha úgy dönt, akkor keresetével végző fokon akár a szövetségi állam legfelsőbb bíróságához is fellebbezhet.

8. Kizárólag csak azután, hogy az utolsó óvás is elintéztést nyert, lehet az új tulajdonosokat a telekkönyvbe bevezetni, és válnak az új kataszteri lapok jogerőssé.

9. A RALF lebonyolítása a tagosítási társulás megalakításától a végelszámolások és a zárójelentés elkészítéséig tíz vagy akár annál több évet is igénybe vehet. Itt ki kell hangsúlyoznom, hogy a hosszú időtartamnak soha nem az volt az oka, hogy mi mint tervezők, vagy az építési vállalkozók annak idején alacsony határfokkal dolgoztunk, mert az összes munka, beleértve a tervezési feladatokat, az útépitéseket, az alagcsövezést vagy a patakszabályozást többnyire fele idő alatt is elvégezhető lett volna. A hosszú időtartamnak pénzügyi okai voltak, mivel a kanton területén egy s ugyanazon időben nem egyszer akár egy tucat tagosítási munka is folyt. A RALF-okkal járó kiadások rendszeres folyósítása komoly megterhelést jelentett, kiváltként a két alsó szint (a kanton és a község) költségvetésére. Ezért a költségeket több évre el kellett osztani, hogy azok fedezete minden esetben biztosítható legyen.

A tagosítási koncepciók fejlődési folyamata Svájcban

Teljesen jogosan vetődhet fel Önökben a kérdés, hogy mi indította el annak idején, és milyen okok és célkitűzések vezérlik ma is Svájcban egy-egy tagosítás kezdeményezését és annak a megvalósítását.

Amióta 1900-ban Svájcban kezdetét vették a tagosítási munkák, annak a mai gyakorlati alkalmazására az úgynevezett *modern tagosítási irányelvek* 1993-ban történt hatályba lépéséig eltelt közel egy évszázad alatt a tagosítások szerkezetében, tartalmában és nem utolsósorban a munkákat meghatározó vezérelvek érvényesítésének területén a RALF hatalmas változásokon ment keresztül.

1. A kezdeti időszakban – mintegy 100 éve – még csak az volt a cél, hogy az akkor szokásban lévő örökösödési törvény alkalmazásának következtében az apró földdarabokat összevonják, és a kor követelményeinek megfelelően megépítsék a nélkülözhetetlen, kiváltként a tanyákat a településekkel összekötő utakat. Ezzel az egész országra kiterjedő tapasztalatszerzés és egyben fejlődési folyamat vette kezdetét. A mai napig mintegy 1300 RALF projektet kezdeményeztek. Ezekből napjainkban 230-nak a megvalósítása még folyamatban van.

2. A viszonylag hosszú, úgynevezett második megvalósítási szakasz idején követett irányelveket mindenekelőtt a rohamosan fejlődő vasút és a modern úthálózat kiépítése, majd pedig az ország autópálya-építkezései határozták meg.

Már 1980-tól kezdve országos szinten minden RALF kidolgozási feladatnak szerves részét képezték mind a regionális, mind a helyi infrastruktúrák fejlesztésének tervezési munkái is.

A RALF tervezési munkáinál a tájtervezés, a környezetvédelem és az ezzel szorosan összefüggő vízgazdálkodással kapcsolatos kérdések előrelátó kezelése is egyre inkább súlyponti feladattá vált.

3. A megvalósításokat meghatározó irányelveket tekintve ma a tagosítások Svájcban a fejlődés harmadik szakaszába érke-

tek. A Földművelésügyi Minisztérium Strukturális Fejlesztési osztálya megalkotta *A tagosítási munkák esetében követendő vezérlő irányelveket*, amely 1993-ban lépett életbe.

Célja, hogy összhangba hozza a mezőgazdaság különböző gazdasági érdekeit, valamint a közvélemény állandó jelleggel növekvő érdeklődése eredményeként, a meghatározó tényezővé vált aktív környezet és tájvédelemre vonatkozó kívánalmakat.

Következésképpen a szövetségi állam fent említett arra illetékes hivatalai részéről az is megfogalmazást nyert, hogy a szubszidiaritás elvének megfelelően minden egyes RALF megvalósítása során a gyakran ellentétes szempontok kiegyenlítése, mint a tagosítási irányelvek, a tulajdonosok álláspontjainak összhangba hozatala mindenkor a tervek elkészítőinek és kivitelezőinek a feladata.

A dolog természetéből adódóan a korábbiakban felvázolt irányelvek megvalósítása minden esetben nagyon nehéz feladatot jelent. Pontosan ezért az utóbbi időben több részletes tanulmány látott napvilágot *A modern tagosítás és a nyilvánosság* címen.

4. Ezek után felvetődik a kérdés: milyen gazdasági előny származik egy tagosítás megvalósításából? Egy Svájcban végzett vizsgálat, amely 81 családi gazdaság viszonyait értékelte ki, arra az eredményre jutott, hogy a tagosítások kivitelezését követően nagyon jelentős megtakarítások voltak kimutathatók.

Egy családi gazdaság esetében az üzemeltetési költségek gazdasági mutatói előnyös voltára jellemző, hogy azok átlagban 50%-al csökkentek, de volt példa arra is, hogy a megtakarítások összege elérte a 60%-ot. Mindez területegységre lebontva azt jelenti, hogy a RALF-ot követően az üzemeltetési költségek csökkentése elérheti hektáronként, évenként az 500 eurót.

Mik az összetevői ennek a kétségtelenül impozáns eredménynek?

Hölgyeim és uraim!

A RALF kivitelezésének eredményeként a megtakarítás összetevői két csoportra oszthatók.

1. Az egyik része az úgynevezett *Arrondierung*-nak az eredménye, más szóval abból adódik, hogy a földdarabok vagy táblák gépi művelés szempontjából kedvező formában kerültek kialakításra.

2. A megtakarítás másik része arra vezethető vissza, hogy a megváltozott művelési lehetőségekből adódóan az apró nád-rágszík-parcellák szélein a sok-sok használhatatlan földcsík ily módon nem vész el. Ez a két tényező a termelékenység növelésének mintegy 2/3-át teszi ki. A fennmaradó 1/3 rész a célszerűen megépített, korszerű úthálózat hasznosításából származik. Tekintettel arra, hogy a lakástól a művelés alatt álló területig az út távolságban és időben egyaránt lerövidül, emellett a jó utak a gépeknél, kisebb üzemanyag-fogyasztást és kevesebb javítási költséget is eredményeznek.

Végül, de nem utolsósorban egyes esetekben ide kell számítani a tagosítás keretein belül a megvalósított alagsövezésből, esetleg öntözésből vagy a földek, legelők és kaszálók javításából származó előnyöket is.

Szeretném kihangsúlyozni, hogy a korábban felsorolt modern tagosítási irányelvek figyelembe vételével a kistelepülések esetében nagyon sok olyan fejlesztési program megvalósítására kerülhet sor, aminek az egyik kiindulási alapját csakis egy jól átgondolt tagosítás keretein belül vagy azt követően lehet gazdaságosan megteremteni.

Most pedig engedjék meg, hogy a Thurgau kantonban kivitelezett két tagosításról néhány szemléltető adatot bemutassak Önöknek.

Thurgau kanton Svájc észak-keleti felében fekszik, északon a Bodeni-tó határolja. A kanton egész területe mintegy 1000 km². A tagosítások eddig a kanton területének több mint 85%-ban megvalósultak. Így gyakorlatilag befejezettek is tekinthetők.

Számomra a bemutatásra kerülő települések kiváltként kedvesek, mert fiatal éveimben mindkét tagosítás munkálataiban magam is aktívan résztvettem.

Az első példa Fischingen. Ennek a teljes területe minden művelési ágat – szántó, kaszáló, legelő és erdők – figyelembe véve 797 hektárt tesz ki.

A második példa Warth-Weiningen. Ebben az esetben a művelési ágak kiegészülnek még a szőlőkkel is. Itt az egész terület 731 hektár.

Hölgyeim és uraim!

A látottak s hallottak után valószínűleg több kérdés is felmerül Önökben. Ezek között minden bizonnyal az is, hogy mibe kerül pl. hektáronként egy RALF-nak a megvalósítása?

Nem tartom valószínűnek, hogy bármilyen összeg Magyarország vagy más közép-, illetve kelet-európai ország esetében még egy úgynevezett 'megvalósítási tanulmány' szintjén is kiindulási alapul szolgálhatna. Ehelyett inkább az összköltségek összetevőit fogom felvázolni.

- = adminisztratív költségek: 3–5%,
- = tervezési és művezetési költségek 15–18%,
- = útépités 55–70%,
- = adott esetben alagsövezés, patakszabályozás és más kisebb járulékos munkák a kivitelezési összeg 10–20%-át tehetik ki.

Végül vessünk egy pillantást Gyergyóremete környékére, ahol a kísérleti projekt megvalósításra kerül. [Az előadás során Komlóssy úr több térképet, fotót és táblázatot mutatott be. – Sz. megj.]

Az imént látott képek megtekintése után egyértelmű, hogy a gazdálkodás azt jelenti, hogy egy-egy remetei gazda:

- = földcskéje 6–8, de van rá eset, hogy 10 helyen is van;

= a földek megművelése – amennyiben egy traktor is a rendelkezésre állna –, nagy távolságok miatt költséges és időrabló;

= a kátyús földutak nem csupán a termények beszállítását nehezítik meg, hanem a gépek meghibásodása, gyorsabb elhasználódása is gyakoribb;

= érthető módon több ízben komoly vitákat eredményez, hogy az apró földcskéket csak a szomszéd vagy szomszédok földjén keresztül lehet megközelíteni

= *elútalások* kb. 200–250 hektárt tesznek ki (ez akkor fordul elő, amikor a kátyús földutak nyomvonalát minduntalan változtatják, míg végül azok akár egy autópálya szélességét is elérhetik).

Meggyőződésem, hogy a fent vázolt körülmények hasonlóan komoly nehézségeket okoznak más, a közelmúltban az EU-hoz csatlakozó országok mezőgazdasága számára is.

Hölgyeim és uraim!

(...) Jelenlegi előadásom keretei nem adnak módot arra, hogy az EU-hoz két éve vagy a közeljövőben csatlakozni szándékozó országokban a tagosítás szükségességét alátámasztó példákkal szolgáljak.

Ennek alátámasztása érdekében ez év október elején az Európa Tanács és az Európai Parlament képviselőjének részvételével konferenciát rendeztünk a Gyergyóremete melletti Gyilkostónál. Egyrészt célunk volt, hogy bemutassuk a RALF vidék- és területfejlesztési koncepciót, másrészt, hogy több középkelet-európai ország szakembereinek a részvételével áttekintsük, milyen feladatokat kell megoldani a domb- és hegyvidékeken a kis és közepes nagyságú gazdaságok felzárkóztatásának érdekében.

A teljes RALF-koncepció lépésről lépésre történő megvalósítása reális lehetőséget nyújthatna ahhoz, hogy korábban és a következő években az EU-hoz csatlakozott középkelet-európai

országok agrártársadalma egyik legnagyobb jelentőségű szociális problémáinak hosszú távú megoldásához az alapokat lerakja. Pontosan ezért a RALF-nak, mint kísérleti projektnek a sikeres megvalósítása egy hólabda-hatást eredményezhet, s mint ilyen az egész nagytérsgben modellértékű lehet.

Tisztelt Elnök úr, hölgyeim és uraim!

Végül, de nem utolsósorban szeretnék rámutatni arra, hogy Paul Flynn walesi képviselő az elmúlt év során beterjesztett jelentésében, melynek címe: *Mibe kerül az Európai Uniónak a közös mezőgazdasági politikája?* többek között felhívja a figyelmet arra, hogy a jövő Európájában elsősorban nem a hathatós mezőgazdasági termelés az, ami a legfőbb jelentőséggel bír, hanem a környezet, a táj és a kultúra megóvása. Azt pedig kizárólag a vidéki lakosság helybentartásával lehet elérni. Nekünk magyaroknak ez kiváltként életbevágóan fontos, mert ha a falvaink kiürülnek, akkor az intézmények, mint pl. a Sapientia vagy akár a Selye János Egyetem is csak annyit ér, mint nyáron a naptáron azok a bizonyos fekete pontok.

Budapest, 2006. november

Névmutató

(A dőlt betővel szedett nevek viselői interjúalanyként szerepelnek a kötetben.)

Ángyán József egyetemi tanár 145
Andrásfalvy Bertalan néprajztudós 66

Bakk István vállalkozó 108
Bălan, Ioan vállalkozó 184
Banu, Dorel igazgató 167, 168, 176, 177, 178, 179
Bartha János történész 54
Benedek-Huszár János polgármester 26, 30, 32, 45, 59, 72, 144, 145,
152
Bernhard, Franz agrárszakember 230
Bethlen Gábor fejedelem 92
Beusch, Christian agrárszakember 230
Blair, Tony miniszterelnök 155

Ceașescu, Nicolae kommunista pártvezető 19, 36, 91
Czikó Dezső vállalkozó 238, 239
Csányi mérnök 247
Cseke Péter riporter 209

Deák József ref. lelkész 24, 25
Dézsi Zoltán alprefektus 251
Dezső Vencel iskolaigazgató 64, 162, 255
Domokos József gazda 38

Erdély Ede vállalkozó 68

Farkas Árpád költő 11
Farkas Réka újságíró 151
Ferencz Csaba újságíró 178, 188
Fischler, Franz EU-komisszár 124, 125
Flutur, Gheorghe miniszter 232
Flynn, Paul képviselő 274
Fodor Imre polgármester 72
Forró János agrármérnök 192, 199

Gales, Michael vállalkozó 170
Garda Dezső dr. képviselő 213, 214, 220, 231, 237, 250, 251
Glattfelder Béla képviselő 97, 98
Gyurkó László agrármérnök 109

Illyés Gyula író 67, 256
Imreh József gazda 15, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 38
Incze Péter agrármérnök 176, 178, 181, 188, 190

Jakab István MAGOSZ-elnök 15, 98
Jókai Mór író 70

Holop Zsuzsa újságíró 120

Kató Béla ref. lelkész, püspökhelyettes 76, 89, 105, 106
Kádár István technikus 68, 151, 153, 157
Kádár István újságíró 126
Kelemen Atilla képviselő 208, 232, 250, 251, 264
Kiss Áron panziótulajdonos 70
Kiss Ferenc gazda 50, 51, 53, 54, 66
Kiss Sándor gazda 52
Kolumbán Gábor egyetemi tanár 99, 102
Komlóssy József agrárszakember 62, 115, 120, 121, 122, 127, 135, 207,
212, 219, 230, 252, 258, 260, 261
Kovács Csaba újságíró 178

Kotró Adél közgazdász 76, 84, 86, 87

Kozma Ferenc történész 62, 63

Laczkó-Albert Elemér polgármester 220, 240, 241, 244

Lazin, Flavius államtitkár 233

Lukács, John történész 63

Magyari Lajos költő 11

Maissen, Theo ET-képviselő 135, 219, 220, 225, 258, 263, 264

Manole, Silviu vállalkozó 32

Mária Terézia császárnő 68

Markó Béla politikus 208

Mikszáth Kálmán író 70

Milošević, Szlobodan államelnök 91

Molnár Károly vállalkozó 57

Mulder, Jan politikus 59

Németh László író 145, 256, 257

Oláh Sándor antropológus 63

Orbán Miklós agrármérnök 38, 74, 77, 80, 82

Pete István államtitkár 107

Rákossy Botond topográfus 60, 117, 119, 123, 132, 134, 135, 142, 207,
211, 212, 213, 214, 223, 227, 260

Rétyi Ödön vállalkozó 32

Rose, Julian, Sir tudósító 99

Schierhuber, Agnes képviselő 219, 253

Schuster, Wilhelm gazda 170

Sebestyén Csaba RMGE-elnök 99, 100

Simon Péter tanár 68

Simó Júlia vállalkozó 70

Sixto, Alfred ET-képviselő 207, 219
Stevlik, Tomas topográfus 251
Szabó Antal téeszelnök 193, 195
Szabó Dezső író 70
Székely Sándor gazda 43, 243

Tabără, Valeriu miniszter 46
Tamás Sándor képviselő 232
Téglásék gazdák 167, 168
Tonka Endre egyetemi tanár 251
Torgyán József politikus 192
Tóth Péter agrárszakember 212

Udov, Andrej egyetemi tanár 252

Vass László agrármérnök 221
Venczel József szociológus 63

Inflációs jellemzők

Infláció

Év	%
1990	5,1
1991	170,2
1992	210,4
1993	256,1
1994	136,8
1995	32,3
1996	38,8
1997	154,8
1998	59,1
1999	54,8
2000	40,7
2001	30,3
2002–2004	>20,0

Valutaárfolyam Éves átlag

Év	lej/\$	lej/euro *
1989	14,92	–
1990	21,56	–
1991	76,47	87,81
1992	307,95	400,00
1993	760,01	884,60
1994	1655,09	1967,14
1995	2033,28	2629,51

1996	3082,60	3862,90
1997	7167,94	8090,92
1998	8875,55	9989,25
1999	15.332,93	16.295,57
2000	21.692,74	19.955,75
2001	29.060,86	26.026,89
2002	33.200,07	31.255,25
2003	33.055,46	37.555,87
2004	32.636,57	40.532,11
2005	29.136,55	
2006	2,8090 (RON)	
2007	2,4383 (RON)	

(Forrás: www.bnr.ro)

* 1998. dec. 31-ig: ECU, 1999. jan. 1-től euró

Tartalom

Előszó	5
I. rész. A földek szétszélednek	7
Kótyavetye és ellenszerei	9
Tanya a faluszélen	17
Más rendet a határban!	26
Az uniós csatlakozás árnya	43
A házőrző kakas meséje	50
Téli töprengések – avagy a szétforgácsolt jövő	58
A modellezőt átmodellezzik avagy: ahogyan a LAM szeretné	73
II. rész. A családi gazdaság és a szövetkezés	93
Feldúlt kedélyek	94
Adatok, irányulások	108
Társulni a tagosításra	114
Egy községi földalap hasznairól	120
Többet a tagosításról	129
Kerteurópa: továbbra is a családi gazdaság az alap	145
Bénító bizalomhiány	159
Fejcsóváló székelők	165
Mi fán terem a termelői csoport?	176
Mintaszerű szerződések	183
A lécfalvi kísérlet és egy jóslat	191
III. rész. Összeterelni a parcellákat	205
Miért pont Gyergyóremete?	207
A kontinentális figyelem fókuszában	219
22 ezer parcella	225
A tagosítás parlamenti kulisszatitkaiból	231
Hazatérők	237

Kitörési pont	244
Elpazarolt évtized	249
Függelék	255
Az Európa Tanács Gyergyóremetéért	258
Komlóssy József ismerteti a tervet és a svájci gyakorlatot Budapesten	261
Névmutató	275
Inflációs jellemzők	279

Mentor Kiadó
540493 Marosvásárhely, Moldovei u. 4A/5.
Tel/Fax: +40-265-258 001
E-mail: office@mentorkiado.ro
Honlap: www.mentorkiado.ro

Adminisztráció
540520 Marosvásárhely, Păltiniș u. 4.
Tel/Fax: +40-265-256 975

Szerkesztette és a szöveget gondozta Kuszálík Péter
A borítót Orbán László tervezte
Számítógépes tördelés: Fekete István
A kiadásért felel Káli Király István, ügyvezető
Megjelent 17,75 nyomdai ív terjedelemben
Készült a Mentor Kiadó nyomdájában, Marosvásárhelyt

ISBN 978-973-599-395-5

A '89-es sorsfordulót és a visszamagánosítást követően Románia uniós csatlakozása elindíthatja a székelyföldi mezőgazdaság eddigi legmélyrehatóbb szerkezeti átalakulását.

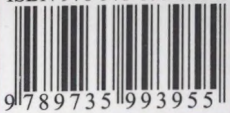
Az EU-ba való belépést megelőző három év feszült hangulatú vitáinak világába vezet el e riportkötet, amely elsősorban arra a két fontos kérdésre keresi a választ, hogy a hagyományos önnfenntartás és a piacra termelés, a versenyképtelen törpebirtok és nagyüzem között milyen jövő vár a családi gazdálkodásra a régióban, illetve, hogy a spontánul folyó földforgalmat hogyan lehetne – a közjót és a mai igényeket, a bel- és külföldi tapasztalatokat szem előtt tartva – újfent tagosítással szabályozni.

És természetesen, mindazok világába, akiket e viták, s az immár uniós tagsággal járó kötöttségek létükben érintenek.

B. Kovács András

ISBN 978-973-599-395-5

9 789735 993955